

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 338.48

Ярьоменко Сергій Григорович,
кандидат географічних наук

Одеський національний економічний
університет, м. Одеса, Україна
e-mail: syaromenko@gmail.com

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В РУМУНІЇ: ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Мета. У статті розглянуто природно-ресурсну базу та територіальну організацію лікувально-оздоровчого туризму, особливості розвитку та реформування санаторно-курортного господарства Румунії.

Методика. Використані картографічний, статистичний та порівняльно-географічний методи дослідження.

Наукова новизна. Систематизовано географічне поширення природних лікувальних ресурсів та надано їх характеристику, визначено напрямки реформування галузі санаторно-курортної галузі Румунії та відмінності у реорганізації даної сфери від української.

Практична значимість. Румунія має достатню природно-ресурсну складову для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, що знайшло відображення у стратегії розвитку національного туризму. Основними районами розвитку даного виду туризму є узбережжя Чорного моря, Східні і Південні Карпати, Західно-Румунські гори, Трансільванське плато. Розвитку цього сегменту туристичних послуг приділяється значна увага, пропонується новий підхід в управлінні галузі: продуктовий розподіл курортів (традиційні, термальні, SPA та Wellness, приміські оздоровчі).

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, мінеральні лікувальні води, лікувальні грязі, курорт, Румунія.

УДК 338.48

Яременко Сергей Григорьевич,
кандидат географических наук

Одесский национальный экономический
университет, г. Одесса, Украина
e-mail: syaromenko@gmail.com

ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В РУМЫНИИ: ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Цель. В статье рассмотрено территориальную организацию лечебно-оздоровительного туризма, природно-ресурсную базу и особенности развития и реформирования отрасли санаторно-курортного хозяйства Румынии.

Методика. Использованы картографический, статистический, сравнительно-географический методы исследования.

Научная новизна. Систематизирована география распространения природных лечебных ресурсов и предоставлена их характеристика, обозначены основные направления реформирования отрасли санаторно-курортного хозяйства Румынии и отличия в реорганизации данной сферы от украинской.

Практическая значимость. Румыния имеет достаточную природно-ресурсную составляющую для развития лечебно-оздоровительного туризма, нашедшее отображение в стратегии развития национального туризма. Основными районами развития данного вида туризма являются побережье Черного моря, Восточными и Южные Карпаты, Западно-Румынские горы, Трансильванское плато. Развитию этого сегмента туристических услуг уделяется значительное внимание, предлагается новый подход в управлении отрасли: продуктивное распределение курортов (традиционные, термальные, SPA и Wellness, пригородные оздоровительные).

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, минеральные лечебные воды, лечебные грязи, курорт, Румыния.

UDC 338.48

Iaromenko Sergii Grigorovich,
Candidate of Geographic Sciences

Odessa National Economic University,
lecturer, Odessa, Ukraine
e-mail: syaromenko@gmail.com

BALNEOLOGICAL AND HEALTH TOURISM IN ROMANIA: SPATIAL ORGANIZATION AND MAIN DEVELOPMENT TENDENCES

Aim. The spatial organisation of balneological and health tourism, natural resources basis, development features and reforming of resort and SPA sector of Romania are considered in this paper.

Methods. Methods of this research are cartographic, statistical and comparative.

Scientific novelty. Geography of natural therapeutical resources systematized and their characteristics, the basic directions reforms of the resort and SPA sphere of Romania and the differences in the reorganization of this sector of Ukrainian are given in this paper.

Practical significance. Romania has sufficient natural resource component for the development of health tourism, which found reflection in the national tourism development strategy. The main areas of development of this type of tourism is the coast of the Black Sea, Eastern and Southern Carpathians, Apuseni Mountains, Transylvanian Plateau. For the development of this segment of the tourist services received considerable attention. It proposes a new approach in the management of this sector: product distribution resorts (traditional, thermal, SPA and Wellness, suburban recreation).

Keywords: balneological and health tourism, mineral therapeutic water, curative mud, health resort, Romania.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та особливості змін у структурі санаторно-курортного господарства викликають необхідність дослідження відповідних тенденцій та наслідків змін у країнах, що мають схожий природно-рекреаційний потенціал, рівень розвитку інфраструктури та санаторно-курортного господарства. Близькими за характеристиками є колишні соціалістичні країни Центрально-Східної Європи. Відповідно, вивчення територіальної організації, інфраструктури санаторно-курортного господарства та досвіду інтеграції економіки країни до Європейського Союзу є важливими для напрацювання теоретичних і практичних схем розвитку лікувально-оздоровчого туризму та реформування санаторно-курортного господарства України у процесі її поступового включення до глобальної економіки та європейського економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у галузі рекреаційної географії, курортології та лікувально-оздоровчого туризму напрацьовані у географічних, економічних та медичних науках. Вивчення лікувально-оздоровчого туризму пов'язане з кількома галузевими науками, серед яких рекреаційна географія, туристичне країнознавство, географія туризму, рекреаційне ресурсознавство. Важливий внесок у розвиток теоретичних та методологічних напрацювань мають наукові роботи М.С. Мироненка, І. Т. Твердохлебова, О.О. Любіцевої, О. О. Бейдика, О.Г. Топчієва, Н. В. Фоменко, В. І. Стафійчука, О. С. Кускова, А.А. Глушко, С.Р. Єрдавлєтова, Є.В. Колотової, М.С. Огяника та ін.

В румунській науковій літературі сформувався цілий напрям робіт, пов'язаних з рекреаційним господарством, географією туризму та лікувально-оздоровчим туризмом. Серед румунських науковців у галузі туризму можна виділити праці Я.-Т. Петре, В. Глевана, Г. Пося, К. Мунтяну, А. Стенчою [4,5,7,10,11,12,14] та ін. Значні напрацювання розглянуті у державних та регіональних програмах розвитку щодо перспектив та планування розвитку оздоровчих видів туризму [6,9,15].

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Важливе значення має стратегія розвитку та реформування санаторно-курортного господарства Румунії, особливості та проблеми, що виникають у період трансформації економіки країни та її регіонів з інтеграцією до ЄС та залучення досвіду реформ для санаторно-курортної галузі України.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення особливостей територіальної організації та тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму Румунії.

Виклад основного матеріалу. Важливими факторами розвитку лікувально-оздоровчого туризму є наявність сприятливих природно-кліматичних умов, бальнеологічних ресурсів (мінеральні води, лікувальні грязі), а також водні та біотичні ресурси. Бабкін А. В. розглядає лікувально-оздоровчий туризм як такий, що «передбачає переміщення резидентів та нерезидентів у межах держаних кордонів і за межі держави на період не менше 20 годин і не більше 6 місяців у оздоровчих цілях, з метою профілактики різноманітних захворювань організму людини» [1].

Частка Румунії у кількості туристичних прибуттів до Центрально-Східної Європи складала 3,7% у 2013 р. [13]. Румунія має значно меншу кількість туристів від, наприклад, Болгарії, Угорщини, частка яких 5,5% та 4,3% відповідно. За даними Інституту статистики Румунії у 2013 р. кількість розміщених осіб склала 7,94 млн., з них іноземних туристів – 1,71 млн. осіб (табл. 1). Найбільшу частку складають туристи з країн Європейського Союзу – Німеччини, Великої Британії, Франції, Нідерландів тощо.

Румунія має значні природно-рекреаційні ресурси для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, а також відповідні кваліфіковані кадри та необхідну інфраструктуру для надання послуг певній категорії туристів та

відпочиваючих. Країна розміщена у помірно континентальному кліматі із значним впливом повітряних мас з Атлантики та Середземного моря. В цілому, країна поділена на 6 кліматичних провінцій з провідним впливом повітряних мас з Атлантичного океану, Чорного моря, з аридним характером на рівнині. Середні температури липня коливаються від +23°C на рівнинній частині Румунії до +16...18°C у гірській частині країни. Середні температури січня 0°C...-3°C в приморській (Добруджа) та південно-західній (Банат, Олтенія, Мунтенія, Молдова) до -6°C...-10° у гірських долинах та горах – Східні, Південні Карпати, Апусень тощо [4,5,12].

Таблиця 1

Кількість розміщених туристів за країнами світу в Румунії за 2013 р.[18]

Регіон / країна	Кількість розміщених туристів, осіб	Регіон / країна	Кількість розміщених туристів, осіб
Всього в т.ч.:	7943153	Нідерланди	47448
Румуни	6225798	Польща	64225
Іноземці	1717355	Велика Британія	92811
Європа	1383513	Іспанія	66398
Європейський Союз	1186506	Угорщина	100072
Австрія	58840	Україна	17229
Болгарія	43847	Азія	166577
Франція	118959	Америка	117660
Німеччина	229089	Африка	13754
Італія	182128	Австралія та Океанія	9809
Греція	39362	Інші держави та території	26042

Важливим аспектом розвитку оздоровчих видів туризму має тривалість сонячного саява. У Румунії значна частина території розташована у зоні достатньої кількості сонячної радіації: від 2500 годин сонячного саява у районі дельти Дунаю, Нижньодунайської низовини (Кимпія Ромине) та до 1700-1900 годин у гірських районах [5].

Кількість опадів коливається залежно від природно-географічної зони. Для рівнинних районів Румунії характерні в середньому 500-350 мм в рік, в передгір'ях та плато зростає до 600-850 мм, у гірських районах – 1200-1300 мм. [5]. На основі кліматичних факторів діють кліматичні та кліматобальнеологічні курорти (табл. 2). Територію Румунії В. Глеван поділяє відповідно до природних умов на 4 туристичних регіони: Карпати, плато та височини, рівнини Румунії, узбережжя Чорного моря [4, с. 201].

За «Законом про туризм» в Румунії виділяються курорти бальнеологічні, кліматичні та бальнеокліматичні [8]. Значна їх концентрація у районі Східних Карпат, гір Апусень (Західно-Румунські), Південних Карпат та їх передгір'я, а також узбережжя Чорного моря [2,4].

Зародження курортології в Румунії припало на другу половину XIX ст. Активний розвиток та наукові дослідження природно-лікувальних

ресурсів (лікувальні грязі, мінеральні води, мофети, біоклімат) припали на 1930-ті та 1950-1970-ті рр. Мінеральні води, що використовуються як лікувально-столові та лікувальні, займають біля 20% площі Румунії [7, с. 154].

Таблиця 2

Кліматичні курорти Румунії [2,4,5]

Назва курорту	t°C повітря		Тривалість сонячного сяйва, годин/рік	Висота над рівнем моря, м	Медичні показання
	січня	липня			
Ефоріє-Норд, повіт Констанца	0	+22	2400	30	Ревматологічні захворювання, периферійної нервової системи, органів дихання
Нептун, Сатурн, повіт Констанца	0	+22	2400	30	Ревматологічні, посттравматичні, захворювання периферійної нервової системи
Мангалія, повіт Констанца	-0,2	+21,8	2500	25	Ревматологічні захворювання, невралгічні, гінекологічні
Борша, повіт Марамуреш	-2,4	+19,9	1850	673	Оздоровлення (гірськолижний курорт)
Лаку-Рошу, повіт Харгіта	-4	+18	1900	983	Оздоровлення
Пояна-Брашов, повіт Брашов	-3	+15	1900	1020	Оздоровлення, неврастенія, верхні дихальні шляхи
Предял, повіт Брашов	-4	+16	1900	1059	Оздоровлення
Пелтініш, повіт Сібіу	-4	+17	1900	1440	Оздоровлення

Виділяють 9 ареалів поширення мінеральних вод, що мають специфічні фізико-хімічні властивості: рівнина Молдови, Добруджа, Нижньодунайська низовина (Кимпія Ромине), Східні і Південні Карпати, височина Гетіка, гори Апусень, Трансильванське плато, західна частина Середньодунайської низовини (табл. 3).

Крім цього, окремо виділяються термальні мінеральні води, що за фізико-хімічним складом належать до гідрокарбонатних, хлоридних. Поширені на курортах Південних і Східних Карпат, горах Апусень (Західно-Румунські) [11]. Використання лікувальних грязей почалось в курортній місцевості Текіргьол, Ватра-Дорней. На території Румунії розміщені кілька генетичних типів лікувальних грязей (табл. 4).

Сапропелеві грязі поширені у лиманах та прибережних озерах (Текіргьол, Аджіджа); континентальних озерах (Амара, Фундата), або мають викопний характер (Окна-Сібіулуй). Торфові лікувальні грязі зосереджені поблизу Мангалії, Ковасні, Борсеку, Пояні-Стампей тощо. Мулові сульфідні грязі поширені поблизу джерел сульфідних мінеральних вод (Сечелу, Джоаджу-Бей), солоних озерах (Турда, Совата, Базна) тощо [10].

Таблиця 3

Типи мінеральних вод Румунії [4,5,7,11]

Тип мінеральних вод	Курорти	Медичні показання
Поліметалічні	Келіменешть, Сленік-Молдова, Беїле-Оленешть, Беїле-Фелікс, Келан, Моняса, Джоаджу-Бей, Ваца-де-Жос	Опорно-руховий апарат, органи травлення, сечостатева система
Вуглекислі	Борсек, Зізін, Ковасна, Біборцень, Ватра-Дорней, Бузяш, Ліпова, Тушнад	Захворювання кишково-шлункового тракту, серцево-судинні, гіпертонія, артрит
Хлоридні натрієві	Беїле-Херкулане, Сомешень, Окна-Сібіулуй, Сленік-Молдова, Синджорз-Бей, Белцетешть, Малнаш-Бей, Совата, Сленік-Прахова, Базна, Оленешть	Хронічні бронхіти, захворювання органів травлення, ревматологічні
Сульфатні магнієві, кальцієві	Сленік-Молдова, Серата-Монтеору, Ваца-де-Жос, Амара, Окна-Шугатаг, Белцетешть, Беїле-Говора, Келіменешть	Розлади органів травлення, порушення обміну речовин
Сірчисті з хлоридними, сольовими компонентами	Беїле-Херкулане, Келіменешть, Беїле-Оленешть, Пучоаса, Сечелу	Захворювання верхніх дихальних шляхів, ревматологічні, астма, цукровий діабет, дерматоз
Залізисті	Ліпова, Хомород, Малнаш-Бей, Вилчеле, Біборцень, Тушнад, Ватра-Дорней	Захворювання кишково-шлункового тракту
Миш'яковисті	Ковасна, Сару-Дорней	Розлади нервової системи
Йодовані	Беїле-Оленешть, Келіменешть, Козія, Базна	Ревматизм, атеросклероз, гіпертензія
Радонові	Беїле-Херкулане, Синджорз-Бей, Борсек	Серцево-судинні, захворювання опорно-рухового апарату
Лужні	Синджорз-Бей, Хебе, Сленік-Молдова, Малняш, Ковасна	Захворювання верхніх дихальних шляхів, гастрити, коліти, алергії, обмін речовин, кишково-шлункові розлади

Також для лікувальних цілей використовуються мофети – струмені вуглекислого газу з домішками водяного пару та інших газів, які

виділяються із тріщин з невеликих каналів на дні та схилах вулканів. Мофети поширені у Східних Карпатах. Найчастіше застосовуються на курортах у Беїле-Тушнад, Борсек, Балваньйош, Ковасна, Ватра-Дорней, Бузяш [10] тощо.

Таблиця 4
Лікувальні грязі різного генетичного походження в Румунії [2,10]

Лікувальні грязі	Курорти та курортні місцевості
Сапропелеві лікувальні грязі	Амара, Балта-Албе, Фундата, Нунташ, Текіргьол
Мулові сульфідні лікувальні грязі	Базна, Кийнень-Бей, Кожокна, Лвкул-Серат, Мітрень, Мовіла-Міресей, Ніколінь-Яшь, Окна-Сібіулуй, Совата, Сачелу-Горж, Совата, Телега, Турда, Родбав
Торфові лікувальні грязі	Бала, Імень, Мангалія, Мойсей, Пояна-Стампей, Сомешень, Стабор

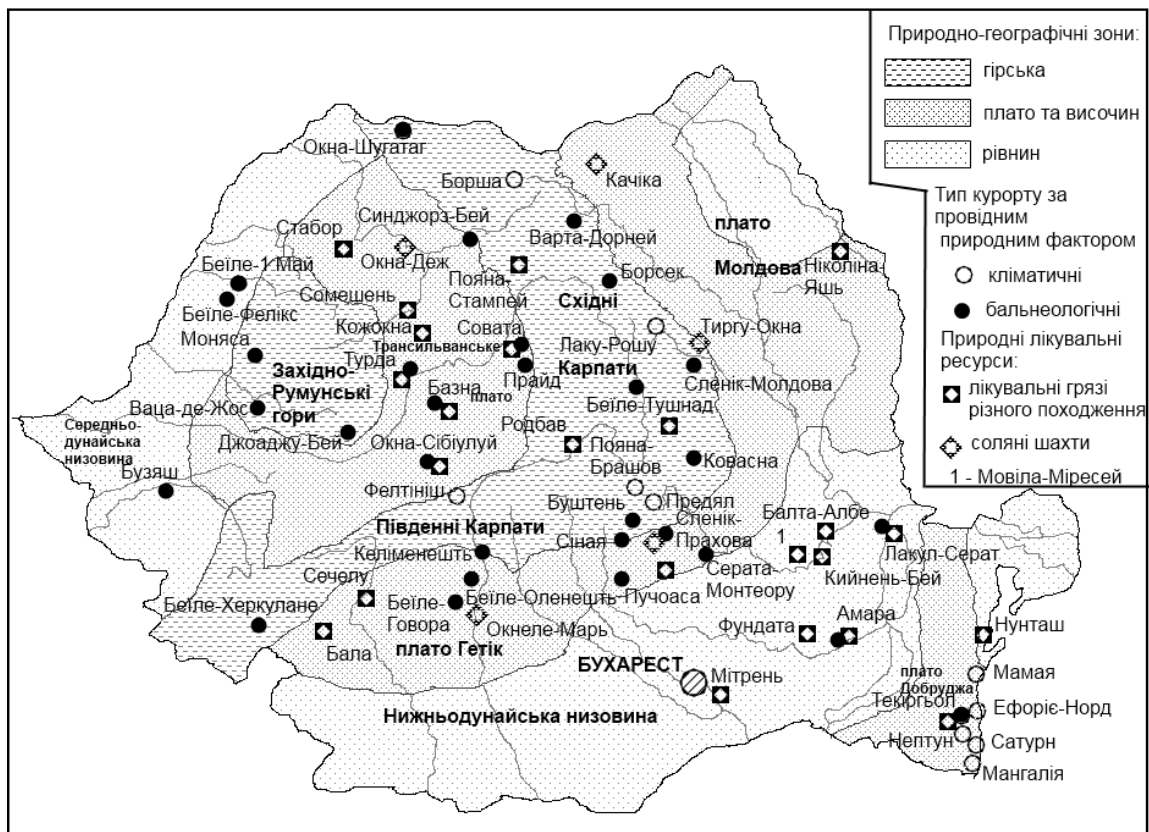

Рис. 1. Географія курортів, курортних місцевостей та природно-лікувальних ресурсів Румунії (на основі [2,4,7,10,11])

Крім цього, для лікувально-оздоровчих цілей використовують соляні шахти, що розташовані у передгір'ях Східних та Південних Карпат в курортних місцевостях Сленік-Прахова (повіт Прахова), Окна-Деж, Качіка (повіт Сучава), Окнеле-Марь (повіт Вилча), Тиргу-Окна (повіт Бакеу), а також Прайд [15]. Найбільшого розвитку лікувально-оздоровчий туризм зазнав у XX ст. У 1950-1970-х рр. проводились активні дослідження

природно-ресурсної складової курортології, визначались пріоритетні курорти та курортні місцевості в Румунії [12]. За цей же період соціалістичної Румунії було закладено широку матеріально-технічну базу для санаторно-курортного господарства [7].

З початком трансформування економіки Румунії, глибокою соціально-економічною кризою початку 1990-х рр. зменшується сегмент лікувально-оздоровчого туризму, що відобразилось у кількості закладів, а також загальної кількості ліжко-місць у закладах санаторно-курортного господарства (табл. 5). Спад у сфері санаторно-курортного господарства спостерігався у 1990-2004 рр., а завантаженість закладів має тенденції до подальшого зниження.

Таблиця 5

Заклади розміщення санаторно-курортного господарства Румунії за період з 1990 по 2013 рік (вибірково) [7,16,17,18]

Рік	Кількість закладів		Кількість ліжко-місць	
	Румунія, в цілому	Курорти	Румунія, в цілому	Курорти
1990	3213	535	453236	47310
1994	2840	532	292479	50484
1998	2127	487	287268	48460
2002	3332	347	272596	42735
2004	3900	360	275941	40894
2010	5222	386	311698	36706
2011	5003	413	278503	37810
2012	5821	488	301109	39279
2013	6009	499	305707	39953

У статистиці розміщених туристів в Румунії виділяються наступні категорії: Чорноморське узбережжя, бальнеологічні та гірські курорти, дельта Дунаю, Бухарест з околицями, інші регіони. У таблиці 6 на бальнеологічні курорти припадає 8,5%, на кліматичні курорти Чорного моря, гірських територій припадає майже 26%. Найбільшу частку розміщених туристів займає Бухарест з околицями (повіт Ілфов).

У 2007 р. було розроблено низку стратегічних програм з розвитку національного туризму Румунії, а також окремих видів туризму, в тому числі, і лікувально-оздоровчого. Пов'язано було це з інтеграцією країни до ЄС та необхідністю приведення галузі до потреб туристичного ринку.

У «Майстер-плані для розвитку національного туризму Румунії на 2007-2026 рр.» [9, с. 6] виділено головні проблеми у даному секторі туризму:

- застаріла матеріально-технічна база, яка перебуває як у приватній, так і державній власності, а також низький рівень комфорту (заклади без категорії, переважно до 2 зірок);

- надання послуг з лікування та оздоровлення фінансується державою тривалістю до 7-8 ночей, інша частина – відпочиваючими, що

ускладнює збільшення кількості відпочиваючих (більшість має низькі та середні доходи);

– необхідність розширення категорії відпочиваючих, розширення асортименту лікувальних та оздоровчих послуг, відхід від традиційного поняття «бальнеологічного курорту», ширше залучення SPA- та Wellness-послуг, day-SPA [14];

– проведення дослідження ринку туристичних послуг, підвищення активності у залученні туристичних підприємств, активна інформаційна підтримка.

Таблиця 6

Кількість розміщених туристів за туристичними дестинаціями Румунії
[9,16,18]

Туристичні дестинації	2010	2011	2013	Частка дестинацій, % (2013)
Чорноморське узбережжя	702566	735881	728748	9,17
Бальнеологічні курорти	568257	689195	678536	8,54
Гірські території	814973	962415	1241133	15,63
Дельта Дунаю	68414	81567	80885	1,02
Бухарест з околицями	3011681	3541409	3983497	50,14
Інші регіони	906859	1021139	1230354	15,5
Всього	6072750	7031606	7943153	100

Для цього була розроблена поетапна стратегія для модернізації галузі санаторно-курортного господарства [9]. Основні положення стратегії розвитку та реформування галузі наступні:

– внесення змін до нормативно-правової бази – впровадження та вдосконалення санітарних норм, внесення змін відповідно до нових економічних реалій;

– підвищення якості медичного персоналу – підвищення рівня професіоналізму практикуючих лікарів, запровадження навчання майбутніх лікарів у навчальних закладах зі спеціалізацією на санаторно-курортних закладах;

– проведення наукових досліджень природних лікувальних ресурсів Румунії, активне пропагування результатів досліджень. В Румунії є Постанова Уряду № 1122/2002 «Про затвердження умов і порядку затвердження туристичних курортів і оголошення деяких населених пунктів у статусі курорту національного або місцевого значення», згідно якої щороку проводиться перевірка курортів за певними показниками та за результатами перевірки надається статус курортам – національний або місцевий [6];

– запровадження нових послуг, в тому числі, анімаційних, ексклюзивних для задоволення потреб різних категорій туристів;

– створення єдиної мережі бальнеологічних курортів, об'єднаних у Асоціацію бальнеологічних курортів, завданням якої є просування

туристичного продукту даного сегменту туристичного ринку, вироблення єдиної стратегії та критеріїв розвитку та реформування галузі санаторно-курортного господарства; розробка бренду «Бальнеологічне місто Румунії»;

– підтримка соціального туризму – залучення категорії громадян третього віку, соціально незахищених, дошкільного та шкільного віку;

– створення пілотного проекту для курортів «боротьби проти старіння», оскільки передбачається поступове старіння населення європейських країн та громадян Румунії і виникне запит на оздоровлення громадян третього віку. Планується залучення інвестицій для створення необхідної ресурсної бази та для пілотних проектів на курортах Мангалія, Текіргол, Ефоріє, а також сприяння розвитку SPA та Wellness-туризму.

Висновки. Лікувально-оздоровчий туризм у Румунії має значні природно-лікувальні ресурси, сформовану матеріально-технічну базу санаторно-курортного господарства. Недоліком розвитку галузі є застаріла інфраструктура. Крім цього, галузь потребує реформування, спираючись на ринкові умови. Стратегія розвитку лікувально-оздоровчого туризму Румунії передбачає продуктове сегментування ринку лікувальних та оздоровчих послуг, створення мережі закладів щоденної рекреації як у курортних місцевостях, так і великих містах, розширення переліку послуг тощо. Важливим аспектом стратегії розвитку є створення цілісної системи підготовки та перекваліфікації кадрів для санаторно-курортного господарства, залучення інвестицій у розвиток закладів розміщення та анімаційні послуги. Даний досвід та стратегія розвитку і реформування галузі може бути перейнята Україною для власної санаторно-курортної галузі, що також потребує реформ та переходу на ринкові механізми управління [3].

Список використаних джерел:

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
2. Гид бальнеологических курортов (на русс. языке) / Ministry of Regional Development and Tourism of Romania. – Bucharest, 2011. – 60 p.
3. Стратегія розвитку туризму і курортів (від 6 серпня 2008 р. № 1088-р / Кабінет Міністрів України // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2008-%D1%80>
4. Glăvan Vasile. Geografia turismului / Vasile Glăvan. – București, Editura Fundației România de Măine, 2005. – 336 p.
5. Grigore Posea. Geografia fizică a României. Partea II / Posea Grigore. – București, Editura Fundației România de Măine, 2006. – 236 p.
6. Hotărârea Guvernului nr. 1122/2002 pentru aprobarea condițiilor și a procedurii de atestare a stațiunilor turistice, precum și pentru declararea unor localități ca stațiuni turistice de interes național, respectiv local. Режим доступу: http://www.sutalasantaturism.ro/legislatie/hg1122_2002.pdf
7. Ianc Teodor Petre. Strategii dezvoltare a turismului balnear în România în perspectiva integrării Europene. Teză doctorat. – București: Academia de studii economice, 2006. – 351 p. P. 154]
8. Legea turismului. Camera deputaților. Senat. Parlamentul României. Режим доступу: http://www.mdrl.ro/_documente/transparenta/consultari_publice/consultare135/lege_turism.pdf
9. Master Planul dezvoltarea turismului național 2007-2026. Concluzii principale. – București, Autoritatea națională pentru turism, 2007. – 36 p. P. 6. Режим доступу: <http://www.mdrt.ro/turism/studii---strategii>

10. Munteanu C. Nămolul terapeutic. – București: Editura Balneară, 2012. – 108 p.
11. Munteanu C. Ape minerale terapeutice. – București: Editura Balneară, 2013. – 64 p.
12. Munteanu C., Cîntează D. Cercetarea științifică a factorilor naturali terapeutici. – București: Editura Balneară, 2013. – 104 p.
13. Romania. Economic impact -2014 / Travel and Tourism // World Travel and Tourism Council. – London, WTTC, 2014. – 24 p.
14. Stăncioiu A. Aspecte conceptuale privind marketingul turismului balnear din România / A.-F. Stăncioiu, Băltescu C.-A., Botoș A., Pârgaru I. // Economie teoretică și aplicată. Volumul XX (2013), No. 2 (579). Pp. 124-137. Режим доступа: http://store.ectap.ro/articole/835_ro.pdf
15. Strategia de dezvoltare a activității turistice a Societății Naționale a Sării S. A. Salrom. – București, Direcția turism, 2012. – 63 p.
16. Turismul României. Breviar turistic / Coordinator publicației Cristian-Nicolae Stănica. – București: Institutul Național de statistică, 2011. – 101 p.
17. Turismul României. Breviar turistic / Coordinator publicației Iagăr Elena-Mihaela. – București: Institutul Național de statistică, 2013. – 71 p.
18. Turismul României. Breviar turistic / Coordinator publicației Iagăr Elena-Mihaela. – București: Institutul Național de statistică, 2014. – 68 p.

Список использованных источников:

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
2. Гид бальнеологических курортов (на русс. языке) / Министерство регионального развития и туризма Румынии. – Бухарест, 2011. – 60 с.
3. Стратегия развития туризма и курортов (от 6 августа 2008 г. № 1088-р / Кабинет Министров Украины // Верховная Рада Украины. Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2008-%D1%80>
4. Глэван В. География туризма / Василе Глэван. – Бухарест, Издательство Общества «Румыния Завтра», 2005. – 336 с.
5. Григоре Пося. Физическая география Румынии. Часть II / Пося Григоре. – Бухарест: Издательство Общества «Румыния Завтра», 2006. – 236 с.
6. Постановление Правительства № 1122/2002 об утверждении условий и порядка аттестации туристических курортов, а также заявление о населенных пунктах как курортах национального или местного статуса. Режим доступа: http://www.sutalasutaturism.ro/legislatie/hg1122_2002.pdf
7. Петре Я. Т. Стратегия развития лечебного туризма в Румынии в перспективе европейской интеграции. Диссертация кандидата экономических наук. – Бухарест: Академия экономических наук, 2006. – 351 с.
8. Закон о туризме. Депутатский сонет. Парламент Румынии. Режим доступа: http://www.mdrl.ro/_documente/transparenta/consultari_publice/consultare135/lege_turism.pdf
9. Мастер-план развития национального туризма 2007-2026. Основные положения. – Бухарест, Национальное агентство туризма, 2007. – 36 с. Режим доступа: <http://www.mdrt.ro/turism/studii---strategii>
10. Мунтяну К. Лечебные грязи. – Бухарест: Издательство Балнярэ, 2012. – 108 с.
11. Мунтяну К. Минеральные лечебные грязи. – Бухарест: Издательство Балнярэ, 2013. – 64 с.
12. Мунтяну К., Чинтезэ Д. Научные исследования природных лечебных факторов. – Бухарест: Издательство Балнярэ, 2013. – 104 с.
13. Румыния. Экономическое воздействие – 2014 / Путешествия и туризм // Всемирный сонет путешествий и туризма. – Лондон: WTTC, 2014. – 24 с.
14. Станчю А. Концептуальные аспекты маркетинга лечебного туризма в Румынии / А.-Ф. Станчю, Бэлтеску К.-А., Ботош А., Пыргару И. // Теоретическая и прикладная экономика. Том XX (2013), № 2 (579). Режим доступа: http://store.ectap.ro/articole/835_ro.pdf

15. Стратегия развития туристической деятельности Национального общества соли Salrom. – Бухарест: Дирекция туризма, 2012. – 63 с.
16. Туризм Румынии. Туристический отчет / Координатор публикации Кристиан-Николеа Стэника. – Бухарест: Национальный институт статистики, 2011. – 101 с.
17. Туризм Румынии. Туристический отчет / Координатор публикации Ягэр Елена-Михаела. – Бухарест: Национальный институт статистики, 2013. – 71 с.
18. Туризм Румынии. Туристический отчет / Координатор публикации Ягэр Елена-Михаела. – Бухарест: Национальный институт статистики, 2014. – 68 с.

References:

1. Babkin A. V. Special forms of tourism. – Rostov-na-Don; Feniks, 2008. – 252 p.
2. Guide of balneologic resorts (in Russian) / Ministry of Regional Development and Tourism of Romania. – Bucharest, 2011. – 60 p.
3. Strategy of tourism and resorts development (2008, August 6, # 1088-p / Government of Ukraine // Verhovna Rada of Ukraine. Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2008-%D1%80>
4. Glăvan Vasile. Geografia turismului / Vasile Glăvan. – București, Editura Fundației România de Măine, 2005. – 336 p.
5. Grigore Posea. Phisiscal geography of Romania. Part II / Posea Grigore. – Bucharest, Editura Fundației România de Măine, 2006. – 236 p.
6. Government Decision no. 1122/2002 approving the conditions and procedure for attesting the tourist resorts as well as the declaration of cities as tourist resorts of national or local. Mode of access: http://www.sutalasutaturism.ro/legislatie/hg1122_2002.pdf
7. Ianc Teodor Petre. Development strategies of health tourism in Romania in the European integration perspective. Thesis PhD. – Bucharest: Academy of economic studies, 2006. – 351 p.
8. Lawof Tourism. Chamber of Deputies. Senate. Romanian Parliament. Mode of access: http://www.mdrl.ro/_documente/transparenta/consultari_publice/consultare135/lege_turism.pdf
9. Master Plan of national tourism development 2007-2026. Principles thesis. – Bucharest: National agency of tourism, 2007. – 36 p. Mode of access: <http://www.mdrt.ro/turism/studii---strategii>
10. Munteanu C. Therapeutic mud. – Bucharest: Editura Balneară, 2012. – 108 p.
11. Munteanu C. Therapeutic mineral water. – Bucharest: Editura Balneară, 2013. – 64 p.
12. Munteanu C., Cintează D. Scientific research of natural therapeutic factors. – Bucharest: Editura Balneară, 2013. – 104 p.
13. Romania. Economic impact -2014 / Travel and Tourism // World Travel and Tourism Council. – London, WTTC, 2014. – 24 p.
14. Stăncioiu A. Conceptual aspects of SPA tourism marketing in Romania / A.-F. Stancioiu, Băltescu C.-A., Botoș A., Pârgaru I. // Theoretic and applied economy. Volume XX (2013) , No. 2 (579). Mode of access: http://store.ectap.ro/articole/835_ro.pdf
15. Development strategy of tourist activity to the National Salt Society SA Salrom. - Bucharest, Tourism Department, 2012. - 63 p.
16. Tourism Romania. Travel Roundup / Coordinator of publication Cristian Nicolae Stan. - Bucharest: National Institute of Statistics, 2011. - 101 p.
17. Tourism Romania. Travel Roundup / Coordinator of publication Iagăr Elena-Mihaela. - Bucharest: National Institute of Statistics, 2013. - 71 p.
18. Tourism Romania. Travel Roundup / Coordinator of publication Iagăr Elena-Mihaela. - Bucharest: National Institute of Statistics, 2014. - 68 p.

УДК 911.9

Доан Павло Ванович

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: doan.pavel@gmail.com

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЛОКАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ І РЕГІОНІВ ІТАЛІЇ

Метою написання статті є вивчення досвіду Італії у впровадженні сталого розвитку туризму та визначення можливостей його використання в Україні.

Методика роботи включала використання таких методів, як аналіз і синтез, дедукція та індукція, формалізація, систематизація, аналогія, порівняння та інших. Під час дослідження було проаналізовано значний масив емпіричних даних, що охоплювали практичні проекти і наукові публікації в галузі сталого розвитку.

Результати. Автором було виявлено загальні принципи збалансованого розвитку туризму країни, а також регіональні й локальні їх особливості. В роботі перераховано універсальні індикатори оцінки сталого розвитку і конкурентоздатності регіонів Італії, а також зазначено основні міжнародні інституції, що опікуються питаннями збалансованого розвитку туризму в Європі. На основі проведеного аналізу виявлено перспективи України щодо впровадження досвіду Італії.

Науковою новизною роботи є систематизація індикаторів збалансованого розвитку і конкурентоздатності туризму локальних туристичних систем і дестинацій.

Практичне впровадження досвіду Італії дасть значний поштовх в розвитку туризму України. Особливе значення матиме використання механізмів контролю за нормативами сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток туризму, локальна туристична система, індикатори сталого розвитку, індикатори конкурентоздатності

УДК 911.9

Доан Павел Ванович

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: doan.pavel@gmail.com

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ЛОКАЛЬНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ И РЕГИОНОВ ИТАЛИИ

Целью написания статьи является изучение опыта Италии во внедрении устойчивого развития туризма и определения возможностей его использования в Украине.

Методика работы включала использование таких методов, как анализ и синтез, дедукция и индукция, формализация, систематизация, аналогия, сравнение и другие. В ходе исследования был проанализирован значительный массив эмпирических данных, охватывающих практические проекты и научные публикации в области устойчивого развития.

Результаты. Автором было определено общие принципы сбалансированного развития туризма страны, а также региональные и локальные их особенности. В работе перечислены универсальные индикаторы оценки устойчивого развития и конкурентоспособности регионов Италии, а также указаны основные международные институции, которые занимаются вопросами устойчивого развития туризма в Европе. На основе проведенного анализа выявлено перспективы Украины по внедрению опыта Италии.

Научной новизной работы является систематизация индикаторов устойчивого развития и конкурентоспособности туризма локальных туристических систем и дестинаций.

Практическое внедрение опыта Италии даст значительный толчок в развитии туризма Украины. Особое значение будет иметь использование механизмов контроля за нормативами устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие туризма, локальная туристическая система, индикаторы устойчивого развития, индикаторы конкурентоспособности.

УДК 911.9

Doan Pavlo Vanovych

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
Ukraine, e-mail: doan.pavel@gmail.com

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF LOCAL TOURIST SYSTEMS AND REGIONS OF ITALY

The purpose of the article is study of Italian experience in sustainable tourism development and determination of possibilities of its projection on Ukraine.

Methodology. In our work we used such methods, as analysis and synthesis, induction and deduction, formalization, systematization, analogy, comparison and others. During the study we analyzed a great massive of empirical data including practical projects and scientific publications in sustainable development.

Results. The author determined general principles of sustainable tourism development of the country including local and regional peculiarities. The article states universal indicators for evaluation of sustainable development and competitiveness of Italian regions, and cites main international institutions concerned about sustainable development of tourism in Europe. Basing on the analysis we determined Ukrainian prospects of implementation of Italian experience.

Scientific newness of the article is systematization of indicators of sustainable growth and tourism competitiveness within Local Tourist Systems and Destinations. Practical implementation of Italian experience would make a valuable impetus on tourism development in Ukraine. Particular importance would have the use of mechanisms of control over norms of sustainable development.

Keywords: sustainable development of tourism, local tourist systems, indicators of sustainable development, indicators of competitiveness

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Туристична галузь є однією зі сфер економіки, що активно впроваджує принципи сталого розвитку. Зважаючи на значну залежність туризму від якості, природного і суспільного значення туристсько-рекреаційних ресурсів, нагальним питанням стає їх збалансоване використання, збереження і відновлення. Італійська практика показує позитивні результати даного напрямку діяльності, а туристична галузь країни є свого роду унікальною, адже управління галуззю сконцентроване в руках місцевих громад у формі локальних туристичних систем (ЛТС) [1, 3]. Проблема сталого розвитку є актуальною для України, тому ми спробували вивчити передовий досвід Італії для визначення можливостей його впровадження в нашої державі. Причому, не тільки проектів сталого розвитку, а й локального управління туристичною галуззю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку туризму дуже активно досліджуються вітчизняними й іноземними вченими. Зокрема, можна назвати такі прізвища, як Герасименко В.В., Балабанов І.Т., Дем'яненко С.Р., Кифяк В.Ф., Мальська М.П., Смаль І.В., Смаль В.В. та інші. Логістичні основи сталого розвитку туризму ґрунтовно дослідив професор Смирнов І.Г. в своїй праці «Логістика туризму». Не меншої уваги заслуговує монографія Ткаченко Т.І. «Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу». Крім того, в нашій державі регулярно проводяться науково-практичні конференції, на яких обов'язково піднімаються питання сталого розвитку, в тому числі туризму.

Метою написання статті є вивчення передового досвіду Італії у впровадженні проектів сталого розвитку туризму та визначення можливості їх проєкції на Україну.

Загальна характеристика сталого розвитку туризму в Італії. З кожним роком індустрія туризму Італії все активніше впроваджує принципи збалансованого розвитку і долучається до національних і загальноєвропейських проєктів «зеленої» економіки. В цьому напрямку найбільш помітною є діяльність готелів та інших закладів розміщення. Вони активно займаються скороченням викидів вуглекислого газу в атмосферу, використовуючи енергозберігаючі технології та альтернативні джерела електроенергії, а також намагаються зменшувати кількість побутових відходів і не використовувати в своїй діяльності товарів одноразового вжитку. Національний уряд разом із представниками туристичного бізнесу заявляють, що сталий розвиток туризму — це єдино можлива перспектива розвитку галузі в середньо- та довгостроковій перспективі Італії. Крім того, споживачі туристичних послуг також починають більш усвідомлено і бережно ставитися до природи і все частіше вимагають використання товарів, що не завдають шкоди навколишньому середовищу. На даний момент сталий розвиток туризму в Італії більшою мірою зорієнтований на екологізацію процесу надання турпослуг і охорону місцевих флори і фауни, і меншою — на збереження локальних культур і традицій, що представлені практично по всій території країни і охоплюють більшість сіл та сільських поселень.

У 2009 р. одним із перших свою комплексну програму екологічного відпочинку представив регіон Трентіно-Альто-Адідже (Південний Тіроль). Вона була прийнята задля збереження біорозмаїття місцевих гірських ландшафтів. Основне обмеження згідно положень даного проєкту стосується руху автотранспорту — дороги регіону закриті для проїзду з 9:00 до 17:00. В цей час пересування можливе лише гірськолижними підйомниками або місцевими автобусами. Крім того, практично весь громадський транспорт регіону не використовує бензин в якості пального, натомість застосовує метан — газ, викиди якого, завдають найменшої шкоди навколишньому середовищу. Готелі в Трентіно-Альто-Адідже дотримуються екологічних норм і використовують енергозберігаючі

технології, а заклади ресторанного господарства намагаються закуповувати лише місцеві продукти харчування для приготування своїх страв.

Останнім часом державна влада Італії активно пропагує збереження елементів культури і відродження місцевих звичаїв. В першу чергу, це виражається у спробах асоціювати окремі території з традиційними для них продуктами харчування. Здебільшого це стосується сиру, вина і м'яса. Основною метою такої диференціації є просування маловідомих в туристичному плані населених пунктів і провінцій задля збереження їх автентичності. Так, у 2009 р. було представлено проект розвитку зеленого туризму на Сицилії, основною метою якого було нагадати про унікальні природні та історико-культурні пам'ятки острова. Він передбачав проведення ряду міжрегіональних і внутрішніх заходів задля популяризації місцевих парків та природних заповідників. Одним із таких було створення туристичної залізної дороги долиною Ното під назвою «Бароковий потяг», маршрут якої пролягає містами, що внесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Сіракузи, Ното, Рагуза, Шиклі, Модіка). Цей потяг на сьогодні використовується досить обмежено і курсує лише раз на тиждень. Кожна із зупинок на маршруті триває не менше години, щоб дати туристам можливість відвідати історичні об'єкти і повернутися назад для продовження подорожі. Щосезону маршрут потяга різний. Для більшої уваги туристів час від часу використовують старовинний локомотив, вагони оснащують раритетними сидіннями, а під час поїздки проводять дегустації місцевих страв і запрошують місцеві гурти, щоб познайомити гостей з фольклорною музикою [9].

На сьогодні найскладнішим завданням для уряду Італії в галузі сталого розвитку туризму є зростання кількості відповідальних туристів. Адже владою країни постійно виділяється фінансування на створення екологічних стежок і «зелених зон» у містах та відомих туристичних дестинаціях, реконструкцію історичних будівель, будівництво інфраструктури в сільській місцевості тощо. Крім того, значні кошти витрачаються на просування відповідального відпочинку серед населення. Тому уряд очікує не тільки екологічного (збереження навколишнього середовища) і глокалізаційного (збереження місцевої самобутності в процесі глобалізації та уніфікації суспільного життя), а й економічного ефекту від таких капіталовкладень.

Модель сталого розвитку туризму в Тоскані. Одним із регіонів Італії, де сталий розвиток є пріоритетним напрямом в галузі туризму є Тоскана. З 2009 р. там діє проект під назвою «Сталий розвиток і конкурентоздатність туризму регіону Тоскана». Він був розроблений і реалізується у відповідності до «Порядку денного сталого розвитку і конкурентоздатності Європейського туризму», що був прийнятий Європейською Комісією в жовтні 2007 р. Того ж року була створена Мережа Європейських регіонів сталого і конкурентоздатного туризму

(англ. – NECSTour – Network of European regions for a sustainable and competitive tourism), основними завданнями якої стало проведення наукових досліджень в галузі сталого розвитку туризму, підтримка співробітництва і обміну досвідом різних регіональних проектів, контроль за належним використання коштів на виконання програм сталого розвитку, що надходять з фондів ЄС тощо. До складу NECSTour на сьогодні входять 6 регіонів Італії: П'ємонт, Венето, Тоскана, Емілія-Романія, Умбрія та Апулія.

Тоскана, на ряду з Каталонією (Іспанія) і ПАКА (Франція: Прованс, Альпи і Лазурний Берег), є засновниками Мережі Європейських регіонів сталого і конкурентоздатного туризму. Тоскана розробила власну організаційну модель сталого розвитку – мережу Обсерваторій Туристичних Дестинацій (італ. – OTD – Osservatorio Turistico di Destinazione). OTD – це фундаментальний інструмент, що дозволяє апробувати і визначати туристичну політику для різних територій шляхом спостереження за різними складовими феномену туризму:

- впливом транспорту;
- якістю життя місцевого населення і туристів;
- якістю роботи;
- узгодженням попиту і пропозиції відповідно до географічної та сезонної концентрації туристичної діяльності;
- активізацією процесу збереження культурної спадщини, природного середовища і унікальної самобутності дестинацій;
- зменшенням і оптимізацією використання природних ресурсів, особливо води та енергії;
- запровадженням відповідального поводження з відходами і намаганням до зменшення їх кількості.

Основна мета діяльності Обсерваторій Туристичних Дестинацій – це постійна оцінка якості, збалансованості розвитку та конкурентоздатності окремих територіальних систем з прийому туристів [8]. В рамках проекту створено Обсерваторії в п'ятдесяти муніципалітетах, вони охопили майже третю частину всіх дестинацій регіону. Вибір міст для участі в проекті відбувався у формі діалогу між муніципальними органами влади, домогосподарствами та університетами. Особливу роль відіграють університети, адже вони надають дослідницьку і технологічну підтримку проекту. Фінансується діяльність OTD місцевими бюджетами та Європейським фондом регіонального розвитку (англ. – ERDF – European Regional Development Fund). Органи влади провінційного рівня сприяють координації заходів, що проводяться різними муніципальними Обсерваторіями, а також забезпечують поширення такої моделі управління туризмом на інші дестинації. Крім того, на провінційному рівні відбувається збір і перевірка інформації та статистичних даних, отриманих від муніципалітетів. Зібрані дані дають можливість оцінити збалансованість розвитку і конкурентоздатність галузі туризму кожного

муніципалітету чи локальної туристичної системи. В межах провінцій створюються спеціальні Управлінські Комітети, до складу яких входять актори, що напряму чи опосередковано пов'язані з сектором відпочинку, а саме: представники готельного бізнесу, туроператори і турагенти, сільськогосподарські підприємства, торгові компанії, заклади з надавання різноманітних послуг тощо. Крім того, створення місцевих Обсерваторій Туристичних Дестинацій спрямо боротьбі з ухиленням від сплати податків, адже одним з їхніх завдань стало оновлення даних щодо об'єктів туристичної діяльності регіону.

В рамках даного проекту ОТД Тоскани було розроблено власні індикатори, які дають можливість оцінити відповідність критеріям сталого розвитку (таблиця 1) та рівень конкурентоздатності туризму регіону (таблиця 2). З таблиці 1 видно, що основний акцент робиться на оцінці природного середовища та заходах з його збереження. Зокрема, йде мова про вимірювання туристопотоків, граничних навантажень на туристичні об'єкти, підтримку екологічного маркування і сертифікації, адаптацію до можливих змін клімату, розширення природоохоронних територій та обмеження підприємницької діяльності в їх межах, постійний моніторинг за станом біорозмаїття тощо. Цікавими є індикатори збереженості культурної спадщини. Зокрема, показник «порогу толерантності», який дає можливість визначити максимально допустиму кількість туристів, що не матиме негативного впливу на якість об'єктів культурної спадщини і одночасно ставлення місцевого населення до відпочивальників. Крім того, ми бачимо, що в регіоні активно проводиться політика зменшення витрат енергії, збереження водних ресурсів і правильного поводження з побутовими відходами.

Таблиця 1.

Індикатори сталого розвитку, що використовуються Обсерваторіями Туристичних Дестинацій

№ з/п	Індикатор	Субіндикатор
1	Вплив транспорту	Кількість приладів для вимірювання якості повітря
2	Вплив туризму на якість життя місцевих жителів та наявність засобів, що допомагають перебуванню туриста в дестинації	Вплив туризму на місцевий бюджет
		Наявність плану дій щодо сталого розвитку туризму
		Наявність системи оцінки кількості відвідувачів виставок та інших заходів
		Наявність в плані розвитку дестинації вимоги мінімізації шкідливих викидів і зменшення забруднення навколишнього середовища
3	Якість роботи	Наявність системи виявлення постійних, сезонних і тимчасових робочих контрактів
		Наявність системи обліку судових справ по вирішенню спорів між працівниками галузі туризму
		Наявність системи обрахунку середньої заробітної

		плати працівників прямо зайнятих в туризмі
		Наявність системи обрахунку середньої заробітної плати працівників, що зайняті в суміжних до туризму галузях
4	Механізми урівноваження попиту і пропозиції з метою синхронізації туристопотоку	Індекс загальної густоти (щільності) — співвідношення кількості жителів до кількості туристів за місяць (осіб/км ²)
		Наявність системи обчислення максимально допустимої щільності туристів у найбільш відвідуваних місцях (максимальне навантаження)
5	Дії по збереженню культурної спадщини	Наявність системи обчислення «порогу толерантності» («Поріг толерантності» — це максимально допустима кількість приїжджених, вище якої іммігранти та туристи викликають механізми відторгнення у місцевого населення [5].) в закладах культури (музеях, археологічних об'єктах, пам'ятниках, історичних об'єктах тощо)
		Наявність системи виявлення інтенсивності потоків вздовж туристичних маршрутів в урбанізованих зонах
		Наявність в плані розвитку дестинації положення про збереження і захист культурної спадщини
6	Дії по збереженню природної спадщини	Наявність системи вимірювання інтенсивності потоків відвідувачів в парках і на охоронюваних територіях
		Наявність системи виявлення негативного впливу на природу внаслідок присутності відвідувачів
		Наявність системи моніторингу біорозмаїття на охоронюваних територіях
		Відсоток природоохоронних об'єктів, що пройшли добровільну сертифікацію / маркування щодо якості, збалансованого використання та / або корпоративної соціальної відповідальності
		Кількість підприємств туристичного бізнесу, що звітується про заходи сталого розвитку відповідно до Глобальної ініціативи зі звітності (англ. — GRI — Global Reporting Initiative) Глобальна ініціатива зі звітності (англ. — Global Reporting Initiative (GRI)) була створена в 1997 році Коаліцією за екологічно відповідальний бізнес. Керівництво GRI — документ, що пропонує детально розроблений підхід до формування звітності, що відбиває економічну, екологічну та соціальну результативність організації [7].
		Відсоток підприємств, які анонсують для відвідувачів підтримку сталого розвитку своїм продуктом, маркетинговими заходами чи торговою маркою
		Площа охоронюваних територій (у % від загальної площі муніципалітету)
		Площа особливо охоронюваних природних територій на душу населення (площа охоронюваних територій / ((відвідуваність / 365 днів) + резиденти)
		Наявність інструментів регулювання, що відносяться до екологічної стійкості

		Відсоток туристичних підприємств, що проводять політику зменшення викидів CO ² , зниження рівня енергоспоживання тощо
		Участь дестинації в стратегії адаптації до змін клімату
		Відсоток закладів розміщення і визначних туристичних пам'яток, розташованих в межах природоохоронних територій
		Офіційне визначення якості навколишнього середовища (зонування територій помаранчевими, синіми прапорами тощо)
		Відсоток екологічних ландшафтів від загальної площі території
		Відсоток території в межах дестинації, що має охоронятися (км ²)
		Відсоток території дестинації, що включена до плану моніторингу за біорозмаїттям
7	Дії по збереженню місцевої культурної самобутності	Відсоток жителів, що позитивно чи негативно оцінюють вплив туризму на самобутність дестинації
		Число масштабних культурних подій, що відображають власну культуру, традиції та ресурси дестинації
8	Скорочення та оптимізація використання природних ресурсів, особливо води	Наявність системи визначення кількості спожитої питної води протягом року
		Середньорічне споживання питної води на душу населення (жителями і туристами)
		Середньорічне споживання води в повсякденному житті на душу населення
		Відсоток спожитої води туристами
		Наявність системи обчислення кількості спожитої теплої води протягом року
		Наявність системи для визначення якості води в портах і причалах
9	Зниження і оптимізація витрат енергії	Існування системи вимірювання спожитої електроенергії для вуличного освітлення
		Існування системи вимірювання спожитої електроенергії для особистого використання
		Існування систем вимірювання спожитого природного газу
		Наявність системи обчислення відсотку енергії, виробленої з відновлювальних джерел
10	Скорочення кількості та поводження з побутовими відходами	Наявність системи з оцінки і збору твердих побутових відходів в міських районах, де концентруються туристичні потоки
		Наявність системи визначення відсотка утилізації
		Наявність системи визначення кількості та якості очищених стічних вод

В таблиці 2 наведено індикатори конкурентоздатності туристичної галузі дестинації відповідно до методології OTD. Як бачимо, первинні

показники є однаковими із тими, що оцінюють відповідність принципам сталого розвитку, а от другорядні субпоказники — відрізняються. Так, Обсерваторії Туристичних Дестинацій особливу увагу звертають на оцінку управління транспортом (обмеження руху центральними частинами міст, заохочення туристів і місцевих жителів до використання громадського транспорту, наявність інфраструктури для використання екологічних видів транспорту тощо), комфортності перебування туриста в місці відпочинку (наявність точок безкоштовного доступу до мережі Internet, кількість туристсько-інформаційних центрів, забезпеченість закладами розміщення і так далі), заходи по збереженню історико-культурної спадщини (наявність об'єктів ЮНЕСКО, доступність і збереженість пам'яток), умови для збереження культурної самобутності тощо.

Таблиця 2.

*Індикатори конкурентоздатності, що використовуються
Обсерваторіями Туристичних Дестинацій*

<i>№ з/п</i>	<i>Індикатор</i>	<i>Субіндикатор</i>
1	Вплив транспорту	Заохочення до використання громадського транспорту
		Загальна кількість паркомісць
		Обмежений доступ транспорту до центральної частини міста
		Рівень безпеки дорожнього руху
		Пропозиція прокату транспортних засобів, що не мають негативного впливу на навколишнє середовище (електромобілів і велосипедів у розрахунку на 1000 жителів)
		Наявність інфраструктури для екологічного транспорту (зарядних станцій для електромобілів, велосипедних доріжок тощо)
		Політика, спрямована на обмеження трафіку туристами (платний в'їзд до центру міста, знижки за користування громадським транспортом тощо)
2	Вплив туризму на якість життя місцевих жителів та наявність засобів, що допомагають перебуванню туриста в дестинації	Рівень особистої безпеки
		Якість медичних послуг
		Комфортність перебування туриста в дестинації (наявність програми розвитку туристської інфраструктури, кількість ТПЦів, кількість безкоштовних точок доступу WI-FI і т.д.)
		Доступ людей з обмеженими фізичними можливостями до туристських пам'яток, транспорту тощо
		Місткість засобів розміщення
		Соціальна привабливість (кількість асоціацій у галузі культури на 1000 жителів, кількість волонтерських асоціацій допомоги туристам на 1000 жителів)

3	Якість роботи	Кваліфікація працівників та доступ до навчання (відсоток працівників туристичних фірм та муніципальних службовців зі спеціальною освітою, відсоток туристичних підприємств, які пропонують стажування для студентів)
		Зайнятість у сфері туризму
4	Механізми урівноваження попиту і пропозиції з метою синхронізації туристопотоку	Рекламна діяльність у міжсезоння
		Рівень зайнятості та цін у міжсезоння
5	Дії по збереженню культурної спадщини	Кількість об'єктів ЮНЕСКО
		Середня відвідуваність об'єктів культури (музеїв, археологічних об'єктів, пам'ятників)
		Кількість об'єктів, що мають культурний інтерес
		Доступність (середня добова кількість годин роботи об'єктів культури)
		Наявність програми розвитку об'єктів культури
		Довжина обладнаних культурних маршрутів
		Кількість ліцензованих екскурсіводів
		Кількість будівель, що являються історико-культурними пам'ятками
		Площа будівель, що являються історико-культурними пам'ятками
6	Дії по збереженню природної спадщини	Довжина спортивних трас на один км ² площі
7	Дії по збереженню місцевої культурної самобутності	Наявність подій, пов'язаних з місцевими традиціями
		Покращення якості продуктів харчування та місцевої продукції, а також підтримка «справедливої торгівлі» («Справедлива торгівля» є однією з форм торгівлі, яка гарантує виробникові чітко встановлену і справедливую ціну свого товару. Її характерною ознакою являється продаж безпосередньо кінцевому споживачеві й уникнення посередників. Документ, який проголошує таку форму торгівлі в Італії, — це Статут критеріїв «справедливої торгівлі».)
8	Скорочення та оптимізація використання природних ресурсів, а особливо води	Визначається критеріями сталого розвитку
9	Зниження і оптимізація витрат енергії	Визначається критеріями сталого розвитку
10	Скорочення кількості та поводження з побутовими відходами	Визначається критеріями сталого розвитку

Комплексний проект сталого розвитку локальних туристичних систем в Калабрії. Регіон Калабрія — ще один регіон-лідер Італії, що активно впроваджує проекти сталого розвитку, в тому числі туризму.

Зокрема, тут діє низка програм регіонального розвитку (з реконструкції поселень передового досвіду, покращення якості життя, створення виробничих і агропромислових систем, розбудови інфраструктури транспорту і зв'язку, підтримки і допомоги нацменшинам, уповільнення темпів скорочення населення тощо), однією з яких є комплексна програма збалансованого зростання локальних туристичних систем. Основна мета проекту — це значне зростання внутрішніх та міжнародних туристопотоків локальних туристичних систем регіону. Завданнями проекту є:

- здійснення заходів по підвищенню привабливості DESTINAЦІЙ;
- реформування господарської діяльності з метою охорони навколишнього середовища, збереження біорозмаїття ландшафтів та розширення місцевої екологічної мережі;
- збереження і просування елементів культурної самобутності регіону;
- проведення заходів з посилення екологічної стійкості DESTINAЦІЙ;
- підтримка компаній, що займаються туристичною діяльністю в межах локальних туристичних систем;
- впровадження інновацій в місцевих закладах гостинності.

Виконання даного проекту передбачає сім стадій, кожна з яких визначена конкретними кроками для досягнення поставленої мети. Ми ж наведемо найбільш важливі, на нашу думку, пункти, передбачені програмою сталого розвитку локальних туристичних систем в Калабрії.

- 1) Основні дії, передбачені першою стадією проекту:
 - a) реконструкція громадських зон в місцях, що відчувають найбільший туристопотік;
 - b) відновлення та підтримка прибережних туристичних зон;
 - c) вдосконалення суспільної інфраструктури, будівництво готелів та інших об'єктів гостинності, створення центрів з виробництва і продажу місцевих товарів в пріоритетних зонах розвитку туризму;
 - d) модернізація інфраструктури транспорту для забезпечення «сталості мобільності» (Сучасна модель розвитку і планування транспорту, яка вимагає відповідності наступним принципам: доступності, справедливості, безпеки і здоров'я, особистої відповідальності, комплексного планування, запобігання забрудненню навколишнього середовища, збалансованого використання землі та природних ресурсів, цінової обґрунтованості [4].) резидентів та туристів.
- 2) Другою стадією передбачаються такі дії:
 - a) розробка комплексу маркетингу і просування бренду локальних туристичних систем;
 - b) екологічна сертифікація об'єктів гостинності;
 - c) покращення доступності об'єктів регіональної екологічної мережі;
 - d) комплекс заходів по збереженню історико-культурних та рекреаційних ресурсів;
 - e) моніторинг стану екологічних стежок, пішохідних, велосипедних та кінних маршрутів з наступними діями по їх відновленню і підтримці;
 - f) догляд за станом оснащених для туризму центрів дикої природи;

- g) відновлення і будівництво під'їзних шляхів до об'єктів регіональної екологічної мережі;
 - h) створення зелених зон, ботанічних садів, парків, заповідників, національних парків та інших об'єктів, діяльність яких спрямована на збалансоване використання природної спадщини;
 - i) будівництво на базі занедбаних об'єктів, пов'язаних з традиціями та історією ЛТС, туристсько-інформаційних центрів або невеликих закладів розміщення;
 - j) створення екопоселень в межах невеликих населених пунктів, де спостерігаються процеси депопуляції;
 - k) пропаганда ведення підприємницької діяльності з прив'язкою до місцевих традицій: відродження ремесел, виробництво типових для даної території продуктів та їх використання в закладах гостинності;
 - l) створення умов для розвитку активних видів туризму: альпінізму, спортивного орієнтування, спостереження за птахами (англ. — birdwatching), сплавів на каное, дайвінгу, вітрильного спорту, серфінгу тощо;
 - m) будівництво інфраструктури для забезпечення потреб активних туристів: облаштування зупинок, притулків, створення навчальних центрів і таке інше.
- 3) Основні дії третьої стадії проекту:
- a) вдосконалення і створення нових культурних, літературних і тематичних парків, пов'язаних зі специфікою території.
- 4) Четверта стадія передбачає:
- a) забезпечення екологічної сертифікації підприємств (особливо закладів розміщення), введення екологічного маркування і систем екологічного менеджменту EMAS (англ. — EU Eco-Management and Audit Scheme) та ISO-14000;
 - b) поступовий перехід до використання енергозберігаючих технологій і зменшення кількості шкідливих викидів.
- 5) П'ята стадія проекту стосується безпосередньо локальних туристичних систем і передбачає:
- a) поступову переорієнтацію ЛТС на «збалансовані туристські дестинації» (ЗТД);
 - b) збільшення кількості туристичної інформації та покращення культури гостинності;
 - c) посилення самобутності ЛТС, акцентуючи увагу на пропозиції власне місцевих товарів та послуг.

Останні дві стадії проекту сталого розвитку локальних туристичних систем Калабрії передбачають фінансову підтримку туристичних компаній та закладів розміщення. Зокрема, розроблено спеціальний пакет пільг для підприємств, що долучаються до проекту і вдосконалюють технології своєї діяльності у відповідності до умов плану. Цей пакет передбачає виділення

коштів на впровадження інноваційних технологій та податкові пільги на перші роки діяльності.

Висновки. Як бачимо, Італія активно трансформує свою туристичну галузь в напрямку її сталого розвитку. Влада країни розуміє важливість збалансованого використання і підтримки місцевих ресурсів, а також збереження історико-культурного середовища, яке є одним з основних атракторів іноземних туристів. В державі діє низка регіональних програм, які відповідно фінансуються і належним чином виконуються. Особливістю італійських проектів збалансованого розвитку є діяльність по збереженню місцевих звичаїв, традицій, товарів тощо, тобто, підтримка локальної самобутності. Маркетингові стратегії локальних туристичних систем здебільшого акцентують увагу на автентичності місцевих культур, продуктів харчування, товарів та послуг. Одночасно з цим, програми сталого розвитку традиційно направлені на збереження навколишнього середовища, зменшення викидів шкідливих газів в атмосферу, очищення стічних вод, екологізацію виробництва і транспорту, сертифікацію послуг гостинності, екомаркування товарів та послуг, використання енергозберігаючих технологій і тому подібне. Щоб спонукати підприємців змінювати технології своєї діяльності, запроваджуються спеціальні податкові пільги, надається фінансова допомога та створюються привабливі умови для інвестування.

На нашу думку, досвід Італії є дуже корисним для нашої держави за умови розробки аналогічних планів сталого розвитку туризму і їх належного фінансування. Необхідно активно залучати іноземних інвесторів, в тому числі перераховані міжнародні інституції, для фінансового забезпечення проектів збалансованого зростання. Надзвичайно вдалою є концепція орієнтації маркетингових стратегій локальних туристичних систем Італії на місцевій унікальності культури, традицій, кухні, товарів, природних особливостей тощо. Україна з її різноманітними ландшафтами, автентичним фольклором і багатою історією, на нашу думку, може скласти сильну конкуренцію європейському ринку туризму за рахунок впровадження аналогічної моделі просування територій. Отже, вивчення передового досвіду іноземних держав є актуальним для нашої держави і має значні перспективи подальшого вивчення і впровадження в практику.

Список використаних джерел:

1. Доан П.В. Концептуальні засади дослідження локальної туристичної системи / П.В. Доан // Географія та туризм. — 2013. — №26. — С. 13-21.
2. Соціальна відповідальність бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ecorussia.info/ru/ecopedia/global-reporting-initiative>.
3. Управління територіальним розвитком туризму : італійська модель локальних туристичних систем : зб. наук. праць IX Всеукраїнської наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. учених. — К.: Вид-во геогр. літ. «Обрії», 2013. Випуск XI. — С. 270-272.
4. Принципи сталого розвитку транспорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gdrc.org/uem/sustran/sustran-principles.html>.

5. Концепція порогу толерантності та її проблематика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.cestim.it/sezioni/documenti_dibattito/tolleranza-melegari.htm.
6. Туристичні системи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.pisl.regione.calabria.it/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=182&Itemid=410.
7. Сталій розвиток туризму набирає обертів в Італії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://blog.euromonitor.com/2010/08/sustainable-tourism-gains-ground-in-italy.html#sthash.lqc8GDAE.dpuf>.
8. Обсерваторія туристичної дестинації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.provincia.pisa.it/uploads/traduzione_ita_eng_OTD_21_giu.pdf.
9. Бароковий потяг [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sicily-holiday.com/en/train-and-subway-sicily/baroque-train-sicily>.

Список использованных источников:

1. Доан П.В. Концептуальные основы исследования локальной туристической системы / П.В. Доан // География и туризм. — 2013. — №26. — С. 13-21.
2. Социальная ответственность бизнеса [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ecorussia.info/ru/ecopedia/global-reporting-initiative>.
3. Управление территориальным развитием туризма: итальянская модель локальных туристических систем : сб. науч. работ IX Всеукраинской науч.-практ. конф. студ., асп. и мол. ученых. — К.: Из-во геогр. лит. «Обрії», 2013. Выпуск XI. — С. 270-272.
4. Принципы устойчивого развития транспорта [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.gdrc.org/uem/sustran/sustran-principles.html>.
5. Концепция порога толерантности и ее проблематика [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.cestim.it/sezioni/documenti_dibattito/tolleranza-melegari.htm.
6. Туристические системы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.pisl.regione.calabria.it/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=182&Itemid=410.
7. Устойчивое развитие туризма набирает обороты в Италии [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://blog.euromonitor.com/2010/08/sustainable-tourism-gains-ground-in-italy.html#sthash.lqc8GDAE.dpuf>.
8. Обсерватория туристической дестинации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.provincia.pisa.it/uploads/traduzione_ita_eng_OTD_21_giu.pdf.
9. Бароковый поезд [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.sicily-holiday.com/en/train-and-subway-sicily/baroque-train-sicily>.

References:

1. Doan P.V. Conceptual ground of Local Tourist System study / P.V. Doan // Geography and Tourism. — 2013. — №26. — P. 13-21
2. Social responsibility of business [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.ecorussia.info/ru/ecopedia/global-reporting-initiative>
3. Management of territorial tourism development : Italian model of Local Tourist Systems : digest of scientific works of the IX Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scholars. — K.: Edition of geographic literature «Obrii», 2013. Issue XI. — P. 270-272.
4. Guiding principles for Sustainable Transportation [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.gdrc.org/uem/sustran/sustran-principles.html>
5. The concept of tolerance threshold and its problems [Electronic resource]. — Access mode : http://www.cestim.it/sezioni/documenti_dibattito/tolleranza-melegari.htm
6. Tourism systems [Electronic resource]. — Access mode : http://www.pisl.regione.calabria.it/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=182&Itemid=410

- 7.Sustainable tourism gains ground in Italy [Electronic resource]. — Access mode : <http://blog.euromonitor.com/2010/08/sustainable-tourism-gains-ground-in-italy.html#sthash.lqc8GDAE.dpuf>
- 8.The Tourist Destination Observatory (Italian acronym OTD) [Electronic resource]. — Access mode : http://www.provincia.pisa.it/uploads/traduzione_ita_eng_OTD_21_giu.pdf
- 9.The train of the baroque [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.sicily-holiday.com/en/train-and-subway-sicily/baroque-train-sicily>

УДК 796.5 (438+477)

Четирбук Ольга Романівна

Львівський державний університет
фізичної культури, м. Львів, Україна,
e-mail: oliamikitchak@mail.ru

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В МЕЖАХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ

Мета: проаналізовано перспективи та можливості транскордонної співпраці України та Польщі.

Методика: у статті використовувались загальнонаукові методи досліджень: аналізу і узагальнення літературних джерел, порівняльний та експертних оцінок (при визначенні основних результатів і проблем розвитку туристичної інфраструктури у межах українсько-польського прикордоння).

Результати: розроблено та описано графіки за результатами відповідей експертів. Проведена порівняльна характеристика графіків з польської та української сторін. Виявлено наявні проблеми розвитку туристичної інфраструктури в межах українсько-польського прикордоння.

Наукова новизна: вперше було оцінено даний сегмент туристичної інфраструктури.

Практична значимість: результати дослідження можуть бути використані у відділах туризму України та Польщі, а також в туристичних підприємствах. Деякі дослідження можна використати для розроблення стратегії розвитку регіонів.

Ключові слова: туризм в українсько-польському прикордонні, туристична інфраструктура, експертна оцінка.

УДК 796.5 (438+477)

Четирбук Ольга Романовна

Львовский государственный университет
физической культуры, г. Львов, Украина
e-mail: oliamikitchak@mail.ru

АНАЛИЗ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ПРЕДЕЛАХ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ

Цель: проанализированы перспективы и возможности трансграничного сотрудничества Украины и Польши.

Методика: в статье использовались общенаучные методы исследований: анализа и обобщения литературных источников, сравнительный и экспертных оценок (при определении основных результатов и проблем развития туристической инфраструктуры в рамках украинско-польского пограничья).

Результаты: разработаны и описаны графики по результатам ответов экспертов. Проведена сравнительная характеристика графиков с польской и

української сторони. Виявлено існуючі проблеми розвитку туристичної інфраструктури в межах українсько-польського прикордоння.

Наукова новизна: вперше був оцінений даний сегмент туристичної інфраструктури.

Практична значимість: результати дослідження можуть бути використані в відділах туризму України та Польщі, а також в туристичних підприємствах. Деякі дослідження можна використовувати для розробки стратегії розвитку регіонів.

Ключові слова: українсько-польське прикордоння, туристична інфраструктура, експертна оцінка.

UDC 796.5 (438+477)

Chetyrbuk Olga Romanivna

Lviv State University of Physical
Culture, Lviv, Ukraine
e-mail: oliamikitchak@mail.ru

THE ANALYSIS OF THE PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT WITHIN THE UKRAINIAN-POLISH BORDER

Objective: To analyze the prospects and opportunities of cross-border cooperation between Ukraine and Poland.

Methods: This paper used general scientific research methods: analysis and synthesis of the literature, comparative and expert estimates (in determining the main results and problems of tourism infrastructure in the framework of the Ukrainian-Polish border).

Results: developed and described the results responses graphics experts. The comparative characteristic graphs of Polish and Ukrainian sides. Revealed the existing problems of tourism infrastructure in the Ukrainian-Polish border.

Scientific novelty: for the first time this segment was estimated tourist infrastructure.

Practical significance: results of the study can be used in the departments of Tourism of Ukraine and Poland as well as in tourist enterprises. Some research can be used to develop a strategy for regional development.

Key words: Ukrainian-Polish border, tourism infrastructure, expert evaluation.

Постановка проблеми. Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль для прикордонних територій України, які стали об'єктом регіональної політики Європейського Союзу. Адже наша держава знаходиться у центрі європейських транспортних коридорів, що відкриває можливості для міжнародних зв'язків, активізації найбільш результативного залучення прикордонних регіонів України до міжрегіональної та транскордонної співпраці, а що стосується розвитку туризму, у даному контексті, на нашу думку, це ефективний важіль формування туристичного іміджу України на міжнародному туристичному ринку [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями транскордонного співробітництва у теоретичному плані займалися зарубіжні та вітчизняні науковці. Зокрема, проблемам транскордонної співпраці присвячені роботи Будкіна В., Вишнякова О., Гонти О. (2002), Долішнього М., Дорогунцова С., Клімонта Д. (2004), Суховірського Б., Федонюка С., Чернюк Л., (2007). Серед зарубіжних вчених, які

досліджують транскордонне та міжтериторіальне співробітництво, слід назвати С. Банфі, М. Філіппіні, Л. Хант (2005), К. Лорд, С. Путреву, І. Ші (2008) Е. Кохен, С. Кохен (2012), С. Каусевіч, П. Лінч (2013), Т. Колс, Е. Фенклова, К. Дінан (2013). Ними досліджено основні тенденції регіонального розвитку, узагальнено досвід діяльності транскордонних об'єднань країн Європи.

Метою дослідження є визначення сучасного стану туристичної інфраструктури українсько-польського прикордоння. Також окреслення перспектив та можливостей для подальшого її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Туризм посідає одне з провідних місць у розвитку світового господарства. Сучасний розвиток туризму, який базується на основних елементах – масовість, інтегрованість, соціально-економічний характер – суттєво вплинув на динаміку ринку туристичного потоку. Розбудова в Україні туристичної галузі, яка б успішно інтегрувалася до міжнародних туристичних взаємовідносин, є одним з провідних напрямів структурної перебудови економіки країни [3].

З кожним роком дедалі частіше збільшується співпраця між країнами в контексті туристичному. Часто сусідні країни розробляють та впроваджують нові туристичні продукти. Особливе місце у співпраці України з сусідніми державами відводиться Польщі, яка виступає одним з найбільших стратегічних партнерів на європейському континенті [4].

Поглиблення транскордонного співробітництва між Україною та Польщею відкриває нові можливості для активізації туристичної діяльності на території України й підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів країни. Шляхом об'єднання зусиль та мобілізації природо-ресурсного потенціалу сусідніх територій наша держава зможе підвищити рівень туристичної інфраструктури [6].

У багатьох країнах світу туризм перетворився на високоприбуткову галузь національної економіки. Міжнародний туризм посідає вагоме місце у світовому господарстві, показує стабільно високі темпи розвитку. У сфері туризму зайнято понад 250 млн. осіб, тобто кожен десятий працівник у світі. У 2004 р. Україна та Польща посіли 14-те і 15-те місця у рейтингу країн-дестинацій міжнародного туризму. Україна та Польща – не лише сусіди, але й належать до Центрально-Східного Європейського туристичного субрегіону, який виділяється ВТО відповідно до принципу регіональної єдності (континуальності) та особливостей пропозиції турпродукту. В цьому субрегіоні напрямки та темпи суспільних реформ були відмінні, адекватно до внутрішніх умов кожної країни, тому й рівень соціально-економічного розвитку а, отже, й рівень розвитку національної індустрії туризму також різняться. Так, в Україні лейтмотивом суспільних реформ були відхід від радянського минулого, розбудова незалежної держави на ринкових економічних засадах, укорінення демократії. А Польща належить до тих країн постсоціалістичного простору, в яких вже

завершені процеси перебудови економіки на ринкових засадах і які є повноправними членами Європейського Співтовариства.

Якщо розглядати особливості розвитку туризму в Україні та Польщі, то можна відмітити, що туристична політика Польщі спрямована на удосконалення системи внутрішнього та міжнародного туризму шляхом подальших зусиль зі створення привабливого туристичного іміджу країни в світі, розвитку інфраструктури, збільшення уваги до збереження культурної спадщини країни. Активна участь Польщі в європейських виставкових заходах має на меті просування традиційного туристичного продукту (активний відпочинок і розваги, культурний та екскурсійний, спортивний туризм) та відносно нового сільського туризму. Польський турпродукт розрахований на активний споживчий віковий сегмент (30-50 років) та розширення пропозиції в сегменті «третього віку». До позитивних чинників збільшення доступності польського турпродукту можна віднести розвиток інфраструктури, особливо авіа- та залізничних перевезень. Водночас саме деякі недоліки інфраструктури та недостатній рівень забезпечення безпеки туристів ускладнюють конкурентні позиції країни на Європейському ринку. Розвиток туристичної та курортної галузей в Україні впродовж останніх років характеризується позитивною та сталою динамікою. Створення нового іміджу турпродукту, конкурентоспроможного як у середині країни, так і за кордоном, комплексний підхід до розвитку туризму та курортів на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в туристичній сфері зумовили неухильне зростання кількості туристів і обсягів наданих їм послуг. [2]

Сьогодні експерти зазначають, що українсько-польське транскордонне співробітництво переважно відбувається в рамках євро регіонів. Діяльність яких зосереджена на проектах регіонального розвитку [5]. На сьогоднішній день діє польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 рр. Стратегія визначає цілі і напрямки співпраці польсько-українського транскордонного регіону у соціальній, екологічній та туристично-культурній сферах [7].

У 2002 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України про «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та євро регіонів», а у 2004 р. був прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво». Прикордонна співпраця підтримується програмами допомоги Європейського Союзу, наприклад INTERREG II, а також CROSS-BORDER (у рамках програми PHARE).

Нами була проведена експертна оцінка в рамках Ярмарку рекреаційного туризму у місті Львові. Опитаними експертами були фахівці керівної ланки, які займаються питаннями транскордонного співробітництва у сфері туризму. Їм було запропоновано декілька запитань у яких вони балами від 1 до 5 (1 бал-низький, 2 бали-нижче середнього, 3 бали-середній, 4 бали-вище середнього, 5 балів-високий рівень) оцінювали

сучасний стан туристичної інфраструктури українсько-польського прикордоння. Нами було відібрано 15 експертів.

Нижче ми подаємо діаграми на яких відображенні результати експертних оцінок. На даному графіку ми бачимо, що сучасний стан туристичної інфраструктури, 53% експертів визначили як вище середнього. Це досить хороший показник, який свідчить про те, що співпраця між сусідніми країнами все ж відбувається. Можливо дана співпраця не є ще на належному рівні, проте проводиться низка заходів, які допоможуть дещо підвищити даний показник.

Порівнюючи графіки на яких відображено стан українських та польських доріг в межах українсько-польського прикордоння спостерігаємо наступне: високим балом українські дороги оцінили 47% експертів та 53% польські дороги. На перший погляд ситуація схожа, 49% експертів оцінили стан польських доріг як вище середнього та 7% середнього балу – це на противагу оцінок доріг з української сторони високий бал. В оцінюванні стану українських доріг присутні низькі бали, це ми бачимо з представленого вище графіку. Тому в цьому плані українські дороги потребують значних капіталовкладень для приведення їх до рівня європейських доріг.

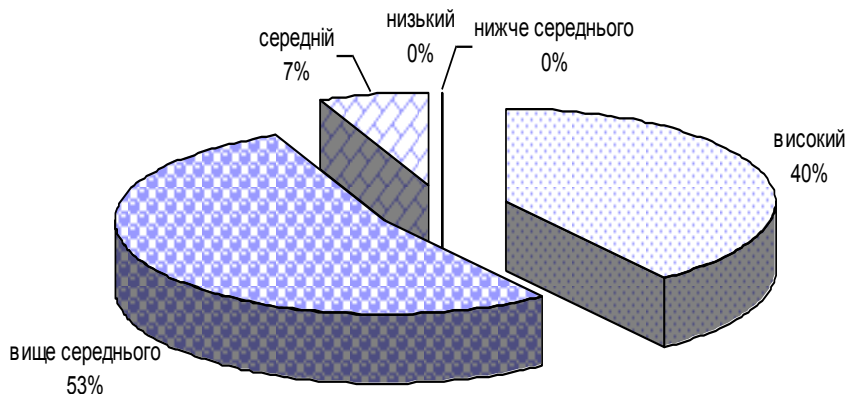

Рис.1 Сучасний стан туристичної інфраструктури українсько-польського прикордоння

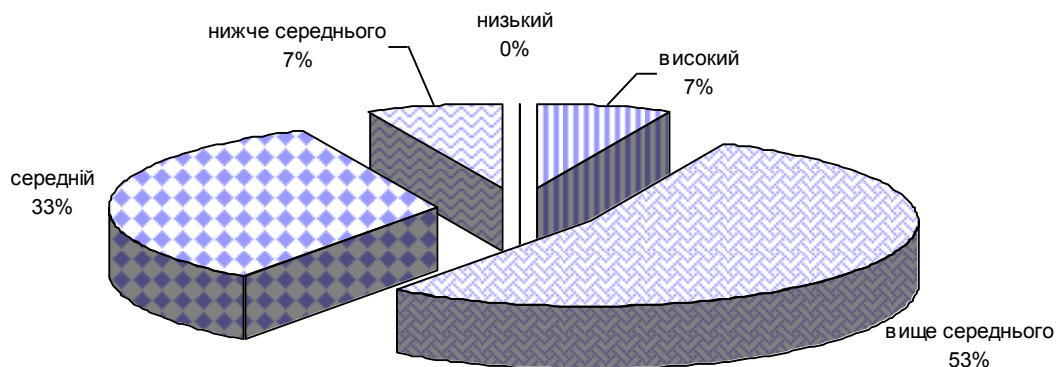

Рис.2 Стан українських доріг в межах прикордонної зони Україна-Польща

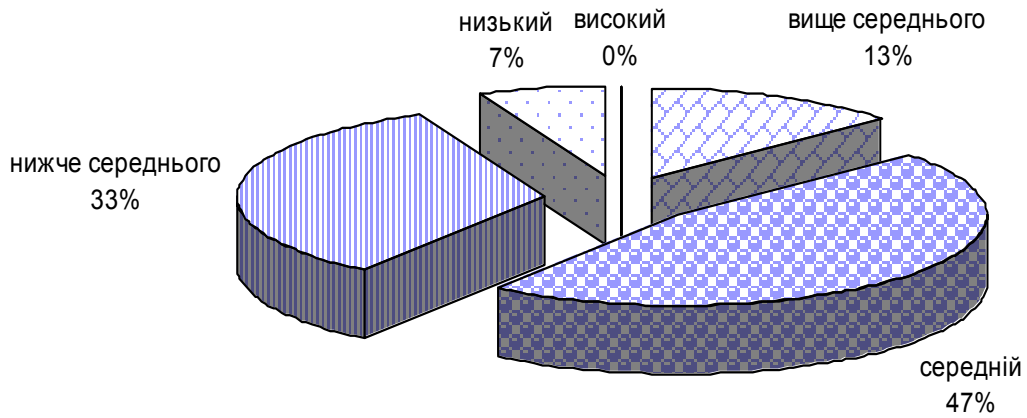

Рис.3 Стан польських доріг в межах прикордонної зони Україна-Польща

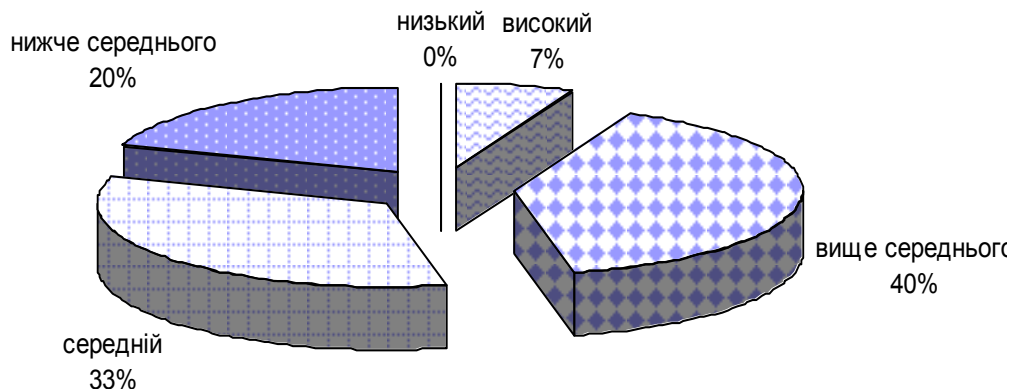

Рис.4 Рівень забезпеченості прикордонних районів України закладами розміщення

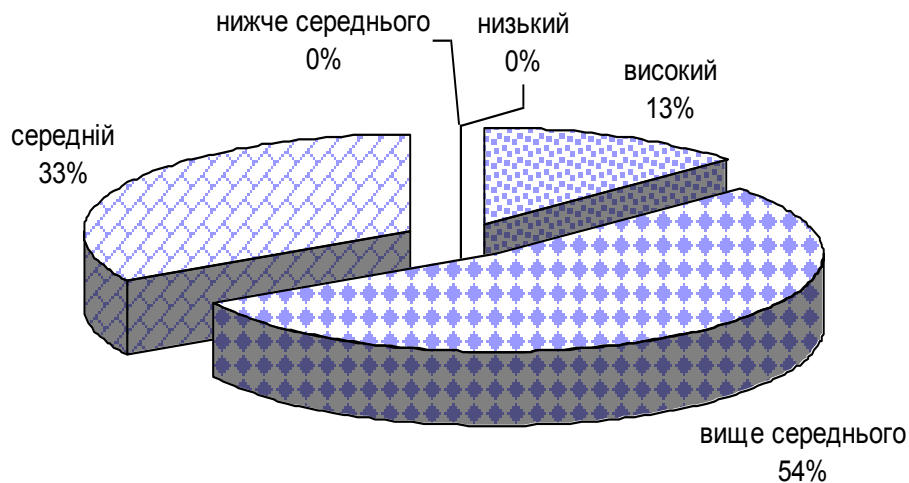

Рис.5 Рівень забезпеченості прикордонних районів Польщі закладами розміщення

Аналізуючи відповіді експертів про рівень забезпеченості прикордонних районів закладами розміщення бачимо те, що з польської сторони високим балом забезпеченості оцінили 13% експертів, а з української лише 7%. З польської сторони спостерігаємо кращий результат

так як бал вище середнього поставили 54% експертів , а середній 33% експертів , а от з української сторони дещо гірший результат: бал нижче середнього поставили 20% експертів. Цей результат дає можливість українській стороні запозичити польський досвід та використати його у розбудові закладів розміщення з української сторони.

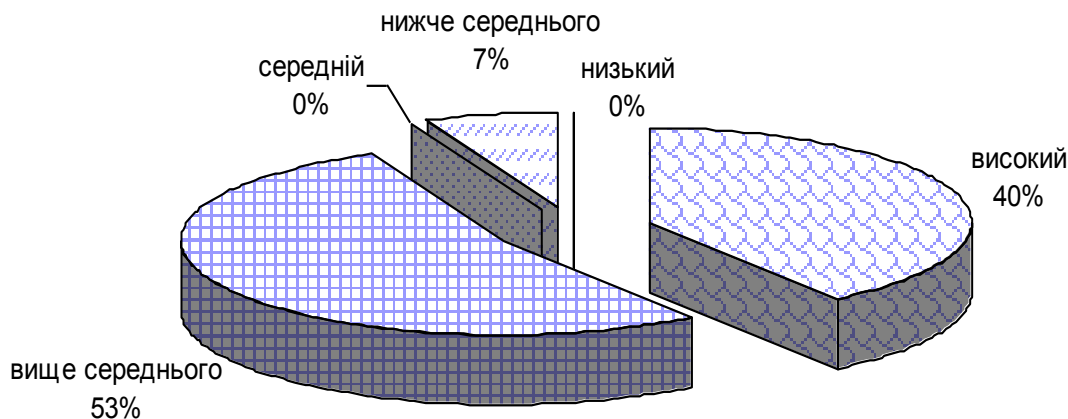

Рис.6 Перспективи розвитку туристичної інфраструктури українсько-польського прикордоння на 5 років

Одним з графіків є графік перспектив розвитку туристичної інфраструктури українсько-польського прикордоння. Дана діаграма показує важливість майбутньої співпраці у туристичній сфері між сусідніми державами. Експерти оцінили високим та вище середнього балом 53% та 40% відповідно, перспективи співпраці між Польщею та Україною. Про це також свідчить низка спільних конференцій, ярмарок, а також вже розроблених Програм та Стратегій розвитку в рамках транскордонного співробітництва.

Висновки. Транскордонне співробітництво можна вважати ефективною основою для співпраці у розвитку туризму між країнами: співпраця туристичних організацій, обмін туристичною інформацією, надання допомоги в підготовці проектів у рамках міжнародних програм. Також варто відзначити, що туризм є важливим чинником впливу на суспільні відносини, взаємини між народами, в контексті входження України до європейського культурного простору. Тому транскордонне співробітництво між Україною та Польщею є важливим елементом для розвитку туризму загалом.

Список використаних джерел:

- 1.Беленький П. Ю., Мікула Н. А. Методологічні аспекти міжрегіонального та транскордонного співробітництва // Зовнішньоекономічний кур'єр. – № 1–2 . – Львів : ТПП, 2001. – С. 9 – 13.
- 2.Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі): монографія / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук, О.Д. Король та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – 344 с.
- 3.Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні / Гонтаржевська Л.І. – Д.: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

- 4.Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України: тенденції, проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В.В. Засадко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009
- 5.Підгрушний Г.П. Територіальна організація транскордонного простору: постановка проблеми та практичне значення дослідження // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – 488 с. – С. 374 – 377.
- 6.Щерба Г.І. Соціологічні дослідження розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва / Г.І. Щерба // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб.наук. праць. – К.: Фенікс, 2008. – с. 162-171.
- 7.Офіційний сайт «Програма транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна» на 2007-2013 роки» – <http://www.pl-by-ua.eu/ua>

Список использованных источников:

- 1.Беленький П.Ю., Микула Н. А. Методологические аспекты межрегионального и трансграничного сотрудничества // Внешнеэкономический курьер. - № 1-2. - Львов: ТПП, 2001. - С. 9 - 13.
- 2.Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі): монографія / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук, А.Д. Король і др. - Чернівці: Черновицький національний університет, 2010. - 344 с.
- 3.Гонтаржевська Л.І. Ринок туристических услуг в Украине / Гонтаржевська Л.І. - Д .: Восточный издательский дом, 2008. - 180 с.
- 4.Засадко В.В. Трансграничное сотрудничество Украины: тенденции, проблемы и перспективы развития [Электронный ресурс] / В.В. Засадки. - Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009
- 5.Підгрушний Г.П. Территориальная организация трансграничного пространства: постановка проблемы и практическое значение исследования // Региональные проблемы Украины: Географический анализ и поиск путей решения. Сб. наук. работ. - Херсон ЧП Вишемирский, 2009. - 488 с. - С. 374 - 377.
- 6.Щерба Г.И. Социологические исследования развития украинского-польского трансграничного сотрудничества / Г.И. Щерба // Актуальные проблемы социологии, психологии, педагогики. Зб.наук. работ. - М .: Феникс, 2008. - с. 162-171.
7. Официальный сайт «Программа трансграничного сотрудничества» Польша-Беларусь-Украина »на 2007-2013 годы» - <http://www.pl-by-ua.eu/ua>

References:

- 1.Byelenkyy PY, Mikula NA Methodological aspects of inter-regional and cross-border cooperation // Foreign economic courier. - № 1-2. - Lviv: CCI, 2001. - P. 9 - 13.
- 2.Neohrafichni aspects of tourism development (for example, Ukraine and Poland): monograph / VG Yavkin, VP Rudenko, VN Andreychuk, OD King et al. - Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2010. - 344 p.
- 3.Hontarzhevskia LI Tourism market in Ukraine / LI Hontarzhevskia - D .: East Publishing House, 2008. - 180 p.
- 4.Zasadko V. Cross-border cooperation Ukraine: trends, problems and prospects of development [electronic resource] / VV Zasadko. - Access: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009
- 5.Pidhrushnyy GP Territorial organization of cross-border space: problem and practical importance of research // Regional problems of Ukraine: Geographical analysis and search for solutions. Coll. Science. works. - Kherson: PP Vyshemyrskyy, 2009. - 488 p. - S. 374 - 377.
- 6.Scherba GI Sociological studies of Ukrainian-Polish cross-border cooperation / GI Scherba // Actual problems of sociology, psychology, pedagogy. Zb.nauk. works. - K .: Phoenix, 2008. - p. 162-171.
7. Official Site "CBC program" Poland-Belarus-Ukraine »2007-2013» - <http://www.pl-by-ua.eu/ua>

УДК 338.48 : 379.83/84 : 796.5

Рассыпнов Виталий Александрович,
доктор биологических наук, профессор

Алтайский государственный аграрный
университет, г.Барнаул, Россия
e-mail: rassvial@mail.ru

Соврикова Екатерина Михайловна,
кандидат сельскохозяйственных наук,
доцент

Алтайский государственный аграрный
университет, г.Барнаул, Россия
e-mail: sovrikova_katya@mail.ru

Максимова Нина Борисовна,
кандидат сельскохозяйственных наук,
доцент

Алтайский государственный аграрный
университет, г.Барнаул, Россия
e-mail: ninmaxim@mail.ru

Морковкина Анастасия Геннадьевна

Московский государственный
университет имени М.В.Ломоносова,
г. Москва, Россия
e-mail: a.g.morkovkina@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОМ АРЕАЛЕ

Целью исследования было выяснение условий для дальнейшего развития познавательного туризма в Алтайском крае, который представляет собой переселенческий ареал, сформированный за полтора столетия из многочисленных народов бывшей царской и советской России.

Для достижения цели использовали социологические исследования и метод исторического анализа географической среды переселенцев в степных и предгорных районах Алтайского края. Экологическое, нравственное и патриотическое образование и воспитание населения всех возрастов и социальных групп является неотъемлемым условием создания доброжелательной среды приема туристов.

Ключевые слова: познавательный туризм, переселенческий ареал, перспективы туризма, условия развития туризма.

UDC 338.48 : 379.83/84 : 796.5

Rassypnow Vitaly Aleksandrovich,
Doctor of Biological Sciences, Professor

Altai State Agrarian University, Barnaul, Russia
e-mail: rassvial@mail.ru

Sovrikova Catherine Mihalovna,
Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor

Altai State Agrarian University,
Barnaul, Russia
e-mail: sovrikova_katya@mail.ru

Maksimova Nina Borisovna,
Candidate of Agricultural Sciences,
Associate Professor

Altai State Agrarian University,
Barnaul, Russia
e-mail: ninmaxim@mail.ru

Morkovkina Anastasia Genadievna

Lomonosov Moscow State University,
Moscow, Russia
e-mail: a.g.morkovkina@gmail.com

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TOURISM RESETTLEMENT IN THE AREA

The aim of the study was to determine the conditions for further development of cognitive tourism in the Altai region, which is the area of colonization formed for a half-century of the many peoples of the former Tsarist and Soviet Russia.

To achieve the goal we used case studies and methods of historical analysis of the geographical environment of immigrants in the steppe and foothill areas of Altai province.

Environmental, moral and patriotic education and education of the population of all ages and social groups is indispensable for creating a friendly environment of the tourist.

Keywords: cultural tourism, colonization area, the prospects of tourism, the conditions for tourism development.

Вступление. Постановка проблемы. Современный туризм в России превращается в наиболее перспективную и динамично развивающуюся отрасль хозяйства. Для привлечения гостей мало иметь на территории уникальные природные и историко-культурные объекты. Для приёма туристов и удовлетворения их материальных и духовных потребностей необходима соответствующая инфраструктура, готовность и желание местного населения вести такую работу. В мононациональных странах с преобладанием одной конфессии и длительного исторического развития сформировались стандарты гостеприимства, отражающие обычаи и привычки коренного народа. Совершенно другие условия развития туристской отрасли сложились в Алтайском крае, где местное население представляет собой переселенческий ареал, сформировавшийся из десятков наций и народностей. Сюда ехали переселенцы из центральной России, Украины, Кавказа, Средней Азии, Белоруссии. Здесь есть также потомки голландцев, немцев, поляков, народов стран Балтии. Такое смешение народов за многие десятилетия совместного проживания всё же сохранило национальные черты и самобытность, а взаимное проникновение культур создало местные традиции.

Анализ современных публикаций. Современный туризм охватывает комплекс научных направлений, в которых получили сочетание региональная география, экономика, культурология, экология и ряд других отраслей знаний, позволяющие сформировать научные подходы решения проблемы развития отрасли [1, 4, 6, 7]. Развитие туризма, в первую очередь сельского, органы местного самоуправления связывают с возможностями решения проблемы социально-экономического развития территорий, улучшения демографической ситуации, снижения безработицы и повышения доходов населения [3, 7].

Формулировка цели и постановка задач. Целью нашего исследования было выяснение условий для дальнейшего развития различных видов, в том числе познавательного, туризма в Алтайском крае, который представляет собой переселенческий ареал, сформированный за полтора столетия из многочисленных народов бывшей царской и советской России. В задачи изучения входило выявление состояния природной и культурной среды переселенческого ареала и её использование в создании привлекательности территории для развития познавательного туризма. Авторы для достижения цели использовали социологические исследования и метод исторического анализа географической среды переселенцев в степных и предгорных районах Алтайского края.

Изложение основного материала. Духовное развитие человека происходит на всём протяжении его активной деятельности, и в большей

мере связано с местом проживания и выбранной профессией. Познание окружающей среды, прежде всего, направлено на природу с её многообразием проявлений растительного и животного мира. Школьное образование, с его многочисленными и не всегда позитивными реформами, в усечённом виде, но всё же знакомит подрастающее поколение с художественной и краеведческой литературой о природе, культурных традициях населения и учит видеть прекрасное на нашей планете. Последующий этап образования уже связан с формированием духовного мира ребёнка и взрослого человека с вовлечением его в самообразование. Удовлетворение любознательности личности и пополнение знаниями продолжается вне стен образовательных учреждений. Туризм предоставляет возможность ознакомления с миром природы, истории и культуры во время экскурсий и туристских поездок в родном крае, в другие регионы и в зарубежные страны.

Привлекательность региона, как правило, связана с уникальными природными объектами и развитой инфраструктурой транспорта и обслуживающего гостиничного сервиса. Транспорт и особенно сервис как и в прошлые годы, в настоящее время оставляет желать лучшего. В переходный период экономики туристический бизнес Алтайского края получил два направления развития. Первое связано с акционированием предприятий туризма, созданных ещё в советское время. Второй путь основан на частном бизнесе с созданием совершенно новых туристских предприятий. Развитие туризма в последние годы становится важной статьёй пополнения региональных и местных бюджетов.

Популярность края как туристско-рекреационного региона сформировалась в прошлые годы за счёт курорта Белокуриха в предгорьях Алтая, Телецкого озера, горы Белухи и реки Катунь. Указанные природные объекты за исключением курорта и верховий реки Катунь остались в Республике Алтай после отделения её от Алтайского края. Теперь край стал лишь транзитом для потока туристов водников и альпинистов, едущих в Горный Алтай.

Традиционно Алтайский край развивался как регион с многоотраслевым сельским хозяйством и обслуживающей его машиностроительной промышленностью. Дома отдыха и санатории были ведомственными и не принимали отдыхающих из других регионов. Существовавшие природные, исторические и культурные достопримечательности края оставались не востребованными и не имели привлекательности для туристов как местных, так из-за пределов края и страны. Кроме того продукция имеющихся предприятий края не имела спроса за его пределами и не могла нести привлекательный имидж для территории. К этому надо добавить ещё широкую негативную известность Алтая, как территории длительное время подвергавшейся воздействию испытания ядерных устройств на Семипалатинском полигоне. Оставшаяся в наследство ситуация с привлекательностью края не может удовлетворять

развивающийся туристический бизнес. Многочисленные туристические бюро развернули широкую рекламную кампанию по привлечению гостей из российских регионов, ближнего и дальнего зарубежья. За последние годы было построено и введено в действие большое количество туристических баз, отелей, кемпингов, обустроено множество природных достопримечательностей в предгорных районах Алтайского края. Обслуживание туристов осуществляется квалифицированными специалистами гостиничного и ресторанного сервиса, гидами и переводчиками. Принято решение о создании «Особой экономической зоны туристско-рекреационного типа «Бирюзовая Катунь» совместно с Республикой Алтай, и уже часть объектов этого комплекса запущено в работу. Особая экономическая зона "Бирюзовая Катунь" образована на основании Постановления Правительства Российской Федерации от 3 февраля 2007 г. с целью формирования организационной и экономической среды для создания и функционирования в Алтайском крае курортно-рекреационного комплекса, ориентированного на максимальное использование природно-ресурсного потенциала и особенностей местности. Особая экономическая зона "Бирюзовая Катунь" располагается на территории Алтайского района Алтайского края на левом берегу реки Катунь и имеет площадь 3220 га. Уже сейчас здесь туристам предлагают пляжный отдых, пешие и конные маршруты, сплавы по реке, охоту и рыбалку, альпинизм, велотуризм. Со временем здесь будут ежегодно отдыхать около 1,1 млн. человек.

Появились туристические базы и в других районах края – на степных озёрах Кулунды, в нижнем Причумышье в Тальменском районе, на озёрах Ая и Колыванское в предгорьях Алтая. Объектами туризма здесь выступают солёные, горькие и пресные озёра, где по берегам много удобных песчаных пляжей. Здесь отличные места для купания и водных прогулок. Природные лечебные свойства воздуха и озерных вод в алтайских степях и предгорьях давно известны и подтверждены научными и медицинскими исследованиями.

Кулундинская низменность – это ещё одна уникальная достопримечательность. Она самая низкая на Алтае, самая солнечная. Дно древнего моря, усыпанное озерами, окаймленное реликтовыми, нигде больше на планете не встречающимися ленточными сосновыми борами.

Задача, что показывать на территории края, зачастую решается самими туристами, которые приехали знакомиться с уникальной природой и её привлекательными объектами. Учёные Алтайского госуниверситета В.Е. Арефьев и А.В. Чудов [1] в своём исследовании туризма на Алтае указывают на многочисленные памятники природы практически во всех районах. Кроме природно-ресурсного потенциала они предлагают для туристической индустрии использовать культурно-историческое наследие древних народов, памятники горнозаводского производства и «наследие» индустриального общества. К последним объектам авторы явно относятся

негативно, связывая это с репрессиями советского строя, но, тем не менее, признают, что социалистическое прошлое также достойно для ознакомления.

Особый интерес представляют поселения алтайских немцев, которые компактно проживают в Немецком национальном районе в степной Кулунде. Современной достопримечательностью Кулундинской степи можно назвать Немецкий национальный район, образованный на северо-западе степного Алтая. Административный центр находится в селе Гальбштадт, около 60% населения района – немцы, потомки переселенцев, пришедших на эту землю более ста лет назад. Местные жители не утратили национальной любви к аккуратности, чистоте и добротности, и Немецкий район выглядит неожиданным кусочком Западной Европы посреди алтайских степей.

Особой гордостью жителей края являются наши знаменитые земляки и выдающиеся деятели, связавшие свою жизнь с Алтаем. Уже сейчас туристам предлагают экскурсии в село Сростки в музей писателя, актёра и режиссёра В.М. Шукшина, в село Курья в музей знаменитого оружейника М.Т. Калашникова. В селе Полковниково работает музей космонавта-2 Г.С. Титова. В краевом музее истории литературы и искусства Алтая есть экспозиции и других выдающихся людей края. Многочисленные районные краеведческие музеи, школьные и частные коллекции пока не готовы для массового приема туристов и нуждаются в квалифицированной музеефикации.

Озабоченность организаторов туризма в крае вызывает низкая бытовая культура, экологическое варварство населения и убогость архитектуры сельских населенных мест. Въезды в населённые пункты идут мимо свалок бытовых отходов, часто отсутствуют дорожные указатели, расписания движения транспорта, нет элементарных санитарных удобств. В селах и посёлках много заброшенных усадеб, заросших сорняками, с полуразвалившимися домами и покосившимися заборами.

Столица края и его города негостеприимны к приезжему человеку. В продаже нет топографических карт, туристических и транспортных схем, доступных по цене сувениров. Определить в какую сторону идет автобус или трамвай на остановках невозможно, надо спрашивать у местных людей. Узнать о концерте, сеансе кино, режиме работы музея, не имея под рукой компьютера с интернетом, можно только в самом заведении.

По мере перехода экономики России от прежнего уклада к рыночным отношениям у населения, в том числе и в Алтайском крае, снижается интерес к экологическим проблемам в окружающей природной и социальной среде. Это отмечено в исследованиях Д.Н. Кавтарадзе и А.А. Овсянникова [2] на материалах социологических опросов ВЦИОМ 1994-98 годов. Нашими исследованиями в четырёх сельских районах и двух малых городах Алтайского края (с общим населением 112 тыс. человек) установлено, что в решении проблем сохранения окружающей природной

среды менее всего заинтересованы лица, принимающие административные решения, взрослое сельское население, а наиболее заинтересованными оказались школьники [6]. Причина равнодушия к экологическим проблемам кроется по нашему мнению в отсутствии положительного эффекта от принимаемых мер по сохранению природы, как в стране, так и на уровне регионов и муниципальных образований. Кроме того у населения появились другие заботы, в частности повышение безработицы, снижение жизненного уровня сельского населения.

Появление среди такого населения отдыхающих людей вызывает негативную реакцию. Отсюда многочисленные проявления грубости, нежелания оказывать даже платные услуги туристам. Для формирования положительного интереса у местного населения в развитии нового направления трудовой деятельности в обслуживании туристов необходимо уже сейчас решить множество задач экономического, социального, нравственного характера. Нам видится путь решения таких задач в едином комплексе, где приоритетными направлениями будут экономика, управление средой обитания, экологическое образование и воспитание всех слоёв населения.

Туристско-рекреационные ресурсы, как и любые другие, имеют цену. Вовлечение окружающей природной среды в экономику должно идти с включением их цены в себестоимость туристских услуг. Налоговые отчисления от эксплуатации природных объектов должны возвращаться для сохранения биоразнообразия и охрану ценных объектов природы. Таким образом, сохранение природы в зоне оказания туристских услуг должно быть выгодными для предпринимателей и необременительным для природы.

Экономика туристических услуг должна нести явно экологический характер, и основываться на ёмкости экосистем, их пропускной способности без ущерба и при постоянной энтропии [5]. На законодательном уровне должно быть ограничение перехода привлекательных природных богатств в категорию ресурсов. Последние будут реально потребляться с увеличением количества отходов и потерей ландшафтами привлекательности для туристов. Например, разрешение туристам сбор лекарственных растений, цветных минералов, отлов бабочек может нанести ущерб природной среде.

Эксплуатируемые природные объекты в туристической зоне не беспредельны. Строительство объектов обслуживания уже несет ущерб привлекательности дикой природе. Во время эксплуатации необходимо соблюдение всех правил сохранения природных объектов, управлять ими и при необходимости восстанавливать. Кроме уборки и утилизации мусора крайне важно поддерживать приемлемый для природных объектов уровень сохранности и привлекательности. Самые ценные объекты природы, ради которых и приехали сюда туристы, не должны вовлекаться в хозяйственную деятельность, а лишь нести созерцательную функцию

визуального (эстетического) отдыха. Вокруг такого объекта должна быть буферная зона с минимумом деятельности, а далее территория с хорошим управлением и воспроизводством природных объектов. Такая задача совпадает с программой ООН «Человек и биосфера», которая направлена на создание биосферных заповедников, в которых возможен туризм [8].

Выводы:

1. Экологическое, нравственное и патриотическое образование и воспитание населения всех возрастов и социальных групп в специфическом переселенческом ареале является неотъемлемым условием создания доброжелательной среды приема туристов. Решение этой проблемы необходимо начинать в системе образования путем реализации существующего в учебных планах регионального компонента. Для этого нужны учебники и пособия по краеведению, подготовленные кадры преподавателей.

2. Формирование доброжелательной среды у старших поколений должно идти через пропаганду средствами массовой информации патриотизма и материальной заинтересованности в развитии новых видов туризма. Развитие туристской отрасли Алтайского края является перспективным направлением экономики и одним из путей улучшения жизненного уровня населения.

3. Администрации сельских муниципальных образований могут оказать поддержку развитию семейного туристического бизнеса, сельскохозяйственного туризма, приема городских детей на каникулярный отдых и других видов отдыха.

Список использованных источников:

1. Арефьев, В.Е. Туризм на Алтае : предпосылки развития и проблемы полезности / В.Е. Арефьев, А.В Чудов – Барнаул, 1994. – 128 с.
2. Кавтарадзе, Д.Н. Природа в жизни, ценностях и доктринах современного общества / Д.Н. Кавтарадзе, А.А. Овсянников // Социально-экономические и правовые основы сохранения биоразнообразия. – М.: Изд-во Научного и уч.-метод. центра, 2002. – С. 15-90.
3. Меренкова, И.Н. Формирование сельского туризма как одного из направлений диверсификации сельской экономики / И.Н. Меренкова, А.С. Суровцев // Инновационные подходы в управлении агропромышленным комплексом. – Барнаул, 2013. – С. 229-231.
4. Морковкина, А.Г. Критерии выбора территории для организации объектов туризма / А.Г. Морковкина, В.А. Рассыпнов, Н.Б. Максимова // География та туризм : Наук. Зб.. – К.: Альфа-ППК, 2014. – Вип. 28. – С. 71-76.
5. Перелет, Р.А. Экономика биоразнообразия / Р.А. Перелет // Социально-экономические и правовые основы сохранения биоразнообразия. – М.: Изд-во Научного и уч.-метод. центра, 2002. – С. 199-326.
6. Рассыпнов, В.А. Социальные условия формирования этноэкологического сознания сельского населения в меняющейся экономике юга Западной Сибири / В.А. Рассыпнов // Этногенез и цивилизационные перспективы в образовании России. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2004. – 362-366.
7. Рассыпнов, В.А. Оценка природного и культурного потенциала Русского Алтая / В.А. Рассыпнов, Н.Б. Максимова, А.Г. Морковкина // Перспективы инновационного развития АПК и сельских территорий. – Барнаул, 2013. – С. 440-444.
8. Ричард Б. Примак. Основы сохранения биоразнообразия / пер. с англ. - М.: Изд-во Научного и уч.-метод. центра, 2002. – 256 с.

References:

1. Aref'ev, V.E. Turizm na Altae : predposylky razvityya y problemy poleznosti / V.E. Aref'ev, A.V Chudov – Barnaul, 1994. – 128 s.
2. Kavtaradze, D.N. Priroda v zhyzny, tsennostyakh y doktrynakh sovremennoho obshchestva / D.N. Kavtaradze, A.A. Ovsyannykov // Sotsyal'no-ekonomycheskiye y pravovyye osnovy sokhraneniya byoraznoobraziya. – M.: Yzd-vo Nauchnoho y uch.-metod. tsentra, 2002. – S. 15-90.
3. Merenkova, Y.N. Formirovaniye sel'skoho turizma kak odnogo yz napravleniy dyversyfykatsiy sel'skoy ekonomiky / Y.N. Merenkova, A.S. Surovtsev // Ynnovatsyonnyye podkhody v upravleniyi ahropromyshlennym kompleksom. – Barnaul, 2013. – S. 229-231.
4. Morkovkina, A.H. Kryteryi vybora terrytoriy dlya orhanyzatsiy ob'ektov turizma / A.H. Morkovkina, V.A. Rassypnov, N.B. Maksymova //Heohrafiya ta turizm : Nauk. Zb.. – K.:Al'fa-PIK, 2014. – Vyp. 28. – S. 71-76.
5. Perelet, R.A. Ekonomika byoraznoobraziya / R.A. Perelet // Sotsyal'no-ekonomycheskiye y pravovyye osnovy sokhraneniya byoraznoobraziya. – M.: Yzd-vo Nauchnoho y uch.-metod. tsentra, 2002. – S. 199-326.
6. Rassypnov, V.A. Sotsyal'nyye usloviya formirovaniya etnoekologicheskogo soznaniya sel'skoho naseleniya v menyayushcheysya ekonomike yuha Zapadnoy Sybyry / V.A. Rassypnov // Etnohenez y tsyvylyzatsyonnyye perspektivy v obrazovanii Rossyy. – Novosybyrsk : Yzd-vo NHPU, 2004. - 362-366.
7. Rassypnov, V.A. Otsenka prirodnogo y kul'turnogo potentsyala Russkoho Altaya / V.A. Rassypnov, N.B. Maksymova, A.H. Morkovkina //Perspektivy ynnovatsyonnoho razvityya APK y sel'skykh terrytoriy. – Barnaul, 2013. – S. 440-444.
8. Rychard B. Prymak. Osnovy sokhraneniya byoraznoobraziya / per. s anhl. - M.: Yzd-vo Nauchnoho y uch.-metod. tsentra, 2002. – 256 s.

УДК 316.6:339.138:338.48(045)

Холодова Ольга Олексіївна,
кандидат психологічних наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету,
м. Вінниця, Україна
e-mail: kholodova.oa@gmail.com

Дзюба Тетяна Анатоліївна

Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету,
м. Вінниця, Україна
e-mail: tanyadziuba@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ В ТУРИЗМІ

Метою статті є аналіз особливостей та популярних форм молодіжного дозвілля, специфічних рис та потреб молоді на сучасному етапі та їх врахування при організації молодіжного туризму.

Методика. В статті проведено порівняльний аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень в галузі молодіжного туризму, соціальної психології та соціології провідних вітчизняних та закордонних вчених.

Результати. Сучасна організація молодіжного дозвілля повинна враховувати такі специфічні риси та потреби молоді, як високий рівень пізнавальної активності; груповий формат взаємодії, використання ігрових форм відпочинку; застосування занять фізичною культурою і спортом, оздоровчих практик, пропаганда здорового способу життя та сприяти розвитку спеціальних особистісних і функціонального

якостей, підвищенню загальної культури молоді. Їх врахування сприятиме самореалізації творчого та духовного потенціалу не тільки молоді, а й суспільства в цілому.

Наукова новизна полягає в тому, що проаналізовано і узагальнено особливості та популярні форми молодіжного дозвілля, а також специфічні риси та потреби молоді на сучасному етапі.

Практична значимість полягає в тому, що врахування особливостей та популярних форм молодіжного дозвілля, специфічних рис та потреб молоді на сучасному етапі при організації молодіжного туризму може вивести молодіжний туризм в Україні на якісно новий рівень, сприяти створенню сучасного конкурентоспроможного туристичного продукту у молодіжному туризмі.

Ключові слова: молодіжний туризм, молодь, молодість, дозвілля, культура дозвілля.

УДК 316.6:339.138:338.48(045)

Холодова Ольга Алексеевна,

кандидат психологических наук, доцент

Дзюба Татьяна Анатольевна

Винницкий торгово-экономический
институт Киевского национального
торгово-экономического университета,
г. Винница, Украина

e-mail: kholodova.oa@gmail.com

Винницкий торгово-экономический
институт Киевского национального
торгово-экономического университета,
г. Винница, Украина

e-mail: tanyadziuba@gmail.com

ОРГАНИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖНОГО ДОСУГА В ТУРИЗМЕ

Целью статьи является анализ особенностей и популярных форм молодежного досуга, специфических черт и потребностей молодежи на современном этапе и их учет при организации молодежного туризма.

Методика. В статье проведен сравнительный анализ и обобщение результатов научных исследований в области молодежного туризма, социальной психологии и социологии ведущих отечественных и зарубежных ученых.

Результаты. Современная организация молодежного досуга должна учитывать такие специфические черты и потребности молодежи, как высокий уровень познавательной активности; групповой формат взаимодействия, использование игровых форм отдыха; применение занятий физической культурой и спортом, оздоровительных практик, пропаганда здорового образа жизни и способствовать развитию специальных личностных и функциональных качеств, повышению общей культуры молодежи. Их учет будет способствовать самореализации творческого и духовного потенциала не только молодежи, но и общества в целом.

Научная новизна заключается в том, что проанализированы и обобщены особенности и популярные формы молодежного досуга, а также специфические черты и потребности молодежи на современном этапе.

Практическая значимость заключается в том, что учет особенностей и популярных форм молодежного досуга, специфических черт и потребностей молодежи на современном этапе при организации молодежного туризма может вывести молодежный туризм в Украине на качественно новый уровень, способствовать созданию современного конкурентоспособного туристического продукта в молодежном туризме.

Ключевые слова: молодежный туризм, молодежь, молодость, досуга, культура досуга.

UDC 316.6:339.138:338.48(045)

Kholodova Olga Alexeyevna,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,

Vinnitsa Trade and Economic Institute of the
Kyiv National Trade and Economic
University, Vinnitsa, Ukraine
e-mail: kholodova.oa@gmail.com

Dziuba Tatiana Anatoliivna

Vinnitsa Trade and Economic Institute of the
Kyiv National Trade and Economic
University, Vinnitsa, Ukraine
e-mail: tanyadziuba@gmail.com

YOUTH ORGANIZATION OF LEISURE IN TOURISM

The aim of the article is to analyze the features and popular forms of youth leisure, the specific features and needs of young people today and their integration in the organization of youth tourism.

Methods. In this paper, a comparative analysis and synthesis of research results in the field of youth tourism, social psychology and sociology leading Russian and foreign scientists.

Results. The current organization of youth leisure should take into account such specific features and needs of young people, as a high level of cognitive activity; group format of interaction, the use of game forms of recreation; the use of physical culture and sports, health practices, promotion of healthy lifestyles and contribute to the development of special personal qualities and functionality requirements, improve the overall culture youth. Their inclusion will contribute to the fulfillment of the creative and spiritual potential of not only young people but also society as a whole.

Scientific novelty lies in the fact that analyzed and summarized the features and popular forms of youth leisure, as well as the specific features and needs of young people at the present stage.

The practical significance lies in the fact that the inclusion of features and popular forms of youth leisure, the specific features and needs of young people at the present stage in the organization of youth tourism can bring youth tourism in Ukraine to a new level, to promote the creation of a modern competitive tourist product in the youth tourism.

Keywords: youth tourism, young people, youth, recreation, leisure culture.

Постановка проблеми. Сьогодні туризм став частиною стилю життя більш ніж третини людства і участь у туристичному процесі можна розглядати як складову якості життя. У системі світового туристського розвитку особливе і значне місце на сьогодні відводиться молодіжному туризму. Молодіжний туризм є одним із найбільш динамічних і перспективних напрямів розвитку туристичного бізнесу. Він покликаний виконувати завдання виховання молодого покоління, підвищення освітнього та культурного рівня молоді, сприяти загальному оздоровленню нації та задоволенню рекреаційних потреб людини.

Для успішного розвитку молодіжного туризму в цілому та при розробці сучасного конкурентоспроможного туристичного продукту необхідно враховувати специфічні особливості молодіжного дозвілля в

сучасних умовах. Молодь – це соціально-демографічна група, що переживає складний період становлення соціальної зрілості, адаптації до миру дорослих та майбутніх змін. [1, с.5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми молодіжного туризму розглядаються багатьма вченими та спеціалістами-практиками, зокрема, такими авторами, як М.Б. Біржаков, яким виділено найбільш суттєві особливості та характеристики молодіжного туризму [2]; Л.П. Воронкова – визначено головні цілі молодіжних туристичних поїздок та їх переважні географічні напрямки [3]; О.А. Бабанчикова – проаналізовано пропозиції туристичних фірм та їх співвідношення зі специфічними проблемами молоді [4]; О.М. Артьомова та В.А. Козлова – проведено маркетингове дослідження молодіжного туристичного ринку Російської Федерації, який в основних рисах схожий з туристичним ринком України [5]; Л.В. Дьоміна і Н.Й. Коніщева – проаналізовано цінову політику туристичних фірм порівняно з купівельною спроможністю молоді, а також розроблено пропозиції щодо посилення підтримки молодіжного туризму з боку державних та регіональних органів управління [6, 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те що в зазначених роботах проведено комплексний аналіз молодіжного сегменту туристичного ринку, особливостей та перспектив його розвитку, запропоновано заходи щодо його розширення та вдосконалення державного регулювання й допомоги, проблеми молодіжного туризму в нашій країні дотепер не вирішуються ані на державному, ані на регіональному рівнях, практично відсутні сучасні дослідження, присвячені аналізу мотивації студентської молоді стосовно прийняття рішень щодо подорожування та вибору потрібних їй видів туризму, змісту молодіжного дозвілля та особливостей споживання анімаційних послуг. Теоретико-методичні проблеми, пов'язані з організаційно-технологічним забезпеченням анімаційних програм саме в молодіжному туризмі також потребують уваги провідних вітчизняних та зарубіжних вчених.

Метою статті є аналіз особливостей та популярних форм молодіжного дозвілля, специфічних рис та потреб молоді на сучасному етапі та їх врахування при організації молодіжного туризму.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток суспільства значною мірою залежить від того, наскільки використовується такий дієвий чинник суспільно-політичного функціонування, як молодь. По-перше, це визначається тією значною часткою, яку займають молоді люди в структурі населення: за даними ООН на початку 2000 р. населення світу становило 6 062 млн. осіб, з них молодих людей віком 15–24 років було 1 061 млн. осіб, або 17,5% від загалу. По-друге, за всіх часів та й у всіх народів молодь була в авангарді громадських рухів, своєрідним каталізатором суспільних перетворень [8, с.2]. За останніми даними ООН на кінець 2011 р. населення землі сягнуло 7 мільярдів, [9], і, відповідно,

частка молоді також збільшилася. Проблеми молоді хвилювали людство в усі часи. Існує тісний зв'язок між станом суспільства, перспективами його розвитку та ставленням соціуму до своїх молодих поколінь, їх стартовими можливостями. Становище молоді, її якісні характеристики, ціннісні орієнтації та життєві плани – це те дзеркало, в якому будь-яке суспільство може побачити своє майбутнє. [10, с.237].

Протягом останніх двадцяти років існування України як незалежної держави вік молодих громадян в чинному законодавстві коливався у різних межах. Так, якщо до 2004 р. граничний вік молоді сягав 28 років, то після внесення змін до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. визначено, що молоді люди – це громадяни віком від 14 до 35 років. Законодавче визначення молоді як специфічної соціально-вікової групи у віці 14-35 років діє в Україні й понині. В цих межах можна виділити три окремі категорії молоді, що суттєво відрізняються між собою мірою зрілості, ментальністю, ступенем залучення до соціально-політичних та соціально-економічних процесів тощо.

Ряд вітчизняних дослідників виділяє три вікових когорти молоді:

- 14-17 років – переважно школярі, які живуть з батьками і знаходяться, як правило, на їх повному утриманні. Визначальними векторами соціалізації на даному етапі виступають сім'я та школа;

- 18-24 – молодь, яка здобуває подальшу освіту в навчальних закладах I-IV-го рівнів акредитації. На соціалізацію молодої людини на даному етапі суттєво впливає навчальний заклад та зміна соціального оточення, при цьому роль сім'ї та «старого» оточення істотно зменшується;

- 25-29 років – молодь, яка працює. Соціалізація завершується завдяки включенню молодої людини в процес суспільного виробництва.

Якщо соціалізація відбулася без викривлень та девіацій, по досягненню 30 років ми можемо говорити вже про самостійну, повноцінну сформовану людину. Звичайно ж, подібна градація не може відображати всіх нюансів соціалізації, але вона є типовою для більшості представників сучасної української молоді [11, с.7].

Таким чином, молодість – це період пошуку, вибору та освоєння професії, створення сім'ї, визначення свого ставлення до суспільного життя та громадянської позиції, зміна соціального оточення. Молодість завжди оптимістична. В цей період молода людина не тільки спроектувала свій життєвий план, а й намагається його втілити в життя, в неї багато енергії, віри, сил та бажання досягти своїх цілей. Період молодості є дуже продуктивним: в цей час молода людина максимально процесдатна, вона легко переносить високі психічні та фізичні навантаження; легко засвоює знання та набуває навички, тобто опановує складні способи інтелектуальної діяльності та інших видів професійної діяльності, сучасні інформаційні технології; розвиває такі необхідні спеціальні особистісні та функціональні

якості, як ініціативність, організаційні здібності, відповідальність, витриманість, креативність, винахідливість, дисциплінованість тощо. В цей період розширюється коло спілкування завдяки реалізації життєвої програми у більш широкому соціальному оточенні і відбувається інтенсивний процес спілкування, в якому найважливішими стають досвід, переживання та налагодження дружніх, колегіальних та любовних відносин.

Молодість вважається найпродуктивним періодом самореалізації. В цей час труднощі здаються такими, які легко можна подолати, сумніви та невпевненість швидко проходять, пошук альтернативних цілей та можливостей проходить легко та оптимістично. В де якій мірі це обумовлено сучасною соціально-економічною ситуацією у світі. Щоби жити та успішно функціонувати в надзвичайно мобільному та динамічному сіспільстві, індивід повинен володіти певними особистими якостями. По-перше, він повинен мати стійке, тверде ядро особистості, світогляд, соціальні та моральні переконання, інакше, при зустрічі з перешкодами та труднощами, він може відреагувати невротично і відмовитися від своїх цілей. По-друге, він повинен володіти високою психологічною лабільністю, гнучкістю, здатністю засвоювати та переробляти нову інформацію і створювати нове.

Проте, молодість – це не тільки оптимізм, радість від пізнання нового, але й пошук відповідей питання про самого себе: хто я, який я, для чого я прийшов у цей світ, яке моя місія тощо. У процесі пошуку відповідей молода людина формує:

- самосвідомість, тобто цілісне уявлення про самого себе: про свій характер, про свої творчі здібності та можливості при виборі професійної реалізації, свої переваги та недоліки; про своє ставлення до оточуючого світу, до поведінки людей; про свою зовнішність, людські якості, емоційне реагування на життєві події тощо. Складовою самосвідомості є особиста ідентичність, самооцінка, самоповага. Все це стає відправною точкою для вибору наряду самовиховання та самоудосконалення;

- власний світогляд, тобто систему поглядів, уявлень, знань, установок, цінностей про оточуючий світ та про те, як в такому світі потрібно жити та досягати успіху. Це певна життєва філософія людини. Вона формується на основі отриманого життєвого досвіду взаємодії зі світом, висновків про власні невдачі та успіхи, спостережень за досягненнями та невдачами інших людей;

- бажання усвідомити, зрозуміти та побудувати свій, самостійний та оригінальний, новий та критичний погляд на дійсність, створити свої теорії смислу життя, любові, дружби, успіху, щастя тощо.

На думку Г.С.Усикіна, «молодіжний вік являє собою, так би мовити «третій світ», який існує між дитинством та дорослістю, так як біологічне, фізіологічне та статеве созрівання завершено (вже не дитина), але в

соціальному відношенні це ще не самостійна доросла особистість» [12, с.163].

Молодь є однією з соціально незахищених груп, яка певною мірою схильна до дії негативних чинників зовнішнього середовища. Урбанізація, обмежені можливості для повноцінного розвитку і реалізації свого потенціалу, гіподинамія та інші стресові ситуації викликають підвищену потребу молоді в доступних оздоровчих, рекреаційних, розважальних послугах. Вирішення цієї проблеми разом з духовним оздоровленням нації є однією із стратегічних задач, як на державному, так і на регіональному рівні [13].

Розглянемо особливості та популярні форми молодіжного дозвілля.

Дозвілля – діяльність у вільний час поза сферою суспільної й побутової праці, завдяки якій індивід відновлює свою здатність до праці й розвиває у собі в основному ті вміння й здібності, які неможливо вдосконалити в сфері трудової діяльності [14, с.5]. Таким чином, дозвілля – це діяльність, яка зумовлена певними інтересами, цілями, мотивами, які є важливими для людини. У процесі такої діяльності людина має можливість пізнати багато нового про себе та оточуючий світ, засвоїти культурні цінності, пізнати світ різних народів, займатися творчістю та аматорською діяльністю, фізичною культурою та спортом, розвивати свої здібності та займатися хобі, подорожувати тощо. Перелік того, чим можна займатися у вільний час можна продовжити, проте зміст таких занять в певній мірі визначає рівень культури молодіжного дозвілля.

Від того, наскільки цікаво і змістовно проводить вільний час молодь, наскільки проведення дозвілля узгоджується з її життєвими та професійними цілями та вподобаннями, розвитком своїх здібностей та нахилів, багато в чому залежить її соціально-психологічне самопочуття, її задоволеність собою та своїм відпочинком.

Багато дослідників виділяють таку специфічною рису молоді, як пошукова, творча-експериментальна активність. Ігрова діяльність вже не є провідною, як у дитинстві, проте вона виступає важливим чинником розвитку особистості молодої людини та способом зняття психічної та фізичної перевтоми, тому що захоплює психіку цілком, загострює переживання відчуттів радості, інтересу, змагання, перемоги [15, с. 20]. Потрібно сказати, що ігрова діяльність носить універсальний характер: гра притягує людей незалежно від статусу, віку, професії. За словами видатного вченого Хекгаузена, ХХ ст. можна назвати століттям людини, яка грає.

Численні спостереження за практикою підготовки й проведення, молодіжних культурно-дозвільних заходів свідчить про те, що їхній успіх значною мірою залежить від включення в їхні структури ігрових блоків, що стимулюють у молодих людей прагнення до змагань, імпровізації й винахідливості, бажання перевірити себе [16, с.125].

Іншою специфічною особливістю молодіжного дозвілля є бажання

проводити його за межами батьківського будинку. Молодь прагне самостійно проводити свій вільний час, обирати форми дозвілля, стиль поведінки, друзів, одяг, уподобання переважно у групі однолітків.

До створення сім'ї, молодь, як правило, має більше вільного часу, більше можливостей вільно витратити гроші та планувати свій час. Після створення власної родини ситуація змінюється: вільного часу стає значно менше, особливо після народження дітей, а вибір форм його проведення узгоджується з «другою половиною», стабілізується сімейний бюджет. В такій ситуації структура дозвілля стає близькою до структури дозвілля дорослого. Виникає потреба проводити вільний час в колі сім'ї, в тому числі батьківський. Високі навантаження, пов'язані з турботою про дітей та батьків, роботою, устроєм будинку виявляють основною функцією дозвілля рекреативну.

Культура молодіжного дозвілля визначається суспільними та особистісними чинниками. *Культура дозвілля* – це, насамперед, внутрішня культура людини, що припускає наявність у нього певних особистісних властивостей, які дозволяють змістовно й з користю проводити вільний час [15, с.28,29]. Життєва філософія, естетичні смаки, інтелектуальні потреби, інтереси, цінності, мотиви, бажання, життєві цілі – все перераховане відноситься до індивідуального, суб'єктивного чиннику культури молодіжного дозвілля. Як відомо, культурний і духовний рівень людини визначає зміст її дозвілля. Проте, можна говорити і про зворотній зв'язок. Дозвілля стає культурним, якщо воно змістовно насичене, моральне і позитивно впливає на особистість людини.

Культура дозвілля визначається також вибором тих занять, яким надається перевага у вільний час. Це, в першу чергу, ті види занять, які спрямовані на відновлення фізичних та психічних ресурсів людини, зняття втоми та перевтоми, а також на розвиток особистості у широкому сенсі цього слова. Важливим є те, щоб кожна людина безпосередньо брала участь у таких заняттях. З іншого боку, культуру дозвілля визначають відповідні підприємства та заклади: будинки культури, концертні зали, дискотеки, клуби, культурно-дозвільні центри, кінотеатри, стадіони тощо. Саме від персоналу таких закладів залежить рівень запропонованої культурної продукції та послуг, від їх професійних вмінь зацікавити та захопити споживачів до змістовного відпочинку.

Разом з тим культура проведення вільного часу є результатом старань самої особистості, її бажання перетворити дозвілля в засіб придбання не тільки нових вражень, але й знань, умінь, навичок [14, с.26].

Особливістю культурного молодіжного дозвілля є емоційна забарвленість, яка пов'язана з можливістю познайомитися з цікавими людьми і отримати насолоду від спілкування з ними, відвідати унікальні місця, які викликають насичену гаму емоцій, насолодитися результатами своєї улюбленої праці, показати свої уміння та навички. Основні особливості сучасного культурного дозвілля молоді – високий рівень

культурно-технічної оснащеності, використання сучасних дозвільних форм і технологій, методів, естетично насичений простір і високий художній рівень дозвільного процесу.

Сьогодні молодіжне дозвілля у нашій країні сприймається як суспільно усвідомлена необхідність. Суспільство дуже зацікавлене в ефективному використанні вільного часу людей, що безумовно сприятиме підвищенню культурного, соціально-екологічного, духовного рівня всього суспільства та трансформації й відновлення всього нашого життя.

Висновки. Таким чином, сучасна організація молодіжного дозвілля повинна враховувати такі специфічні риси та потреби молоді, як, *по-перше*, високий рівень пізнавальної активності. Молодість – це період активної особистісної та професійної реалізації, тому, *по-друге*, дозвілля повинно сприяти розвитку спеціальних особистісних та функціональних якостей. Потреба у спілкуванні реалізується переважно у компаніях ровесників, тому, *по-третьє*, молодіжне дозвілля бажано організовувати у груповому форматі, де передбачено різні види та форми контактів. Ігрова діяльність виконує не тільки рекреативну функцію, а й сприяє розвитку особистості, тому, *по-четверте*, дозвіллеві програми потрібно організовувати з використанням ігрових форм відпочинку. *По-п'яте*, дозвілля сприяє розвитку особистості, тому повинно бути високодуховним, моральним і сприяти підвищенню загальної культури молодої людини, в той же час воно повинно носити розважальний і ненав'язливий характер і бути емоційно насиченим, в першу чергу позитивними емоціями. Реалізація рекреативної функції вимагає застосування у молодіжному дозвіллі заняття фізичною культурою та спортом, оздоровчими практиками, пропагандою здорового способу життя.

Таке дозвілля буде сприяти самореалізації творчого й духовного потенціалу не тільки молоді, а й суспільства в цілому. В цьому полягає соціальна роль дозвілля.

Список використаних джерел:

1. Чеботарь Ю.М. Туристический бизнес: Практическое пособие для турфирм и их клиентов. - М.: Мир деловой книги, 2000. - 70 с.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм: учебник / М.Б. Биржаков. – Изд. 6-е, перераб. и доп. – СПб.: Издательский дом «Герда», 2004. – 448 с.
3. Воронкова Л.П. История туризма и гостеприимства. - Учебное пособие. – М.: Фаир-пресс, 2004. – 234 с.
4. Бабанчикова О.А. Проблемы и перспективы развития молодежного туризма в контексте государственной молодежной политики / О. А. Бабанчикова // Вестник национальной академии туризма. - 2009. - № 4. - С. 47-50.
5. Артемова Е.Н. Молодежный сегмент туристского рынка как объект маркетинговых исследований / Е.Н. Артемова, В.А. Козлова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. - № 4. – С. 37-49.
6. Дьоміна Л.В. Організація молодіжного туризму в Донецькій області / Л.В. Дьоміна // Образованность и духовность молодежи как основа устойчивого развития туристской индустрии в Украине: матер. VIII Междунар. науч.-практ. конф. студентов и молодых ученых. – Донецк: ДИТБ, 2005. – С. 295-296.

7. Коніщева Н.Й. Пропозиції щодо створення туристичних центрів розвитку молодіжного туризму / Н.Й. Коніщева, Л.В. Дьоміна // Наукові і практичні проблеми створення і функціонування туристичних центрів і тематичних парків: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27-28 травня 2005 р.). – Донецьк: ДІТБ, 2005. – С. 146-148.
8. Головенько В. Молодь незалежної України: стан та перспективи розвитку //Перші кроки нової влади: молодіжна політика в Україні: проблеми та перспективи. – Київ: Ін-т політ. освіти, Фонд Едуардо Фрея (Нідерланди). – 2005. – С.2.
9. http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Землі.
10. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти /За ред. Е.М.Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.
11. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991-2011 роки). – Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіж. політики, 2012. – С.7.
12. Усыкин Г. С. В классе, в парке, в лесу: игры и соревнования юных туристов: - Москва: Просвещение, 2006. – 160 с.
13. Орловская Виктория Петровна. Организационно-экономические условия развития молодежного туризма в дестинации : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 СПб., 2004 172 с. РГБ ОД, 61:05-8/1748.
14. Гальперина Т. И. Актерское мастерство в деятельности менеджера туристской анимации. - М.: РИБ «Турист», 2004.- 54 с.
15. Вайнола Р. Х. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі: Метод.рек. / Ліга соціальних працівників м. Києва; Соціальна служба для молоді м. Києва. — К. : НПУ, 2001. — 48с.
16. Килимистий С.М. Особливості ігрової анімації в туризмі // Туристично-краєзнавчі дослідження. – 2007. - № 7. – С. 200-213.

Список использованных источников:

1. Чеботарь Ю.М. Туристический бизнес: Практическое пособие для турфирм и их клиентов. – М.: Мир деловой книги, 2000. –70 с.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм: учебник / М.Б. Биржаков. – Изд. 6-е, перераб. и доп. – СПб.: Издательский дом «Герда», 2004. – 448 с.
3. Воронкова Л.П. История туризма и гостеприимства. - Учебное пособие. – М.: Фаир-пресс, 2004. – 234 с.
4. Бабанчикова О.А. Проблемы и перспективы развития молодежного туризма в контексте государственной молодежной политики / О. А. Бабанчикова // Вестник национальной академии туризма. – 2009. – № 4. – С. 47–50.
5. Артемова Е.Н. Молодежный сегмент туристического рынка как объект маркетинговых исследований / Е.Н. Артемова, В.А. Козлова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 4. – С. 37-49.
6. Демина Л.В. Организация молодежного туризма в Донецкой области / Л.В. Демина // Образованность и духовность молодежи как основа устойчивого развития туристской индустрии в Украине: матер. VIII Междунар. науч. –метод. конф. студентов и молодых ученых. – Донецк: ДИТБ, 2005. – С. 295–296.
7. Конищева Н.И. Предложения по созданию туристических центров развития молодежного туризма / Н.И. Конищева, Л.В. Демина // Научные и практические проблемы создания и функционирования туристических центров и тематических парков: матер. V Междунар. научно-практической. конф. (Донецк, 27-28 мая 2005). – Донецк: ДИТБ, 2005. – С. 146-148.
8. Головенько В. Молодежь независимой Украины: состояние и перспективы развития // Первые шаги новой власти: молодежная политика в Украине: проблемы и

перспективы. – Киев: Ин-т полит. образования, Фонд Эдуардо Фрея (Нидерланды). – 2005. – С.2.

9. http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Землі.

10. Молодежь и молодежная политика в Украине: социально-демографические аспекты. / Под ред. Э.М.Либанова. – М.: Институт демографии и социальных исследований им. М.В. Птухи НАН Украины, 2010. — 248 с.

11. Молодежь в условиях становления независимой Украины (1991-2011 годы). – Ежегодный доклад Президенту Украины, Верховной Раде Украины, Кабинету Министров Украины о положении молодежи в Украине. – Киев: Гос. ин-т семейной и молодежной политики, 2012. – С.7.

12. Усыкин Г. С. В классе, в парке, в лесу: игры и соревнования юных туристов: – Москва: Просвещение, 2006. – 160 с.

13. Орловская Виктория Петровна. Организационно-экономические условия развития молодежного туризма в дестинации : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 СПб., 2004 172 с. РГБ ОД, 61:05–8/1748.

14. Гальперина Т. И. Актерское мастерство в деятельности менеджера туристской анимации. – М.: РИБ «Турист», 2004. – 54 с.

15. Вайнола Р.Х. Особенности использования игровой техники в уличной социальной работе: Метод. рек. / Лига социальных работников г. Киев; Социальная служба для молодежи г. Киев. – К.: НПУ, 2001. - 48с.

16. Килимистий С.М. Особенности игровой анимации в туризме// Исследования туристического краеведения. – 2007. – № 7. – С. 200-213.

References:

1.Chebotar Y. M. Business tourism: A practical guide for the travel agencies and their clients. –М.: The world of business books, 2000. – 70 p.

2.Birzhakov M.B. Introduction to Tourism: tutorial / Birzhakov M.B. – 6th edition, revised and enlarged – St. Petersburg.: Publishing house «Gerda», 2004. – 448 p.

3.Voronkova L.P. History of Tourism and Hospitality Industry. – tutorial. – М.: Fair–press, 2004. – 234 p.

4.Babanchikova O.A. Problems and perspectives of youth tourism development in the context of the state youth policy / Babanchikova O.A. // Journal of Bulletin of the National Academy of Tourism. – 2009. – № 4. – P. 47-50.

5.Artemova E.N. The Youth segment of the tourism market as an object of marketing research / E.N. Artemova, V.A. Kozlova // Marketing in Russia and abroad. – 2004. – № 4. – P. 37-49.

6.Domina L.V. Youth Tourist Association in Donetsk region / Domina L.V. // The Youth education and spirituality as a basis for sustainable development of the tourism industry in Ukraine: Materials VIII International scientific-practical conference of students and young scientists. – Donetsk: DITB, 2005. – P. 295-296.

7.Konischeva N.Y. Suggestions for the establishment of youth tourism centers / N.Y. Konischeva, L.V. Domina // Scientific and practical problems of creation and functioning of tourist centers and theme parks: Materials V International scientific-practical conference (Donetsk, 27-28 mai 2005 year.). – Donetsk: DITB, 2005. – P. 146-148.

8.Golovenko V. Independent Ukrainian Youth: Development status and future prospects// The first steps of the new government: Youth policy in Ukraine: Problems and Prospects. – Kyiv: Institute of Political Education, Eduardo Frei Foundation (Netherlands). – 2005. – P.2.

9.http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Землі.

10. Young people and youth policy in Ukraine: Sociodemographic aspects /Edited by E.M. Libanovoyi. — K.: The National Academy of Sciences of Ukraine. Institute for Demography and Social Studies of MV Ptukha, 2010. — 248 с.

11. In Youth under the condition of getting Ukraine its independence (1991–2011) – Annual Report to President of Ukraine, Parliament of Ukraine and Cabinet of Ministry of Ukraine regarding the conditions of youth in Ukraine. – Kyiv: National Institute of Family and Youth Policy, 2012. – P.7.
12. Usykin G. S. In the classroom, in the park, in the forest: games and competitions for young tourists: – Moscow: Education, 2006. – 160 p.
13. Orlovskaya Viktoriya Petrovna. Organization of economic conditions growth of youth tourism destination: Thesis / ... PhD in Economics: 08.00.05 SPb., 2004 172 p. RSL OD, 61: 05–8 / 1748.
14. Galperina T. I. Acting technique in the activities of the manager of the tourist animation. – M.: RIB «Tourist», 2004. –54 p.
15. Vaynola R. Kh. Peculiarities of using slot techniques in social street work: Guidelines / League of Social Workers in Kyiv; Youth Services of Kyiv. — K: NEA, 2001. — 48p.
16. Kilimistiy S.M. Peculiarities of gaming animation in tourism // Tourism and local history research. – 2007. – № 7. – P. 200-213.

УДК 911.3

Тертична Юлія Василівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: tertychna@i.ua

ЕТНОЕКЗОГЕННИЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМІ ПОНЯТЬ ЕТНОГЕОГРАФІЇ

Стаття має за мету конкретизувати і розширити понятійно-термінологічний апарат етнографічних досліджень.

Методика дослідження базується на застосуванні загальної методологічної бази суспільно-географічних досліджень. Концепція комплексного підходу дає можливість узагальнити ідеї науковців, які вивчали дану проблему. В статті застосовано загальнонаукові методи: порівняння, узагальнення, систематизації, аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Результати. Проаналізовано існуючі підходи до трактування сутності етнічного, ностальгічного, діаспорного, аборигенського, етнографічного та етноксогогенного туризму. Сформульовано і відібрано найбільш вдалі визначення цих видів туризму. Розроблено структуру відносин видів туризму. Удосконалено та систематизовано поняттєво-термінологічний апарат етногеографії.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше систематизовано поняттєво – термінологічний апарат туристсько-етногеографічних досліджень. Етногеографія – це новітній напрямок як у суспільно-географічних, так і в туристичних дослідженнях, до цього часу практично не висвітлений.

Практична значимість статті полягає в розкритті понятійно-термінологічного апарату нових видів туризму. Є істотні відмінності, пов'язані з трактуванням різних термінів та неоднозначним їх розумінням різними науковцями. Дослідження є цінним в умовах України, де етноксогогенний вид туризму тільки починає свій розвиток.

Ключові слова: етнічний, ностальгічний, діаспорний, етнографічний та етноксогогенний туризм.

УДК 911.3

Тертычная Юлия Васильевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: tertychna@i.ua

ЭТНОЕКЗОГЕННЫЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМЕ ПОНЯТИЙ ЭТНОГЕОГРАФИИ

Статья имеет целью конкретизировать и расширить понятийно-терминологический аппарат этнографических исследований.

Методика исследования базируется на применении общей методологической базы социально-географических исследований. Концепция комплексного подхода позволяет обобщить идеи ученых, изучавших данную проблему. В статье применены общенаучные методы: сравнение, обобщение, систематизации, анализа, синтеза, индукции и дедукции.

Результаты. Проанализированы существующие подходы к объяснению сущности этнического, ностальгического, диаспорного, аборигенского, этнографического и этноэкзогенного туризма. Сформулированы и отобраны наиболее удачные определения этих видов туризма. Разработана структура отношений видов туризма. Усовершенствован и систематизирован понятийно-терминологический аппарат этногеографии.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые систематизирован понятийно-терминологический аппарат этногеографических исследований. Этногеография - это новое направление как в социально-географических, так и в туристических исследованиях, до сих пор практически не исследовано.

Практическая значимость статьи заключается в раскрытии понятийно-терминологического аппарата новых видов туризма. Есть существенные различия, связанные с объяснением различных терминов и неоднозначным их пониманием различными учеными. Исследование является ценным в условиях Украины, где этноэкзогенный вид туризма только начинает свое развитие.

Ключевые слова: этнический, ностальгический, диаспорный, этнографический и этноэкзогенный туризм.

UDC 911.3

Tertychna Yulia Vasilievna

Kyiv National Taras Shevchenko University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: tertychna@i.ua

ETNOEKZOHENNYI TOURISM IN CONCEPTS SYSTEM OF ETHNOGEOGRAPHY

The article seeks to flesh out and expand the concepts and terminology of ethnographic research.

Methods of study based on the use of general methodological framework of social and geographical research. The concept of an integrated approach makes it possible to generalize the idea of scientists who have studied the issue. In the article used general scientific methods, comparison, generalization, systematization, analysis, synthesis, induction and deduction.

Results. Analyzed existing approaches to the interpretation of the essence of ethnic, nostalgic, diaspora, aboryhenskoho, ethnographic and etnoekzohennoho tourism. Formulated and selected the most successful determination of these types of tourism. Designed structure of relationship of tourism. Improved and systematized conceptual and terminology of ethnogeography.

The scientific novelty of the research lies in the fact that the first systematized conceptual - terminology tourism-ethnogeographical research. Ethnogeography - is the newest trend in both social and geographical, and tourism studies to date practically not illuminated.

The practical significance of the article is to disclose concepts and terminology of new types of tourism. There are significant differences related to the interpretation of various terms and their ambiguous understanding of different scholars. The study is valuable in terms of Ukraine, where etnoekzohennyi kind of tourism is only beginning its development.

Key words: ethnic, nostalgic, diaspora, ethnographic and etnoekzohennyi tourism.

Постановка проблеми. Сфера послуг складає в економічно розвинутих країнах основну частину економіки. В даний час індустрія туризму є однією з найбільш розвинутих форм міжнародної торгівлі послугами, яка активно розвивається. Виникає потреба в урізноманітненні туристичного продукту, розвитку нових видів і форм туризму. Одним із напрямів, перспективних в Україні, є етноксогогенний туризм.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню та аналізу етнічних ресурсів та особливостей окремих регіонів України присвячені дослідження таких вчених як: Винниченко І.І., С.А. Антонович, М.Л. Орлова, І.О. Бочан, Т.В. Кара-Васильєва та інших.

Мета і завдання дослідження. Проаналізувати існуючі підходи до трактування сутності етнічного, ностальгичного, діаспорного, аборигенського, етнографічного та етноксогогенного туризму, адже проблема адекватного понятійно-термінологічного відображення нових видів туризму ще не вирішена. Є істотні відмінності, пов'язані з трактуванням різних термінів та неоднозначного їх розуміння різними науковцями.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння сутності нових видів туризму, необхідно насамперед визначити такі поняття як етнічний, ностальгичний, діаспорний, етнографічний, етноксогогенний, аборигенський туризм, оскільки існує ряд наукових тверджень, в яких ці види туризму визначаються ідентично. Постає завдання вивчення термінологічних проблем нових видів туризму, окреслення їх сутнісних характеристик та вироблення максимально адекватної їм дефініції.

Зарубіжні вчені, такі як В.Сміт, Р.Макінтош, С.Гьольднер, П.Ван ден Берг, Лі Юнь окреслюють етнічний туризм, як туризм, основною метою якого є пізнання традицій екзотичних народностей та включає відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами [5].

Інші науковці дотримуються діаметрально протилежної думки. Б.Кінг вважає, що етнічний туризм відноситься до подорожей, основною мотивацією до яких є «етнічне возз'єднання», тобто відвідування людей, близьких за етнічною приналежністю [11, с. 72]. Л.Кирилюк виділяє одним з видів ностальгичного етнічний. Він пов'язує цей вид туризму передусім із відвідуванням родичів, які опинились по різні сторони кордону [7]. На думку Т.Пархоменко, етнічний туризм задовольняє потребу у підкріпленні національної ідентичності людини, тобто включеності в певну соціальну спільноту на підставі спільного походження, ототожнення з певною культурою [7]. Кифяк В.Ф. під етнотуризмом розглядає поїздки з метою побачень з рідними та близькими

[7]. Кляп М.П. визначає етнічний туризм як різновид туризму, який здійснюється туристами на місця свого історичного проживання [8].

Ці твердження є дискусійним, оскільки переплітаються з визначеннями діаспорного, ностальгічного, аборигенського туризму, дають неповне чи часткове пояснення сутності етнічного туризму.

Найбільш влучне визначення етнічного туризму зробила одеська дослідниця М.Орлова. Етнічний туризм – це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території [12].

Синонімом поняття етнічний туризм може бути етнокультурний туризм, оскільки невід’ємною характеристикою етносу є специфічний тип культури – етнічна культура, яка є єдиним критерієм, що відмежовує етноси від не етносів[1].

Рис.1. Структура відносин видів туризму

В розвитку етнічного туризму можна виділити 2 напрями. У першому об’єктами етнічного туризму виступають ті, які пов’язані безпосередньо з корінними (автохтонними) етносами, другий – з некорінними (алохтонними) (рис.1). Саме для назви другого напрямку ми пропонуємо застосовувати таке визначення як етноекзогенний туризм.

Винниченко І.І. дає визначення етноекзогенному (грец. етнос – народ, група, плем’я; англ. екзогенетик – зумовлений зовнішніми причинами) туризмові як такому, що передбачає відвідання місць в певній країні (регіоні), у той чи інший спосіб пов’язаних з некорінними (нетитульними) етносами [3].

Для назви другого напрямку використовується поняття «аборигенський» (корінний) туризм, який запропонували Д. Мерпер, Д. Гетц та В. Джеймісон. Дослідники Р. Батлер і Т. Хинчей окреслили «корінний туризм» як туристичну діяльність, у якій беруть безпосередню участь корінні етнічні групи з метою дослідження або споглядання атрактивних ознак власної культури, від якої вони відійшли з огляду на ті або інші обставини [9].

Діаспорний туризм як один з перспективних видів туристичної індустрії має значний потенціал. За оцінками науковців, за межами України проживає від 11 до 15 мільйонів осіб. Українська діаспора є однією з найбільших у світі, тому пріоритетне завдання – підтримка зв'язку з закордонним українством. Діаспорний туризм у цьому відіграє важливу роль, адже є об'єднуювальною ланкою з українцями, які проживають за кордоном, через відвідування місць, де вони жили, ознайомлення з культурою країни тощо. Відвідування етнічної батьківщини людиною, яка народилася і виховувалася в іншому соціокультурному середовищі, є своєрідним генетично сформованим «покликом предків». Щоразу більше людей виявляють бажання відвідати історичну батьківщину своїх батьків, дідів, прадідів, або ж місце поховань славетних одноплемінників [12].

Близьким поняттям є ностальгичний чи сентиментальний туризм. Науковці визначають ностальгичний туризм як бажання емігрантів та їхніх нащадків побачити історичну батьківщину, ознайомитися з її культурою та звичаями [2].

Досить поширеним терміном є також сентиментальний туризм. Сентиментальний туризм – вид туризму, пов'язаний з відвідуванням родичів, друзів, знайомих, місць колишнього проживання, особливо актуальний для людей, яких примусово виселили з нажитих місць, або які емігрували з політичних мотивів чи добровільно виїхали за межі країни в пошуках ліпшої долі [10].

У даному випадку визначення ностальгичного туризму накладається на визначення діаспорного.

На думку Т. Пархоменко, ностальгичний туризм виключно індивідуальний, він камерний порівняно з етнічним, це не поклик національної ідентичності, це – відтворення власного життєвого шляху, намагання подолати незворотність часу просторовим поверненням [7].

Залежно від мети подорожі виділяють два види ностальгичного туризму: поїздки для побачення з рідними, друзями; відвідання місць, з якими пов'язана історія народу або життя предків [4].

У вітчизняній науковій і науково-популярній літературі поряд з визначеннями етнічний, етноекзогенний, діаспорний, сентиментальний використовують поняття етнографічний туризм. Для з'ясування сутності етнографічного туризму необхідно визначити етимологію самого поняття, яке походить від слова «етнографія». Етнографія (від грецького етнос — плем'я, народ; графо — пишу) – суспільствознавча наука, об'єктом дослідження якої є народи, їх культура і побут, походження (етногенез), розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії людства; концентрує увагу на розробці проблем етно- і націогенезу, етнічної історії, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, традиційно-побутової культури, народних знань, побуту, народного

мистецтва. Інакше кажучи, етнографія вивчає соціальні відносини, опосередковані матеріальними предметами [6].

Етнографічний туризм можна визначити як вид наукового туризму, який передбачає безпосереднє спостереження і опис звичаїв, побуту, світогляду етносу (народу, етнографічної групи тощо), вивчення місцевих особливостей у житті різних людських громад. Відмінність етнографічного туризму від етнічного на нашу думку полягає у тому, що у етнічному туризмі об'єктами туристського інтересу можуть виступати наприклад, пам'ятки культури самі по собі, тоді як етнографічного туриста об'єкти культури і побуту цікавлять не окремо, а в їх відношенні до людей. Адже етнографія — наука про людину, а не про речі. Основний мотив етнічного туризму – пізнавальний, тоді як у етнографічному туризмі поряд з пізнавальним виступає і науковий (навчальний) інтерес. Ще одна відмінність полягає у часовому векторі. Якщо знайомство з культурною пам'яткою може бути нетривалим, то в етнографічному туризмі туристу потрібно більше часу задля ознайомлення, вивчення і опису місцевих особливостей життя певної етнічної групи.

Висновок. Етнічний, аборигенський, етноксеногенний, ностальгійний, діаспорний, етнографічний види туризму є перспективними напрямками розвитку вітчизняного туристичного продукту. Для розуміння та впровадження цих видів туризму, необхідно насамперед розуміти суть понять. Проблема адекватного понятійно-термінологічного відображення цих видів туризму ще не вирішена. Є істотні відмінності, пов'язані з трактуванням різних термінів та неоднозначного їх розуміння різними науковцями. Термінологічна неузгодженість зумовлена відсутністю закріплення на законодавчому рівні визначення даних понять.

Список використаних джерел:

- 1.Балановський Я.М. Етносоціокультурний аспект кризового стану суспільства (проблеми поняттєвого забезпечення) / Балановський Я.М. // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. - 2011. – Вип. 5. - С. 93–104
- 2.Белікова М. В. Менонітські поселення: історія формування та розвитку ностальгійного туризму в Україні / М. В. Белікова, Н. О. Зацепіна // Наук. праці іст. ф-ту Запорізького університету. - 2011. – Вип. 31. - С. 122–125.
- 3.Винниченко І. Єдність через різноманітність // Урядовий кур'єр (Київ). – 2010. – 9 лютого. – С. 9.
- 4.Вуйцик О. Розвиток ностальгійного туризму в Україні / Вуйцик О. // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. - 2009. - Вип. 3. - Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2009_2/4/005Semegen.pdf
- 5.Дутчак О. І. Теоретико-методологічні проблеми етнотуризму / О. І. Дутчак // Карпатський край. - 2012. - № 2. - С. 118-122. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/kkr_2012_2_18.pdf
- 6.Етнічний довідник: поняття та терміни. - Режим доступу: <http://etno.uaweb.org/glossary/e.html>
- 7.Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.
- 8.Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: Навч. посіб. – Знання, 2011р. – 334с.

9. Malinowski G. Etnoturistika – touristika etnizna w Polsce . – Режим доступу : <http://artelis.pl/artykuly/9521/etnoturistika-touristika-etnizna-w-polsce>
10. Методичні вказівки для розробки туристичних продуктів (за видами туризму). – Львів : ЛІЕТ, 2012. – 58 с.
11. Муравська С.В. Етнічний туризм: до проблеми визначення терміну / С. В. Муравська // Мат. Всеукр. н.-п. конф. молодих вчених та студентів «Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи» (Львів, 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 70–74.
12. Орлова М. Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук : 11.00.02 / М. Л. Орлова. – Одеса, 2009. – 20 с.

Список использованных источников:

1. Балановский Я.М. Этносоциокультурную аспект кризисного состояния общества (проблемы понятийного обеспечения) / Балановский Я.М. // Вестник Львовского университета. Серия социологическая. - 2011. - Вып. 5. - С. 93-104
2. Беликова М. В. Меннонитские поселения: история формирования и развития ностальгического туризма в Украине / М. В. Беликова, Н. А. Зацепина // Наук. труда ист. ф-та Запорожского университета. - 2011. - Вып. 31. - С. 122-125.
3. Винниченко И. Единство через разнообразие // Правительственный курьер (Киев). - 2010. - 9 февраля. - С. 9.
4. Вуйчик А. Развитие ностальгического туризма в Украине / Вуйчик А. // География. Экономика. Экология. Туризм: Региональные студии. - 2009. - Вып. 3. - Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2009_2/4/005Semegen.pdf
5. Дутчак А. И. Теоретические проблемы этнотуризма / А. И. Дутчак // Карпатский край. - 2012. - № 2. - С. 118-122. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/kkr_2012_2_18.pdf
6. Этнический справочник: понятия и термины. - Режим доступа: <http://etno.uaweb.org/glossary/e.html>
7. Кифяк В.Ф. Организация туристической деятельности в Украине / В.Ф. Кифяк. - Черновцы: Книги-XXI, 2003. - 300 с.
8. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Современные разновидности туризма: Учеб. пособие. - Знание, 2011. - 334с.
9. Malinowski G. Etnoturistika - touristika etnizna w Polsce. - Режим доступа: <http://artelis.pl/artykuly/9521/etnoturistika-touristika-etnizna-w-polsce>
10. Методические указания по разработке туристических продуктов (по видам туризма). - Львов: ЛІЕТ, 2012. - 58 с.
11. Муравская С.В. Этнический туризм: к проблеме определения термина / С. В. Муравська // Мат. Всеукр. н.-п. конф. молодых ученых и студентов «Развитие украинского этнотуризма: проблемы и перспективы» (Львов 2011 гг.). - Львов, 2011. - С. 70-74.
12. Орлова М. Л. Ресурсы этнического туризма региона: общественно-географическая оценка (на материалах Одесской области): автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата географических наук: 11.00.02 / М. Л. Орлова. - Одесса, 2009. - 20 с.

References:

1. Balanovsky Etnosotsiokulturnuyu aspect of the crisis state of society (the problem of conceptual software) / Balanovsky // Bulletin of the Lviv University. A series of sociological. - 2011 - Vol. 5. - P. 93-104
2. Belikov Mennonite villages: the history of the formation and development of nostalgic tourism in Ukraine / Belikov, Zatsepina // Science. Labour ist. Faculty of the University of Zaporozhye. - 2011 - Vol. 31. - P. 122-125.
3. Vynnichenko I. Unity through diversity // Governmental Courier (Kiev). - 2010. - February 9. - S. 9.

4. Wójcik Development nostalgic tourism in Ukraine / Wójcik // Geography. The Economy. Ecology. Tourism: Regional studio. - 2009. - Vol. 3. - Mode of access: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2009_2/4/005Semegen.pdf
5. Dutchak Theoretical problems of ethno-tourism / Dutchak // Carpathian region. - 2012. - № 2. - S. 118-122. - Mode of access: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/kkr_2012_2_18.pdf
6. Ethnic reference: concepts and terms. - Mode of access: <http://etno.uaweb.org/glossary/e.html>
7. Kifyak The organization of tourism in Ukraine / Kifyak. - Chernivtsi: Books-XXI, 2003. - 300 p.
8. Gag, Sandor Modern varieties of tourism: Proc. allowance. - Knowledge, 2011. - 334s.
9. Malinowski G. Etnoturistika - turystika etnizna w Polsce. - Mode of access: <http://artelis.pl/artykuly/9521/etnoturistika-touristika-etnizna-w-polsce>
10. Guidelines for the development of tourism products (by type of tourism). - Lviv: LIET, 2012. - 58 p.
11. Muravskaya Ethnic Tourism: the problem of the definition / Muravska // Mat. Vseukr. H.-P. Conf. young scientists and students "Development of Ukrainian ethno-tourism: problems and prospects" (Lviv 2011.). - Lviv, 2011. - P. 70-74.
12. Orlova Resources ethnic tourism in the region: the socio-geographical assessment (on materials of the Odessa region): Author. dis. for the degree of candidate of geographical sciences: 11.00.02 / ML Orlov. - Odessa, 2009. - 20 p.

УДК 911.3: 338.48:688.78

Орлова Марія Леонідівна,
кандидат географічних наук

Одеська національна академія харчових
технологій, м. Одеса, Україна
e-mail: vassianovka@mail.ru

УКРАЇНСЬКІ АУТЕНТИЧНІ ТУРИСТИЧНІ СУВЕНІРИ: ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Об'єктом даного дослідження виступають осередки народних художніх промислів України як виробники аутентичних туристичних сувенірів, *метою* – вивчення їх географії та аналіз виробничого і творчого потенціалу.

Методика дослідження: потенціал осередків народних художніх промислів оцінюється за такими критеріями – кількість майстрів, у тому числі знаних; функціонування спеціалізованих середніх та вищих навчальних закладів, де здійснюється навчання характерним для осередку видам ремесел; наявність підприємств, що виготовляють традиційні вироби.

Результати: дослідження осередків народних художніх промислів України виявило значні відмінності як у територіальній організації осередків, так і у їх потужності, яка у значній мірі визначає можливості спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у даній місцевості.

Наукова новизна: осередки народних художніх промислів України та діяльність окремих майстрів народної творчості найчастіше стають об'єктами наукових досліджень мистецтвознавців, етнологів, краєзнавців, які вивчають історію розвитку осередків, технологію виготовлення та способи декорування традиційних виробів, мистецьку діяльність народних умільців. Рідше осередки художніх промислів розглядають у якості ресурсів культурно-пізнавального туризму, проте у наукових працях осередки народних художніх промислів майже не досліджуються як виробники аутентичних туристичних сувенірів.

Практична значимість: наведена у статті сучасна інформація щодо діючих майстрів та підприємств, які займаються виробництвом унікальних виробів традиційного мистецтва, буде корисною для реалізаторів туристичної сувенірної

продукції, суб'єктів туристичної діяльності, органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері туризму.

Ключові слова: індустрія туризму, товари туристичного попиту, туристичні сувеніри, осередки народних художніх промислів.

УДК 911.3: 338.48:688.78

Орлова Мария Леонидовна,
кандидат географических наук

Одесская национальная академия
пищевых технологий, г. Одесса, Украина
e-mail: vassianovka@mail.ru

УКРАИНСЬКІЕ АУТЕНТИЧНІЕ ТУРИСТИЧЕСКІЕ СУВЕНИРЫ: ПРОИЗВОДСТВО И РЕАЛИЗАЦИЯ

Объектом данного исследования выступают центры народных художественных промыслов Украины как производители аутентичных туристических сувениров, *целью* – изучение их географии и анализ производственного и творческого потенциала.

Методика исследования: потенциал центров народных художественных промыслов оценивается по таким критериям – количество мастеров, в том числе признанных; функционирование специализированных средних и высших учебных заведений, в которых ведется обучение характерным для центра видам ремесел; наличие предприятий, занимающихся изготовлением традиционных изделий.

Результаты: исследование центров народных художественных промыслов Украины выявило значительные отличия, как в территориальной организации центров, так и в их потенциале, который в значительной степени определяет возможности дальнейшего развития традиций народного искусства в данной местности.

Научная новизна: центры народных художественных промыслов и деятельность отдельных мастеров чаще всего становятся объектами научных исследований искусствоведов, этнологов, краеведов, которые изучают историю развития центров, технологию изготовления и способы декорирования традиционных изделий, творческую деятельность народных умельцев. Реже центры народных художественных промыслов рассматриваются в качестве ресурсов культурно-познавательного туризма, вместе с тем в научных работах центры народных художественных промыслов почти не исследуются как производители аутентичных туристических сувениров.

Практическая значимость: приведенная в статье современная информация о действующих мастерах и предприятиях, занимающихся изготовлением уникальных изделий традиционного искусства, будет полезной для реализаторов туристической сувенирной продукции, субъектов туристической деятельности, органов государственной власти и местного самоуправления в сфере туризма.

Ключевые слова: индустрия туризма, товары туристического потребления, туристические сувениры, центры народных художественных промыслов.

УДК 911.3: 338.48:688.78

Orlova Maria Leonidovna,
Candidate of Geographic Sciences

Odessa National Academy of Food
Technologies, Odessa, Ukraine
e-mail: vassianovka@mail.ru

UKRAINIAN AUTHENTIC TRAVEL SOUVENIRS: PRODUCTION AND SALE

The objects of this study are centers of Ukrainian folk crafts as manufacturers of authentic travel souvenirs; *the aim* is the study of their geography and analysis of their production and creativity potential.

Research procedure: potential centers of folk crafts are evaluated on the following criteria: number of craftsmen, including well-known; functioning of specialized secondary and higher education institutions, where the learning of typical types of crafts for the region is provided; availability of factories producing traditional products.

Results: research of folk craft centers in Ukraine has revealed significant differences in both the territorial organization of centers and in their capacity, which largely determines the possibility of hereditary traditions of folk art in the area.

Scientific novelty: folk craft centers in Ukraine and the activities of individual folk artists often become objects of scientific research of art historians, anthropologists, ethnographers studying the history of the centers, manufacturing technology and traditional methods of decorating products, artistic activities of craftsmen. Crafts centers are rarely considered as resources of cultural tourism, but the centers of folk crafts are hardly investigated as producers of authentic tourist souvenirs in modern scientific works in the tourism sphere.

Practical importance: the article is provided the modern information about current craftsmen and companies involved in the production of unique items of traditional art that will be useful for sellers of tourist souvenirs, tourism subjects, state and local authorities in the field of tourism.

Keywords: tourism industry, tourism market products, travel souvenirs, folk crafts centers.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою туристичною індустрії виступають підприємства, що займаються виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту. До товарів туристичного попиту перш за все належать туристичні сувеніри. Термін *сувенір* походить від французького слова *souvenir* – спогад, пам'ять. У класичному розумінні, *сувенір* – це пам'ятний предмет, пов'язаний з перебуванням у тому чи іншому місці чи з якоюсь пам'ятною подією. Проте, з середини ХІХ ст. виник принципово новий вид сувенірів – *бізнес-сувеніри*, основною метою яких є нагадування про компанію (фірму, підприємство), її послуги чи продукцію. У зв'язку з цим виникла потреба розрізняти різні групи сувенірів за призначенням та ввести для них окремі найменування. Наразі правомірно говорити про функціонування окремої сувенірної індустрії, продукцію якої можна поділити на такі групи: святкові сувеніри, бізнес-сувеніри та туристичні сувеніри.

Туристичними сувенірами можуть бути різні предмети, що мають як лише декоративне так і декоративно-ужиткове призначення. Проте вони обов'язково повинні нести у своєму декоративному оформленні знакову інформацію, викликати стійкі асоціації з місцем, де ці предмети були придбані; з певним народом або країною. Усім зазначеним вимогам відповідають вироби народних художніх промислів, які по праву вважаються еталонами туристичних сувенірів [14]. Відповідно до закону України «Про народні художні промисли» термін «народний художній промисел» вживається у значенні творчої та виробничої діяльності, метою якої є створення художніх виробів декоративно-ужиткового призначення, що здійснюється на основі колективного освоєння і спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у певній місцевості в процесі творчої праці

майстрів народних художніх промислів. Під «осередком народного художнього промислу» розуміється територія, у межах якої історично склався і розвивається відповідно до самобутніх традицій народний художній промисел [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Осередки народних художніх промислів України та діяльність окремих майстрів народної творчості достатньо часто стають об'єктами наукових досліджень мистецтвознавців, етнологів, краєзнавців [2; 3; 4; 5; 8; 9; 16], які вивчають історію розвитку осередків, технологію виготовлення та способи декорування традиційних виробів, мистецьку діяльність народних умільців. Осередки художніх промислів також розглядають у якості ресурсів для розвитку культурно-пізнавального туризму [11], проте у сучасних вітчизняних наукових працях у сфері туризму осередки народних художніх промислів майже не досліджуються як виробники аутентичних туристичних сувенірів.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є вивчення географії осередків народних художніх промислів України як виробників аутентичної сувенірної продукції та аналіз їх виробничого та творчого потенціалу. Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- проаналізувати характерні особливості туристичних сувенірів;
- розглянути територіальну організацію осередків народних художніх промислів;
- дослідити творчий та виробничий потенціал даних осередків з використанням наступних критеріїв – кількість майстрів (у тому числі заслужених майстрів народної творчості України, лауреатів премій у сфері декоративно-ужиткового мистецтва), функціонування спеціалізованих середніх та вищих навчальних закладів, де здійснюється навчання характерним для осередку видам ремесел, наявність підприємств, що виготовляють традиційні вироби.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на активні процеси індустріалізації, що почалися у XX ст., заміну виробів ручного виготовлення промисловою продукцією на території України збереглася досить велика кількість осередків народних художніх промислів. Значна частка з них знаходиться в межах західних областей, що обумовлено особливостями природних умов і ресурсів (обмеженість земельних ресурсів, значний потенціал лісових ресурсів, гірський рельєф) та історико-етнографічних процесів. Для осередків народних художніх промислів даного регіону властива також велика різноманітність жанрів декоративно-ужиткового мистецтва, окремими з яких – ліжникарство, сирна пластика, мосяжництво, не займаються на решті території України. Внаслідок досить пізнього освоєння теренів Півдня України, специфіки залюднення населених пунктів більш-менш значимі осередки народних художніх промислів тут сформовані не були, хоча це зовсім не виключає діяльність окремих майстрів як у минулому так і у наш час.

До осередків народних художніх промислів *Закарпатської області* належить село *Іза Хустського району*, яке з кінця XIX ст. стало потужним центром лозоплетіння. Асортимент виробів дуже широкий – різноманітні за формою та призначенням кошики («феделкані», «гаті-кошар», «бомкало» та багато інших), дитячі іграшки, меблі, предмети інтер'єру. Реалізують вироблену продукцію майстри безпосередньо біля власних домівок [3].

Збереженням традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва відзначається *Рахівський район*, у етнічній структурі населення якого переважають гуцули. У населених пунктах району добре збереглися традиції вишивки, основним призначенням якої було і залишається оздоблення одягу. Розвитком ткацтва, особливо виготовленням килимових виробів, відзначаються села Кваси та Лазещина, виготовлення ліжників набуло поширення в селах Видричка, Богдан, Розтоки, Росішка, місті Рахові та інших населених пунктах. Традиції в'язання, зокрема і мереживних виробів, продовжують жителі сіл Росішка, Білин, Костилівка, Чорна Тиса, селищ міського типу Ясіня та Великий Бичків. Художньою обробкою дерева займаються майстри з смт Ясіня, мистецтвом коренепластики – коренерізи Мандзюк Марта, Юращук Юрій, Бойчук Микола, Михайло Мадярі та інші з смт Великий Бичків. Осередками з художньої обробки шкіри на Рахівщині є села Чорна Тиса та Лазещина [10].

Набуло розвитку на Закарпатті і гончарство. У селі Вільхівка *Іршавського району* наприкінці XIX на початку XX ст. працювали цілі династії гончарів (родини Газдиків, Ребриків, Галасів тощо). Населений пункт є батьківщиною заслуженого майстра народної творчості України, кераміста Михайла Івановича Галаса (1921-1993 р. ж.). Зараз у будинку майстра діє садиба-музей. Традиції вільхівського гончарства продовжує майстер Олександр Дворак, який керує гуртком «Декоративно-прикладного мистецтва» при Іршавському районному будинку дитячої творчості. Осередком гончарного мистецтва є село Тисобикень *Виноградівського району*, більшість жителів якого є угорцями. У селі Велика Добронь *Ужгородського району* проживає та працює заслужений майстер народної творчості, кераміст Ендре Гіді. Унікальні керамічні мініатюри та квіткові натюрморти виготовляє Стегура Наталія з *Ужгорода* – заслужений майстер народної творчості України [11].

У смт Середнє *Ужгородського району* створює різьблені картини та дерев'яні скульптури майстер з художньої обробки дерева Василь Сідак – заслужений майстер народної творчості України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Передає із покоління в покоління традиції народних художніх промислів населення *Перечинського району Закарпатської області*, яке належить до етнографічної групи бойків. Село Тур'я Ремети прославляє своїми роботами заслужений майстер народної творчості України, різьбяр Василь Шип. В усіх населених пунктах району

займаються художньою вишивкою, ткацтвом та в'язанням, різьбою по дереву – в селах Тур'я Бистра, Тур'я Пасіка, Новоселиця, Ворочово, лозоплетінням – у селах Дубриничі, Зарічево [16].

Одним з найбільших на Україні осередків народного мистецтва є місто *Косів Івано-Франківської області*, яке перш за все відоме завдяки кераміці. Традиційну косівську кераміку продовжують виготовляти такі умільці як Валентина Джуранюк (заслужений майстер народної творчості України), Уляна Шкром'юк (лауреат премії імені Катерини Білокур за визначні твори традиційного народного мистецтва), Оксана Бейсюк (заслужений майстер народної творчості України, лауреат премії імені Катерини Білокур), Ірина Цвілик-Серьогіна (представниця відомої династії гончарів, заслужений майстер народної творчості України), Ігор та Христина Троці, Михайло (заслужений майстер народної творчості України) та Людмила Трушики, Роман та Людмила Якібчуки (лауреати премії імені Катерини Білокур 2011 р.). Юрій та Василь Стрипки, Василь та Радислав Швеці, Роман Мицкан відійшли від традицій та експериментують з формами, декором, фарбами. Асортимент гончарних виробів Косова у наш час значно розширився за рахунок речей для оформлення інтер'єрів (декоративна плитка, дзвоники, свічники тощо), раніше ж продукція була представлена передусім виробами для зберігання та споживання їжі. Збувають свої твори умільці у різний спосіб – шляхом продажу у власних крамницях, завдяки послугам посередників, під час різноманітних ярмарків, фестивалів, вернісажів та інших заходів [4; 9].

Іншими відомими центрами гончарства на території Івано-Франківської області були місто Коломия, смт Кути та село Пістинь. У Кутах та Пістині місцеві жителі перестали займатися гончарством. Коломийські традиції гончарства продовжують Надія та Марія Кахнікевич (заслужені майстри народної творчості України), Сергій Никоневич [4; 9].

Характерними видами декоративно-ужиткового мистецтва для села Річка *Косівського району* є художня обробка деревини; мосяжництво, яким займаються Іван Тинкалюк, Ілько Кіщук, Михайло Медвідчук та інші майстри; бондарство у поєднанні з художнім випалюванням, що стало спадкоємною професією для родини Грималюків. У селі діє музей-майстерня найвідомішого представника династії – заслуженого майстра народної творчості України, Івана Грималюка (1904-1989 р. ж.). Продовжуються у селі традиції художньої обробки шкіри (Теодор Мегединюк, Степан та Дмитро Пітеляки, Микола Медвідчук, Ілько Кіщук), виготовлення художніх виробів та іграшок з сиру. Село Космач належить до потужних осередків художньої вишивки та писанкарства. Збереглися у населеному пункті такі види народного мистецтва як бондарство, ткацтво, кушнірство, виготовлення музичних інструментів та виробів зі шкіри. У селі Яворів, передусім завдяки представникам родини Шкрібляків та родини Корпанюків, зародилося і розвивається мистецтво так званої

«сухої» різьби по дереву. У Яворові займаються виготовленням ліжників та писанкарством [4; 11].

Вищу освіту у сфері декоративно-прикладного мистецтва жителі Івано-Франківщини можуть здобути у Косівському інституті декоративно-прикладного мистецтва Львівської національної академії мистецтв. Придбати вироби майстрів традиційного мистецтва можна на Косівському базарі (розташований на території приміського села Смодна), який працює два рази на тиждень – у четвер та суботу.

Львівська область здавна відома своїми мистецькими традиціями, зокрема виготовленням виробів з гутного скла – ваз, глечиків, декоративних тарелів, свічників. Розквіт школи львівського гутного скла на початку ХХІ ст. пов'язаний з іменем Андрія Бокотея – професора, заслуженого діяча мистецтв України, дійсного члена Академії мистецтв України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, ректора Львівської національної академії мистецтв. Виробництвом гутних виробів з кольорового скла ручного виготовлення, виробів з фігурного скла та іншої скляної продукції займається ТОВ «Галицьке скло» (Новий Яр Яворівського району). Знаними умільцями у царині народної вишивки на Львівщині є заслужені майстри народної творчості України Григорій Мазурак (м. Львів) та Лідія Кучма (м. Пустомити). У місті Глиняни Львівської області продовжуються традиції народного ткацтва та килимарства, у місті Яворів – різьби по дереву, виготовлення іграшок, декоративного розпису, вишивки та ткацтва. Село Гавареччина Золочівського району належить до відомих в Україні осередків гончарства, у якому майстри Іван Луковський, Богдан та Євген Бакусевичі, Володимир Гарбузинський, Володимир Сушанський займаються виготовленням так званої гаварецької чорнодимленої (чорнолощеної) кераміки [7; 11].

Визначним осередком вишивання є село Клембівка Ямпільського району. *Вінницької області*. Клембівська вишивка характеризується переважанням червоно-чорної кольорової гамми, складними геометричними орнаментами, із технік вишивання найбільш поширеною є низь. Однією з найвідоміших майстринь вишивки у селі Клембівка є Марія Савчинська, якій у 2009 р. було присвоєно звання «Заслужений майстер народної творчості України». Свій досвід і знання вона зуміла передати доньці Вікторії Заєць. Створюють традиційні вишивані вироби та навчають нові покоління вишивальниць майстрині Зоя Боднар та Марія Зарічна. У 2012 р. в Клембівці було відроджено фабрику української вишивки «Жіноча праця». Окрім села Клембівка, яскраво вираженими рисами художньої самобутності відзначалась вишивка у селах Стіна та Яланець Томашпільського району, Городківка Крижопільського району [5; 15]. Гончарний посуд на Вінничині виробляли у Барі, Бубнівці, Гайсині, Летичеві, Смотричі тощо. Одним із найвідоміших центрів народного гончарства регіону, що славиться глибокими традиціями, красою та своєрідним характером керамічних виробів, є село Бубнівка Гайсинського

району. Уславленими майстрами-гончарами були представники родини Герасименків, які жили і працювали в селі Бубнівці: батько Герасименко Агафон Якимович (1850-1925 р. ж.), син Герасименко Яким Агафонович (1888-1970 р. ж.), син Герасименко Яків Агафонович (1891-1963 р. ж.). 1988 року, у хаті, де жив і працював Яким (село Новоселівка), було відкрито Музей-садибу гончарного мистецтва братів Герасименків. Яким та Яків Герасименки передали свій досвід племінниці Фросині Міщенко (1926 р. н.), яка отримала звання заслуженого майстра народної творчості України та виплекала нову плеяду гончарів, серед яких Тетяна Шпак, Валентина Живко, Тетяна Дмитренко. При Бубнівській середній школі працює гурток художньої кераміки, яким керує директор музею братів Герасименків, заслужений майстер народної творчості України Тетяна Шпак. Учні навчаються виготовляти традиційні гончарні вироби: свищики у вигляді пташок та звірів, посуд тощо [2; 8].

Селище Опішня Зінківського району *Полтавської області* є найвідомішим осередком українського гончарства, на території якого створено Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Музей репрезентує творчі здобутки гончарів усіх історико-етнографічних регіонів України і володіє найбільшою в Україні колекцією народної кераміки, чисельність якої становить понад 30 тис. одиниць. У Опішному діє єдиний в Україні освітній заклад, який надає початкову мистецьку освіту із образотворчого мистецтва та гончарства, – Державна спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні». Осередок представляють такі гончарі та малювальниці – заслужені майстри народної творчості України Василь Омеляненко (лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка), Михайло Китриш (лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка), Микола Пошивайло та Ганна Діденко; Олександр та Анатолій Шкурпели, Микола Варвинський, Олена Мороховець, Валентина та Іван Лобойченки, Дмитро і Любов Громові, Юрій Мирко, Лариса Чех, Ірина Мирко, Оксана Кальна, Світлана Мотрій та інші [11].

Всесвітньо відомими центром ткацтва, вишивки та килимарства є селище міського типу Решетилівка на *Полтавщині*. Решетилівська майстерня художніх промислів продовжує традиції заснованої в 1905 році зразково-показової ткацької майстерні, на базі якої пізніше функціонувала фабрика імені Клари Цеткін. Тут виготовляються унікальні килими-гобелени ручної роботи, знамениті полтавські-решетилівські рушники, національні жіночі й чоловічі сорочки з витонченою ручною вишивкою, плаhti, скатертини, покривала, доріжки, серветки та інші речі. У селищі працює Решетилівський художній професійний ліцей. У сучасний період традиційними ремеслами Решетилівки займаються майстри Надія Вакуленко, Ніна Іпатій, Євгеній Пілюгін, Петро Шевчук (мають звання «Заслужений майстер народної творчості України»), Альбіна Литвиненко, Василь Деркач, Олександр Бабенко, Сергій Вакуленко, Лариса Пілюгіна,

Ольга Пілюгіна, Наталія Дмитренко, Тетяна Москівець, Алла Кісь, Раїса Коляка [11].

Місто Кролевець є відомим осередком ткацтва, головним символом якого є рушники. Для кролевецького рушника характерне поєднання білого і червоного кольорів. Високою художньою цінністю та глибоким символічним змістом відрізняється орнамент рушників. З метою збереження традицій та розвитку кролевецького ткацтва, самореалізації майстрів у 2008 р. було утворене КП «Кролевецьке художнє ткацтво». Осередок продовжує своє існування завдяки майстриням Валентині Мироненко, Валентині Валовій, Валентині та Марії Гецевич, Євдокії Коноваленко, Олені Петровій, Ользі Борисенко, Раїсі Калмиковій, Людмилі Минтус, Валентині Савицькій, Тетяні Федосовій та іншим, окремі з яких навчають традиційному ремеслу і допомагають здобути професію ткачів ручного художнього ткацтва у ДПТНЗ «Кролевецьке вище професійне училище» [1].

Провідним жанром декоративно-ужиткового мистецтва стало ткацтво і для міста Богуслав *Київської області*. У 1945 р. і в Богуславі було створено художньо-промислову артіль «Перемога», яку пізніше було реорганізовано у Богуславську фабрику художніх виробів «Перемога». На фабриці виготовлялись тканини інтер'єрного та одягового призначення – вишукані в художньому розумінні перебірні тканини зі збільшеним або здрібнено-масштабним орнаментом, традиційними елементами яких були зірки, стовпчики, ромбики, решітки. Наразі у Богуславі діє невеличка майстерня художнього ручного ткацтва «Роксолана» (засоби виробництва складають вісім аутентичних ткацьких верстат), де працюють ткалі Лілія Тихоненко, Любов Сердюк, Олена Картишева та інші. Знаною представницею даного осередку є майстриня художнього ткацтва Валентина Ткач [6].

Потужним осередком народного ткацтва та вишивки на *Київщині* є місто Переяслав-Хмельницький, у якому функціонує ДП «Фабрика імені Б. Хмельницького» ВАТ «Укрхудожпром». Тут виготовляють вишиті та ткані жіночі, чоловічі, дитячі сорочки, рушники, скатертини, серветки, плахтові вироби, українські національні костюми тощо.

Місто Васильків *Київської області* відоме завдяки виготовленню майолікового посуду. Ще у 1928 р. гончарів міста об'єднала артіль «Керамік», на початку 1960-х почав функціонувати Васильківський майоліковий завод, а у 2005 р. на базі промислових приміщень заводу було створене ПП «Васильківська майоліка». До асортименту виробів підприємства входить близько шістдесяти найменувань керамічних виробів: тарілки, макітри, миски, глечики, куманці, кухлі та інші.

Селище міського типу Дігтярі Срібнянського району *Чернігівської області* належало до провідних українських осередків ткацтва, килимарства та вишивки, особливо розповсюдженим тут було виготовлення плахтових тканин. У радянську добу традиційні мистецтва

Дігтярів стали основою промислового виробництва на фабриці художніх виробів імені 8 Березня, проте у перехідний період підприємство припинило своє існування. Тоді як, створена у 1930 р. художньо-вишивальна артіль імені 8 Березня у *Чернігові*, в 1960 р. була реорганізована у виробничо-торгове підприємство «Ярославна», а у 1994 р. – в ПрАТ «ВТП художніх виробів «Ярославна». Основною продукцією даного підприємства є постільна білизна з художньою вишивкою, вишита столова білизна, обрядові рушники, український національний одяг [13].

Одним із значних осередків української народної культури, що славиться своєрідним мистецтвом декоративного розпису, є смт Петриківка Дніпропетровської області. У 1991 р. за сприяння Національної спілки художників України (НСХУ) майстри петриківського розпису об'єднавшись створили центр народного мистецтва «Петриківка». Колектив центру складається з чотирьох десятків майстрів петриківського розпису, серед яких двадцять членів НСХУ, п'ять заслужених майстрів народної творчості України. Основною метою діяльності центру є створення авторських художніх виробів ручної роботи у різноманітних матеріалах. Найбільше створюється виробів з дерева; оздоблюються петриківським розписом папір, полотно, кераміка, гутне скло, метал та інші матеріали; здійснюється виготовлення та розпис традиційних (скрині, мисники), а також сучасних меблів; виконуються розписи інтер'єрів та архітектурних об'єктів. Центр народного мистецтва «Петриківка» організовує екскурсії для дітей та дорослих, майстер-класи з петриківського розпису (в тому числі і виїзні), виставки [17].

У складі Петриківського будинку дитячої творчості з 2001 року діє гурток «Петриківський розпис», де традиційному мистецтву навчаються діти шкільного віку. Під час 8-ї сесії Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО (2-7 грудня 2013 р.) було ухвалене рішення про внесення до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства українського об'єкту «Петриківський розпис – декоративно-орнаментальне малярство XIX-XXI ст.».

Висновки. Дослідження осередків народних художніх промислів України виявило значні відмінності як у територіальній організації осередків, так і у їх потужності, яка у значній мірі визначає можливості спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у даній місцевості. Найбільшими центрами гончарства на Україні є Опішня та Косів, у яких створенням керамічних виробів займається велика кількість майстрів, у тому числі носіїв звання «заслужений майстер народної творчості України», лауреатів національних премій у сфері декоративно-ужиткового мистецтва. У даних населених пунктах діють спеціалізовані навчальні заклади. Натомість, зупинився спадкоємний розвиток гончарства у Кутах та Пістині, на межі припинення існування знаходиться Гавареччина. Перспективи для збереження та подальшого розвитку мають такі осередки

художньої вишивки та ткацтва як Клембівка, Решетилівка та Кролевець, тоді як потенціал Дігтярів на даний час є повністю вичерпаним.

Значення туристичних сувенірів у туристичній індустрії не обмежується лише роллю товарів туристичного попиту. Виробництво та продаж туристичних сувенірів є засобом самозайнятості населення, особливо у сільській місцевості. Знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами є складовою духовної (нематеріальної) культури народу, тому народні художні промисли та їх осередки належать до ресурсів етнічного туризму. Крім того, аутентичні вироби народних художніх промислів, можуть виступати елементами брендів України, її регіонів або окремих населених пунктів. Прикладами можуть слугувати усталені вирази, які безпосередньо апелюють до певних місць, формують їх неповторний образ – «петриківський розпис», «косівська кераміка», «галицьке скло», «кролевецькі рушники» тощо. Саме тому, наведена у даному дослідженні актуальна інформація щодо діючих майстрів та підприємств, які займаються виробництвом унікальних виробів традиційного мистецтва, буде корисною для фірм-продавців туристичної сувенірної продукції, суб'єктів туристичної діяльності при організації екскурсій та майстер-класів, органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері туризму.

Список використаних джерел:

1. Вертіль, О. Кролевецькі рушники як українська доля / Олександр Вертіль // Урядовий кур'єр. – 2013. – 7 грудня. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/krolevecki-rushniki-yak-ukrayinska-dolya/>
2. Вольська, С. О. Окремі аспекти розвитку димленої кераміки Західного Поділля кінця XIX-XX століть / С. О. Вольська // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 296-301.
3. Гайова, Є. Лозоплетіння у селі Іза / Євгенія Гайова // Відлуння віків. – 2008. – № 1(9) – С. 43-46.
4. Гнатюк, М. Народне декоративно-прикладне мистецтво і ландшафт Гуцульщини та Покуття як джерело художньої творчості, розвитку і виховання учнів / Михайло Гнатюк // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ, 2013. – № 10. – С. 139-142.
5. Зузяк, Т. Особливості народної вишивки подільських сорочок кінця XIX – початку XX століть / Тетяна Зузяк // МІСТ : мистецтво, історія, сучасність, теорія. – К. : Фенікс, 2009. – Вип. 6. – С. 108-117.
6. Ляховець, В. «Роксолана»: із минулого в майбутнє / Вікторія Ляховець // Час Київщини. – 2013. – 08 жовтня. – Режим доступу: <http://chask.net/?p=20980>
7. Мельник, О. Код вічності з Гавареччини / Оксана Мельник // Урядовий кур'єр. – 2013. – 27 вересня. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/kod-vichnosti-z-gavarechchini/>
8. Мельничук, Л. Династія подільських гончарів – Якіма та Якова Герасименків / Лідія Мельничук // Етнічна історія народів Європи. – К. : УНІСЕРВ, 2001. – Вип. 8. – С. 41-46.
9. Метка, Л. Сучасний стан гончарства Гуцульщини та Покуття (за матеріалами керамологічної експедиції Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному) / Людмила Метка // Народна творчість та етнографія. – К., 2010. – № 6 (328) – С. 118-125.
10. Народні умільці Рахівщини / Рахівська районна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://rakhiv-adm.org.ua/rahivschyna/kultura-i-mystetstvo/narodni-umiltsi-rahivschyny/>

11. Осередки народних промислів як об'єкти культурного туризму : оглядова довідка / матеріал підготувала Т. Л. Шлепакова. – 2010. – Вип. 12 / 5. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>
12. Про народні художні промисли : Закон України від 21 червня 2001 р. № 2547-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – С. 199.
13. Строчинська, Ю. На фабриці художніх виробів оздоблюють вишивкою весільні сукні / Юлія Строчинська // Вісник Переяславщини. – 2014. – 21 липня. – Режим доступу: <http://visnik-press.com.ua/?p=17277>
14. Традиционные ремесла и сувенирная индустрия Новгородского региона / Руководитель проекта О. С. Соболева. – Великий Новгород, 2009. – 75 с.
15. Фабрика української вишивки «Жіноча праця» : офіційний сайт. – Режим доступу: <http://klembivka.com.ua/ua/>
16. Ходанич, М. Осягнення традиційного народного мистецтва у творчості різьбара Василя Шипа / Михайло Ходанич // Науковий вісник Закарпатського художнього інституту. – Ужгород : Гражда, 2013. – С. 117-122.
17. Центр народного мистецтва «Петриківка» : офіційний сайт ЦНМ «Петриківка» / директор Андрій Пікуш. – Режим доступу: <http://petrykivka.jimdo.com/>

Список использованных источников:

1. Вертиль, А. Кролевецкие рушники как украинская судьба / Александр Вертиль // Правительственный курьер. – 2013. – 7 декабря. – Режим доступа: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/krolevecki-rushniki-yak-ukrayinska-dolya/>
2. Вольская, С. А. Отдельные аспекты развития дымленной керамики Западного Подолья конца XIX-XX веков / Научный вестник НЛТУ Украины. – Львов : РВВ НЛТУ Украины. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 296-301.
3. Гайова, Е. Лозоплетение в селе Иза / Евгения Гайова // Отголосок веков. – 2008. – № 1(9) – С. 43-46.
4. Гнатюк, М. Народное декоративно-прикладное искусство и ландшафт Гуцульщины и Покутья как источник художественного творчества, развития и воспитания учеников / Михаил Гнатюк // Горная школа Украинских Карпат. – Ивано-Франковск, 2013. – № 10. – С. 139-142.
5. Зузяк, Т. Особенности народной вышивки подольских сорочек конца XIX – начала XX веков / Татьяна Зузяк // МОСТ : искусство, история, современность, теория. – К : Феникс, 2009. – Вип. 6. – С. 108-117.
6. Ляховец, В. «Роксолана»: из прошлого в будущее / Виктория Ляховец // Время Киевщины. – 2013. – 08 октября. – Режим доступа: <http://chask.net/?p=20980>
7. Мельник, О. Код вечности из Гавареччины / Оксана Мельник // Правительственный курьер. – 2013. – 27 сентября. – Режим доступа: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/kod-vichnosti-z-gavarechchini/>
8. Мельничук, Л. Династия подольских гончаров – Якима и Якова Герасименко / Лидия Мельничук // Этническая история народов Европы. – К. : УНИСЕРВ, 2001. – Вип. 8. – С. 41-46.
9. Меткая, Л. Современное состояние гончарства Гуцульщины и Покутья (по материалам керамολогической экспедиции Института керамологии – отделения Института народоведения НАН Украины и Национального музея-заповедника украинского гончарства в Опішнем) / Людмила Меткая // Народное творчество и этнография. – К., 2010. – № 6 (328) – С. 118-125.
10. Народные умельцы Раховщины / Раховская районная государственная администрация. – Режим доступа: <http://rakhiv-adm.org.ua/rahivschyna/kultura-i-mystetstvo/narodni-umiltsi-rahivschyny/>
11. Центры народных художественных промыслов как объекты культурного туризма : обзорная справка / материал подготовила Т. Л. Шлепакова. – 2010. – Вип. 12 / 5. – Режим доступа: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>

12. О народных художественных промыслах : Закон Украины от 21 июня 2001 г. № 2547-III // Ведомости Верховного Совета Украины. – 2001. – № 41. – С. 199.
13. Строчинская, Ю. На фабрике художественных изделий украшают вышивкой свадебные платья / Юлия Строчинская // Вестник Переяславщины. – 2014. – 21 июля. – Режим доступа: <http://visnik-press.com.ua/?p=17277>
14. Традиционные ремесла и сувенирная индустрия Новгородского региона / Руководитель проекта О. С. Соболева. – Великий Новгород, 2009. – 75 с.
15. Фабрика украинской вышивки «Женский труд» : официальный сайт. – Режим доступа: <http://klembivka.com.ua/ua/>
16. Ходанич, М. Постигание традиционного народного искусства в творчестве ризьбяр Василя Шипа / Михаил Ходанич // Научный вестник Закарпатского художественного института. – Ужгород : Гражда, 2013. – С. 117-122.
17. Центр народного творчества «Петриковка» : официальный сайт ЦНИ «Петриковка» / директор Андрей Пикуш. – Режим доступа: <http://petrykivka.jimdo.com/>

References:

1. Vertil, A. Krolevetski towels as Ukrainian fate / Oleksandr Vertil // The Governmental courier. – 2013. – December, 7. – Access mode: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/krolevecki-rushniki-yak-ukrayinska-dolya/>
2. Volska, S. A. Some aspects of Western Podillja black-polished ceramics development in the end of the XIX-XX century / S. A. Volska // Scientific herald of NFTU of Ukraine. – Lvov : RVV NFTU of Ukraine. – 2013. – Vol. 23.18. – P. 296-301.
3. Haiova, Y. Wickerwork from vine in the village of Isa / Yevhenia Haiova // Echo of centuries. – 2008. – № 1(9) – P. 43-46.
4. Hnatiuk, M. Decorative and applied arts and the landscape of Hutsul and Pokuttia as a source of artistic and aesthetic education of pupils / Mykhailo Hnatiuk // Mountain school of Ukrainian Carpathians. – Ivano-Frankivsk, 2013. – № 10. – P. 139-142.
5. Zuziak, T. Features of folk embroidery of the Podolsk shirts in the end of XIX-beginning of XX centuries / Tetiana Zuziak // MIST : art, history, contemporaneity, theory. – K. : Feniks, 2009. – Vol. 6. – P. 108-117.
6. Liakhovets, V. «Roksolana»: from the past to the future / Viktoria Liakhovets // The time of Kyivshchyna. . – 2013. – October, 08. – Access mode: <http://chask.net/?p=20980>
7. Melnyk, O. Code of eternity from Havarechchyna / Oksana Melnyk // The Governmental courier. – 2013. – September, 27. – Access mode: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/kod-vichnosti-z-gavarechchini/>
8. Melnychuk, L. Dynasty of Podillia potters – Yakyma and Yakova Herasymenko's / Lidiia Melnychuk // Ethnic history of people of Europe. – K. : UNISERV, 2001. – Vol. 8. – P. 41-46.
9. Metka, L. Modern Situation with Pottery of Hutsulshchyna and Pokuttia (According to Ceramological Expedition of the Ceramological Institute – a Branch of UNAS Ethnological Institute and National Culture Preserve of Ukrainian Pottery in Opishne) / Liudmyla Metka // Folk creation and ethnography. – K., 2010. – № 6 (328) – P. 118-125.
10. Folk craftsmens of Rakhovshchyna / Rakhivska district state administration. – Access mode: <http://rakhiv-adm.org.ua/rahivshchyna/kultura-i-mystetstvo/narodni-umiltsi-rahivshchyny/>
11. Centers of Ukrainian folk crafts as objects of cultural tourism : survey certificate / material had prepared by T. L. Shlepakova. – 2010. – Vol. 12 / 5. – Access mode: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>
12. About folk arts crafts: The law of Ukraine from June the 21th 2001 y. № 2547-III // Information of Verkhovna Rada of Ukraine. – 2001. – № 41. – С. 199.
13. Strohynska, Y. The factory of arts wares is decorated the wedding dresses by embroidery / Yuliia Strohynska. // Herald of Pereiaslavshchyna. – 2014. – July, 21. – Access mode: <http://visnik-press.com.ua/?p=17277>
14. Traditional handicrafts and souvenir industry of Novgorod region / Leader of project O. S. Soboлева. – Velikii Novgorod, 2009. – 75 p.

15. Factory of Ukrainian embroidery «Womanish labour»: official site – Access mode: <http://klembivka.com.ua/ua/>
16. Khodanych, M. The conceiving of traditional folk art in the creative work of an engraver Vasyl Shyp / Mykhailo Khodanych // Scientific herald of Zakarpattia Art Institute. – Uzhgorod : Grazhda, 2013. – P. 117-122.
17. Centers of folk art «Petrykivka» : official site CFA «Petrykivka» / director Andrii Pikush – Access mode: <http://petrykivka.jimdo.com/>

УДК 911.3:796.5(477.82)

Ляшук Микола Миколайович

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна,
e-mail: nicklyashuk@i.ua

РЕСТОРАННЕ ГОСПОДАРСТВО ПОЛІСЬКОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН

Мета. У науковій статті досліджено сучасний стан ресторанного господарства Поліського рекреаційного регіону з точки зору його територіальної дислокації.

Методика. Проведено аналіз попередніх теоретичних досліджень у сфері ресторанного господарства. Здійснено просторовий аналіз підприємств ресторанного господарства Поліського рекреаційного регіону. Встановлено середньостатистичні дані товарообороту та інвестицій у ресторанне господарство Поліського рекреаційного регіону.

Результати. Встановлено чисельність підприємств ресторанного господарства регіону. Виявлено місця найбільшої та найменшої дислокації підприємств ресторанного господарства у регіоні. Встановлена територіальна диспропорція в обсягах товарообороту та інвестиційних надходженнях у ресторанне господарство. Обґрунтовано причини різного рівня розвитку ресторанного господарства окремих територій регіону.

Наукова новизна. Систематизований аналіз сучасного стану підприємств ресторанного господарства у межах Поліського рекреаційного регіону здійснено уперше.

Практична значимість. Визначено кількісну територіальну диференціацію, що є підґрунтям для аналізу територіальної організації підприємств ресторанного господарства. Запропоновано шляхи для подальшого розвитку ресторанного господарства Поліського рекреаційного регіону.

Ключові слова: ресторанне господарство, рекреаційний регіон, ресторан.

УДК 911.3:796.5(477.82)

Ляшук Николай Николаевич

Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина
e-mail: nicklyashuk@i.ua

РЕСТОРАННОЕ ХОЗЯЙСТВО ПОЛЕССКОГО РЕКРЕАЦИОННОГО РЕГИОНА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Цель. В научной статье исследовано современное состояние ресторанного хозяйства Полесского рекреационного региона с точки зрения его территориальной дислокации.

Методика. Проведен анализ предыдущих теоретических исследований в сфере ресторанного хозяйства. Осуществлен пространственный анализ предприятий ресторанного хозяйства Полесского рекреационного региона. Установлены среднестатистические данные товарооборота и инвестиций в ресторанное хозяйство Полесского рекреационного региона.

Результаты. Установлена численность предприятий ресторанного хозяйства региона. Выявлены места наибольшей и наименьшей дислокации предприятий ресторанного хозяйства в регионе. Установленная территориальная диспропорция в объемах товарооборота и инвестиционных поступлениях в ресторанное хозяйство. Обоснованы причины разного уровня развития ресторанного хозяйства отдельных территорий региона.

Научная новизна. Систематизированный анализ современного состояния предприятий ресторанного хозяйства в пределах Полесского. Определена количественная территориальная дифференциация, которая является почвой для анализа территориальной организации предприятий ресторанного хозяйства. Предложены пути для дальнейшего развития ресторанного хозяйства Полесского рекреационного региона.

Ключевые слова: ресторанное хозяйство, рекреационный регион, ресторан.

УДК 911.3:796.5(477.82)

Lyashuk Nikolay Nickolyaevich

East Europe national university of the name
of Lesia Ukrainian, Lutsk, Ukraine,
e-mail: nicklyashuk@i.ua

RESTAURANT ECONOMY OF POLESYE RECREATIONAL REGION: THE MODERN STATE

Aim. In the scientific article the modern state of restaurant economy of the Polesye recreational region is investigational from the point of view of his territorial distribution.

Methodology. The analysis of previous theoretical researches is conducted in the field of a restaurant economy. The spatial analysis of enterprises of restaurant economy of the Polesye recreational region is carried out. Average data of commodity turnover and investments are set in the restaurant economy of the Polesye recreational region.

Results. The quantity of enterprises of restaurant economy of region is set. The places of most and the least distribution of enterprises of restaurant economy are educed in a region. The set territorial disproportion is in the volumes of commodity turnover and investment receivableness in a restaurant economy. Reasons of different level of development of restaurant economy of separate territories of region are reasonable.

Scientific novelty. The systematized analysis of the modern state of enterprises of restaurant economy is within the limits of Polesye Quantitative territorial differentiation that is soil for the analysis of territorial organization of enterprises of restaurant economy is certain. Ways offer for further development of restaurant economy of the Polesye recreational region.

Keywords: restaurant economy, recreational region, restaurant.

Постановка проблеми. Дослідження підприємств ресторанного господарства (ПРГ), складової частини сфери обслуговування, є актуальним завданням, оскільки наявність функціонуючої мережі підприємств ПРГ на певній території є індикатором ефективного господарювання, який дає можливість визначити шляхи його подальшого

розвитку та функціонування. Сучасний стан ПРГ слід аналізувати з точки зору їх територіальної дислокації, враховуючи типи підприємств та інвестиційну привабливість, обсяг товарообороту. Це дає підстави розглядати ПРГ у двох напрямках діяльності. У першому випадку ПРГ є складовою частиною підприємств готельно-ресторанного господарства (ГРГ), а в другому – окремим, індивідуальним закладом ресторанного господарства. Аналіз ПРГ Поліського рекреаційного регіону дозволить більш повно розкрити напрями подальшого розвитку та функціонування ПРГ як невід’ємного елементу готельно-ресторанного господарства (ГРГ), так і компоненту туристичної інфраструктури рекреаційного регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження організації і управління підприємствами ПРГ, а саме форми й методи організації, управління, обслуговування в закладах готельно-ресторанного та ресторанного типу, класифікація підприємств висвітлені у працях вітчизняних науковців [2, 11, 17–19]. Аналізу стану розвитку ПРГ, як складової частини ГРГ, в межах досліджуваного нами регіону, присвячені праці [1, 9–10, 12–16, 20]. Систематизований аналіз сучасного стану ПРГ у межах Поліського рекреаційного регіону нами здійснюється уперше.

Постановка завдання. Мета дослідження: проаналізувати сучасний стан ПРГ в межах Поліського рекреаційного регіону. Реалізація мети можлива за допомогою розкриття територіальної дислокації ПРГ з урахуванням сучасних економічних реалій.

Виклад основного матеріалу. Ресторанне господарство є складовою частиною сфери послуг. Оскільки ПРГ поєднують різні форми організації виробництва, продажу та споживання кулінарної продукції, послуг, з організацією дозвілля або без нього.

До складу Поліського регіону входять Волинська, Житомирська, Рівненська, Київська, Чернігівська області та м. Київ. Поліський рекреаційний регіон поділяється на чотири мезорегіони: Південно-Поліський, Північно-Поліський Східно-Поліський та Центрально-Поліський [13]. Загальна площа регіону становить 130,858 тис км², населення – 9,08 млн. чол. (21,7 % території та 19 % населення України) [3–8]. Факторами для розвитку ПРГ у регіоні є : природно-ресурсний потенціал; історико-культурний потенціал; економічний потенціал.

На території досліджуваного регіону представлені усі типи ПРГ. Більшість ресторанних підприємств – це різнотипні заклади харчування, переважно постійнодіючі, розраховані на обслуговування протягом встановленого режиму роботи, але вирізняються заклади сезонної дії.

У 2013 р. в межах Поліського рекреаційного регіону функціонувало 5048 ПРГ (табл. 1, рис. 1) [3–8].

Частка досліджуваного регіону у ресторанному господарстві України становить 24,5 % у 2013 р. (23,4 % – у 2012 р.). З наведених даних видно, найбільша кількість ПРГ зосереджено у м. Київ (8,2 %) та Волинській

області (4,4 %), найменша – у Житомирській (2,4 %) (рис. 2). На решті території ПРГ зосереджено майже порівно.

Таблиця 1.

Кількість ПРГ Поліського рекреаційного регіону (юридичних осіб), 2011–2013 рр.

№ з/п	Адміністративно-територіальна одиниця	ПРГ					
		2011 р.		2012 р.		2013 р.	
		к-ть, од.	%	к-ть, од.	%	к-ть, од.	%
1	Волинська обл.	962	4,2	915	4,2	901	4,4
2	Житомирська обл.	500	2,2	400	1,9	500	2,4
3	Київська обл.	803	3,5	705	3,3	808	3,9
4	Рівненська обл.	794	3,5	793	3,7	579	2,8
5	Чернігівська обл.	583	2,6	616	2,9	568	2,8
6	м. Київ	1591	7,0	1622	7,5	1692	8,2
	Разом по регіону	5233	22,9	5051	23,4	5048	24,5
	Разом по Україні	22900	100	21600	100	20600	100

На розвиток і типізацію ПРГ впливає виробничий і промисловий профіль території регіону. Крім того, ПРГ розвиваються з урахуванням наступних факторів:

- наявність промислових вузлів та їх співвідношення з периферією;
- місткість внутрішнього ринку;
- рівень попиту та купівельна спроможність населення;
- розвиток інфраструктур регіону;
- інвестиційна привабливість території.

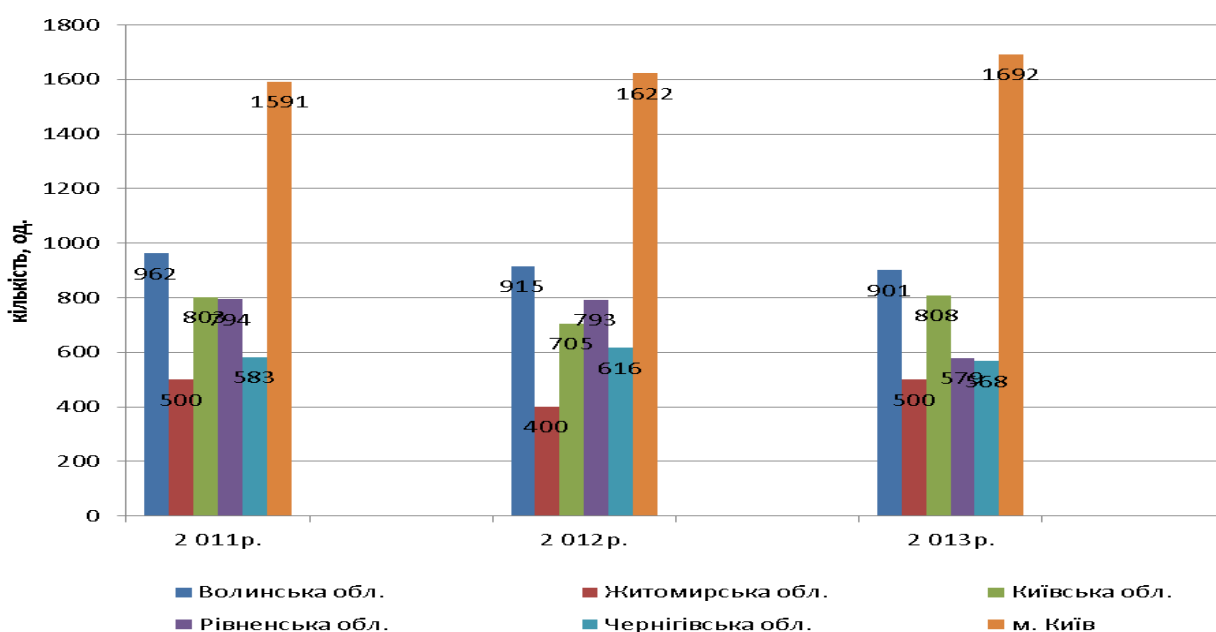

Рис. Підприємства ресторанного господарства Поліського рекреаційного регіону, 2010–2013 рр.

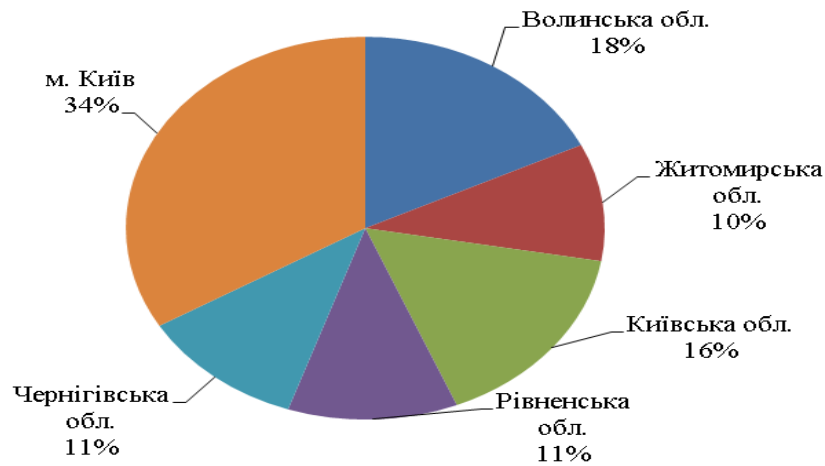

Рис. 2. Структура ПРГ Поліського рекреаційного регіону, 2013 р.

За III квартал 2014 р. роздрібний товарооборот ПРГ досліджуваного регіону становив 5,7 млрд. грн. [3–8]. Найбільша частка товарообороту припадає на м. Київ (58 %) та Київську область (12 %), найменша – на Чернігівську область (6 %) (рис. 3).

Встановлено, що у Східно-Поліському мезорегіоні та у східній частині Північно-Поліського мезорегіону ПРГ розвинуті слабо. Таку ситуацію можна пояснити тим, що дана частина є менш заселена, оскільки постраждала внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. У Південно-Поліському та Центрально-Поліському мезорегіонах ГРГ розвинуте краще, оскільки уздовж залізничних і автомобільних шляхів сформувались смуги високої концентрації населення і промислового виробництва (м. Біла Церква, м. Житомир, м. Київ, м. Луцьк, м. Рівне).

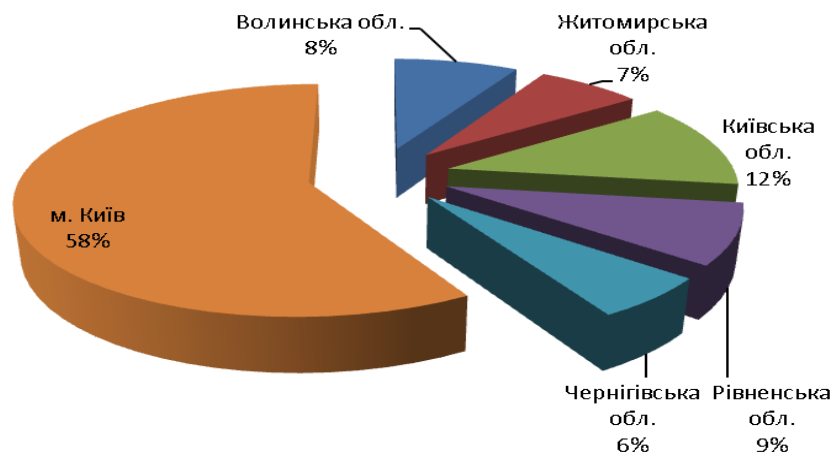

Рис.3. Структура роздрібного товарообороту ПРГ Поліського рекреаційного регіону, станом на III квартал 2014 р.

Результати аналізу показали диспропорцію у дислокації ПРГ у сільських і міських поселеннях. Ресторани, бари, кафе зосереджені у міських поселеннях. У сільській місцевості переважають їдальні, бари,

закусочні. Територіальна типізація ПРГ регіону базується на наявних конкурентних перевагах території (наявність і кількість ПРГ, їх матеріально-технічна база, рівень розвитку), тобто сформованості соціально-економічного середовища (інфраструктури). Елементи інфраструктури є важливим фактором при визначенні інвестиційної привабливості території. У 2013 р. обсяги інвестицій у ресторанне господарство регіону становили 388 млн. грн. (табл. 2) [3–8].

Таблиця 2.

Капітальні інвестиції у діяльність закладів із забезпечення стравами та напоями (ПРГ) у 2010-2014 рр., тис. грн.

Адміністративно-територіальна одиниця	Роки				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	I півріччя 2014 р.
Волинська обл.	1172	1854	2025	3343	770
Житомирська обл.	6440	5855	12010	3730	810
Київська обл.	33164	136971	125826	33914	28218
Рівненська обл.	1704	9420	4848	1864	1218
Чернігівська обл.	927	2576	4563	10755	677
м. Київ	186125	255196	466374	334154	79098
Разом по регіону	229532	411872	615646	387760	110791

Найбільший обсяг інвестицій у ПРГ припадало на м. Київ (334 млн. грн.) та Київську область (34 млн. грн.), найменша – на Рівненську область (1,9 млн. грн.). Максимальний приріст інвестицій, протягом досліджуваного періоду, спостерігався у 2011–2012 рр. (412 млн. грн. і 616 млн. грн. відповідно). Причиною такого росту стало проведення в Україні фіналу Євро–2012. Станом на I півріччя 2014 р. найбільша кількість інвестицій у діяльність ПРГ освоєно у м. Київ та Київській області, найменша у Чернігівській області. Крім того, було визначено кількісну територіальну диференціацію закладів харчування, що є підґрунтям для подальшого аналізу територіальної організації ПРГ.

Висновки. Дослідження ПРГ Поліського рекреаційного регіону мало на меті показати відмінності у територіальній дислокації та рівні розвитку ПРГ регіону. Використання різних методик дослідження ПРГ дало можливість виявити території з різною концентрацією та рівнем розвитку ПРГ. Найкращими показниками розвитку ПРГ характеризуються м. Київ та Волинська обл., найгіршими Житомирська обл. Найкращі економічні показники розвитку та інвестиційна привабливість у м. Київ та Київської області. Для подальшого розвитку ПРГ регіону необхідно: враховувати потреби споживачів; систематично аналізувати попит; враховувати зміни в законодавстві та інфляційні процеси; необхідно розробити єдиний перелік закладів ПРГ (фізичних та юридичних осіб) та ін.

Таким чином, у Поліському рекреаційному регіоні наявні об'єктивні передумови для подальшого розвитку ПРГ. Подальшим етапом у дослідженні ПРГ є аналіз підприємств готельного господарства регіону, з'ясування їх просторових диференціацій та розвиток шляхів оптимізації.

Список використаних джерел

- 1.Алешугіна Н.О. Тенденції та перспективи розвитку ринку ресторанних послуг м. Чернігів / Н.О. Алешугіна, О.О. Зеленська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvisnik.geci.cn.ua/uk/component/k2/item/28-aleshugina-n-o-zelenska-o-o-tendentsiyi-ta-perspektivi-rozvitku-rinku-restorannih-poslug-mchernigiv.html>.
- 2.Архіпов В.В. Організація ресторанного господарства: навч. пос. / В.В. Архіпов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 280 с.
- 3.Головне управління статистики у Волинській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/>
- 4.Головне управління статистики у Житомирській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zt.ukrstat.gov.ua/>
- 5.Головне управління статистики у Київській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/>
- 6.Головне управління статистики у м. Київ. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gorstat.kiev.ua/>
- 7.Головне управління статистики у Рівненській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rv.ukrstat.gov.ua/>
- 8.Головне управління статистики у Чернігівській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>
- 9.Єрко І.В. Ресторанне господарство в інфраструктурі туризму Волинської області / І.В. Єрко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2009_1/119.pdf.
10. Ільїн Л.В. Розвиток підприємств готельного та ресторанного господарства в системі Волинської облспоживспілки / Л.В. Ільїн, М.М. Ляшук // Тенденції, проблеми та перспективи розвитку національного ринку туристичних послуг: регіональний аспект: Матеріали Всеукр. наук. конф. (Київ, 18–19 листопада 2010 р.) – Київ: Національний авіаційний університет, 2010. – С. 184–191.
11. Карпенко В.Д. Організація виробництва на підприємствах громадського харчування: навч. посібник. / В.Д. Карпенко, А.Л. Рогова, В.Г. Шкарупа та ін. – К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2003. – 248 с.
12. Кравченко Н.О. Районування території Полісся за рівнем розвитку рекреаційного господарства / Н.О. Кравченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-3.htm.
13. Кравченко Н.О. Характеристика сучасного стану та тенденцій розвитку рекреаційного господарства Полісся / Н.О. Кравченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-2.htm.
14. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України. Навч. посібник. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
15. Ляшук М.М. Готельно-ресторанне господарство Волинської області / М.М. Ляшук // Розвиток туризму в період економічної кризи: Матеріали XII Міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (м. Донецьк, 13–14 квітня 2010 р.). – Донецьк, 2010. – С. 54–56.
16. Ляшук М.М. Готельно-ресторанне господарство Поліського рекреаційного району / М.М. Ляшук // Стратегія розвитку туризму в XXI столітті у контексті вирішення глобальних проблем сучасності: [Текст] : 3б. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28 березня 2014 р.). – Львів: ЛІЕТ, 2014. – С.333-336.

17. Мунін Г.Б. Управління сучасним готельним комплексом: навч. посібник. [за ред. члена-кор. НАН України, д.е.н., професора Дорогунцова С.І.] / [Г.Б. Мунін, А.О. Змійов, Г.О. Зінов'єв та ін.]. – К.: Ліра-К, 2005. – 520 с.
18. Організація обслуговування у підприємствах ресторанного господарства. / За ред. проф. Н.О. П'ятницької. – К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2005. – 632 с.
19. П'ятницька Г. Т. Менеджмент громадського харчування [підручн. для вузів] / Г. Т. П'ятницька. – К.: КНТЕУ, 2001. – 655 с.
20. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: Монографія. Частина 1 / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко; МОНУ. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 128 с.

Список использованных источников

1. Алешугина Н.О. Тенденции и перспективы развития рынка ресторанных услуг г. Чернигов / Н.О. Алешугина, О.О. Зеленская. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://nvisnik.geci.cn.ua/uk/component/k2/item/28-aleshugina-n-o-zelenska-o-o-tendentsiyi-ta-perspektivi-rozvitku-rinku-restorannih-poslug-mchernigiv.html>.
2. Архипов В.В. Организация ресторанного хозяйства : науч. пос. / В.В. Архипов. - К.: Центр учебной литературы, 2007. - 280 с.
3. Главное управление статистики в Волынской области. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/>
4. Главное управление статистики в Житомирской области. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://zt.ukrstat.gov.ua/>
5. Главное управление статистики в Киевской области. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/>
6. Главное управление статистики в г. Киев. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://gorstat.kiev.ua/>
7. Главное управление статистики в Ровенской области. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://rv.ukrstat.gov.ua/>
8. Главное управление статистики в Черниговской области. Статистическая информация. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/>
9. Єрко І.В. Ресторанне господарство в інфраструктурі туризму Волинської області / І.В. Єрко. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SocGum/NZTNPU/geogr/2009_1/119.pdf.
10. Ильин Л.В. Развитие предприятий гостиничного и ресторанного хозяйства в системе Волынского облпотребсоюза / Л.В. Ильин, Н.Н. Ляшук // Тенденции, проблемы и перспективы развития национального рынка туристических услуг : региональный аспект: Материалы Всеукр. науч. конф. (Киев, 18-19 ноября в 2010 г.) - Киев: Национальный авиационный университет, 2010. - С. 184-191.
11. Карпенко В.Д. Организация производства на предприятиях общественного питания : науч. пособие. / В.Д. Карпенко, А.Л. Роговая, ВГ. Шкарупа и др. - К.: НМЦ "Укоопсовита", 2003. - 248 с.
12. Кравченко Н.О. Районирование территории Полесья за уровнем развития рекреационного хозяйства / Н.О. Кравченко. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://tourlib.net/books ukr/kravchenko2-3.htm>.
13. Кравченко Н.О. Характеристика современного состояния и тенденций развития рекреационного хозяйства Полесья / Н.О. Кравченко. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://tourlib.net/books ukr/kravchenko2-2.htm>.
14. Любичева О.О. Туристические ресурсы Украины. Науч. пособие. / О.О. Любичева, Е.В. Панкова, В.И. Стафийчук - К.: Альтерпрес, 2007. - 369 с.
15. Ляшук Н.Н. Гостинично-ресторанное хозяйство Волынской области / Н.Н. Ляшук // Развитие туризма в период экономического кризиса: Материалы XII Междунар. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых (г. Донецк, 13-14 апреля в 2010 г.). - Донецк, 2010. - С. 54-56.

16. Ляшук Н.Н. Гостинично-ресторанное хозяйство Полесского рекреационного района / Н.Н. Ляшук // Стратегия развития туризма в XXI веке в контексте решения глобальных проблем современности : [Текст] : Сб. матер. междунар. наук.-практ. конф. (Львов, 28 марта в 2014 г.). - Львов: ЛИЕТ, 2014. - С.333-336.
17. Муних Г.Б. Управление современным гостиничным комплексом : науч. пособие. [под ред. члена-кор. НАН Украины, д.э.н., профессора Дорогунцова С.И.] / [Г.Б. Муних, А.О. Змиёв, Г.О. Зновьев и др.]. - К.: Лира-К, 2005. - 520 с.
18. Организация обслуживания в предприятиях ресторанного хозяйства. / Под ред. проф. Н.О. Пятницькой. - К.: Киев. нац. торг-екон. ун-т, 2005. - 632 с.
19. Пятницькая Г. Т. Менеджмент общественного питания [учеб. для вузов] / Г. Т. Пятницькая. - К.: КНТЕУ, 2001. - 655 с.
20. Черчик Л. Туристически-рекреационный комплекс Волынской области : предпосылки развития : Монография. Часть 1 / Л. Черчик, О. Мищенко, И. Ерко; МОНУ. - Луцк: Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, 2014. - 128 с.

References

1. Alegyshina, N.O., Zelenskaya, O.O. "Tendencies and prospects of market of restaurant services development are Chernihiv", available at: <http://nvisnik.geci.cn.ua/uk/component/k2/item/28-aleshugina-n-o-zelenska-o-o-tendentsiyi-ta-perspektivi-rozvitku-rinku-restorannih-poslug-mchernigiv.html> (accessed November 25, 2014).
2. Arhipov V.V. (2007), *Organizatsiya restorannogo gospodarstva* [Organization of restaurant economy], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.
3. "Main administration of statistics in the Volyn region. Statistical information", available at: <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 25, 2014).
4. "Main administration of statistics in the Zhytomyr region. Statistical information", available at: <http://zt.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 25, 2014).
5. "Main administration of statistics in the Kyiv region. Statistical information", available at: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 25, 2014).
6. "Main administration of statistics in Kyiv. Statistical information", available at: <http://gorstat.kiev.ua/> (accessed November 25, 2014).
7. "Main administration of statistics in the Rivne region. Statistical information", available at: <http://rv.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 25, 2014).
8. "Main administration of statistics in the Chernihiv region. Statistical information", available at: <http://chernigivstat.gov.ua/statdani/> (accessed November 25, 2014).
9. Erko, I.V. (2009), "A restaurant economy is in the infrastructure of tourism of the Volyn area", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2009_1/119.pdf (accessed November 25, 2014).
10. Ilyin, L.V., Lyashuk, N.N., (2010) "Development of enterprises of hotel and restaurant economy is in the cooperation system of Volyn", *Tendentsyi, porblemy ta perspektivi rozvitky natsionalnogo rinky turistichnih poslyg: regionalnyi aspekt* [Tendency, problems and prospects of national market of tourist services development : regional aspect], Kyiv, National aviation university, November 18–19, 2010, pp. 184–191.
11. Karpenko, V.D., Rogova, A.L., Shkarupa, V.G., and other (2003), *Organizatsiya virobnitstva na pidriemstvakh gromadskogo harchuvannya* [Organization of production and enterprises of public food consumption], NMC, Kyiv, Ukraine.
12. Kravchenko, N.O. "Districting of territory of Polesye is after the level of development of recreational economy", available at: http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-3.htm (accessed November 25, 2014).
13. Kravchenko, N.O. "Description of the modern state and progress of recreational economy of Polesye" available at: http://tourlib.net/books_ukr/kravchenko2-2.htm (accessed November 25, 2014).
14. Lubitstva, O.O., Pankova E.V., Stafyichuk, V.I. (2007), *Turistichni resyrsi Ukraini* [Tourist resources of Ukraine], Alretpress, Kyiv, Ukraine.

15. Lyashuk, N.N. (2010), "Hotel-restaurant economy of the Volyn region", *Rozvitok turizmu v period ekonomichnoi krizu: Materialu XII Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh* [Development of tourism in the period of economic crisis: Conference proceedings of the 12 th International conference of students and young researches] Donetsk, April 13–14, 2010, pp. 54–56.
16. Lyashuk, N.N. (2014), "Hotel-restaurant economy of the Polesye recreational district", *Strategiya rozvitky turizmu v XXI stolitti v konteksti virishennya globalnih problem suchasnosti: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii* [Strategy of development of tourism in XXI century in the context of decision of global problems of contemporaneity], LIET, Lviv, March 28, 2014, pp.333–336.
17. Munin, G.B. and other (2005), *Upravlinnya suchasnim gotelnim komplexom* [Management a modern hotel complex], Lira, Kyiv, Ukraine.
18. Pyatnitskaya, N.O. (2005), *Organizatsiya obslugovuvannya u pidriemstvakh restorannogo gospodarstva* [Organization of service is in the enterprises of restaurant economy], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
19. Pyatnitskaya, G.T. (2001), *Menedgment gromadskogo harchuvannya* [Management of public food consumption], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
20. Cherchic, L., Mischenko, O., Erko, I. (2014), *Turistichno-rekreatsiynii kompleks Volinskoï oblasti: peredumovi rozvitku: Monographiya. Chastyna 1* [Tourist-recreational complex of the Volyn area : pre-conditions of development : Monograph. Part 1], East Europe national university of the name of Lesia Ukrainka, Lutsk, Ukraine.

УДК 911.7/.8 (477.85+498.31)

Винниченко Ігор Іванович

кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені

Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

e-mail: Ingvar80@ukr.net

Пінтескул Олег Володимирович

Київський національний університет імені

Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

e-mail: kivbasa@mail.ru

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА БОТОШАНСЬКОГО ПОВІТУ (РУМУНІЯ)

У статті висвітлюються та аналізуються основні положення програм розвитку туризму в Чернівецькій області та Ботошанському повіті (Румунія).

Метою цієї статті є порівняння зазначених програм розвитку туризму та виявлення відмінностей.

Методика. В цій статті використано аналітичний та порівняльний методи. Вони в комплексі дають можливість детально вивчити об'єкти дослідження (програми розвитку туризму) та встановити їхні спільні та відмінні риси.

Результати. В результаті дослідження виявлено відмінності в зазначених програмах. Зокрема, це невідповідність програми розвитку туризму Чернівецької області загальноприйнятому в Європі оформленню офіційної документації. Також запропоновано зміни формату зазначеної Програми та механізму її фінансування.

Наукова новизна. Це дослідження є піонерним у царині порівняльного аналізу регіональних програм розвитку туризму в Україні та країни-члена Євросоюзу.

Практична значимість. Результати цього дослідження можуть бути використані при вивченні та аналізові українських та іноземних офіційних документів, пов'язаних із туризмом.

Ключові слова: Чернівецька область; Ботошанський повіт; програма розвитку туризму.

УДК 911.7/.8 (477.85+498.31)

Винниченко Игорь Иванович,
кандидат географических наук,
доцент

Пинтескул Олег Владимирович

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: Ingvar80@ukr.net

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: kivbasa@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ И БОТОШАНСКОГО УЕЗДА (РУМЫНИИ)

В статье освещены и проанализированы основные положения программ развития туризма в Черновицкой области и Ботошанском уезде (Румыния).

Целью этой статьи является сравнение указанных программ развития туризма и определение отличий.

Методика. В этой статье использовано аналитический метод и сравнительный методы. Они в комплексе дают возможность детально изучить объекты исследования (программы развития туризма) и установить общие и отличительные черты между ними.

Результаты. В результате исследования выявлены различия в указанных программах. В частности, это несоответствие программ развития туризма Черновицкой области общепринятому в Европе оформлению официальной документации. Также предложены изменения формата этой Программы и механизма её финансирования.

Научная новизна. Это исследование является пионерным в области сравнительного анализа региональных программ развития туризма в Украине и стране-члене Евросоюза.

Практическая значимость. Результаты этого исследования могут быть использованы при изучении и анализе украинских и иностранных официальных документов, связанных с туризмом.

Ключевые слова: Черновицкая область; Ботошанский уезд; программа развития туризма.

UDC 911.7/.8 (477.85+498.31)

Vynnychenko Ihor Ivanovich,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

Pinteskul Oleg Vladimirovich

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: Ingvar80@ukr.net

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: kivbasa@mail.ru

COMPARATIVE ANALYSIS OF TOURISM DEVELOPMENT PROGRAMS CHERNIVTSI REGION AND BOTOSHANSKOHO COUNTY (ROMANIA)

The main statements of official development programmes for tourism in Chernivtsi region and Botoşani county (Romania) are analysed and highlighted in this article.

The purpose of this article is to compare mentioned tourism development programmes and to detect the difference.

The research technique. The analysis and comparison were used in this article. They make it possible to explore the objects of research (tourism development programmes) and to determine similarities and differences.

The results. Some distinctions were defined as a result of research. Firstly, the discrepancy tourism development programmes of Chernivtsi region in the conventional design of European official documents. Secondly, here was identified the need to change the format of the program and its funding mechanism.

The scientific novelty. It is a pioneer research in the sphere of comparative analysis of regional tourism development programmes in Ukraine and EU member states.

The practical significance. The results of this research can be applied in the learning of Ukrainian and foreign public documents related to tourism.

Key words: tourism development programme; Chernivtsi region; Botoșani county.

Постановка проблеми. Зважаючи на події, що мали місце в Україні впродовж 2014 р. (ліквідація Державного агентства України з туризму та курортів та передача його функцій одному з відділів Міністерства економіки, задекларована урядом децентралізація та ін.), виникає потреба щодо нового формату програм розвитку туризму для адміністративних областей.

Актуальність теми. У свідомості більшості громадян України Румунія і досі залишається бідною і відсталою країною, де майже нічого не виробляється і куди небезпечно їхати. Дійсно, в будь-якій країні є свої проблеми, негативні риси, але з часів падіння режиму Чаушеску минуло чимало часу і досить багато стереотипів, які були насажені ще за радянських часів, вже не існують. На відміну від України Румунія одразу обрала європейський шлях розвитку. Вступ Румунії у 2007 р. до Європейської «сім'ї» спричинив, зокрема, й суттєве збільшення іноземних інвестицій в економіку, а також позитивно позначився на сфері туризму. Саме тому нагальною є потреба показати, що ЄС – це підтримка і взаємодопомога в найрізноманітніших царинах і, зокрема, висвітлити умови фінансування програм розвитку туризму задля використання у вітчизняних реаліях. Ботошанський повіт і Чернівецьку область обрано не випадково. По-перше, ці адміністративно-територіальні одиниці межують між собою (а відстань між їхніми центрами – Чернівцями та Ботошанами – становить приблизно 100 км). По-друге, активізацію взаємодії між цими регіонами має уможливити угода «Про малий прикордонний рух між Україною та Румунією», що була підписана 2 жовтня 2014 р. Тому для того, аби українські стандарти відповідали загальноєвропейським, слід вивчити досвід Румунії. А перше, на що звертають увагу, коли кажуть про розвиток туризму – це офіційні програми його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До уваги взято три документи: «Програма з розвитку туризму Чернівецької області на 2013-2015 рр.» [1] (надалі – Програма), Комплексна програма охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2013-2017 роки (надалі – Комплекс) [2], та «План дій Ботошанського повіту на 2014 рік щодо вирішення задач, включених в урядову програму 2013-2016 рр.» («Planul de acțiuni pe anul 2014 județului Botoșani pentru realizarea obiectivelor cuprinse în programul de guvernare») (надалі – План дій) [3]. Слід зазначити, що в останній туризм є складовою загального плану розвитку і,

таким чином, дає можливість прослідкувати зв'язок із іншими галузями (культура, спорт тощо).

Виклад основного матеріалу. Перше, на що звертається увага – формат і оформлення. У повітовому документі це власний фірмовий титульний бланк з назвою документу та містом видання. Формат документу – PDF з підписом відповідальної особи. Цей формат є усталеним для урядів та адміністрацій в усіх країнах ЄС. Для підтвердження надаються посилання на офіційні сайти регіональних адміністрацій – Ботошанського повіту (Румунія) та м.Борнмут (Великобританія) [3; 4]. Програма розвитку туризму Чернівецької області виконана не на фірмовому бланку, а в звичайному форматі документу Microsoft Word і без електронного підпису керуючого справами облради. Тож документ такого типу може бути легко підданий змінам особою, що має доступ до інформації. Відповідно, таке оформлення є неприйнятним для співпраці з іноземними партнерами та інвесторами. Крім цього слід зазначити, що в «Плані дій» виділення коштів групується не за напрямками («Збереження пам'яток археології»), а за адміністративно-територіальними одиницями – містами, комунами, повітом у цілому. У ньому наочно показується, що саме буде виконуватись в конкретному населеному пункті. Третім важливим пунктом є поділ на дві окремі таблиці проєктів, що фінансуються урядом та Європейським фондом регіонального розвитку. Це дає змогу прослідкувати за походженням коштів та на що саме вони залучаються.

При порівнянні відразу видно різницю у сумі інвестицій. Вона дуже значна, зокрема слід виділити підпункт щодо міста Флеминзь з населенням близько 10 тисяч чоловік (це співмірно з районними центрами Чернівецької області), якому виділяється на розвиток туристського потенціалу міста і збереження культурної спадщини через відновлення історичних пам'яток та встановлення покращених взаємозв'язків між культурними пам'ятками 5,8 млн. леїв (що при крос-курсі на початок 2014 р. складає близько 18 млн. грн.). Сам проєкт розрахований на 13 місяців. Для порівняння, на виконання Комплексної програми охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2013-2017 рр. було виділено на всю область на 2014 р. 1,036 млн. гривень. Також досить значним є фінансування розвитку туризму в самому повітовому центрі – Ботошанах. Варто завважити значний проєкт, а саме – створення парку відпочинку і спортивного дозвілля «Comișa». На цей проєкт, розрахований на 3 роки, було виділено майже 88 мільйонів леїв (приблизно 270 мільйонів гривень). У Плані дій є уточнення, що завершення будівництва планується до липня 2015 р. Ще один проєкт, результати якого можна побачити вже зараз – це створення офіційного туристсько-інформаційного центру в м.Ботошань (Centrului Național de Informare și Promovare Turistică Botoșani). Цей проєкт розрахований на 2 роки і 9 місяців (завершено його 26 червня 2014 р.) і на його реалізацію

було виділено понад 600 тис. леїв (близько 2 млн. грн.). І тепер кожен бажаючий зможе зайти на сайт ТІЦ, інформація на якому представлена румунською, англійською, французькою та німецькою мовами [5].

Крім цього, на відміну від української Програми, у Плані дій зазначені деякі перспективні проєкти, на які планують виділяти кошти з Європейських фондів. Зокрема, слід зазначити, що в пункті 13 передбачено виділення 749 446 леїв на підготовку до створення туристсько-інформаційного центру в комуні Джордже Енеску (рідне село найвідомішого румунського композитора, на честь якого воно і назване). До комуни (сільської ради) входять 5 сіл, сукупна чисельність населення яких трохи більше 3 тис. чоловік. Проєкт планується реалізувати після створення ТІЦ у Ботошанах. Також в проєкті зазначена участь в його розробці неурядових (громадських) організацій, зокрема місцевої активістської групи «Ліси Герци» («Asociația Grupul pentru Dezvoltarea Locala G.A.L.Codrii Herței») [6]. Ця некомерційна неурядова міжрегіональна організація налічує 48 членів – 26 приватних осіб, 7 представників громадянського суспільства та 15 представників від адміністративних одиниць (14 комун та м.Сірет Сучавського повіту). Метою цієї організації, створеної 2011 р. за ініціативою 15 мерів, є залучення грантів на проєкти для зазначених територій, вона ж виступає посередником між громадянами та урядовими структурами. 7 березня 2014 р. ця організація опублікувала на сайті рішення про прийняття проєкту щодо створення ТІЦ в комуні Джордже Енеску [7].

Що ж до Програми Чернівецької області, то крім зауважень щодо формату, потрібно відзначити її фінансову складову. Вона розрахована на 3 роки і на її реалізацію було виділено 2,7 мільйонів гривень (по 900 тисяч гривень на кожен рік). Порівнюючи з Ботошанським повітом, який майже вдвічі менший за розмірами і населенням, ця сума, очевидно, вкрай мала. Щодо розподілу коштів, то типовим недоліком для всіх пунктів Програми є відсутність інформації про місце виконання та фінансування заходів і проєктів. Наприклад, у підпункті 2.1 «Проведення рекламних та інформаційних акцій з підтримки туристської сфери на території області та інших регіонів України, у тому числі із використанням рекламних площин» на кожен рік передбачається виділення по 80 тисяч гривень, а також описується очікуваний результат – «Покращення іміджу області на міжнародному та всеукраїнському туристському ринках, промоція туристського потенціалу області». Проте коли, яким чином і де саме область буде представлена – незрозуміло. Зазначене часто зустрічається, коли пишуть про певні абстрактні речі, результат від дії яких одразу відчутти не можна. Ця ж заввага стосується не лише інших заходів пункту 2 («Підвищення іміджу Чернівецької області на національному та міжнародному туристських ринках»), а й усіх інших пунктів Програми. На виконання другого пункту виділено лівову частку бюджету – 672 тисяч гривень (75% запланованого фінансування). Однак у Програмі не

згадується про розвиток туристської інфраструктури області. Відомо ж бо, що незадовільний стан транспортної інфраструктури, закладів розміщення та харчування суттєво впливають на кількість туристів, далеку від бажаної.

Чернівецька програма має Додаток №2 «Показники продукту програми» (додатки завантажуються з сайту Чернівецької обласної ради разом з основним документом в одному архіві), який висвітлює кількісні показники, що мають бути збільшені завдяки її реалізації. Цифри ж, наведені там, не обґрунтовуються жодними текстовими поясненнями, а лише зазначаються в таблицях. Наприклад, у пункті 3 першого розділу «Кількість суб'єктів туристичної діяльності» зазначено збільшення від базового показника (112 одиниць у 2012 р.) до 118 одиниць у 2013 р., 128 – у 2014 р. та 138 – у 2015 р. Чому саме так, якими управлінськими заходами таке може регулюватися – не зазначено. Також незрозумілими є пункти 3 («Середня вартість участі в українських та міжнародних виставкових заходів, де представлено туристичний потенціал області») та 4 («Середня вартість проведення ознайомлювальних турів для представників туристичних компаній, засобів масової інформації з України та з-за кордону та інших рекламних та інформаційних акцій в межах області з підтримки внутрішнього та в'їзного туризму») другого розділу. Базовими показниками є 30 і 20 тис. грн. відповідно. Цей показник зменшується на тисячу гривень щороку для пункту 3 і пункту 4, окрім переходу на 2013 рік в пункті 4, де планувалось зменшення вартості на 2 тис. грн. на рік. Чим саме така тенденція мотивується, якими цифрами підтверджується – невідомо.

Крім цього є змістове зауваження щодо підпункту 2.9 «Розроблення та впровадження бренду «Буковина туристична», здійснення заходів щодо його просування на туристичному ринку». В очікуваних результатах від фінансування (20 тис. грн. на рік) зазначено «Створення конкурентоспроможного туристичного продукту». Поняття «туристський бренд» суттєво відрізняється від поняття «туристський продукт». Загальновідомо, що розробка турів – це прерогатива туроператорів, державі немає сенсу цим займатися. Не зважаючи на це, даний бренд існує, є його сайт [8] і навіть представлена інформація про основні туристські дестинації та деякі пішохідні, водні, спелеологічні та екскурсійні маршрути. Але де купити хоча б певний тур з цього сайту, чи хоча б дізнатися як поїхати і коли за такими маршрутами – незрозуміло.

Що ж до пункту Програми «Розвиток транскордонного співробітництва», то, зважаючи на те, що в області є спільний кордон з Молдовою та Румунією та певні зв'язки з Австрією, абсолютно зрозумілим стає поглиблення транскордонних зв'язків області. Перше, на що відразу звертається увага – це знову ж таки фінансування. Виділення на виконання цього пункту 95 тис. грн. на рік (або 10,5% від загального фінансування) є, на наш погляд, вкрай недостатнім. Зокрема, слід виділити підпункти 6.1 «Сприяння розробленню, написанню та співфінансуванню міжнародних,

транскордонних проєктів щодо розвитку туристичної сфери області» та 6.4 «Розробка та впровадження спільних туристичних маршрутів із сусідніми державами». До них (як і до всіх інших) є зауваження – що саме на виділені кошти (60 та 10 тис. грн. на рік для кожного проєкту відповідно) будуть робити, яким чином область буде сприяти міжнародним проєктам – невідомо. Також є зауваження щодо очікуваних результатів в підпункті 6.4 «Розвиток туризму у прикордонних регіонах області, збільшення кількості туристичного продукту». Крім зазначених завваг щодо ролі держави в створенні туристського продукту, слід зазначити, що незрозумілим є формулювання «прикордонні регіони», адже невідомо, що саме закладено в це поняття – адміністративні райони, що мають вихід до державного кордону, 10- чи 30-кілометрові зони, чи вся область у цілому (відстань від будь-якої точки області до кордонів з іноземними державами не перевищує 100 км).

На увагу заслуговує й Комплексна програма охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2013-2017 рр., адже тут представлені і деякі туристські об'єкти. Перше, на що звертається увага – оформлення документу. Недоліки абсолютно ідентичні з Програмою розвитку туризму. Основною ж вадю документу є те, що кошти – згідно з документом – виділяються не на конкретні об'єкти, а на район в цілому. Це, самоочевидно, дає підстави для здійснення фінансових махінацій. До прикладу візьмемо розділ 3 «Збереження пам'яток (об'єктів) археології». За наведеним далі принципом побудовано майже всі пункти розділів Комплексної програми, зокрема пункт 3.1 «Виготовлення та встановлення охоронних знаків на пам'ятках (об'єктах) археології Вишницького району». На його виконання в 2014 р. заплановано 13,5 тис. грн., а передбаченим результатом є «Виготовлення та встановлення охоронних знаків на 3 пам'ятках (об'єктах) археології». У пункті 3.4 «Виготовлення та встановлення охоронних знаків на пам'ятках (об'єктах) археології Глибоцького району», що розрахований на 2013-2017 роки, на кожен рік передбачено фінансування по 25 тис. грн. Очікуваний результат – «Виготовлення та встановлення охоронних знаків на 25 пам'ятках (об'єктах) археології Глибоцького району». Однак вартість робіт у різних районах є далеко не тотожною. Наприклад, для Сокирянського району щороку має виділятися по 23 тис. грн. упродовж 5 років на 23 пам'ятки. Середня ціна $115000/23=5$ тис. грн., а для Кіцманського району щороку має виділятися по 48,8 тисяч грн. протягом 2014-2016 рр. та 48,6 тисяч гривень протягом 2017 р. Всього кошти виділені на 65 пам'яток. Середня ціна $195000/65=3$ тисячі гривень. Чому середня ціна в одному районі одна, а в другому – інша; на які конкретно пам'ятки йдуть кошти і протягом якого конкретного часу це має бути реалізовано – невідомо. На цьому тлі виділяється підпункт 3.9 «Виготовлення та встановлення охоронного знаку на пам'ятці археології національного значення Траянів Вал (І пол. І тис. до н. е.), м.Хотин». Це завдання розраховане на 2013 рік (без зазначення

точної дати завершення) і на це виділено 3500 гривень. Проте такі конкретно розписані пункти в Комплексній програмі майже не зустрічаються.

Висновок: порівнявши офіційні документи щодо розвитку туризму у Чернівецькій області та Ботошанському повіті, можна стверджувати, що відповідні українські програми потребують значних змін. І в цьому контексті транскордонне співробітництво, про яке наразі не втомлюється говорити хіба що лінивий, існує лише на папері. Саме тому іноземці (зокрема, сусіди України) не сприймають Чернівецьку область як серйозного партнера, з яким можна вирішувати, зокрема, питання співпраці в царині туризму. Тож слід радикально змінювати не лише засадничі підходи до цієї співпраці, а й формати документів і механізми фінансування програм розвитку туризму. Бо без цього ефективна співпраця з іншими державами так і залишиться на папері.

Список використаних джерел:

1. Програма з розвитку туризму Чернівецької області на 2013-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
2. Комплексна програма охорони та збереження об'єктів культурної спадщини Чернівецької області на 2013-2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
3. План дій Ботошанського повіту на 2014 рік щодо вирішення задач включених в урядову програму 2013-2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.prefecturabotosani.ro/ (24.11.14)
4. Борнмутська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bournemouth.gov.uk/PlanningBuildings/PlanningBuildingsLandingPage.aspx (24.11.14)
5. Туристсько-інформаційний центр в м.Ботошань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visitbotosani.ro/ (24.11.14)
6. Громадська організація «Ліси Герци» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.codriihertei.ro/ (24.11.14)
7. Оголошення щодо закінчення відбору проектів для просування громадською організацією «Ліси Герци» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.codriihertei.ro/noutati/articol/98 (24.11.14)
8. Буковина туристична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.buktour.cv.ua/ (24.11.14)

Список использованных источников:

1. Программа развития туризма Черновицкой области на 2013-2015 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
2. Комплексная программа защиты и сохранения объектов культурного наследия Черновицкой области на 2013-2017 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
3. План действий Ботошанского уезда на 2014 год для решения задач включенных в правительственную программу на 2013-2016 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.prefecturabotosani.ro/ (24.11.14)
4. Борнмутский городской совет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bournemouth.gov.uk/PlanningBuildings/PlanningBuildingsLandingPage.aspx (24.11.14)
5. Туристско-информационный центр в г.Ботошань [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.visitbotosani.ro/> (24.11.14)

6. Общественная организация «Леса Герцы» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.codriihertei.ro/ (24.11.14)
7. Объявление об окончании отбора проектов для продвижения общественной организацией «Леса Герцы» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.codriihertei.ro/noutati/articol/98 (24.11.14)
8. Буковина туристическая [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.buktour.cv.ua/(24.11.14)

References:

1. Tourism development programme for tourism in Chernivtsi region for 2013-2015 [Electronic source]. – Retrieved from: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
2. A comprehensive program of protection and preserving the cultural heritage of the Chernivtsi region for 2013-2017 [Electronic source]. – Retrieved from: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/ (24.11.14)
3. The Action Plan for Botosani county to achieve the goals contained in the government program 2013 [Electronic source]. – Retrieved from: www.prefecturabotosani.ro/ (24.11.14)
4. Bournemouth Borough City Council [Electronic source]. – Retrieved from: www.bournemouth.gov.uk/PlanningBuildings/PlanningBuildingsLandingPage.aspx (24.11.14)
5. National Centre for Tourism Information and Promotion Botoşani [Electronic source]. – Retrieved from: www.visitbotosani.ro/ (24.11.14)
6. Public organisation «The Hertsa forests» [Electronic source]. – Retrieved from: www.codriihertei.ro/ (24.11.14)
7. The announcement of ending the project selection for promotion by public organisation «The Hertsa Forests». [Electronic source]. – Retrieved from: www.codriihertei.ro/noutati/articol/98 (24.11.14)
8. Tourism in Bukovina [Electronic source]. – Retrieved from: www.buktour.cv.ua/(24.11.14)

УДК 911.373

Штогрин Неля Богданівна

Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна, м. Львів
e-mail: nelly.shtogryn@gmail.com

***СУБ'ЄКТИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ: СКЛАД, НАПРЯМКИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ***

Мета. Дослідження проведено з метою аналізу складу та результатів діяльності усіх суб'єктів туристичної галузі Івано-Франківської області, обґрунтування напрямків створення нового якісного туристичного продукту та належного обслуговування туристів.

Основу *методології* дослідження становить структурно-функціональний аналіз особливостей діяльності суб'єктів туристичної індустрії з використанням статистичних методів.

Результати дослідження показали, що впродовж останніх років кількість суб'єктів туристичної галузі в Івано-Франківській області мала тенденції до зростання. Так само і збільшувались обсяги надання туристичних послуг. Разом з тим, відчутною є необхідність удосконалення роботи закладів обслуговування туристів в Івано-Франківській області відповідно до європейського рівня та підняття позиції регіону на туристичному ринку країни. Особливу увагу слід приділяти закладам масового скупчення туристів та підвищенню рівня гідів-екскурсоводів під час внутрішніх поїздок. Результати аналізу показали необхідність подальшого розширення напрямів та форм туристичної діяльності.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що автором на основі статистичного аналізу результатів діяльності суб'єктів туризму обґрунтовано перспективні напрями та тенденції розвитку галузі в одному з регіонів України, виявлено взаємозалежності між складовими розвитку туристичної індустрії.

Практичне значення. У роботі зроблено конкретні рекомендації щодо запровадження нових методів і форм роботи суб'єктів туристичної діяльності, підвищення якості роботи персоналу, що свідчить про практичну значущість дослідження. Тематика порівняно нова і має підстави ефективно розвиватись і надалі, сприяючи формуванню нових практичних стратегій у роботі всіх ланок туристичної індустрії.

Ключові слова: туристичний оператор, турагент, суб'єкт туристичної галузі, туристичні потоки.

УДК 911.373

Штогрин Неля Богдановна

Львовский национальный университет имени
Ивана Франка, Украина, г. Львов, Україна
e-mail: nelly.shtogryn@gmail.com

СУБЪЕКТЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТАВ, НАПРАВЛЕНИЯ И РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Исследование проведено с целью анализа состава и результатов деятельности всех субъектов туристической отрасли Ивано-Франковской области, обоснование направлений создания нового качественного туристического продукта и надлежащего обслуживания туристов.

Основу методологии исследования составляет структурно-функциональный анализ особенностей деятельности субъектов туристической индустрии с использованием статистических методов.

Результаты исследования показали, что в последние годы количество субъектов туристической отрасли в Ивано-Франковской области имело тенденции к росту. Так же и увеличивались объемы предоставления туристических услуг. Вместе с тем, ощутима необходимость совершенствования работы учреждений обслуживания туристов в Ивано-Франковской области в соответствии с европейским уровнем и поднятия позиции региона на туристическом рынке страны. Особое внимание следует уделять заведениям массового скопления туристов и повышению уровня гидов-экскурсоводов при внутренних поездках. Результаты анализа показали необходимость дальнейшего расширения направлений и форм туристской деятельности.

Научная новизна проведенного исследования заключается в том, что автором на основе статистического анализа результатов деятельности субъектов туризма обоснованно перспективные направления и тенденции развития отрасли в одном из регионов Украины, выявлено взаимосвязи между составляющими развития туристической индустрии.

Практичная значимость. В работе сделаны конкретные рекомендации по внедрению новых методов и форм работы субъектов туристической деятельности, повышения качества работы персонала, что свидетельствует о практической значимости исследования. Тематика сравнительно новая и имеет основания эффективно развиваться и в дальнейшем, способствуя формированию новых практических стратегий в работе всех звеньев туристической индустрии.

Ключевые слова: туристический оператор, турагент, субъект туристической отрасли, туристические потоки.

THE SUBJECTS OF TOURISM INDUSTRY IN IVANO-FRANKIVSK REGION: ITS COMPOSITION, DIRECTIONS AND RESULTS

The research is conducted to analyse composition and active results of all subjects of tourism industry in Ivano-Frankivsk region, to found directions for creating new qualitative tourist product and high tourist service.

The methodology of research includes structural and functional analysis of peculiarities of activities by subjects of tourism industry with using statistic methods.

Results of work have demonstrated, that the number of tourism subjects have been accrued during last years. Also scopes of provided tourist services have increased. Besides, the necessity of perfection tourist service facilities work in Ivano-Frankivsk region to the European standard and raising position of territory in Ukrainian tourism sphere are required. It's necessary to concentrate main attention on crowded tourist territories and increase the level of guides during domestic trips. Results of analysis have shown, that its necessary to expand tourism directions and form further.

Scientific novelty of this research is the next: the perspective directions and trends of tourism development in one of regions in Ukraine, based on the statistic analysis of activities by tourism subjects are substantiated, interdependences between components of development of tourism industry are identified.

The practical significance. Specific recommendations of introduction new methods and forms for activity of subjects of tourism industry, increase quality of stuff work are suggested. It shows the practical significance of research. The subject is comparatively new and has all reasons to develop actively forwards, it helps to form new practical strategies in work of all sections of tourism industry.

Key words: tour operator, tour agency, subject of tourism industry, tourist flows.

Постановка проблеми. Якісний і кількісний склад суб'єктів туристичної діяльності є одним з головних чинників, які не лише сприяють розвитку туристичної галузі регіону, а й визначають її динаміку, окреслюють нові пріоритетні напрямки, а також методи та технології створення й надання послуг. Тому дослідження структури середовища суб'єктів туризму, їхнього потенціалу та впливу на економіку галузі й регіону, на території якого вони зосереджені, є необхідним в сучасних умовах постійних змін на туристичному ринку. Окреслена проблематика є малодослідженою, оскільки аналізом діяльності суб'єктів туризму займаються переважно лише місцеві органи влади та органи статистики, без обґрунтування певних стратегій та нововведень у роботу цього підприємницького середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням деяких особливостей та проблем діяльності туристичних фірм Івано-Франківської області займались науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Мендела І.Я.,

Польова Л.В., Клапчук В.М.), Івано-Франківського технічного університету нафти і газу (Передерко В.П.).

Постановка завдання. Проте комплексна оцінка та обґрунтування перспективних рішень для покращення роботи та прибутковості суб'єктів туризму наразі ще не проведена. Тому це завдання є необхідним для покращення як ефективності роботи самих підприємств, так і задля підняття туристичного іміджу області на один рівень з більш розвинутими в маркетинговому плані регіонами України.

Виклад основного матеріалу. З практичного погляду в галузі туризму людські ресурси відіграють дві основні функції: 1) як споживачі готового туристичного продукту, окремих чи супутніх туристичних послуг; і 2) є працересурсною основою безпосереднього створення туристичних послуг, їхнього просування й реалізації та забезпечують їх надання на місці споживання. Реалізацію другої функції якраз і забезпечує коло працівників, яких можна загально окреслити як «суб'єкти туристичної діяльності». Це поняття означено в головному офіційному документі, який регламентує роботу галузі – законі України «Про туризм», а також є загальноприйнятим у сучасній туристичній літературі. Отже, узагальнюючи наявні підходи, можна зробити висновок, що суб'єкти туристичної діяльності – це всі учасники, фізичні та юридичні особи, окремі спеціалісти туристичної галузі, що займаються плануванням, створенням, наповненням туристичного продукту, надають основні послуги перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного супроводу та інші супутні послуги в процесі споживання туристичного продукту, посередницькі фірми та особи, що здійснюють безпосередній продаж сформованого туристичного продукту (або окремих лише компонентів) для споживача (клієнта), а також самі туристи – споживачі туристичних послуг. Як бачимо, у створенні та реалізації турпродукту бере участь значна кількість працівників різного профілю. В функціональному розрізі серед суб'єктів туристичної галузі, що здійснюють підготовку та продаж послуг туризму, доцільно окремо виділити такі групи:

- спеціалісти з планування та стратегії створення туристичного продукту;
- фірми та заклади, що забезпечують основні послуги туристичного продукту (переміщення туристів та розміщення), тобто постачальники або виробники цих послуг;
- організації, що займаються комплектацією та прорахунком цілого туристичного продукту, забезпечують супровід туриста в період всієї туристичної подорожі або в конкретному місці відпочинку (фірми-туроператори);
- фізичні та юридичні особи, котрі виступають посередниками між споживачем (туристом) та організаторами (виробниками) туристичного продукту, який цей споживач купує (фірми-турагенти);

- заклади, що надають додаткові та суміжні послуги в процесі споживання туристом придбаного туристичного продукту: заклади харчування, екскурсійного обслуговування, туристично-інформаційні центри, місця культурного та історичного значення для туристів (дестинації), заклади розваг та проведення дозвілля, банківські та фінансові установи тощо.

Основні функції кожної з цих груп чітко визначені та регламентовані, ними практично неможливо замінити один одного (за винятком реалізації готового туристичного продукту, який, крім турагентів, може здійснювати також туроператор напряду). Всі вищенаведені суб'єкти забезпечують туристичне обслуговування як для окремих туристів, так й організованих груп (дитячих, ділових чи дружніх поїздок). Заклади розміщення (готелі, хостели, мотелі, пансіонати, кемпінги та ін.) та організації, що надають послуги з переміщення, крім забезпечення основними послугами туристичну галузь, можуть надавати окремі послуги лише розміщення (наприклад для жителів того ж міста) або перевезення (внутрішні та зовнішні з діловою метою, метою шопінгу, відвідання родичів, круїзи та ін.). Водночас категорії туроператорів та турагентів безпосередньо створюють середовище туристичної індустрії та забезпечують її функціонування. Туроператор – це суб'єкт туристичної галузі, що формує, komponує туристичний продукт, займається його просуванням на ринку, рекламою, насичує інформативністю, унікальністю та реалізує через туристичного агента споживачеві цього продукту (туристу) за певну ціну. Зазвичай склад туристичного продукту має визначені включені пункти, а саме: перевезення, авіапереліт до місця відпочинку або переміщення по маршруту круїзу, трансфер від аеропорту до закладу розміщення, проживання на обраний туристом термін (зазначається кількість ночей) з вибраним типом харчування при готелі (BB, HB, HB+, FB, FB+, AI, UAI, SupAI, A-lacarte) або без нього (RO або BO), а також туристичну страхівку на період подорожі. Проте у XXI ст. люди активно вчаться і самостійно можуть користуватися європейськими он-лайн-системами бронювання авіаквитків, закладів розміщення від 1 доби до 3 місяців, відповідно цей пакет обов'язкових послуг почав зменшуватись і може включати лише переліт, лише проживання плюс страхування, проживання і трансфер та інші, за потребами туристів, комбінації послуг. Турагент – це суб'єкт туристичної діяльності, юридична або фізична особа, що здійснює посередницьку діяльність між туроператором і споживачами через продаж туристичного продукту останнім [1, с.33]. Тобто турагент є прямим продавцем туристичних послуг туристу, що реалізується в основному через менеджера або агента туристичної фірми. У цій посередницькій діяльності турагент (менеджер) допомагає клієнту обрати туристичний продукт, інформує щодо усіх умов подорожі, усіх її нюансів (часу добирання до місця

споживання турпродукту, візових правил країни відвідання, погодні умови, культуру країни, особливості кухні, обмеження у побуті, можливість придбати унікальні для даної місцевості речі чи послуги та ін.), здійснює розрахункові операції та скеровує ще раз перед самою поїздкою. При підборі туру менеджер одразу ж викуповує необхідний продукт в туроператора, несучи чим самим за собою фінансові зобов'язання перед останнім, та укладає договір з туристом з урахуванням всіх вибраних послуг та вартості путівки.

Такими є основні функції, які щодня виконують означені суб'єкти туристичної галузі та відповідно саме вони відстежують й визначають внутрішні і зовнішні потоки туристів для певної території, орієнтованість місцевого населення на певні іноземні напрямки, середні показники затрат на поїздки, їх тривалість та ін. Тому дослідження та обґрунтування показників діяльності суб'єктів туризму певного регіону є не лише актуальним, але й необхідним для об'єктивної оцінки туристичної галузі. Івано-Франківська область вважається однією із стратегічно найбільш відвідуваних та прибуткових областей в контексті розвитку туристичної індустрії. Унікальні природні ресурси, розташування в межах Карпатського гірського регіону, близькість до країн Європи, потужна база історико-культурних об'єктів, а також низка соціально-економічних чинників посприяли виходу регіону на новий рівень розвитку туризму та туристичної привабливості. Особливо чітко це можна простежити у 2006-2011 рр. – період розбудови курорту «Буковель», коли кожного року число його відвідувачів росло у 2 рази порівняно з попереднім та у 2012 р. в період проведення Євро – 2012 [3, с. 422]. Результати діяльності суб'єктів туристичної індустрії Івано-Франківської області в 2013 р. такі: туристичні послуги надавали 112 суб'єктів (49 юридичних осіб та 63 фізичні особи-підприємці), якими упродовж року було обслуговано 77,7 тис. осіб, що на 32,5 тис. осіб менше, ніж у 2012 р. (110,2 тис). Слід відзначити, що до 2012 р. кількість туристів була меншою – 59,9 тис, а до початку 2014 р. збільшилось число обслуговуваних іноземних туристів (в 3,5 рази в порівнянні з 2008 р.) та туристів, що виїжджали на відпочинок за кордон (12,7 тис у 2013 р. над 9,7 тис у 2008 р.) [2, ст. 5, ст. 11]. Така тенденція пов'язана з кількома чинниками:

- розбудовою туристичної інфраструктури області, особливо в 2008-2012 рр.;
- екологічним станом території, яка приваблює жителів європейських мегаполісів;
- популяризацією серед місцевого населення іноземних напрямків для відпочинку, зростання бюджету населення, що виділявся на відпочинок;
- ціновою та транспортною доступністю туристичних послуг мешканцям області;

- збільшення кількості туроператорів, що займаються в'їзним туризмом Івано-Франківщини, а також розширення мережі турагенств, що пропонували свої послуги для відпочинку, внаслідок чого клієнти мали достатній вибір щодо своїх уподобань та коштів.

Пріоритетним напрямом для всіх категорій туристів у поточному році були дозвілля та відпочинок, яким було охоплено 38,3 тис. осіб або 49,3% від загальної кількості туристів [2, ст.5]. На початок 2014 р. в області працювало 22 туроператори (всі офіційно зареєстровані як юридичні особи), з яких 12 в місті Івано-Франківську, по 2 у м. Яремче та м. Коломия, а також у Галицькому (організація сплавів по р. Дністер), Надвірнянському та Тисменицькому районах (організація внутрішніх поїздок та екскурсій). Станом на кінець 2014 року на фірмах такого профілю офіційно забезпечено роботою 459 працівників, половина з яких – жінки, та 53,4% - віком до 30 років [2, ст. 10]. Не зовсім позитивною особливістю праце ресурсного потенціалу є той факт, що з усіх 459 зайнятих туроператорською діяльністю осіб лише 44, тобто 9,6% мають вищу або спеціальну туристичну освіту. Пояснюється це тим, що оцінка суб'єктів туристичної галузі в регіоні охоплює заклади та підприємства, що не лише створюють туристичний продукт, але й надають додаткові важливі послуги (інформаційні центри, продаж сувенірної продукції, прокат гірськолижного спорядження, організація внутрішніх екскурсійних турів, а цим зазвичай займаються спеціалісти по історії та культурі). Це свідчить про необхідність підвищення рівня знань працівників, що створюють туристичний продукт, потребу в частковій перекваліфікації, оскільки саме вони формують його наповнення, привабливість та відповідають за його унікальність на туристичному ринку.

За 2013 р. в Івано-Франківській області працювало 82 туристичні агенти. В обласному центрі зосереджена 51 фірма, що продавала споживачам туристичний продукт, також 8 у м. Калуш, 6 у Коломії та 5 у місті Яремче. Також турфірми такого профілю працювали у Долинському, Рожнятівському, Тлумацькому, Богородчанському та Надвірнянському районах. Офіційно в турагенствах було зареєстровано більше 100 працівників, що напряду здійснювали продажі туристичних послуг, з яких більше 60% мають вищу спеціалізовану освіту в сфері туризму. Проте рівень ерудованості та обізнаності працівників можна вважати задовільним також за рахунок того, що менеджери (прямі продавці турпослуг) часто відвідують практичні тренінги, семінари, рекламні тури для ознайомлення з новими країнами, їх готельною базою, відповідно багаж знань, необхідних для якісної роботи охоплює не лише теоретичні знання, що здобуваються у ВНЗ, а більше практичну сторону галузі. Тому фактор підготовки спеціалістів туристичних підприємств як з теоретичної, так і з практичної сторони прямо впливає на ефективність роботи останніх, розширення їх пропонованих послуг

чи їх сукупності, надання кваліфікованої консультації потенційним туристам, відповідно й покращує туристичний імідж та розвиток регіону.

Доходи від здійснення туристичної діяльності для суб'єктів (туроператорів та турагентів) у 2013 р. склали 242350,5 тис грн., плюс 4116,4 тис грн. – сума комісійних, агентських та інших винагород, а витрати, які були зроблені суб'єктами на надання туристичних послуг, становили 238994,8 тис, тобто за минулий рік від створення та реалізації туристичних послуг в межах Івано-Франківської області офіційно було зароблено 7472,1 тис грн. [2, ст.10]. Сім з половиною мільйони гривень – далеко не найбільший результат для регіону, в 2008-2012 роках цей показник був вищим, однак ці цифри доводять актуальність туризму для області, значення кваліфікації та підготовки спеціалістів, що працюють в галузі, а також необхідність покращення їхніх знань з огляду на нові економічні виклики.

Перелік напрямків, найбільше популярних та затребуваних для туристів з Івано-Франківської області виглядає таким чином: Болгарія (більше 4 тис. туристів у 2013 р.), Греція, Угорщина, Польща, Туреччина (близько 2 тис. туристів по кожній країні), Єгипет, Чорногорія, Хорватія, Чехія, Іспанія, Кіпр (до 1 тис. туристів в рік) [2, ст. 15, ст. 28]. Ці напрями стабільно актуальні для українського споживача вже на протязі останніх 10 років, відповідно обізнаність про них досить хороша як серед працівників турагенств, так й серед туристів. Порівняно «свіжими» для потенційного клієнта в 2013 р. стали такі країни, як Індія, Шрі-Ланка, Домініканська республіка, Танзанія, В'єтнам, Грузія. Знання та ерудованість за цими напрямками є необхідними для обслуговування вибагливих клієнтів, що загалом сприяє як більшій прибутковості туристичних фірм, так і підвищенню рівня таких фірм на українському ринку.

Також слід відзначити, що в 2013 р. змінився сектор в'їзного туризму для Івано-Франківській області. Зокрема, зросло число відвідувачів з Ізраїлю, Молдови, Білорусії, Канади, Польщі, Франції, Німеччини. Рівень обслуговування іноземних туристів повинен відповідати європейським стандартам, щостосується як і рівня сервісу, так і володіння хоча б двома іноземними мовами тими працівниками, які безпосередньо надають туристичні послуги. На даний момент ці показники на високому рівні у 4-5- зіркових готелях Івано-Франківська, Буковелю, м.Яремче та деяких закладах харчування та проведення дозвілля. Однак ці навички варто підтягнути у віддалених гірських місцевостях, де відпочивають любителі спокійного відпочинку, а також і місцевим гідам-екскурсоводам для кращого порозуміння з іноземними туристами та привернення уваги серед потенційних відвідувачів.

У розрізі цілей, з якими здійснювались поїздки в Івано-Франківську область у 2013 р., основними є такі: спортивний та

гірськолижний туризм (64%) , дозвілля та відпочинок (30%) та ділові поїздки (6%) [2, с.17]. Тому і загалом регіони, де можна здійснювати подорожі з такою метою є найбільш популярними та перспективними у своєму розвитку, а відповідно і суб'єкти туристичної діяльності тих територій повинні працювати на вищому рівні, а також удосконалювати свої послуги та орієнтуватись на європейський рівень обслуговування.

Висновки. Всі суб'єкти, робота яких пов'язана з туристичною галуззю, починаючи від людей, які створюють туристичний продукт, доводять його по всіх етапах до споживача і закінчуючи закладами харчування чи прокату туристичного спорядження прямо впливають на рівень туризму певної території, формують її імідж та туристичну привабливість, забезпечуючи відповідне місце на туристичному ринку. Тому роботу закладів, що надають туристичні послуги потрібно стабільно удосконалювати та покращувати. Тенденції в туризмі дуже швидко змінюються: те, що було ефективне кілька місяців назад, зараз вже може не працювати, а для підтримання іміджу території, її популярності та туристичної прибутковості суб'єкти туристичної діяльності повинні працювати динамічно, професійно та якісно на всіх етапах – від створення до споживання туристичного продукту туристом.

Список використаних джерел:

1. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
2. Суб'єкти туристичної діяльності Івано-Франківської області у 2013 році: Бюлетень. За ред. О.В. Костюк – Івано-Франківськ: 2014. – 35 с.
3. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2012 рік. – Івано-Франківськ: видавництво Головного управління статистики в Івано-Франківській області, 2013. – 494 с.

Список использованных источников:

1. Мальская М.П., Худо В.В., Цибух В.И. Основы туристического бизнеса: Учебное пособие. - Киев: Центр учебной литературы, 2004. - 272 с.
2. Субъекты туристической деятельности Ивано-Франковской области в 2013 году: Бюллетень. Под ред. О.В. Костюк - Ивано-Франковск: 2014. - 35 с.
3. Статистический ежегодник Ивано-Франковской области за 2012 год. - Ивано-Франковск: издательство Главного управления статистики в Ивано-Франковской области, 2013 - 494 с.

References:

1. Malska M.P, Khudo V.V., Tsybukh V.I. Basics of tourism business: Manual. – Kyiv: Center textbooks, 2004. - 272 p.
2. Subjects of tourism industry of Ivano-Frankivsk region in 2013: Bulletin. By O.V. Kostyuk - Ivano-Frankivsk, 2014. - 35 p.
3. Statistical Yearbook of Ivano-Frankivsk region in 2012. - Ivano-Frankivsk: Publishing of the Central Statistical Office in Ivano-Frankivsk regoin, 2013. - 494 p.

УДК 502.72 (477.83):338.48

Каднічанська Мирослава Ярославівна

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail:myrosjakadn@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ТУРИЗМІ

Мета. Дослідити аспекти використання історико-культурної спадщини національних природних парків Львівської області у туризмі.

Методика. Опрацьовано праці українських науковців, статистичні дані, матеріали національних природних парків.

Результати. Висвітлено особливості туристично-ресурсного потенціалу національних природних парків Львівщини. Описано історико-культурні туристичні ресурси парків: замки, храми, громадські споруди, музеї, події ресурси.

Наукова новизна. Присвячено увагу історико-культурним ресурсам національних природних парків Львівщини як туристичним об'єктам.

Практична значимість. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку туристичної діяльності у національних природних парках Львівщини, зокрема використання історико-культурних ресурсів.

Ключові слова: національний природний парк, туристично-ресурсний потенціал, туризм, рекреаційно-туристичні ресурси, пам'ятки історії та культури.

УДК 502.72 (477.83):338.48

Кадничанская Мирослава Ярославовна

Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, г. Львов, Украина,
e-mail:myrosjakadn@ukr.net

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИРОДНЫХ ПАРКОВ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ В ТУРИЗМЕ

Цель. Исследовать аспекты использования историко-культурного наследия национальных природных парков Львовской области в туризме.

Методика. Обработано труда украинских ученых, статистические данные, материалы национальных природных парков.

Результаты. Освещены особенности туристическо-ресурсного потенциала национальных природных парков Львовщины. Описаны историко-культурные туристические ресурсы парков: замки, храмы, общественные здания, музеи, событийные ресурсы.

Научная новизна. Посвящено внимание историко-культурным ресурсам национальных природных парков области как туристическим объектам.

Практическая значимость. Освещены проблемы и перспективы развития туристической деятельности в национальных природных парках Львовщины, в частности использование историко-культурных ресурсов.

Ключевые слова: национальный природный парк, туристическо-ресурсный потенциал, туризм, рекреационно-туристические ресурсы, памятники истории и культуры.

USE OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE NATIONAL NATURE RESERVE LVIV REGION TOURISM

Purpose. To investigate aspects of the use of historical and cultural heritage of national parks of Lviv region in tourism.

Methods. Processed works of Ukrainian scientists, statistics, materials national parks.

Results. The specific features of tourist resources of the national parks of Lviv. We describe the historical and cultural tourism resources parks, castles, churches, public buildings, museums, event resources.

Scientific novelty. Dedicated attention to historical and cultural resources of national parks of Lviv as a tourist attraction.

The practical significance. The problems and prospects of development of tourism in national parks Lviv, including the use of historical and cultural resources.

Keywords: national park, tourism and recreation and tourism, tourism, recreation and tourism resources, historical and cultural monuments.

Постановка проблеми дослідження. Однією з найбільш розвинутих і прибуткових галузей господарства країн світу є туризм. У зв'язку із зростанням антропогенного впливу дуже актуальною стала проблема збереження природного характеру ландшафтів районів, де проходить масовий туризм та відпочинок людей.

На сьогоднішній день на рекреаційних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків особливого поширення набуває екологічний туризм (ecological tourism). Проте ці території також володіють значними історико-культурними ресурсами, які також активно використовуються у туристичній діяльності національних природних парків.

Метою статті є вивчення особливостей використання історико-культурних ресурсів національних природних парків Львівської області у туризмі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Розвитку туризму на природоохоронних територіях присвячено чимало наукових публікацій. В більшості з них характеризуються переважно природничі та історико-культурні ресурси. Спробами оцінити сучасний стан туристичного загосподарювання природно-заповідних територій Західної України є статті Ю.В. Зінька [1], В.І. Гетьмана. Інформацію про природні та історико-культурні ресурси парків можна почерпнути у працях К.І.Геренчука, О.Я. Мацюка [5] та В.М. Слободяна [8]. При написанні статті також використано матеріали Яворівського НПП, НПП «Сколівські Бескиди», НПП «Північне Поділля» (інтернет сайт).

Виклад основного матеріалу. На території Львівської області функціонує три національних природних парки: Яворівський, Сколівські

Бескиди та Північне Поділля. Основною метою діяльності цих природоохоронних територій є охорона природних ландшафтів. Проте, на території парків є чимало історико-культурних об'єктів, які водночас є цінними туристичними ресурсами. Багато архітектурних пам'яток розташовані поблизу території національних природних парків, а тому можуть бути включені у туристичні маршрути, розроблені працівниками парків. У даній публікації розглянемо історико-культурні туристичні ресурси національних природних парків Львівщини та проаналізуємо аспекти їхнього використання в туризмі.

Одним із заповідних об'єктів найвищого рангу на Розточчі є Яворівський національний природний парк – це природоохоронна, рекреаційна, культурно-освітня, науково-дослідна установа загальнодержавного значення, яка створена з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів Розточчя, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Основою для розвитку рекреації та туризму на теренах парку є природні ресурси. Яворівський НПП знаходиться на території Українського Розточчя. За фізико-географічним районуванням – це Розтоцький район Розтоцько-Опільської геоботанічної області Західно-Української провінції лісостепової зони [1].

Яворівський НПП володіє також історико-культурними ресурсами – унікальними історико-культурними об'єктами, які розташовані в межах парку та поблизу його території. Тут відкрито низку унікальних археологічних об'єктів, з яких найбільш відоме княже городище Щекотин, що знаходиться поблизу сучасного с. Глинське. Також поблизу Яворівського НПП знаходяться перлини української сакральної архітектури – дерев'яні церкви Яворівського р-ну – Успення Пресвятої Богородиці у с. Лелехівка (1739), Покрови Пресвятої Богородиці у с. Жорниська (1877), Різдва Пресвятої Богородиці у с. Ставки (1928), Св. Параскеви у с. Крехів Жовківського р-ну (1724), а також одна з найкращих галицьких мурованих церков у с. Страдч (1795). Визначними пам'ятками сакрального мистецтва є василіянський монастир Св. Миколи біля Крехова (XVII ст.), Троїцький костел (1614) з дзвіницею XIX ст. і церква Вознесення Господнього (1831) у селищі Івано-Франкове, а також руїни церкви Св. Михайла у колишньому с. Вишенька Велика на території полігону [3, С. 61].

Церква Св. Параскеви у с. Крехів Жовківського р-ну збудована в другій половині XVII ст. за зразком Преображенської церкви крехівського монастиря. У 1971-1972 рр. церкву св.Параскеви відреставрували за проектом архітекта Івана Могитича. Пам'ятка архітектури національного значення. Церква у користуванні громади УПЦ КП. Тризрубна триверха будівля розмірами 20,8х12,9 м. Конструкція класична – вужчий бабинець, далі на схід ширша нава і знову вужчий вівтар гранчастої форми. До нього

з півночі прибудована ризниця. Завершують церкву на світлових восьмериках шоломові бані (над навою більша), увінчані світловими ліхтарями з маківками. На захід від церкви в одну лінію з нею розташована дерев'яна квадратова в плані триярусна оборонного типу дзвіниця [10].

Усі ці ресурси активно залучаються керівництвом парку для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. У парку створений відділ рекреації та екологічної освіти, працівники якого займаються різноманітною діяльністю, зокрема, екскурсійною діяльністю. Екскурсії проводяться маркованими екологічними стежками та маршрутами до визначних історико-культурних споруд і пам'ятних місць регіону, на виставки, в музеї тощо («На гору Березняки», «На гору Булава», «На гору Кубин», «Страдч–Чорні озера», «Шляхами Розточчя від Янова до Крехова», «Яворівський військовий полігон: минуле та сучасність», «Яворівські околиці», «Вікова історія Янова») [4].

На території Яворівського НПП останнім часом набув популярності подієвий туризм. Працівники відділу рекреації та екологічної освіти організовують різні святкування та акції із залученням великої кількості відвідувачів. Це, зокрема, цикл релігійних свят: Йорданське святкування, Великодня гаївка, Купальський віночок; фестивалі: етнофестиваль «Розточанські фестони», молодіжний фестиваль української туристичної пісні «Бабине літо» [7].

У північно-західній частині Українських Карпат розташований національний природний парк «Сколівські Бескиди», який є природоохоронною рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення і створений 1 лютого 1999 р. на території Дрогобицького, Сколівського і Турківського районів Львівської області. НПП «Сколівські Бескиди» володіє значними рекреаційно-туристичними ресурсами, зокрема, природними та історико-культурними.

Важливим рекреаційно-туристичним ресурсом на території парку є історико-культурна спадщина, зокрема, залишки наскельної давньоруської фортеці Тустань (с. Урич), численні сакральні споруди.

Тустань, пам'ятка історії, археології, архітектури та природи, – це наскельне місто-фортеця, яке було збудоване на трьох скельних групах біля с. Урич. Відкрив і детально дослідив залишки цієї фортеці відомий історик Михайло Рожко. Свої дослідження він проводив починаючи з 1971 р. на протязі 33 років. Проведені дослідження дозволили зробити детальну реконструкцію цієї унікальної фортеці. Методика архітектурних обмірів, розроблена під час дослідження наскельної забудови Тустані, успішно застосовувалася М.Рожком і на інших аналогічних об'єктах (Бубнище, Розгірче, Підкамінь) [6].

Постановою Кабінету міністрів України (№687) у 1994 р. створено Державний історико-культурний заповідник «Тустань». Територіально з лютого 1999 р. він увійшов до складу Національного природного парку

«Сколівські Бескиди».

На території НПП «Сколівські Бескиди» є також чимало унікальних сакральних споруд, зокрема, дерев'яні церкви, аналогів яким немає в жодній країні світу [8].

Більшість дерев'яних храмів Сколівщини належать до бойківського типу, який, на думку В.Слободяна, є найбільш архаїчним зі всіх типів українських дерев'яних церков і розвинувся з давньоруського типу сакральних споруд [8]. Всього в Україні збереглося близько дев'яности храмів цієї школи дерев'яної сакральної архітектури, більшість з них саме у Сколівському районі. Яскравими представниками бойківського типу є церкви: Св. вмч. Пантелеймона (1597) в м. Сколе, Зіслання Св. Духа (1801) у с. Верхня Рожанка, Пресвятої Євхаристії (1804) в с. Волосянка, Різдва Господнього (1850) в с. Либохора, Успення Пресвятої Богородиці (1858) в с. Тухолька, Різдва св. Івана Хрестителя (1846) в с. Хашоване, Св. арх. Михайла (1868) в с. Ялинкувате.

Дерев'яна церква Св. вмч. Пантелеймона (1597) в м. Сколе – пам'ятка архітектури національного значення, знаходиться на південь від центрального Майдану Незалежності, біля перехрестя вулиць. З передання відомо, що храм Св. влкм. Пантелеймона (Св. Параскевії) збудований 1597 р. З 1946 по 1990 р. святиню використовували як Історико-краєзнавчий музей. 21 вересня 1993 р. церкву освятив владика Юліан Вороновський. 1995 р. розпочався ремонт святині. У храмі є ікона Богородиці з ознаками її коронації, хоч самої корони і документації немає. У східній частині прицерковної території є дзвіниця збудована у 1760 р. Колись вона виконувала роль в'їздних воріт на подвір'я храму. Тризрубна триверха церква накрита пірамідальної форми дахами, оточена широким піддашшям. Дах над навою увінчаний низьким ліхтарем з маківкою [10].

Ще однією унікальною архітектурною пам'яткою є палац барона Гредля в м. Сколе, збудований на межі XIX–XX ст. Споруда розташована у верхній частині міста – Демні. У 1956 р. тут розмістили дітей-сиріт. І донині в колишньому палаці функціонує дитячий інтернат [2].

У НПП «Сколівські Бескиди» створено відділ туризму, яким організовуються екскурсії теренами парку, проте, використовуються переважно природні об'єкти. Історико-культурні ресурси терену практично не залучаються в туристичну діяльність.

У східній частині Львівської області розташований національний природний парк «Північне Поділля», який створено 10 лютого 2010 р. Парк охоплює територію південної частини Бродівського району, центральну, частину західної, східну та північно-східну частину Золочівського району та східну частину Буського району. Національний природний парк поєднує території, які відносяться до північної частини Подільської височини, що стрімким уступом обривається до рівнини Малого Полісся [9].

Окрім природних ландшафтів, парк володіє значною історико-

культурною спадщиною. На хуторі Пліснесько поблизу с. Підгірці на території одного з найбільших археологічних комплексів площею 146 га збереглися оборонні вали давньоруського городища VIII-XIII ст. На теренах парку є унікальні оборонні комплекси: середньовічний Олеський замок XIII—XVIII ст., замок-палац бастионного типу XVII ст. у с. Підгірці, бастионний замок XVII ст. у м. Золочеві, замок XV—XVIII ст. у смт Поморяни. Є також чимало сакральних пам'яток, зокрема, Василіанський монастир XVII-XVIII ст. у с. Підгірці та монастир походження дерева хреста Господнього УГКЦ (колишній домініканський монастир) XVII-XVIII ст. в смт Підкамінь Бродівського р-ну, монастир капуцинів XVIII ст. та костел Пресвятої Трійці у смт Олесько Буського р-ну, церква Св. Миколи (1765), церква Воскресення Господнього (1624-1627), костел Вознесення Господнього (1731-1763) у м. Золочів, костел Успення Богородиці (1613) в с. Білий Камінь, костел Св. Миколи (1400-1651) в с. Вижняни, церква Воздвиження Чесного Хреста (XVII ст.) в с. Красносілці Золочівського р-ну та б.ін.

Більшість замків, згаданих вище, перебувають у задовільному стані та активно залучаються у туристичну діяльність. Проте, є ряд об'єктів, які є у катастрофічному стані. Зокрема, замок-палац у смт Поморяни Золочівського р-ну, побудований у першій половині XVI ст. подільським воєводою Яном Сієною на місці дерев'яної фортеці. У плані замок був прямокутний. Мав 2 поверхи з кутовими вежами і замковим подвір'ям. В центрі північного крила замку була в'їзна башта, до якої вів звідний міст, з інших боків замок оточувався руслом та болотами річки Золота Липа. Навколо споруди були мури та рови. По боках в'їзної вежі стояли господарчі будинки [2, с. 185].

Після багатьох перебудов і довгого періоду занепаду він втратив свій первісний вигляд і перебуває в аварійному стані. Збереглися два двоповерхові крила, східне із круглою вежею та південне з галереєю. Найстаріше — східне крило з круглою вежею. Далі південний корпус, що має відкриту галерею з боку двору, добудовану в XVIII—XIX ст. [5]. Замок потребує негайної реставрації, інакше ми втратимо унікальну пам'ятку оборонного будівництва.

Унікальними історико-культурними об'єктами є дерев'яні церкви, більшість з яких належать до галицького типу. Зокрема, церкви Св. Юрія (1795) в с. Накваша Бродівського р-ну; Св. арх. Михайла (1697) та Різдва Пресвятої Богородиці (1750) в с. Кути Буського р-ну; Успення Пресвятої Богородиці (1749) в смт Глиняни, Св. Онуфрія (1727) в с. Майдан Гологірський, Св. арх. Михайла (1761) в с. Підлипці, Св. Параскеви (1715) в с. Плугів, Собору Пресвятої Богородиці (1690) в смт Поморяни, Св. Миколи (1731) в с. Сасів Золочівського р-ну.

Церкву Св. арх. Михайла в с. Кути Буського р-ну побудовано у 1697 р. майстром Григором Гебичим з села Сасів. В 1865 р. піддашся замінили на опасання, яке опирається на стовпи, що утворюють аркаду. В 1910 р. і

1930-х роках ХХ ст. проведено ремонт. У 1974 р. проведені реставраційні роботи (архіт. Могитич І.Р., Кіндзельський Б.Я.), під час яких розібрали північну ризницю, відремонтували конструкції і відновили гонтове покриття. Після багатьох років повільного руйнування церкву відреставрували за понад 250 тис. грн. зібраних з 2008 р. студентами Університету банківської справи НБУ і урочисто відкрили 26 вересня 2010 р. Тепер у церкві окрім проведення богослужінь, буде також своєрідний музей – перший в Україні Храм Пам'яті. Пам'ятка архітектури національного значення.

Розташована на верху гряди північної околиці західної частини села. Тризрубна, триверха, розмірами 13,3х6,1 м, з великим, квадратним в плані зрубом нави, до якого зі сходу прилягає вужчий гранчастий зруб вівтаря, а від заходу також вужчий квадратний зруб бабинця. Церква оточена широким опасанням на аркадовій галереї. Стіни підопасання з відкритого зрубу, надопасання – кожуховані гонтами. Нава вкрита пірамідальним наметовим верхом з трьома залами, увінчаним маківкою, бабинець - пірамідальним дахом, вівтар – восьмибічною банею [10].

Оскільки парк створено відносно нещодавно, а туризм не є основною метою його діяльності, туристичні маршрути теренами парку у процесі створення, зокрема, історико-культурна спадщина не в достатньому обсязі використовується у рекреаційно-туристичній діяльності.

Національні природні парки Львівщини володіють значною історико-культурною спадщиною, проте, лише у Яворівському НПП створено повноцінні апробовані маршрути, у які включено відвідування визначних історико-культурних об'єктів. Вважаємо, що розробка нових комплексних маршрутів із залученням унікальних історико-культурних об'єктів дозволить підняти на якісно новий рівень розвиток туризму в національних природних парках Львівської області.

Список використаних джерел:

- 1.Зінко Ю.В. Концепція туристичного заготівлювання НПП “Яворівський” і прилеглих територій / Ю.В.Зінко, М.П.Мальська // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи розвитку природоохоронних об’єктів на Розточчі” (с. Шкло, 6–7 липня 2007 р.) – Львів: Логос, 2007. С. 38–41.
- 2.Івченко А.С. Україна. Фортеці, замки, палаці..., / А.С.Івченко, О.А.Пархоменко – Київ: Картографія, 2010. – 600 с.
- 3.Каднічанська М.Я. Особливості туристично-ресурсного потенціалу Яворівського національного природного парку / М.Я.Каднічанська // Матеріали ІІІ міжнародної наукової конференції “Географія і туризм: європейський досвід” (Львів–Брюховичі, 9-11 жовтня 2009 р.). – Львів, 2009. – С.60–62.
- 4.Маруняк С.М. Природничі та історико-культурні умови Українського Розточчя та Яворівського НПП як основа для розвитку екологічного і активного туризму / С.М. Маруняк, І.І. Семеряк // Матеріали конф. “Організація рекреаційно-туристичної діяльності у національних парках заходу України” (сміт Івано-Франково, 2011 р.). – К., 2011. – С. 202–216.
- 5.Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О.Я. Мацюк. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.

- 6.Рожко М. Стежками легендарної Тустані / М.Рожко, В.Крамарець. – Львів: Колір ПРО, 2004. – 48 с.
- 7.Рось. Г.Я. Українські традиції у масових заходах Яворівського НПП / Г.Я. Рось // Матеріали конференції “Організація рекреаційно-туристичної діяльності у національних парках заходу України” (сміт Івано-Франково, 2011 р.). – К., 2011. – С. 257–260.
- 8.Слободян В. Шедеври української сакральної дерев'яної архітектури / В.Слободян // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. – 1996. – Т. 4. – С. 52 – 59.
- 9.Сайт Національного природного парку “Північне Поділля” [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://park-podillya.com.ua/>
10. Сайт “Дерев'яні церкви Галичини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://decerkva.org.ua/kuty_mykhaila.html

Список использованных источников:

- 1.Зинько Ю.В. Концепция туристического загосподарювання НПП "Яворовский" и прилегающих территорий / Ю.В.Зинько, М.П.Мальская // Материалы международной научно-практической конференции "Проблемы и перспективы развития природоохранных объектов на Расточье" (с. Шкло, 6-7 Июль 2007) - Львов: Логос, 2007. С. 38-41.
2. Ивченко А.С. Украина. Крепости, замки, дворцы ..., / А.С.Ивченко, О.А.Пархоменко - Киев: Картография, 2010 - 600 с.
3. Кадничанская М.Я. Особенности туристско-ресурсного потенциала Яворовского национального природного парка / М.Я.Кадничанская // Материалы III международной научной конференции "География и туризм: европейский опыт" (Львов-Брюховичи, 9-11 октября 2009). - Львов, 2009. - С.60-62.
4. Маруняк С.М. Естественные и историко-культурные условия Украинского Расточье и Яворовского НПП как основа для развития экологического и активного туризма / С.М. Маруняк, И.И. Семеряк // Материалы конф. "Организация рекреационно-туристической деятельности в национальных парках запада Украины" (г. Ивано-Франково 2011 гг.). - К., 2011. - С. 202-216.
5. Мацюк О.Я. Замки и крепости Западной Украины. Исторические путешествия / А.Я. Мацюк. - Львов: Центр Европы, 2005. - 192 с.
6. Рожко М. Тропами легендарной Тустани / М.Рожко, В.Крамарець. - Львов: Цвет О, 2004. - 48 с.
7. Рось. Г.Я. Украинские традиции в массовых мероприятиях Яворовского НПП / Г.Я. Рось // Материалы конференции "Организация рекреационно-туристической деятельности в национальных парках запада Украины" (г. Ивано-Франково 2011 гг.). - К., 2011. - С. 257-260.
8. Слободян В. Шедевры украинской сакральной деревянной архитектуры / В. Слободян // Вестник института Укрзападпроектреставрация. - 1996. - Т. 4. - С. 52 - 59.
- 9.Сайт Национального природного парку “Северное Подолье” [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://park-podillya.com.ua/>
10. Сайт “Деревянные церкви Галичини” [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://decerkva.org.ua/kuty_mykhaila.html

References:

1. Zynko Y. The concept of Tourist zahospodaryuvannya NPP "Yavorivskyi" and surrounding areas / Yu.V.Zinko, M.P.Malska // Proceedings of the International Scientific Conference "Problems and prospects of environmental protection facilities in Roztochchia" (с. Shklo 6-7 July 2007) - Lviv: Logos, 2007. P. 38-41.
2. Ivchenko AS Ukraine. Castles, castles, palaces ... / A.S.Ivchenko, O.A.Parhomenko - Kyiv: Cartography, 2010. - 600 p.

3. MJ Kadnichanska Features of the tourism resources of the National Park Javoriv / M.Ya.Kadnichanska // Proceedings of the Third International Scientific Conference "Geography and Tourism: European Experience" (Lviv-Bryukhovychi, 9-11 October 2009). - Lviv, 2009. - S.60-62.
4. SM Marunyak Natural, historical and cultural conditions and Javoriv bore Ukrainian NPP as a basis for the development of ecological tourism and active / SM Marunyak, II Semeryak // Proceedings of the conference. "The organization of recreational and tourism activities in National Parks of the Western Ukraine" (village Ivano-Franko, 2011). - K., 2011. - P. 202-216.
5. Matsyuk OJ Castles and Fortresses of Western Ukraine. Historical journey / OJ Matsyuk. - Lviv Centre of Europe, 2005. - 192 p.
6. M. Rozhko Path legendary Tustan / M.Rozhko, V.Kramarets. - Lviv: Color ON, 2004. - 48 p.
7. Ross. GY Ukrainian tradition in public events Javoriv NPP / GY Ross // Proceedings of the Conference "The organization of recreational and tourism activities in National Parks of the Western Ukraine" (village Ivano-Franko, 2011). - K., 2011. - P. 257-260.
8. V. Slobodyan Masterpieces Ukrainian sacral wooden architecture / V.Slobodyan // Bulletin of the Institute Ukrzakhidproektrestavratsiya. - 1996 - Vol 4. - P. 52 - 59.
9. Site, National Park "Severnoe Podole" [electronic resource]. - Access: <http://park-podillya.com.ua/>
10. Site "Wooden Church of Galicia" [electronic resource]. - Access: http://decerkva.org.ua/kuty_mykhaila.html

УДК 911.3.551.44

Коцюба Анна Ігорівна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: mayleenarman@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЛЕСТО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛИСОГІРСЬКОГО ФОРТУ

Мета: визначити особливості розвитку спелестології на території Лисогірського форту.

Методика: аналізується ландшафтний і архітектурний потенціал території Лисої гори. Визначаються основні фактори спелестологічної системи міста Києва. Основний фактором є історичний, що є основою аналізу форту як спелестологічного об'єкту.

Результати: Подано основні історичні факти з формування Лисогірського форту, як самостійного об'єкта. Наданий опис цінності міських природних зон та їх рекреаційне значення на кордонах міста. Визначені основні підземні рекреаційні об'єкти Лисої гори.

Наукова новизна: Розвиток спелестологічного дослідження в межах міста Києва. Виявлення спелесторекреації в межах районів столиці.

Практична значимість: проведено аналіз особливостей спелесто-рекреаційних ресурсів. Як їх можна використовувати в рекреації та туризмі, а також основи їх популяризації для місцевих жителів і гостей столиці.

Ключові слова: спелестологія, рекреація, Лисогірський форт

УДК 911.3.551.44

Коцюба Анна Ігорівна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: mayleenarman@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ СПЕЛЕСТО-РЕКРЕАЦИОННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЫСОГОРСКОГО ФОРТА

Цель: определить особенности развития Спелестологии на территории Лысогорского форта.

Методика: анализируется ландшафтный и архитектурный потенциал территории Лысой горы. Определяются основные факторы спелестологической системы города Киева. Основным фактором является исторический, что является основой анализа форта как спелестологического объекта.

Результаты: представлены основные факты по формированию Лысогорского форта, как самостоятельного объекта. Предоставлено описание ценности городских природных зон и их рекреационное значение на границах города. Определены основные подземные рекреационные объекты Лысой горы.

Научная новизна: Развитие спелестологического исследования в пределах города Киева. Выявление спелесторекреации в пределах районов столицы.

Практическая значимость: проведен анализ особенностей спелесторекреационных ресурсов. Как их можно использовать в рекреации и туризме.

Ключевые слова: спелестология, рекреация, Лысогорский форт.

UDC 911.3.551.44

Kotsyuba Anna Igorivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: Ingvar80@ukr.net

FEATURES OF SPELESTOLOGY AND RECREATION RESEARCH OF LYSOHIRSKY FORT

Purpose: determine the characteristics of Speleology in the territory of *Lysohirsky Fort*

Methods: Analyzed landscape and architectural potential of the territory of Lysa Gora. Identifies the main factors of speleological system of the city of Kiev. The main factor is the history that is the basis of the analysis of the fort as speleology object.

Results: The article is dedicated to progress of speleology on the territory of fort on the Lysa Gora. Shown basic historical facts of the formation of fort on the Lysa Gora as an independent object. The main underground recreational facilities of Lysohirsky Fort.

Scientific novelty: The article describes the value of natural zones in cities and their recreation importance on the city borders. Analyzed a features of speleorecreational resources.

The practical significance. Shown how they can be used for recreation and tourism, and the basis for their promotion for local habitants and guests of the city.

Keywords: speleology, Recreation , Lysohirsky Fort.

Постановка проблеми. Історичні особливості підземної частини міста Києва, що супроводжувалися різнобічними подіями у минулому і які сприяли розвитку певних об'єктів, зараз можуть бути використані в підземному прояві туристичної діяльності.

Загалом, Київ – місто, яке розглядають, як пласт з великим нашаруванням історико-культурним подій, що має у своїй структурі велику кількість особливостей, ландшафтних формацій та самостійних територій, які можуть якісно розвиватися в спелестологічному напрямку. Коли розглядають столицю у форматі виникнення спелестологічних об'єктів, що нас цікавлять, її можна умовно поділити на декілька

локальних районів за історичними рамками становлення, а також географічного розширення власне території як основи розвитку міста та його соціуму.

Розглядаючи райони Києва у спелестологічному прояві яскраво виокремлюється центральний, що охоплює сучасну центральну частину міста, схили Дніпра (правобережжя, що охоплює майже усю частину Києва, включаючи Поділ та Контрактову площу), окремо Лисогірські схили, Дорогожичі, Куринівські схили, Китаєво та більш малі локальні об'єкти, що були утворені за рахунок тогочасних потреб населення та країни, а також сприятливих особливостей місцевості.

Кожен з перелічених районів має свої властивості та характерні особливості, за рахунок яких дослідження спелестологічних об'єктів стає унікальним. Дослідження в межах району має включати окрім вже стандартних принципів та методів - нові технічні засоби, що будуть підпорядковуватись лише конкретній унікальній підземній формації або структурі. Особливу увагу необхідно приділити Лисогірським схилам, а саме Лисогірському форту. Дана територія багата історичними надземними та підземними пам'ятками, що необхідно якісно дослідити як у науковому так і у рекреаційному руслі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існування неоднозначності щодо виникнення спелесторекреації в межах урочища Лиса гора, а саме в межах Лисогірського форту як окремого виду діяльності, що поєднується з науковими дослідженнями і тісно пов'язане з підземною архітектурною столицею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя для даної статті було сформовано завдяки роботі Гампріндашвілі Г. М., як засновнику спелестології. Окремо, були використані основи дослідження спелеоархеологів Долотова Ю.А., Сохіна М.Ю., археолога Толочко П.П., а також роботи О.Ю. Дмитрука, Д.М. Іноземцевої, Д. Малакова, В.Л. Огудіна, І.Ю. Парнікози, С.П. Романчука, та ін.

Формування цілей статті. Визначення та виокремлення спелесторекреації як напрямку в межах Лисої гори (Лисогірського форту) загалом є головним завданням даної статті. Окремо необхідно розглянути можливість і видовий різновид рекреаційної діяльності в межах Лисогірського форту як об'єкту спелестологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Музей історії Києва у розділі "Київ підземний" налічує більше трьохсот печер рукотворного походження. Розташовані вони на глибині 5-20 метрів. [3] Їх сучасне використання в значній мірі залежить від якості і змісту підземних утворень, яке найчастіше піддається несприятливим факторам із зовні. У глобальному значенні до таких факторів можна віднести природні та соціальні, а також технічні. Розглядаючи підземні формування в межах міста, природний фактор формування міського рельєфу, зміна та деградація відходить на другий план. Так, серед природних факторів важливе місце займають:

морфолітогенна основа, гідрологічна мережа, ґрунтово-рослинний покрив та ін. Такі зовнішні природні фактори формують основу для утворення у майбутньому нових форм рельєфу, що можуть використовуватись у людською діяльністю для потреб міста.

У процесі розвитку міських територій, саме урбанізації, рельєф піддається антропогенній переробці відповідно до потреб окремого етапу розвитку міста.

Головною тенденцією у зміні міського рельєфу необхідно вважати його вирівнювання, пов'язане з плануванням території у процесі підготовки майданчиків під забудову. Виокремлюються позитивні (опуклі) та негативні (увігнуті) форми рельєфу. До позитивних форм антропогенного походження відносять виїмки, що сформувались при прокладанні транспортних магістралей, будівельних улоговин та кар'єрів при видобутку корисних копалин, частіше всього – будівельних матеріалів. Відпрацьовані кар'єри, що складають водотривкі породи у верхніх шарах заповнюються водою і після рекультивування можуть перетворитися у локальні об'єкти рекреації. Окремо це може стосуватися й горизонтальних шахт.

Виникнення у містах нових позитивних утворень рельєфу (опуклих) пов'язане з новими насипами при прокладенні транспортних магістралей, будівництві великих споруд. У містах, де зосереджена металургійна важка промисловість та видобуток матеріалів виробництва, позитивні форми формуються у результаті накопичення твердих викидів у вигляді конусоподібних, гребне подібних та платформо подібних форм. [3]

Форми рельєфу міських територій виокремлюються в певні системи. Всього на території Києва формується п'ять ландшафтно-архітектурних систем давньої та сучасної забудови: підвищених акумулятивно-денудаційних лесових рівнин; акумулятивних моренно-воднольодовикових і озерно-воднольодовикових рівнин; акумулятивних давньоалювіальних терасних рівнин; знижених акумулятивних алювіальних заплавних рівнин; підземних комунікацій і забудови. [1]

Кожна з цих систем має свої особливості. Яскравим прикладом системи, де пересікаються безліч природних, соціо-культурних та історичних чинників є ЛРП «Лиса гора» і власне Лисогірський форт.

Комплекс Лисогірського узвишся та правобережної заплави у поєднанні із збереженим неспотвореним водосховищем руслом Дніпра, є унікальним острівцем природи Правобережжя і України в цілому. Заплавні комплекси Лисогір'я розташовані в межах міста і характеризуються високим флористично-фауністичним розмаїттям. ЛРП «Лиса гора» включає угруповання схилів та вершин київських лесових пагорбів.

Лисогірські яри історично зазнавали поглиблення ще до будівництва форту, адже тут відбирали глину на господарчі потреби. Наразі у складі укріплень збереглися майже всі земляні споруди. Набагато гірша ступінь збереженості цегляних. В наш час система валів та ровів форту переважно

все ще має правильні кути нахилу, надані їм ще в XIX ст. Сама територія форту, обмежена з зовнішнього краю насипом гласісу, який майже повністю зберігся, і в західній частині йде безпосередньо вздовж каньйону Бусловського струмка. [8]

У 1872 р. на Лисій горі розгорнулися будівельні роботи. Е. Тотлебен розпочав планування та розбудову оточення Києва лінією з 27 фортів (Великий Київський форт). Під час будівництва укріплень рельєф гори був сильно спотворений за рахунок насипання валів і прориття ровів. У насипах влаштовувалися потерни (тунелі, в яких можна було встановлювати знаряддя для стрільби з наступаючим). Потерни склепінчасті шириною 2,75 м., висотою – 2,5 м. В межах ЛРП до нашого часу залишилися 8 потернів. Внутрішні входи виконані у вигляді порталів з центральною частиною – аркою. Лисогірський форт входить до складу великого Київського форту. Він мав дуже великі на той час розміри (біля одного км по фронту та 800 м в глибину), що сильно ускладнювало його руйнування артилерією супротивника.

У фортеці були побудовані складські приміщення, зруйновані в останні роки. Будівництво Лисогірського форту було завершено в 1874 р. та в 1875 р. форт переданий для використання військовим.

До кінця XIX ст. Київська фортеця втратила військове значення. А після революції 1905 р. Лисогірський форт став місцем страти засуджених. Злочинців вішали, військових розстрілювали. Майже до початку 90-х рр. Лисогірський форт був покинутий. Деякий час на його території розташовувалася військова радіотехнічна частина і Лиса гора стала забороненою зоною. В даний період було розібрана значна частина об'єктів, що перебували на території Лисогірського форту. Однак, збереглися значні за розмірами підземні бетонні резервуари та колодязі, що частково зафіксовані у старих картосхемах. [5]

У 30-х рр. Лисогірський форт перетворили у військовий підземний завод. За часів німецької окупації під потернами розташувалась база танків «Тигр», залишки яких можна й нині знайти навіть на поверхні. Відступаючи вони підірвали вхід до підземної частини.

Після війни на Лисій горі розташувалась військова ракетна частина. У 70-х рр. цей об'єкт втратив стратегічну цінність, звідти пішли військові. Радіо об'єкт №7, що цього часу глушив радіосигнали, було віддано під ретранслятор Міністерству зв'язку.

У 1982 з'явилася можливість реконструювати форт: було прийнято рішення про облаштування на Лисій горі ландшафтного парку на честь 1500-річчя Києва. Територія регіонального ландшафтного парку «Лиса гора» і сам Лисогірський форт відноситься до пам'яток історії та культури місцевого значення. Розглядаючи територію Лисої гори, як окрему структуру (в даному випадку ландшафтний регіональний парк), необхідно виділити 4 основних зони: заповідна зона, зона регулювання рекреації, зона стаціонарної рекреації та господарська зона.

Важливо те, що таке функціональне зонування, як і у будь-який інший заповідної території, є передумовою його подальшого рекреаційного розвитку, збереження біорізноманіття та раціонального природокористування [1].

Незважаючи на це, з'явився цілий ряд проблем, які на даний час не мають чіткого вирішення. До них відносять: адміністративні проблеми, скидання сміття, порушення з боку відпочиваючих, земельне господарство місцевих жителів (прилеглі вулиці). Перелічені проблеми потребують чіткого регулювання та вирішення. Головним чином з боку соціальної складової – це поінформованість населення щодо історико-культурної та природної складової Лисогірського форту. Особливу увагу необхідно приділити саме підземній частині, яка у даному випадку найменш досліджена.

У нинішній час підземні архітектурні формування, розташовані в межах таких систем, також відрізняються і прив'язуються більше не до природних, а до певних функціональних соціокультурних систем і рекреаційним зонам.

Як зазначалося вище, стандартизація територій ЛРП включає певні функціональні зони але територія Лисогірського форту за рахунок недосконалого нагляду з боку місцевої влади, не має чітко окреслених рекреаційних кордонів, тому відпочиваючі палять багаття де їм заманеться, ламаючи не тільки сухостій та молоді дерева, що ростуть між потернами, а розбирають архітектурні пам'ятки.

Окрім самих потернів, існують тунелі, які використовувалися в побутовій військовій сфері (зберігання їжі, каналізаційні та повітряні тунелі).

Ці підземні структури так само схильні до негативного впливу. Значна частина підземних споруд території Лисогірського форту розрита, але зустрічаються і незаймані формування: копанки, резервуари, колодязі, дренажні системи, погребі, гроти. Ці об'єкти розосереджені по всій території ЛРП.

Велика частина підземних структур покинута і засипана. Так, це стосується більшості дренажних систем, що були досліджені на території форту. Існує кілька дренажних систем, які ще збереглися у задовільному стані. Довжина таких підземних антропогенних порожнин досягає 70-80 метрів, а висота стель до 1,5 метра [7]. Такі дренажні системи дуже якісно можна використовувати для показових екскурсій, а також досліджувати й аналізувати кладку цегли і плит. Це дозволить в більшій мірі дізнатися особливості будови Лисогірського форту.

Дані елементи можна на пряму віднести до туристичних ресурсів - історичним, соціокультурним, археологічним, науковим, промисловим, культовим та іншим об'єктам, які можуть задовольнити потреби людини в туризмі. [2] Незважаючи на небезпеку місця розташування і умов існування підземної формації, опорним ефектом рекреаційного впливу є

саме соціокультурна сторона, що призводить до формування туристичної сфери використання спелесто об'єкта. Розвивається екстремальний, екскурсійний та індустріальний туризм. Ці види рекреаційної діяльності у даному випадку тісно межують між собою і при цьому також можуть використовуватись окремо. Екстремальна складова підземних досліджень і рекреаційного спостереження (екскурсії) є основою для спелестологічного рекреаційного виду діяльності. Велика кількість підземних порожнин та формацій, що досліджується невід'ємно стосується небезпеки. Це небезпека травмування, біологічні та хімічні чинники, психофізичне навантаження, а також специфічні навантаження та ризики. До останніх відносять недостатній рівень підготовки інструкторів та екскурсоводів, неякісна екіпіровка рекреанта та інструктаж, стихійні лиха, а також надзвичайні ситуації (обвали, водні затори, недостатня кількість кисню та ін.). У випадку підземної частини Лисогірського форту, що недостатньо вивчений сучасними археологами, істориками, спелестологами, картографами, небезпека у дослідженні об'єктів історико-культурного надбання міста тісно пов'язана з ризиками. При якісному аналізі історичних, технічних та картографічних даних, виникне потреба у вдосконаленні території для удосконаленні та частковому переосмисленні рекреаційної діяльності на території ЛРП «Лиса гора» та в надрах самої гори як цілої ландшафтної системи.

При залученні екскурсійної справи, необхідно чітко уявляти причину дослідження, а також складність проходу і перспективність небезпечних ділянок для забезпечення якісного дозвілля в межах підземних об'єктів. Для цього необхідно створити детальні картосхеми та докладний опис-маршрут з відмітками найбільш збережених пам'яток та об'єктів за яким має пересуватись група рекреантів. Серед основних, особливого огляду потребують: комунікаційні (дренажні системи, дренажно-штовальні системи, підземні річкові системи); підвали; бомбосховища; галереї – потерни (оборонні, потайні ходи, сховища), а також суфозійні печери, що можуть існувати в межах Лисої гори. На даний час основними об'єктами дослідження можна вважати дренажні системи гори, а також прилеглі до них колодязі та підвали. Велика їх кількість вже розорена та перероблена у звалища. Про це свідчать фотографії та наочні висновки. Незважаючи на це, території та формації у повній мірі ще не вивчені.

Розвиток екскурсійної справи дозволить більш інформативно надати роз'яснення та показати важливість Лисогірського форту як історико-культурного надбання міста Києва не тільки для киян, але й для гостей столиці, що цікавляться військовою історією та ін. Екскурсій в межах Лисої гори необхідно розділити на декілька основних видів та декількох, що будуть включати екстремальну складову. Так, до видового складу необхідно віднести: оглядові (з географічного, біологічного, архітектурного погляду), тематичні (аналіз окремого історичного періоду), також можна взяти до уваги ще один вид – багатопланові (екскурсія, що

включає подорож по всім об'єктам одного типу – історичного, архітектурного, біологічного, географічного, незважаючи, на велику віддаленість екскурсійних об'єктів один від одного).

Також, така робота деталізує частину досліджуваних об'єктів, що дозволить розвиватися спелесто-рекреаційному напрямки в межах столиці. Перераховані види можуть використовувати один і той самий спелесто об'єкт, а також чергуватися. Це також дозволить залучити більше спеціалістів.

Висновки. Спелесторекреація дозволяє досліджувати підземні формації штучного походження та особливості природного та антропогенного виникнення порожнин, які вже не використовуються за прямим призначенням у промисловості, господарстві та ін.

Історичний інтерес до об'єктів, які використовуються у спелестологічних дослідженнях протягом минулих століть обумовлений культурно-історичними та ландшафтними особливостями. На даний період вони вимагають детального огляду з рекреаційною боку (відвідування занедбаних об'єктів, підземних порожнин, індустриальна археологія об'єктів під охороною, підземне паломництво та ін.). Туризм в даному аспекті активно розвивається на території центральної частини міста і має основу до популярності локального і глобального рівня. Також в межах Києва можна виділити певні райони, де спостерігається підземна дослідницька активність (Дорогожицький парк, Лисогірський форт, Китаєво та ін.). Власне, локальні райони досліджуються з досить частою регулярністю, що призводить до позитивних та негативних наслідків впровадження та розвитку заходів туристської інфраструктури. Велику увагу необхідно приділити ЛРП «Лиса гора». За рахунок особливостей ландшафтної структури та рельєфу, що змінювались з історичними подіями столиці, дана територія багата спелестологічними пам'ятками, що можуть якісно сформувати новий напрям рекреаційної діяльності в межах території Києва. Для цього необхідний якісний археологічний, спелестологічний аналіз, опис, топографічна зйомка та детальне картографування підземних формацій. Це дасть змогу створити сприятливі умови для формування спелесторекреації на території Лисогірського форту і його реклами.

Список використаних джерел:

1. Дмитрук О. Ю. Олишевська Ю. Ландшафтно-архітектурні комплекси міста Києва. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія, випуск 58, 2011
2. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2- вид. перероб. та доп.-К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.
3. Толочко П.П. "Древний Киев", «Наукова думка», Киев - 1976 г.
4. Київ як екологічна система: природа-людина-виробництво-екологія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2001 – 259 с.
5. Лиса гора. Збірка краєзнавчих матеріалів. Автор-укладач В. Лисенко. Київ, 2008
6. Екологія міста: Підручник. – К.: Лібра, 2000. – 464 с.
7. електронний ресурс «В поисках приключений»// підземелля Лисої гори [2012] URL: <http://www.explorer.kiev.ua/podzemelya-lysoj-gory/>

8. электронный ресурс «Мислене древо» // Статті. Парнікоза І.Ю. [2010] URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/LysaGora.html>

Список использованных источников:

1. Дмыtruk О. Ю. Олишевская Ю. Ландшафто-архитектурные комплексы города Киева. Вестник Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. География, выпуск 58, 2011
2. Мальская М.П., Худо В.В. Туристический бизнес: теория и практика. Учебник. 2- изд. - К.: Центр учебной литературы, 2012. – 368 с.
3. Толочко П.П. "Древний Киев", «Наукова думка», Киев - 1976 г.
4. Киев как экологическая система : природа – человек – производство- экология. – К.: Центр экологического образования и информации, 2001 – 259 с.
5. Лысяя гора. Сборник краеведческих материалов . Автор - составитель В. Лысенко. Киев, 2008
6. Экология города: Учебник. – К.: Либра, 2000. – 464 с.
7. электронный ресурс «В поисках приключений»// подземелья Лысой горы [2012] URL: <http://www.explorer.kiev.ua/podzemelya-lysoj-gory/>
8. электронный ресурс «Мислене древо» // Статьи. Парникоза И.Ю. [2010] URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/LysaGora.html>

References:

1. Dmytruk O. Olishavska Yu Landscape-architectural complexes of city of Kyiv. Herald/ Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography, issue 58, 2011
2. M. Malska. V. Hydo - Travel Business : Theory and Practice / Tutorial . 2nd ed. - Kyiv: Center uchebnoy literature , 2012. – 368 с.
3. Talochko P.P. " Ancient Kiev " , " Naukova Dumka " , Kiev - 1976
4. Kyiv as the ecological system: nature – human being - production- ecology. Monographic issue/ Collective of the authors// under edition of P.G. Shyshchenko, Y.B.Oliynyk, V.V. Stetsyuk – Kyiv: All-Ukrainian ecological League, 2001. – 259 pages.
5. Lysa Gora. Collection of local history materials. Author - compiled by V. Lysenko. Kyiv, 2008
6. Urban ecology : Textbook . - K .: Libra , 2000. - 464 p .
7. <http://www.explorer.kiev.ua/podzemelya-lysoj-gory/>
8. <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/LysaGora.html>

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3

Масляк Петро Олексійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний імені Тараса
Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: Petro_maslyak@ukr. net

Ісько Ірина Володимирівна
Остафійчук Тетяна Олексіївна

Європейський колегіум, м. Київ, Україна
Спеціалізована школа №9, м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Мета. Розглянути недостатньо вивчені проблеми соціальної географії, зокрема географічні прояви інстинкту території як в окремих людей, так і в їх спільнотах.

Методика. В процесі написання статті використовувалися методи теоретичного, а також експериментально-емпіричного рівня. Застосований метод спостереження за просторовою поведінкою людей. Здійснювалося також анкетування учнів.

Результати. Звернута увага географів на актуальність досліджень інстинкту території в соціумах. Проаналізовано стан вивчення соціальних просторів різних ієрархічних рівнів. Досліджені деякі аспекти просторової поведінки людей. Визначені межі особистого простору людини.

Наукова новизна. Вперше досліджено деякі аспекти соціального прояву інстинкту території.

Практична значимість. Запропоновані сфери практичного застосування понять «інстинкт території» і «життєвий простір».

Ключові слова: соціально-географічний простір, інстинкт території, життєвий простір.

УДК 911.3

Масляк Пётр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: Petro_maslyak@ukr. net

Исько Ирина Владимировна
Остафийчук Татьяна Алексеевна

Европейский коллeгиум, г. Киев, Украина
Специализированная школа №9, г. Киев,
Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Цель. Рассмотреть недостаточно изученные проблемы социальной географии, в частности географические проявления инстинкта территории как в отдельных людей, так и в сообществах.

Методика. В процессе написания статьи использовались методы теоретического, а также экспериментально-эмпирического уровня. Применен метод

наблюдения за пространственным поведением людей. Осуществлялось также анкетирование учащихся.

Результаты. Обращено внимание географов на актуальность исследований инстинкта территории в социумах. Проанализировано состояние изучения социальных пространств разных иерархических уровней. Исследованы некоторые аспекты пространственного поведения людей. Определены пределы личного пространства человека.

Научная новизна. Впервые исследовано некоторые аспекты социального проявления инстинкта территории. Практическая значимость. Предложены сферы практического применения понятий «инстинкт территории» и «жизненное пространство».

Ключевые слова: социально-географическое пространство, инстинкт территории, жизненное пространство.

UDC 911.3

Masliak Petro Olekseevich,
Doctor of Geographical Sciences, Professor

Kyiv Taras Shevchenko National University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Petro_maslyak@ukr.net

Isko Iryna Volodimirovna
Ostafiychuk Tetiana Alekseevna

European College, Kyiv, Ukraine
Specialized school №9, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF SOCIAL SPACE

Purpose. Consider insufficiently studied problems of social geography in particular geographical area as a manifestation of instinct in individuals and their communities.

Methods. In the process of writing used methods of theoretical and empirical level. The applied method of monitoring the spatial behavior. Carried out through interviews with students.

Results. Pay attention to the relevance of geography research area instinct in society. The state of the study of social spaces of different hierarchical levels. Some aspects of spatial behavior. The limits of personal space man. Scientific novelty. The first time the expression of social instinct territory.

The practical significance. The proposed scope of the practical use of the concepts of «instinct territory» and «living space».

Keywords: social and geography space, instinct territory, living space.

Постановка проблеми. Соціально-географічний простір – це простір суспільства у сукупності з усіма сферами географічного середовища. Він є найбільш динамічним і являє собою просторово-часове поєднання суспільних об'єктів, явищ і процесів у сукупності з природним оточенням. Вперше ідеї про соціально-географічний простір були викладені професором Лундського університету (Швеція) Т. Гегерстрандом на початку 70-х років ХХ ст. В основі цієї теорії лежить ідея розкриття простору і часу в формі єдиної, нерозривної просторово-часової організації. Сміслові поле соціально-територіальної організації простору ґрунтується на географічному положенні певних соціальних об'єктів території, яка утримує на собі соціальні об'єкти, межах і кордонах, які

відокремлюють одну соціальну територію від іншої, внутрішній просторовій диференціації соціальної території і, звичайно, на поняттях територія, територіальна організація, простір.

Територія в соціальній географії розглядається як: 1) частина поверхні земної суші, з властивими їй природними, а також створеними в результаті людської діяльності властивостями, об'єктами і ресурсами. Вона є середовищем проживання і діяльності людей, інтегральним економічним ресурсом і, нарешті, невіддільною частиною екологічної системи з природними процесами, що в ній відбуваються. Територія виступає як конкретний географічний простір для розміщення на ній об'єктів і визначає просторові відносини між ними і людьми, що його населяють. Вона не лише несе на собі нерухомі і рухомі об'єкти та суб'єкти, але й передає їм свої властивості, змінюючи їх, організовуючи і об'єднуючи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Саме тут виникає одна важлива, але практично не досліджена проблема саме соціальної географії. Вона полягає в тому, що на відміну від економічної географії, яка має справу переважно з нерухомими об'єктами, соціальна географія в значній мірі орієнтується на вивчення просторово мобільних суб'єктів. Такі проблеми не характерні для соціології. В соціальній географії вони назріли і їх вирішення знаходиться, перш за все, в теоретико-методологічній площині. Останні події в Україні і світі, які пов'язані з географічними проявами притаманних людині природних інстинктів вказують на актуальність саме суспільно-географічних напрямків їх вивчення. Однак публікації, присвячені цій важливій проблемі, фактично відсутні.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. З врахуванням специфіки території регулюється розміщення об'єктів шляхом обмеження їх кількості, лімітується чисельність населення. В цьому сенсі територія є самостійним специфічним ресурсом. Територія має певну місткість, тобто в господарському і соціальному відношенні її освоєння має «межі». Вони визначаються не лише таким показником, як площа, але і рівнем екологічної і психологічної напруженості. Місткість території оцінюється як функція від двох змінних: сили антропогенного навантаження і стійкості природного середовища до цього впливу. Вона також залежить від форми господарської організації простору. Вид використання території пов'язаний з концепцією «функції місця», яка розуміється як задоволення певних потреб суспільства.

В іншому сенсі територію розуміють як адміністративно-територіальну одиницю в ряді держав. І в цьому відношенні територія також наділена значним соціальним змістом. Вона виділяється поряд з основною адміністративною одиницею за ознаками меншої обжитості, гіршої освоєності, військових дій чи антитерористичних операцій та ін., з обмеженими правами місцевого управління тощо. Території виділяються в Ліберії (поряд з провінціями і графствами), Аргентині (поряд з

провінціями), Індії, Венесуелі, Мексиці, Бразилії, Австралії (поряд із штатами), Канаді (поряд із провінціями, Нікарагуа (поряд з департаментами). В Україні в 2014 р. виникли поняття окупованої Росією території, території проведення АТО (антитерористичної операції).

Постановка цілей статті (Постановка завдання). Завданням даної статті є звернення уваги науковців, які зайняті вивченням суспільної географії до проблем географічних проявів природних інстинктів людини.

Виклад основного матеріалу. В соціальній географії, на відміну, скажімо від економічної географії, велике значення має особистий простір людини. Він проявляється в інстинкті території. Фактично множина таких особистих просторів і вибудовує соціальний простір країни в цілому. Кожній живій істоті (тваринам, риbam, птахам, а також комахам) притаманний інстинкт території. Ми чуємо спів птахів, але рідко замислюємося над тим, навіщо співає, скажімо соловей. Ми бачимо, як наш собака задирає лапу, але теж не усвідомлюємо причини цього явища. А вона дуже проста і дуже географічна. Ці соціальні тварини, кожна по своєму, мітять свою територію, тим самим позначаючи власний життєвий простір. Взагалі, інстинкт території належить до первісних, основних інстинктів усіх живих істот. В той же час про нього ми знаємо набагато менше, ніж про інстинкт самозбереження і розмноження.

Для людини, як для біологічної і соціальної істоти, інстинкт території притаманний, хоча про нього ми майже не згадуємо. Якщо про його біологічні аспекти хоча б є якісь публікації, то соціальні, суспільно-географічні аспекти проявів цього провідного інстинкту людини практично не досліджені. І це не зважаючи на те, що вся наша планета (суходіл) поділений на країни, постійно виникають територіальні конфлікти, вже збираються ділити океани і моря, ми живемо у територіально виокремлених населених пунктах, мікрорайонах, дворах, будинках і квартирах. Наші дачні ділянки відгороджені одна від одної. Ми не згодні віддати сусідові навіть квадратного сантиметра власної території.

Перетин кордону сусідньою державою, особливо збройний, викликає адекватну реакцію проти агресора, виникає військовий конфлікт. Таких прикладів безліч за всю історію людства. Знавіснілі агресори, яка б велика територія в них була, намагаються захопити нову і приєднати її до вже існуючої. Найяскравіший приклад сучасності – фашистська Росія, яка маючи найбільшу площу власної території у світі у 2014 р. окупувала український Крим і послала свої війська для анексії українського Донбасу. До того таким же чином вона захопили Придністров'я в Молдови, а також Абхазію і Південну Осетію в Грузії.

В одному з дачних кооперативів під Києвом розгорівся «територіальний конфлікт» між двома сусідами. Один з них вирішив замінити паркан. На межі двох сусідніх ділянок з допомогою землемірів була глибоко забита в землю арматура діаметром 2,5 см. Потім з боку сусіда була прикріплена легка сталеві сітка. Таким чином ділянка цього

дачника стала на 2,5 см ширшою за сусідню. Здавалося б практично непомітна дрібниця. Але сусід запротестував. Справу не вдалося вирішити і її передали до суду. Саме він і вирішив земельний конфлікт таким чином: 15 метрів сітка була натягнута з одного боку, а інші 15 метрів з іншого.

Стосовно території, власного простору, який окрема людина чи цілий соціум вважають, з тих чи інших причин своїм, дії як окремих людей, так і різномасштабних суспільних груп можуть набувати вкрай агресивного характеру. Класичний випадок у ХХІ ст. презентує Росія. І в цьому сенсі агресивні територіальні дії останньої практично нічим не відрізняються від класичних проявів інстинкту території у багатьох тварин. Саме через прояви інстинкту території у тваринному світі ми можемо в значній мірі пояснити деякі, здавалося б незрозумілі, алогічні і неприпустимі у цивілізованому світі дії окремих державних діячів і країн.

У цьому контексті необхідно зазначити, що абсолютно не є архаїчною, як вважають деякі географи і не лише географи, одна з провідних географічних концепцій, так звана організмена теорія. Її провідники Ф. Ратцель і Р. Челлен розглядали держави як живі організми, що борються між собою за ресурси, тобто власне «місце під Сонцем». Як і будь-який живий організм, держава, як територіальне утворення, за цією теорією, проходить певні етапи розвитку: народження, зростання і змужніння, занепад, неминуха смерть. Як і люди, держави можуть жити недовго або бути довгожителами.

Р. Челлен взагалі вважав, що держава, як і будь-яка людина, крім тіла (території) має ще й душу (народ або націю). Як живий організм, держава у своїх діях керується природними інстинктами. Серед них найсильнішими є інстинкт самозбереження і зростання. Від себе додамо, що до вже названих інстинктів необхідно додати й інстинкт території.

Саме організмена теорія дає нам можливість через набагато більш досліджений біологами інстинкт території в тварин розкрити особливості його прояву й у людей, а також створених ними суспільних груп. Зокрема агресивні дії одних країн проти інших. Так, перелітні птахи навесні захоплюють територію і сповіщають інших птахів співом, що вона зайнята. При цьому спостерігається одна цікава і показова саме для людського соціуму особливість. Птахи можуть терпіти на власній території птахів інших видів, але ні в якому разі не представників свого виду. В людських суспільствах найбільшими територіально-просторовими ворогами є не віддалені один від одного держави, а в будь-якому сенсі близькі, в тому числі й просторово, до них країни і народи.

Фактично ті ж просторово-територіальні проблеми виникають у зовсім різних істот в природі – від риби тріски до мавп-ревунів, від коників до мишей. Різні ареали їх поширення, вони живуть на різних материках, але всі неодмінно затято слідкують за недоторканістю власних кордонів. Учені вже давно помітили, що існує певна, суворо обмежена кількість особин одного виду на певній території. Перевищення цієї

кількості призводить до популяційного стресу, масових міграцій, самогубств, епідемій тощо. Якщо малого коника-стрибунця, всім відому комаху, помістити серед дзеркал, де він бачитиме довкола себе себе самого, помноженого на безліч дзеркальних відбитків, в нього одразу починають відростати крила і він перетворюється на «кару небесну», тобто сарану. Відомі факти самогубства лемінгів і антилоп гну, які надто розмножились на певній території. Те ж саме трапляється і з іншими травоядними тваринами, наприклад вівцями.

Цікавим є і той факт, що в цих тварин інстинкт території у вигляді популяційного стресу часто-густо переважає навіть інстинкт самозбереження, який як і інстинкт розмноження належить до основних інстинктів усіх живих істот. Це вказує на те, що інстинкт території теж можна віднести до основних інстинктів і що він відіграє регулюючу роль.

В чому ж тоді головна цінність території для всіх живих істот, включаючи й людину? Пояснення просте – територія володіє певним комплексом ресурсів для життя як окремих індивідів, так і соціумів. Крім того, територія в геометричному сенсі є простором, який несе на собі, утримує на собі всі рухомі і нерухомі суб'єкти і об'єкти.

В далекому минулому еволюція витворила інстинкт території як природний регулятор кількості певного виду живих істот на територіях різного таксономічного рангу. Дія цього інстинкту, точніше механізм такої дії все ще не до кінця зрозумілий. Наприкінці ХХ ст. вчені на ізольований острів поблизу берегів Канади завезли лосів і вовків. Тварини не могли залишити цей острів і вимушені були жити поруч. Лосі, маючи багато їжі дуже швидко розмножились і їх кількість досягла тисячі особин. Зоологи, які не втручалися в природний перебіг подій були впевнені, що маючи стільки їжі вовки теж почнуть бурхливо розмножуватися. Але цього не сталося. Кількість вовків досягла приблизно 30 особин і подальше зростання їх кількості припинилося. Зоологам цієї загадки так і не вдалося розгадати. І не дивно. Вона не зоологічна, а суто географічна, просторово-територіальна. Інстинкт території призвів до того, що вовки поділили острів на окремі ділянки і потім нікого вже туди не пускали. Всякого вовка, який порушував ці межі просто загризали.

Примати теж володіють цим інстинктом. В одному з німецьких зоопарків створили ідеальні умови для існування макак-резус з метою їх розмноження. Чудова їжа в необмеженій кількості, науково обгрунтовані умови утримання. Вчені добились свого, мавпи почали бурхливо розмножуватися. І раптом сталося неочікуване. Мавпи немов показалися і почалася справжня війна на знищення собі подібних. Вона закінчилася горою трупів. Зоологи пояснили це явище стресом перенаселення. Хоча це дійсно так, але першопричиною все таки був не він. Популяційний стрес сам є наслідком глибшої біологічної причини – дії інстинкту території.

Інстинкт території у людей проявляється в дечому ідентично з тваринами, але існують і певні відмінності. Це пов'язано з тим, що умови

життя в людей інші і це призводить до того, що прояв цього природного інстинкту їм приходится в собі гальмувати. Ми дослідили, чи діє інстинкт території в жителів великого міста, найбільшої агломерації нашої країни, міста Києва. З цією метою велися спостереження за заповненням вагонів метро на кінцевих зупинках. Бралися всі існуючі в Києві лінії. Звичайно, що експеримент проводився не в години пік. Спочатку люди сідають по одному якомога далі один від одного. Окремі компанії, родини чи пари теж сідають окремо. Це і є прояв інстинкту території у людей великого міста, які, здається вже давно звикли до скупчення на обмеженій території. Коли вільних купе вже немає, люди сідають другими, потім третіми і т.д.

Інстинкт території знаходиться у підсвідомості людини. Абсолютна більшість людей його не усвідомлює. Вченими інстинкт території теж майже не досліджений. Парадоксальним чином найменше уваги йому приділяють саме географи.

Уявімо собі таку ситуацію. Ви придбали квиток на кіносеанс в кінозалі на 1000 місць. Місця в квитках не вказані, сідай де хочеш, бо продано всього декілька квитків. Ви зайшли до зали першим і пробралися в самий її центр, де навколо немає нікого. І ось до зали заходить чоловік і подивившись на пусте приміщення проходить і сідає біля вас. Більшість людей сприйме такі дії як прояв агресії. Ви прийшли першими і зайняли не лише місце, але й певний простір навколо себе.

Яка ж територія необхідна одній людині, одній родині, одній нації, щоб почувати себе комфортно? Це питання донині малодосліджене. Біологи давно визначили, що для родини солов'я необхідна ділянка в півтори тисячі метрів. Визначені оптимальні межі життєвого простору для вовків, гієн, левів, гусей і навіть піскарів. Для людей чомусь ніхто таких розрахунків не робив.

Радянський Союз був мабуть піонером у проведенні злочинних експериментів над людьми, в тогу числі й просторово-територіальних. Це тут ліквідували хутори, зігнали людей до колгоспів, переселили їх до комунальних квартир. І колгоспи, і комунальні квартири перетворилися на своєрідний простір ненависті людей, вимушених жити в обмеженому просторі на очах собі подібних. Тіснота в комуналках породила безліч прикладів здавалося б безпричинної злості, агресії, неприязні. Причина ж полягає в пригніченні природного для людей інстинкту території.

Не тільки різні тварини, але й різні нації мають різний інстинкт території. Українці, прибалти, шведи, фіни та деякі інші народи завжди намагалися поселятися на хуторах. В Україні це була садиба окремої родини в радіусі близько 1 км від якої ніхто інший не поселявся. В Фінляндії такий радіус складав декілька кілометрів, в Австралії – іноді десятки кілометрів. В Росії ж здавна жили общиною. Можливо саме це й витворило в росіян агресивну, стосовно інших народів, просторово-територіальну ментальність. Інстинкт території в нації нині в більшості випадків співпадає з кордонами держави, яку ця нація витворила. Тому так

болісно реагує будь-яка нація, і це цілком природно, на порушення агресором власного життєвого простору і готова силою зброї відстоювати свою територіальну цілісність. В ХХІ ст. це в найяскравішій формі проявилось під час військової агресії Росії проти України. Анексія Росією українського Криму, вторгнення до Донбасу примусила активізувати приспаний інстинкт території української нації. Внаслідок цього виник відповідний психологічний стрес, який не пройде до тих пір, поки не буде відновлена втрачена територіальна цілісність України.

Особисту територію людини найпростіше можна уявити у вигляді умовного кола, яке оточує людину звідусіль. В межах її огляду це коло в значній мірі витягнуте вперед і близьке до еліпса. В різних людей його площа різна. Наші дослідження вказують на те, що у більшості людей їх особисте поле становить 0,5 – 1,0 м. Ближче до себе пересічна людина чужих, незнайомих їй людей намагається не підпускати. Звичайно, що це не стосується переповненого транспорту, мітингів тощо.

В містах майже щоденно цей особистий простір людини порушується. Через це мешканці великих міст живуть з майже постійно увімкнутим сигналом тривоги. Одні люди «безпричинно» скидають накопичену злість на інших, багато ж хто таїть її в собі. Звідси й виразки шлунку та серцеві напади. Теж саме трапляється і з порушенням соціальним простором нації. Агресія Росії і захоплення нею Криму і частини Донбасу призвели до постійного стресу вже не однієї людини, а цілої української нації. Крім природного на кожного народу патріотизму, відправка тисяч добровольців на війну на Донбас пояснюється ще й тим, що ці люди не змогли жити в умовах постійного стресу. Добровольці розповідали, що з прибуттям у зону військових операцій і активні дії щодо знищення російських військ і російських найманців призводили до того, що стрес одразу проходив.

Очевидно, що необхідним є продовження об'єктивних географічних наукових досліджень як особистого простору людини, так і просторово-територіальних проявів соціумів. Цими проблемами міждисциплінарного характеру нині в дуже обмежених обсягах займаються демографи, біологи, історики, психологи. Однак, організатором і координатором подібних досліджень безперечно має бути соціальна географія, як частина суспільної географії.

Чи необхідно враховувати інстинкт території при територіальному плануванні, проектуванні, здійсненні територіальної політики? Звичайно, що потрібно. Занепад окремих територій в різних частинах світу, в тому числі й рекреаційно-туристичних в деяких країнах, відбувається не в останню чергу через абсолютне нехтування цього важливого інстинкту людини. Скажімо в Києві, в процесі його розвитку в останні роки проблема «гвалтування» інстинкту території киян як соціуму набуло системного характеру. Середовище існування людини в столиці не просто заповнюється все новими об'єктами там, де їх не повинно бути, воно

перетворюється на аморфну територію, яка не має ніяких меж. Саме через це в Києві масового характеру набуває явище, коли до цілих мікрорайонів, окремих будинків не пускають нікого стороннього. «Обгороджування», стихійне створення власного малого світу без чужаків і є проявом інстинкту території в людей. Крім того, іншим масовим явищем в столиці стали справжні війни місцевих жителів за територію, коли сотні людей виходять на вулиці з метою відвоювання відібраної у них забудовниками території, яку вони вважають своєю. Та й Майдан був не тільки суспільно-політичним явищем, але й у значній мірі явищем суспільно-географічним.

Останні події в найбільших містах країни, і, перш за все в Києві, які проявилися в формі масових протестів місцевих жителів проти забудови територій, які вони вважають своїми, власним життєвим простором і тому не терплять вторгнення на нього чужих, вказують на те, що наука, зокрема і географія в цій царині в значній мірі відстає від запитів суспільства. На жаль, цими проблемами нині опікуються майже виключно журналісти і громадські активісти. Практично немає адекватних часові наукових розвідок, які б розглядали проблему не з емоційно-амбіційної точки зору, а з науково-методичної. Донині незрозумілі внутрішні, глибинні причини такої затятої боротьби за територію.

Мотиви забудовників є очевидними, отримання прибутку за будь-яку ціну. Однак мотиви протестувальників не є настільки простими, як це здається на перший погляд. В багатьох випадках таке будівництво в цілому вигідне місцевим жителям. А це вказує на те, що тут вже діють не стільки тверезий розрахунок і аналіз, скільки природні інстинкти.

Висновки. Напевно, вже назрів час введення до теорії і практики районного планування, регіональної політики, Генеральних планів розвитку міст, містобудівництва понять і термінів інстинкт території і життєвий простір. Вони повинні мати конструктивний, перш за все географічний зміст. В цьому сенсі інстинкт території можна визначити як відчуття рівня комфортності життя в його просторово-територіальному вимірі. В залежності від комплексних особливостей соціуму та суспільного часу, в якому вони проявляються, інстинкт території може набувати різних просторових масштабів.

В цьому ж зв'язку варто також звернути увагу на таке поняття як життєвий простір. Це цілком конструктивне поняття соціальної географії, якщо з нього зняти лушпиння політичних нашарувань. На нашу думку, життєвий простір є територією, яка розглядається як достатній ресурс для забезпечення життєвих потреб людини чи соціуму. Обшир життєвого простору в значній мірі визначається інстинктом території і є поняттям відносним. З часом він може то розширюватися, то звужуватися.

Таким чином, проблема не лише існує, але й постійно загострюється. Однак наука, і в першу чергу соціальна географія, з незрозумілих причин її не вивчає. Більш того, донині відсутнє й усвідомлення важливості дослідження простору соціумів з точки зору інстинкту території,

притаманного всім людям. Дану статтю можна розглядати як таку, яка намагається привернути увагу географічних наук, і в першу чергу економічної та соціальної географії до розгортання наукових досліджень у цьому цікавому і актуальному напрямку.

УДК 911.3

Бобровицький Анатолій Всеволодович,
кандидат географічних наук

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: temsweden@gmail.com

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ЧУТЛИВІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТОВИЙ ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР

Мета. У дослідженні розкривається еволюція інтеграційного процесу з давньо історичних часів до сучасності з врахуванням мотивації цього процесу за історичний час.

Методика. Автором використовувались такі методи як історичний аналіз, порівняльний аналіз теорій економічної інтеграції та аналіз формування інтеграційних регіональних утворень, порівняльний аналіз різних шкіл вивчення інтеграційних процесів. Зокрема використано як приклад етапність розвитку та формування Європейського Союзу.

Результати. Розглядалися інтеграційні процеси з токи зору їх загальної ефективності. В процесі дослідження виявлено таке поняття як рівень ефективної інтеграції, що є вищою точкою в інтеграційному процесі і, після, якої починаються дезінтеграційні процеси.

Наукова новизна. Використання наукових підходів в плануванні розвитку держав та територій за врахування фактора рівня ефективної інтеграції дозволить здійснювати вказані процеси ефективно, оптимально витратно та без наближення до зони ризиків дезінтеграції, а значить, сприятиме сталому розвитку територій.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані при імplementації положень Угоди про асоціацію України є Європейським Союзом.

Ключові слова: інтеграція, теорія економічної інтеграції, рівень ефективності інтеграції, сталий розвиток

УДК 911.3

Бобровицький Анатолій Всеволодович,
кандидат географических наук

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: temsweden@gmail.com

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНТЕГРАЦИИ В МИРОВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО

Цель. В исследовании раскрывается эволюция интеграционного процесса с древне исторических времен до настоящего времени с учетом изменений мотивации данного процесса за исторический период.

Методика. Автором использовались методы исторического анализа, сравнительного анализа теорий экономической интеграции и анализ формирования интеграционных региональных образований, сравнительный анализ разных школ

изучения интеграционных процессов. В качестве примера использовано исследование этапов развития и формирования Европейского Союза.

Результаты. В процессе исследования выявлено такое понятие как уровень эффективности интеграции, которая является наивысшей точкой в интеграционном процессе и, после которой, дезинтеграционные процессы преобладают над интеграционными.

Научная новизна. Использование научных подходов в планировании развития государств и территорий с учетом фактора эффективности интеграционного процесса позволит осуществлять указанные действия и эффективно и принимать соответствующие решения без приближения к зоне риска дезинтеграции, а значит, будет положительно влиять на устойчивые развития территорий.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы в процессе имплементации Договора об ассоциации Украины и Европейского Союза

Ключевые слова: интеграция, теория экономической интеграции, уровень эффективности интеграционного процесса, устойчивое развитие.

UDC 911.3

Bobrovytskyi Anatolii Vsevolodovich,
Candidate of Geography Sciences

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: temsweden@gmail.com

SOCIO-GEOGRAPHIC NATURE OF INTERGRATION IN GLOBAL GEOGRAPHIC SPACE

Goal. The study revealed the evolution of the integration process with ancient historical times to the present, taking into account the motivation of this process by historical time.

Methodology. The author used methods such as historical analysis, comparative analysis of theories of economic integration and analysis of formation of regional integration structures, comparative analysis of different schools studying integration processes. Specifically used as an example of stages of development and formation of the European Union.

Results. The focus was on the integration process of the current of their overall effectiveness. The study found the notion of effective integration level, which is the highest point in the integration process and after, which begin disintegration processes.

Scientific innovation. Using scientific approaches in the planning of states and territories by measuring the extent of effective integration will allow for the following processes efficiently and optimally without costly approach to risk zone disintegration, and thus contribute to sustainable territorial development

Practical value. Research result can be useful in the process of implementation of Association Agreement between European Union and Ukraine

Key words: integration, the theory of economic integration, notion of effective integration, sustainable development

Постановка проблеми. Питання ефективності, мотивації та результатів інтеграційних процесів не були предметом географічних, історичних та економічних досліджень. В працях географів та фахівців суміжних сфер досліджувався процес інтеграції, його стадії. Практично не проводились дослідження щодо визначення максимально можливого рівня

інтеграційних процесів та зворотного впливу інтеграції на стан його суб'єктів. Саме дослідження цих питань є ключовою проблемою даної публікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільшу зацікавленість у науковців викликали форми та причини інтеграції, а також можливість та наслідки інтеграційних процесів країн з однаковим рівнем розвитку та країн з різними рівнями розвитку. Питання про рівень інтеграції є предметом досліджень учених США – Бела Баласса (1961); Альбертін Глорія А. (1968), Ліпслі К.Г (1960); Хосні Арм Садек (2103), Європи Ф. Тоумас (2010), РФ – Кіреєв (2008), А.Вельямінов (2013) та інших країн.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. В деяких публікаціях автори наводять класифікації Б.Баласса навіть без посилання на авторство останнього. Автори обмежуються удосконаленням існуючих класифікацій та достойною увагою опису інтеграційних утворень без аналізу сутності кожного з етапів та потенційних наслідків. Однак не отримало відображення питання прогнозування розвитку у разі досягнення найвищого рівня – повної економічної інтеграції [Б.Баласса . 1961 рік (B.Balassa, 1961)]. З іншої точки зору найвищий рівень інтеграції як її відсутність несе загрози суспільно-територіальним утворенням, що мають спільні кордони та розташовані в межах того самого географічного регіону.

Цілі. Дослідження різних рівнів інтеграційних процесів з огляду на причини їх виникнення та впливу на розвиток окремих учасників, включаючи дослідження таких понять як компактність розміщення учасників інтеграційних об'єднань (сусідське положення спільне та/або однакове економіко-географічне положення), відповідність рівнів соціального та економічного розвитку учасників та спільні проблеми та спільність завдань по подоланню існуючих проблем (розвиток спільних ринків, товарів та послуг, спільне вирішення капіталоємких та фондоемких проблем на спільній території).

Поняття – інтеграція, що у перекладі з латині значить поєднання має тривалу історію та поєднання з словом економічна. Оскільки предметом суспільної географії є дослідження суспільних утворень, розміщених на певних територіях, то інтеграція (економічна інтеграція) є поєднанням територій через розвиток економічних, соціальних, політичних та інших зв'язків між територіями, що є суспільно-територіальними утвореннями. Історія поняття сягає сивої давнини, коли для виживання групи первісних людей об'єднувались в племена для захисту дітей і жінок, спільного полювання на тварин, що були значно сильнішими за людину. В таких групах людей утворились ієрархії та почали розвиватись зачатки спеціалізації, оскільки в племені, як правило, кожен займався тим, що він краще умів та що необхідно для забезпечення життя племені.

Більш високою організаційною структурою стало суспільне утворення, яке усвідомило свою єдність з територією, на якій воно

проживає. Усвідомленні необхідності захисту території (ареалу розповсюдження тварин та рослин, що забезпечували існування племені, джерела води тощо) привело до структурування суспільного утворення у залежності від потреб його мешканців.

Черговим етапом інтеграції суспільних утворень стало розвиток землеробства та скотарства, що прямо пов'язало існування суспільного утворення з конкретною територією, кочовий спосіб існування таких утворень перетворився в осілий. При цьому ареали існування таких суспільних утворень напряду залежали від географічних чинників – природно-кліматичних умов та ресурсів а концентрація населення в таких ареалах була пов'язана з просторовою конфігурацією природно-географічних факторів, що означає чим нерівномірне в територіальному відношенні розміщені природні ресурси, чим більша диференціація природних умов на території тим більшою концентрацією характеризуються місця з високим рівнем концентрації населення та суспільного життя. Рівномірність розміщення в просторовому відношенні ресурсів та умов для проживання призводило до дисперсного заселення території, оскільки чинник – об'єднання заради виживання на такій території був відсутній.

Таким чином нерівномірність розміщення природних ресурсів та концентрація їх в небагатьох місцях на окремі території призводила до концентрації населення та до об'єднання навколо таких «точок концентрації» заради виживання. Вища чисельність населення в точках концентрації призвела не лише до суспільної організації але й до швидкого зростання численності та браку ресурсів для проживання відповідної чисельності населення в суспільно-територіальному утворенні. Відсутність ресурсів для проживання та перенаселеність призводила до необхідності освоєння нових територій та розширення джерел для існування існуючого суспільно-територіального утворення. Сильні та перенаселені утворення підкоряли менші, або слабші утворення інтегруючи.

Іншим чином відбувався розвиток на територіях з рівномірним розміщенням природних ресурсів та однорідним природними умовами. Відсутність необхідності концентрації та розвитку суспільно-територіальних утворень не забезпечувала безпеку таких територій від зовнішніх посягань. Лише часті завоювання іншими суспільно-територіальними формуваннями викликали потребу суспільно-територіальних утворень, але це сталося на більш пізніх етапах розвитку, оскільки основною необхідністю таких утворень стала необхідність захисту території від зовнішніх посягань та забезпечення безпеки територій. На основі цього почали формуватися ієрархічні зв'язки.

Наступним етапом розвитку суспільно-територіальних утворень став обмін, який пізніше перетворився в торгівлю. Обмін виник тоді, коли суспільно-територіальні утворення добували або виробляли чогось більше ніж споживали самі, але не мали певних предметів (чи не виробляли) що

мали сусідні території в силу відсутності відповідних природно-кліматичних умов чи відсутності відповідних природних ресурсів.

Натуральний обмін, а потім, торгівля стали рушійними силами розвитку зав'язків між окремими територіями та суспільно-територіальними утвореннями. Саме торгівля стала фактором поєднання територій, суспільно-територіальних утворень та основою розвитку інтеграції. Рушійною силою інтеграційних процесів стали; нерівномірність розміщення природних ресурсів на території; відмінність природно-кліматичних умов, різниця в географічному положенні територій, відмінність типів розселення та рівень осілости населення. Такі фактори слід віднести до первинних, що мали ключове значення на ранніх стадіях історичного розвитку людства.

З розвитком продуктивних сил та виробництва на процес інтеграції впливають більш складні процеси всередині суспільно-територіальних утворень, оскільки система зав'язків у суспільстві та взаємозв'язки між територіями формувались на політичних, економічних та безпекових принципах. Окрім головних факторів слід виділити також соціальні, ментальні етнічні та релігійні.

Даний етап розвитку людства характеризується існуванням суспільно-територіальних утворень у вигляді держави – населення що проживає на певній території об'єднане системою ієрархічних та економічних зав'язків, мовою (мовами) та спільним використанням природно-ресурсного потенціалу територій на якій утворена дана держава. Окрім того населення держави об'єднують спільна суспільна мораль, релігія (релігії) та потреби захисту громадян від зовнішніх посягань. З ростом держави та розвитком продуктивних сил зростають потреби держави, що можуть не задовольнятися внутрішніми ресурсами та веде до розширення впливу існуючої держави на сусідні території або держави. Такий вплив здійснювався певним чином: шляхом силового приєднання сусідніх держав з метою отримання доступу до природних ресурсів та багатств сусідньої держави або шляхом об'єднання двох і більше держав для захисту від зовнішніх ворогів та для вирішення економічних питань.

Ілюстрацією першого напрямку є утворення імперій – завоювання сусідніх держав та перетворення їх в частину однієї держави. З розвитком продуктивних сил і транспорту зокрема масштаби цього процесу набували глобального характеру. Перші імперії, як правило, утворювались шляхом завоювання сусідських держав. А сама імперія була територіально компактною. Метрополія безпосередньо межувала з колоніальними володіннями. Прикладами таких імперій можна назвати Візантійську Імперію, Римську Імперію, Османську Імперію, Російську імперію.

Розвиток продуктивних сил та різниця в економічному розвитку між колоніями і метрополіями утворили дисперсні імперії з метрополією, як правило на європейському континенті та колоніями, розміщеними по усій планеті. Прикладами таких територіальних утворень з жорсткою

залежністю – економічною, політичною та військовою від метрополії були Британська, Французька, Голландська, Німецька імперії.

Вони є класичними прикладами розвитку інтеграційних процесів в стародавньому світі, в середні віки та новій історії. Така форма інтеграції носила силовий характер, але по свої суті була соціальною та економічною, оскільки після колонізації в на нових територіях встановлювались системи взаємовідносин, що панували в метрополії. Оскільки метрополія знаходилась на більш високому рівні розвитку, то досягнення впроваджувались на колонізованих територіях, Такий період в розвитку інтеграції слід назвати класичним силовим типом.

У новітній історії формування інтеграційних утворень продовжувалось шляхом силового захоплення одних державних утворень іншими. Але в силу зростання конкуренції між розвиненими економіками, що були територіально сконцентровані в межах Європейського континенту відбулося послаблення метрополій. Початок ХХ ст. ознаменувався переходом економічної конкуренції у військове протистояння. Почалася Перша світова війна, наслідком якої стало посилення процесів політичної та економічної дезінтеграції в світі та розпад сучасної колоніальної системи. У результаті Першої світової війни утворилася біполярна глобальна економічна система, що базувалась на різних ідеологіях та економічних принципах. Економічна конкуренція між двома системами викликала глобальну економічну кризу, в результаті якої швидко формувались два тоталітарні утворення, що прагнули переділу світової економіки та встановлення нового економічного порядку.

Цей період характеризується спробами встановлення правил та відносин на глобальному рівні – була утворена Ліга націй, що не відіграла потрібної ролі у створенні системи світових економічних відносин та правил, а прагнення Третього Рейху та СРСР до світового господарства призвело до II Світової війни, в результаті якої протистояння двох економічних систем лише поглибилось. Економічна конкуренція перетворилась в протистояння військово-промислових комплексів та до зростання глобальної загрози фізичного знищення людства. Шляхом військового та політичного впливу була утворена система держав з різними ідеологіями та різними принципами функціонування економік.

В результаті II Світової війни були утворені глобальні інституції метою яких мало стати формування світового порядку, у тому числі світового економічного порядку та системи міждержавних відносин у різних сферах життя. Такими інституціями стали: Організація Об'єднаних Націй – політична структура для регулювання міждержавних та регіональних відносин (Україна була однією з країн засновниць даної організації). Для регулювання рівнів економічного розвитку країн світу та допомоги у вирішенні економічних питань на світовому рівні було утворено Міжнародний валютний фонд, Групу організацій Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Банк міжнародних розрахунків, Світової

Організації Торгівлі та інші організації, що регулюють відносини на міждержавному та галузевому рівнях. З цього часу починається формування світової економічної системи, як системи.

Події 90-х років XIX ст. перетворили біполярний світ в конкурентний та багатополарний. Це пов'язано з розпадом так званої «соціалістичної системи» та перемогою ринкової економічної системи.

Однак протягом усього періоду після закінчення II Світової війни продовжувались пошуки щодо удосконалення взаємодії економік різних країн, використання досягнень одних країн для розвитку інших, збільшення ринків від національних до регіональних і глобальних. Найбільш успішними були такі інтеграційні процеси на Європейському континенті. Були утворені Союз вугілля та сталі, Союз співробітництва у галузі освоєння атомної енергії та Європейські економічні співтовариства. Необхідністю такого об'єднання стало зростання конкуренції у галузі металургії та вуглевидобування та освоєння атомної енергії, тому 6 Європейських країн підписали відповідні угоди щодо об'єднання своїх зусиль у розвитку цих галузей. Окрім того надзвичайно важливим для цієї групи країн було розширення ринків збуту своєї продукції шляхом їх об'єднання. Початок взаємодії європейських країн щодо економічного співробітництва для забезпечення прискореного розвитку та конкуренції. Саме до цього часу відноситься розробка теоретичних основ інтеграції та фактори її розвитку. Основною працею, що відноситься у часовому вимірі до цього періоду належить монографія Бела Баласси (Bela Balassa) «Теорія економічної інтеграції» (1961 р.), у якій висвітлено стадії економічної інтеграції та дано визначення економічної інтеграції як «заборона дискримінації в межах одного регіону». У відповідності до формулювання Кахнерта et al [Kahnert et al 1969] економічною інтеграцією є «процес прогресивного усунення бар'єрів, що існують на державних кордонах»

Чимало дослідників давали своє визначення інтеграції. Серед них можна виділити визначення Махлупа [Machlup 1977] як процес об'єднання окремих економік в єдиний економічний регіон». У перекладі з латинської слово «інтеграція» значить поєднання розрізнених частин в єдине ціле. Саме визначення інтеграції є ключовим для розуміння процесу та для аналізу його наслідків.

У відповідності до стадій інтеграції за Б.Баласою Європейський Союз є найбільш організованим та структурованим інтеграційним утворенням, взірцем для розвитку аналогічних регіональних утворень. Але слід зауважити, що в монографії Б.Баласси не проаналізовано межі інтеграції чи підходи до їх визначення з метою прогнозування ефективності інтеграційних процесів. Найбільшим досягненням праць Б.Баласси є вибудовані логічні зв'язки між інтеграційними процесами за стадіями розвитку з врахуванням об'єктивного суспільно-економічного розвитку, що базуються на певних історичних передумовах та необхідності подолання конкуренції, об'єднанні зусиль декількох країн в реалізації

глобальних високотехнологічних проєктів (наприклад освоєння атомної енергії як джерела масової та відносно дешевої енергії).

Слід відзначити, що економічний розвиток країн, що були ініціаторами формування спільних ринків та спільного виконання глобальних проєктів, перебував на приблизно однаковому рівні. Тобто, інтеграційні процеси стали необхідними і можливими між країнами що знаходяться на приблизно однаковому рівні розвитку. Що це означає? З нашої точки зору рівномірність розвитку країн значно знижує ризики домінування однієї чи кількох країн у такому об'єднанні, а значить, до фактичної нерівноправності усередині об'єднання. Інтеграційна група країн у Європі почала процеси взаємодії у сферах найбільш чутливих для кожного із учасників, а саме: вугілля та сталь та атомна енергетика.

П'ятдесяти-шістдесяті роки ХХ ст. характеризувались перевиробництвом чорних металів та пов'язаних з металургією вугільною промисловістю у зв'язку з нарощуванням виробництва металургійної продукції у США, Японії та СРСР та збільшенням видобутку вугілля в Австралії, Південно-Африканській Республіці. Для підвищення конкурентоздатності металургійної промисловості та вугільних галузей країни об'єднали свої зусилля створивши в першу чергу спільний ринок для вказаної продукції, та забезпечивши його захист від зовнішньої конкуренції а також об'єднавши зусилля на впровадження технологій для зниження витрат на виробництва у металургійній промисловості для виходу на ринки третіх країн.

Проблеми з енергозабезпеченням та відкриття можливостей атомної використання змусили компактна розміщені країни Європи об'єднати зусилля на впровадження капіталоемких технологій для спільного забезпечення країн тепловою та еклектичною енергією. Таке об'єднання дозволило прискорити розвиток наукоємних галузей та розвиток економік країн учасниць взагалі.

Формування системи взаємовідносин у базових галузях викликало необхідність удосконалення системи взаємовідносин у багатьох інших сферах, зокрема у фінансовій, тарифоутворенні, вільному пересуванні трудових ресурсів для забезпечення реалізації глобальних проєктів та обслуговуючих галузей економік. Така необхідність викликала укладення угоди про формування Європейських економічних співтовариств. В результаті чого почались процеси по координації системи норм і правил функціонування економік країн учасниць.

У зв'язку з тим що європейські економічні співтовариства формувались як відкрита системі до нього поетапно почали приєднуватись країни Європи для забезпечення власних можливостей розвитку та збільшення відкритого ринку товарів та послуг для економік своїх країн. У результаті цього на території Європейського континенту утворилося найбільш інтегроване у світі міжкраїнове об'єднання у якому органічно поєднуються переваги індивідуального розвитку кожного учасника та

можливості одного з найбільших та най динамічніших у світі ринків товарів та послуг. Вказане вище відноситься до внутрішніх переваг.

Однак слід відзначити і глобальні переваги такого об'єднання. Це насамперед спільна зовнішня економічна політика щодо захисту торгових та економічних інтересів у конкуренції з іншими світовими центрами економічного розвитку – країни НАФТА, країни Південно-Східної Азії, Китайською Народною Республікою. Окрім членства кожної з країн Європейського Союзу у Світовій Організації Торгівлі, вони спільно вирішують регіональні та глобальні екологічні проблеми, власні соціальні проблеми та проблеми розвитку.

Інтеграційні процеси всередині Європейського Союзу досягли рівня при якому об'єднання країн функціонує у найбільш збалансованому режимі, що значить: функціонування наднаціональних інституцій органічно поєднується та доповнюється функціонуванням державних інституцій національного рівня, а розміри та географічне положення країн-членів Європейського Союзу найбільш оптимально забезпечує розвиток їх економік.

Серйозними викликами для існування Європейського Союзу є подальший рівень інтеграції економік та суспільного життя, що супроводжуватиметься створенням наднаціональних органів управління та втратою суверенності країнами об'єднання, про що свідчить неоднозначна реакція населення країн ЄС на спробу підготовки на прийняття єдиної конституції. Подальша інтеграція всередині Європейського Союзу може змінити цетробіжні тенденції на відцентрові та загострити існуючі економічні, історичні та політичні протиріччя всередині інтеграційного об'єднання аж до його руйнування.

У зв'язку з цим повертаючись до класифікації рівнів інтеграційного взаємодії на рівні повної економічної та політичної інтеграції (Б.Баласса, 1961) слід зауважити гіпотетичність на неможливість досягнення даного рівня інтеграційної взаємодій у міждержавних утвореннях. Оскільки втрата суверенітету та національно автентичності породжує бажання до виділення і відокремлення, незважаючи на усі переваги сталого розвитку та стабільності розвитку в регіоні. Варто стверджувати, що надмірний рівень інтегрованості є загрозою для інтеграційних процесів.

Прикладом гіперінтегрованості може бути розпад СРСР та «соціалістичний табір!», що практично перетворився в централізоване командне моносоціальне утворення з регламентованим економічним життям.

Визначення максимально допустимого рівня інтегрованості є однією з найважливіших проблем існування інтеграційних багато державних мультиціональних утворень. Іншою важливою проблемою таких об'єднань є їх керованість, особливо стосовно багатомовних багатокультурних утворень, що знаходились на момент утворення на різних рівнях економічного розвитку.

Серед інших інтеграційних об'єднань, що починають свою історію після Другої Світової Війни слід визначити об'єднання країн Північної Америки – НАФТА, що складається з США, Канади та Мексики; об'єднання країн Південно-східної Азії – АСЕАН (шість найрозвиненіших країн цього регіону); Латиноамериканська асоціація інтеграції – ЛАІ (до складу входять 1 країн Латинської Америки); Південно африканське товариство розвитку – САДЖ (до складу входять 1 країн); Рада арабської економічної єдності – РАЕЄ (до складу входить 12 країн).

Основною причиною створення регіональних інтеграційних об'єднань є подолання бар'єрів у торгівлі між країнами. За даними Світової Організації Торгівлі усього в світі з моменту існування ГАТТ а потім СОТ було підписано понад 70 міждержавних багатосторонніх договорів серед яких діючими є понад 40. Це означає що здійснюються активні процеси інтеграції країн щодо подолання міждержавних торговельних бар'єрів та спрощення торговельних відносин. Використовуючи суспільно-географічні підходи до формування таких торговельно-інтеграційних об'єднань варто відзначити їх географічну прив'язку до одного материка або частини материка, узбережжя океану або частини світу.

Прагнення кожного з митних та торговельних союзів поглиблювати взаємне співробітництво є позитивним, оскільки впливає на прискорення економічного розвитку, поглиблення географічного поділу праці та знижує чутливість економік до циклічності розвитку ринкових економік.

Висновки. Еволюція розвитку процесів взаємодії територіальних утворень (пізніше суспільно-територіальних) свідчить про необхідність такої взаємодії шляхом інтеграції економічного, соціального та інших сфер життя. Лише товарообмін між територіями (країнами, материками) є рушійною силою. Така взаємодія між окремими твореннями є процесом інтеграції. Даний процес є постійним незавершеним та поступальними. Інтеграційні процеси в останні десятиліття характеризуються прискореними темпами та структурованістю і послідовністю. Спостерігається досягнення найвищого рівня інтегрованості у відповідності до розробок теорій економічної інтеграції, що веде до ризиків нівелювання національної, природної та країнової різноманітності та може призвести до зворотних процесів - дезінтеграції та повернення непрогнозованого та не передбачуваному шляху розвитку територій, тому вкрай важливим є визначення найвищого ефективного рівня інтеграції та питання наступної гармонізації відносин у таких інтеграційних об'єднаннях. Аналогічні проблеми можуть стати головними викликами для глобальних інтеграційних процесів.

Список використаних джерел:

1.Костюнина Г.М. Интеграционные объединения мира / Г.М. Костюнина, Н.Н. Ливенцев // Мировая экономика и мировые экономические отношения // Под редакцией А.С.Булатова и Н.Н.Ливенцева, - Москва, Магистр, 2008

2. Вельяминов А. Региональная интеграция в условиях глобализации // *Обозреватель* / 2/20/2013, Москва, с- 43 – 57
3. Киреев А.П. Международная экономическая интеграция. Москва. Норма, 2008 с.18
4. Синцеров Л.М. Глобальная интеграция за 150 лет. Пространственные структуры мирового хозяйства.//Под редакцией Н.С. Мироненко, Москва, Пресс-Соло, 2009
5. Ballassa, Bela, The Theory of Economic Integration, Homewood, Illinois, Richard D. Irvin, 1961 ,
6. Albertin, Giorgia, Regionalism or Multilateralism. A Political Economy Choice. IMF Working Paper WP/08/65, Washington D.C., International Monetary Fund 1968.
7. Lipsey, R. G., The Theory of Custom Unions: A General Survey: The Economic Journal, 1960 pp. 496 – 513
8. Levy, Philip I., A Political-economic analysis of free-trade agreements, The American Economic Review 87 (4) pp. 506 – 519
9. Hosney Arm Sadek, Theories of Economic Integration: The Survey of Economic and Political Literature, // International Journal of Economy, Management and Social sciences, 2(5) May 2013, pp. 133 – 155
10. Forsberg Tuomas, Integration Theories, Theory Development and European Security and Defense Policy// Paper presented at the Fifth Pan-European Conference on EU Politics, 23-26 June, 2010, Porto, Portugal

Список использованных источников:

- 1.Костюнина Г.М. Интеграционные объединения мира / Г.М. Костюнина, Н.Н. Ливенцев // *Мировая экономика и мировые экономические отношения* // Под редакцией А.С.Булатова и Н.Н.Ливенцева, - Москва, Магистр, 2008
2. Вельяминов А. Региональная интеграция в условиях глобализации // *Обозреватель* / 2/20/2013, Москва, с- 43 – 57
3. Киреев А.П. Международная экономическая интеграция. Москва. Норма, 2008 с.18
4. Синцеров Л.М. Глобальная интеграция за 150 лет. Пространственные структуры мирового хозяйства.//Под редакцией Н.С. Мироненко, Москва, Пресс-Соло, 2009
5. Ballassa, Bela, The Theory of Economic Integration, Homewood, Illinois, Richard D. Irvin, 1961 ,
6. Albertin, Giorgia, Regionalism or Multilateralism. A Political Economy Choice. IMF Working Paper WP/08/65, Washington D.C., International Monetary Fund 1968.
7. Lipsey, R. G., The Theory of Custom Unions: A General Survey: The Economic Journal, 1960 pp. 496 – 513
8. Levy, Philip I., A Political-economic analysis of free-trade agreements, The American Economic Review 87 (4) pp. 506 – 519
9. Hosney Arm Sadek, Theories of Economic Integration: The Survey of Economic and Political Literature, // International Journal of Economy, Management and Social sciences, 2(5) May 2013, pp. 133 – 155
10. Forsberg Tuomas, Integration Theories, Theory Development and European Security and Defense Policy// Paper presented at the Fifth Pan-European Conference on EU Politics, 23-26 June, 2010, Porto, Portugal

References:

1. Kostyunina GM Integration associations of the world / GM Kostyunina, NN Liventsev // *World Economy and International Economic Relations* // Edited A.S.Bulatova and N.N.Liventseva - Moscow, Masters Degree, 2008
2. Velyaminov A. Regional integration in the context of globalization // *Browser* / 2/20/2013, Moscow, St. 43 - 57
3. Kireev A.P. International economic integration. Moscow. Norma, 2008 p.18
4. Sintserov L.M. Global integration for 150 years. The spatial structure of the world economy .// Edited by NS Mironenko, Moscow, Press Solo 2009

5. Ballassa, Bela, The Theory of Economic Integration, Homewood, Illinois, Richard D. Irvin, 1961 ,
6. Albertin, Giorgia, Regionalism or Multilateralism. A Political Economy Choice. IMF Working Paper WP/08/65, Washington D.C., International Monetary Fund 1968.
7. Lipsey, R. G., The Theory of Custom Unions: A General Survey: The Economic Journal, 1960 pp. 496 – 513
8. Levy, Philip I., A Political-economic analysis of free-trade agreements, The American Economic Review 87 (4) pp. 506 – 519
9. Hosney Arm Sadek, Theories of Economic Integration: The Survey of Economic and Political Literature, // International Journal of Economy, Management and Social sciences, 2(5) May 2013, pp. 133 – 155
10. Forsberg Tuomas, Integration Theories, Theory Development and European Security and Defense Policy// Paper presented at the Fifth Pan-European Conference on EU Politics, 23-26 June, 2010, Porto, Portugal

УДК 911.3

Малиновська Оксана Юріївна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: osano@yandex.ua

Писаренко Анастасія Анатоліївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ У РЕГІОНАХ СВІТУ (ЗА ПЕРІОД 2001 – 2013 РР.)

Мета. Метою даної статті виступає дослідження явища «міждержавного конфлікту» в контексті міжнародних відносин, кількісний аналіз та визначення темпів приросту міждержавних конфліктів у регіонах світу впродовж 2001 – 2013 рр.

Методика. При проведенні дослідження було застосовано окремі емпірично-теоретичні методи – аналізу і синтезу, узагальнення та порівняння. Дані методи були використані на початковому і кінцевому етапах досліджень: аналіз і синтез – при збиранні і виокремленні необхідної інформації, узагальнення та порівняння – при проведенні попередніх та прикінцевих висновків. Завдяки методу історичних зрізів було визначено 5 часових проміжків тривалістю три роки кожний з 2001 по 2013 рр. За допомогою математично-статистичного було проведено групування інформації та необхідні розрахунки.

Результати. В результаті дослідження наявні конфлікти станом на 2013 рік було класифіковано за причиною їх виникнення та розподілено за стадіями інтенсивності. Крім того, було встановлено темпи приросту кількості міждержавних конфліктів у регіонах світу. Побудовано графік кривих, що відображають зростання кількості конфліктів у 2001-2013рр. Підведені підсумки стосовно характеристики геополітичної ситуації у світі на основі врахування темпів приросту кількості міждержавних конфліктів у світі.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає, насамперед, у дослідженні темпів приросту міждержавних конфліктів у регіонах світу на 5 історичних зрізах періоду 2001 – 2013 рр.

Практична значимість. Застосування результатів дослідження є можливим у наукових сферах політології, міжнародних відносин, міжнародної конфліктології, регіональної політики та безпосередньо географії. Проведення подальших

систематичних досліджень даної тематики дозволить з більшою точністю визначати так звані «регіони напруженості» та «регіони відносної безпеки», завдяки врахуванню параметрів кількості, інтенсивності і тривалості міждержавних конфліктів в тій чи іншій частині світу.

Ключові слова: міждержавні конфлікти, міжнародні відносини, темп приросту.

УДК 911.3

Малиновская Оксана Юрьевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: osano@yandex.ua

Писаренко Анастасия Анатольевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ КОНФЛИКТОВ В РЕГИОНАХ МИРА (ЗА ПЕРИОД 2001 – 2013 ГГ.)

Цель. Целью данной статьи выступает исследование явления «межгосударственного конфликта» в контексте международных отношений, количественный анализ и определение темпов прироста межгосударственных конфликтов в регионах мира на протяжении 2001 - 2013 гг.

Методика. При проведении исследования использовались отдельные эмпирически-теоретические методы - анализа и синтеза, обобщения и сравнения. Данные методы были использованы на начальном и конечном этапах исследований: анализ и синтез - при сборе и выделении необходимой информации, обобщения и сравнения - при проведении предварительных и заключительных выводов. Благодаря методу исторических срезов были определены 5 временных промежутков длительностью три года каждый с 2001 по 2013 год. С помощью математико-статистического метода было проведено группировку информации и необходимые расчеты.

Результаты. В результате исследования имеющиеся конфликты по состоянию на 2013 г. были классифицированы по причине их возникновения и распределены по стадиям интенсивности. Кроме того, было установлено темпы прироста количества межгосударственных конфликтов в разных регионах мира. Построен график кривых, отражающих возрастание количества конфликтов в 2001 - 2013 гг. Подведены итоги относительно геополитической ситуации в мире, на основе учета темпов прироста количества межгосударственных конфликтов в мире. Научная новизна.

Научная новизна заключается, прежде всего, в исследовании темпов прироста межгосударственных конфликтов в регионах мира на 5 исторических отрезках периода 2001 – 2013 гг.

Практическая значимость. Применение результатов исследования возможно в научных сферах политологии, международных отношений, международной конфликтологии, региональной политики и непосредственно географии. Проведение дальнейших систематических исследований данной тематики позволит с большей точностью определять так называемые «регионы напряженности» и «регионы относительной безопасности», благодаря учету параметров количества, интенсивности и продолжительности межгосударственных конфликтов в той или иной части мира.

Ключевые слова: межгосударственные конфликты, международные отношения, темп прироста.

UDC 911.3

Malynovska Oksana Yuriyivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Pysarenko Anastasiya Anatoliyivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: osano@yandex.ua

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

RESEARCH OF INTERSTATE CONFLICTS IN REGIONS OF THE WORLD (FOR THE PERIOD 2001 - 2013)

The purpose. The purpose of this article is to study the phenomenon of «inter-state conflict» in the context of international relations, quantitative analysis and determination of growth rates of inter-state conflicts in the regions of the world during the period of years 2001 - 2013.

Methods. Some empirical and theoretical methods were used in the study - analysis and synthesis, generalization and comparison. These methods were used for the initial and final stages of research: analysis and synthesis - in the collection and selection of relevant information, generalization and comparison - during the preliminary and final conclusions. Due to the historical sections method 5 time periods of three years each, from 2001 to 2013, were determined. By means of mathematical and statistical method grouping information and the necessary calculations were held.

The results. The study existing conflicts as of 2013 were classified according to their causes and distributed in stages of intensity. In addition, the growth rate of the number of inter-state conflicts in the regions of the world was determined. Graphs of curves, reflecting the growing number of conflicts in 2001 - 2013, was built. The results refer to the characteristics of the geopolitical situation in the world with due regard to the rate of increase in the number of interstate conflicts in the world. Scientific novelty.

The scientific novelty of the research is primarily to study growth rates of inter-state conflicts in the regions of the world by 5 sections of historic period of 2001 – 2013. Practical significance.

Application of research results is possible to be used in scientific fields of political science, international relations, international conflict studies, regional policy and directly geography. Further systematic study of the subject will more accurately determine the so-called "regions of tension" and "areas of relative safety" because of counting of the number of parameters such as, intensity and duration of interstate conflict in some parts of the world.

Keywords: interstate conflicts, international relations, the growth rate.

Постановка проблеми. Політичній карті світу притаманні постійні динамічні зміни кордонів геополітичного середовища, тому дослідження міжнародних відносин ніколи не втрачають своєї актуальності. Майже завжди причиною таких перетворень виступають міждержавні конфлікти, які так чи інакше можуть провокувати появу нових держав, зміну форми правління існуючих, формування нових адміністративних одиниць, коаліцій держав, перенесення столиць, трансформацію їх назв. Через це, дослідження міждержавних конфліктів у світі, як особливого виду соціально-політичного конфлікту, є важливою складовою сучасної географічної науки. Вивчення проблематики міждержавних конфліктів

дозволяє характеризувати геополітичну ситуацію у світі з практичною метою – збереження миру в системі міжнародних відносин.

Систематичні дослідження цього напрямку нададуть змогу виявляти причини, наслідки, тенденції, розбіжності і подібності у згаслих або існуючих конфліктах, а відтак – і можливість пошуку діючих заходів з їх врегулювання та попередження виникнення нових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 1992 р. Гейдельберзьким університетом проводяться ґрунтовні систематичні дослідження міжнародних конфліктів у світі, які охоплюють визначення інтенсивності, року виникнення та вірогідних причин кожного з представлених конфліктів. Завдяки щорічним публікаціям аналітичного збірнику Conflict Barometer, у розрізі всіх конфліктів світу є можливим виокремлення та регіональний аналіз міждержавних конфліктів за період 2001-2013 рр. Вітчизняні дослідники переважно приділяють увагу вивченню окремих видів міждержавних конфліктів у світі (Стащук Ю.В. «Міждержавні прикордонні суперечності як об'єкт вивчення країнознавства») або в окремих його регіонах (Поліщук Костянтин «Міждержавні конфлікти у Південній Америці: причини, еволюція, стратегії врегулювання»). Крім того, значна частина наукової роботи з питань вивчення тематики міждержавних конфліктів проводиться в політичному (Отару Е.П. «Міждержавні конфлікти в Африці на південь від Сахари в середині 70-х – на початку 90-х років: типологія і шляхи врегулювання») та історичному (Поспелов А.С. «Воєнні конфлікти в Азії, Африці й Латинській Америці та мілітаризація країн-учасниць 1975 – 1991 рр.») контекстах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В даній статті міждержавний конфлікт розглядається, як окремий і особливий вид конфлікту в системі міжнародних відносин. Об'єктом дослідження виступають наявні міждержавні конфлікти за період від 2001 до 2013р., а предметом – їх кількісний та регіональний аналіз.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є наступні: 1) характеристика особливостей системи міжнародних відносин; 2) формування поняття «міждержавного конфлікту»; 3) визначення темпів приросту кількості наявних у 2001-2013рр. міждержавних конфліктів за регіонами світу.

Виклад основного матеріалу. Відносний характер соціальних законів, яким підпорядковуються сучасні геополітичні явища та процеси, потребує систематизації існуючих аналітичних матеріалів. В умовах закономірного зростання взаємозалежності світу під впливом революцій в сферах засобів зв'язку, транспорту і комунікацій, відбувається всепоглинаюче постійне взаємопроникнення внутрішньої та зовнішньої політики. Так звана демократизація міжнародних відносин призводить до явищ стандартизації світового господарства, універсалізації в процесах культурного самовизначення народів, та імітації моделей споживання

розвинених держав. В той же час, деякі національні інтереси виступають спільними для багатьох держав, а тому реалізація їх може бути забезпечена лише спільними зусиллями державних об'єднань чи міжнародних організацій.

Поняття міжнародних відносин визначається, як система політичних, економічних, соціальних, культурних, військових, правових та інших зв'язків між державами й народами [5; с. 113]. Однак, термін «міжнародні відносини» є еквівалентом англomовного *international relationships*, що був запроваджений в обіг англійським філософом Дж. Бентамом на рубежі XVIII-XIXст. В західних традиціях терміни «нація» та «держава» розуміються, як синоніми. З такої позиції поняття міжнародних та міждержавних відносин варто розглядати як тотожні. Однак, з іншого боку, міждержавні відносини доцільніше розглядати лише як складову частину системи міжнародних відносин, адже вони не охоплюють коло інтересів окремих країн, невизнаних держав та залежних територій, деяких народів та народностей, локальних угруповань, ТНК світу, які завдяки своєму функціонуванню можуть набувати міжнародного значення.

Сучасні міжнародні відносини мають складну внутрішню структуру, центральне формуюче місце належить міждержавним політичним відносинам, що зародились з появою політики, як суспільного явища, та головного політичного інституту – держави. Основною дилемою міждержавних політичних відносин виступає міждержавний конфлікт чи міждержавне співробітництво, які в історичному минулому і нині стають причинами однієї з головних міжнародних проблем – війни та миру. В останній час спеціалісти розглядають і специфічний перехід «міжнародних відносин» на рівень «транснаціональних», якому судилося збутися в найближчому майбутньому, за умов подальшого тенденційного прояву глобалізації у всіх сферах світового господарства [2; с. 14-20].

М.Нікольсоном був сформульований так званий «парадокс участі», притаманний сучасній системі міждержавних відносин. Він полягає в тому, що чим меншими є кількість та ступінь різноманітності учасників міжнародних взаємодій, тим більш впорядкованою є система міжнародних відносин та більш передбачувані дії окремих учасників та їх наслідки. Якщо ж міжнародні відносини поповнюються все новими й новими учасниками, то прогнозування, а відповідно й здійснення ефективних дій стають все більш важчими [3; с.17].

В той же час, система міжнародних відносин має децентралізований характер. Якщо всередині держави є загальнодержавний центр прийняття рішень, яким виступає система владних органів, то в міжнародних відносинах таких керівних центрів, діяльність яких ґрунтувалася б на пануванні й підкоренні, немає [5; с. 113].

Загальноновизнано, що суверенна держава може й зобов'язана захищати свої національні інтереси. Разом із тим, держава має добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання: не втручатися у

внутрішні справи інших держав, поважати права людини, утримуватися від застосування сили й будь-яких форм агресії (воєнної, економічної, інформаційної та ін.) Саме національні інтереси – як такі, що наслідуються або поставлені за мету бути досягнутими державою – стають головною причиною міждержавних конфліктів.

Успіх чи невдача політики із захисту національних інтересів залежить багато в чому від силового потенціалу держави. Традиційні елементи сили (силового впливу) держави детермінуються територією та її геополітичним положенням, населенням (його кількісними та якісними характеристиками), наявністю ресурсів, рівнем розвитку господарства та вправністю управлінців. Водночас доводиться рахуватися з дією чинників розвитку світового господарства, станом міжнародних відносин, сприянням або протидією інших держав, які захищають, відповідно, власні національні інтереси [6; с.108 – 109].

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) являє собою своєрідне «зіткнення» двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів в умовах протидії. Суб'єктами конфлікту можуть виступати індивіди, малі й великі групи людей, їхні різноманітні організації [1; с. 142].

Виникаючи як зіткнення передусім економічних інтересів соціальних спільностей, соціальні конфлікти обов'язково охоплюють сферу реалізації політичної влади, політики; набуваючи політичного характеру, вони проявляються як соціально-політичні конфлікти. Але не завжди лише «зіткнення сил» призводить до формування конфлікту. Поштовхом для цього можуть бути або несумісні, або взаємовиключні цілі в національних інтересах держав [4].

Поняття «міждержавного конфлікту» можна цілковито визначати, як особливий соціально-політичний конфлікт. На відміну від поняття міжнародного конфлікту, дане поняття є вужчим, насамперед, через те, що не охоплює коло національних конфліктів. Суб'єктами міждержавного конфлікту виступають: держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації, організаційно оформлені суспільно-політичні сили, регіональні інтеграційні угруповання світу. Його характерною особливістю є наявність у якості конфліктуючих сторін двох або більше держав.

Стадіями будь-якого міжнародного конфлікту в контексті досліджень Гейдельберзького університету виступають: 1) диспут; 2) ненасильницька криза; 3) криза; 4) обмежена війна; 5) війна [7].

Станом на 2013р. у світі зафіксовано 78 міждержавних конфліктів. Серед них найбільша кількість (21) представлена в регіоні Азії та Океанії. Європа займає другу сходинку за кількістю міждержавних конфліктів у світі (18). В Америці, Суб-Сахарі в Африці, Близькому Сході й країнах Магрибу зафіксовано однакову кількість (по 13). Всі міждержавні конфлікти світу, наявні станом на 2013р., можна класифікувати в

залежності від причин їх виникнення, згрупувавши при цьому у порядку спадання:

- територіальні (26 конфліктів);
- конфлікти комплексної дії факторів (21);
- територіально-ресурсні (15);
- конфлікти за міжнародний вплив (12);
- з ідеологічною складовою (4).

За відносним розподілом міждержавних конфліктів у регіонах світу (рис. 1) спостерігається цікава особливість наближення підсумованого показника до 50%-го рубежу (або ж 39 конфліктів) в Європі, Азії й Океанії та відповідно в Америці, Суб-Сахарі та країнах Близького Сходу й Магрибу. Таким чином, можна умовно розподілити світ на 2 зони з однаковою концентрацією міжнародної конфліктності.

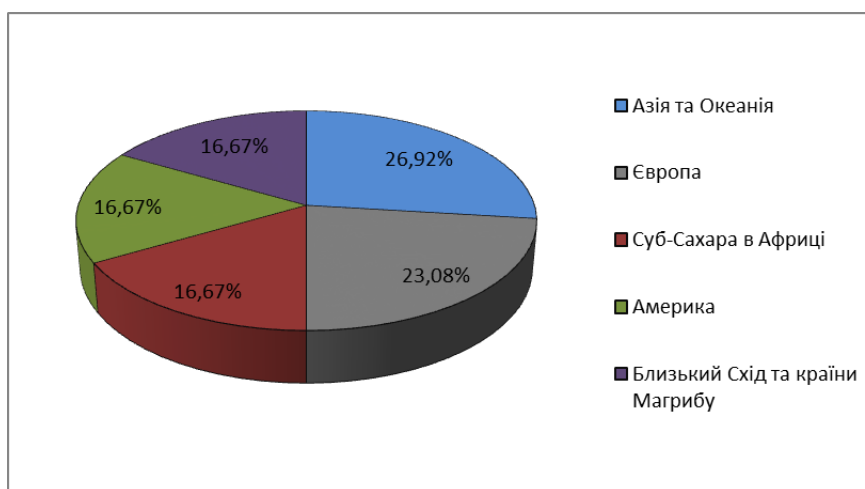

Рис. 1. Відносний розподіл міждержавних конфліктів у регіонах світу (станом на 2013 р.)

За рівнем інтенсивності спостерігається наступний розподіл міждержавних конфліктів у світі: 44 перебувають на стадії диспуту, 23 – на стадії ненасильницької кризи та 11 – на стадії кризи. В порівнянні з 2012 р. інтенсивність 58 міждержавних конфліктів лишилась незмінною, 5-х зросла на 1 пункт, 3-х – на 2 пункти, 10-ти конфліктів – зменшилась на 1 пункт, 2-х – на 2 пункти. Одним із 3 конфліктів, інтенсивність яких зросла на 2 пункти, став новий конфлікт між Гондурасом та Сальвадором. Важливою зміною став перехід конфлікту між Суданом та Південним Суданом з позиції війни – на стадію кризи.

Однак кількість міждержавних конфліктів у світі не є сталою величиною, а навпаки – постійно динамічною з тенденцією до зростання. Таку особливість можна простежити, як у світі загалом, так і в його окремих регіонах (Таблиця 1) впродовж 2001-2013рр.

За формулою середнього абсолютного приросту ($\Delta = \frac{y_n - y_0}{n - 1}$, де y_n – кількість конфліктів у 2013р., y_0 – кількість конфліктів у базовому, 2001р. дослідження, n – кількість обраних для дослідження часових зрізів) у

регіонах світу виявлені наступні темпи приросту кількості міждержавних конфліктів: Азія та Океанія – 1,25; Європа – 1; Суб-Сахара в Африці – 1; Америка – 0,75; Близький Схід та країни Магрибу – 0,5. Середньосвітовий показник темпу приросту кількості міждержавних конфліктів становить 4,5 (або ж 1,5 щороку), а середнє значення по регіонах світу складає 0,9. Отримані результати свідчать про те, що через кожні три роки у світі виникає близько 4-5 нових міждержавних конфліктів, або 1 конфлікт в кожному із зазначених вище регіонів.

Таблиця 1.

Кількісний розподіл міждержавних конфліктів у регіонах світу (за період за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

Регіон світу	2001 р.	2004 р.	2007 р.	2010 р.	2013 р.
Європа	14	15	17	17	18
Суб-Сахара в Африці	9	11	12	13	13
Америка	10	10	12	13	13
Азія та Океанія	16	19	20	21	21
Близький Схід та країни Магрибу	11	13	13	13	13
Світ загалом	60	68	74	77	78

З одного боку, показники темпів приросту міждержавних конфліктів не є високими, а відтак і загрозливими. Однак, з іншого боку, варто зважати на те, що кількість міждержавних конфліктів у світі зростає протягом досліджуваного періоду на 18 пунктів, в той час, як завершеними станом на 2013р. є лише 2 конфлікти комплексної дії факторів (між Аргентиною та Іраном, датою початку якого був 1994 р., а також між Руандою та Угандою з 2000 р.). Подібна тенденція свідчить про необхідність прискіпливої уваги світової спільноти до кількісного рівня та стадійності міждержавних конфліктів у світі.

На основі кількісного розподілу було побудовано графік темпів приросту міждержавних конфліктів у визначених 5 регіонах світу (рис. 2). За ним можна спостерігати цікаву особливість – злиття кривих темпів приросту в Америці, Близькому Сході й країнах Магрибу, а також Суб-Сахарі в Африці. Це явище можна пояснити виключно кількісній тотожності міждержавних конфліктів у даних регіонах, однак, аж ніяк не культурних характеристик. Враховуючи територіальну близькість та подібність цивілізаційного розвитку регіонів Суб-Сахари в Африці та країн Магрибу і Близького Сходу, було проведено перегруповування міждержавних конфліктів у 4 регіони світу.

За новим графіком (рис. 3) можна простежити своєрідну «індивідуальність» розвитку кожної з кривих темпів приросту, а відтак – новий розподіл зон конфліктності. Таким чином, для визначення спільних

ознак і пошуку засобів врегулювання міждержавних конфліктів, надзвичайно важливим є врахування їх регіонального розподілу у світі.

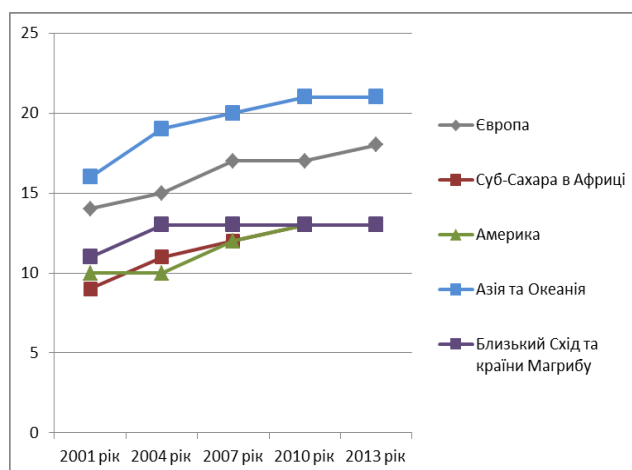

Рис. 2. Криві темпів приросту міждержавних конфліктів у 5 регіонах світу (за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

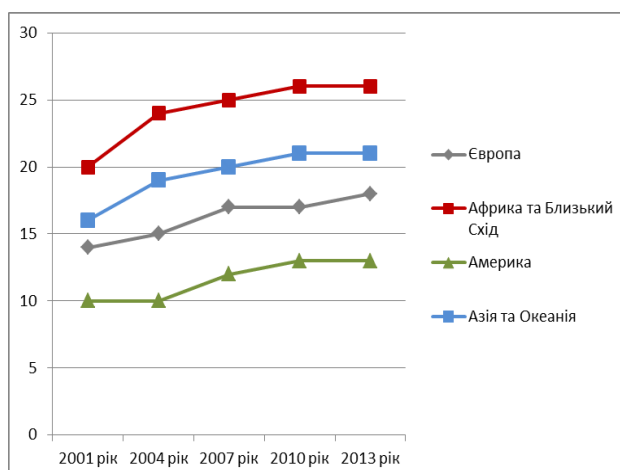

Рис. 3. Криві темпів приросту міждержавних конфліктів у 4 регіонах світу (за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

Висновки. Згідно із зазначеними цілями статті, можна зробити висновки про таке: 1) сучасній системі міжнародних відносин властиві три характерні особливості – складна внутрішня структура із ядром у якості міжнародних політичних відносин, «парадокс участі» і децентралізований характер; 2) міждержавний конфлікт – є особливим видом соціально-політичного зіткнення національних інтересів двох або більше держав світу, який може проявлятися у якості диспуту, кризи або війни між його суб'єктами (безпосередньо держави, міжнародні організації, регіональні інтеграційні угруповання світу та ін.); 3) за визначеними темпами приросту кількості міждержавних конфліктів у регіонах світу найбільший показник визначений в Азії та Океанії, а далі в порядку спадання – Європа, Суб-Сахара в Африці, Америка, Близький Схід та країни Магрибу.

Однак, навіть враховуючи низькі темпи приросту міждержавних конфліктів у світі за період 2001-2013рр. напевно свідчити, що геополітична ситуація в світі є відносно стабільною, не доводиться, адже для її аналізу необхідним є врахування низки інших причин (зокрема, і національних конфліктів). І хоча за проведеними дослідженнями у розрізі міждержавних конфліктів не спостерігається загрозливих для людства міжнародних криз, однак така характеристика є відносно одномоментною у своєму застосуванні (актуальна лише на певному часовому розрізі), адже динаміка розвитку міжнародних і міждержавних відносин визначається подеколи низкою важко прогнозованих і швидко змінних факторів. Важливою, таким чином, постає необхідність у систематичному дослідженні даної тематики.

Список використаних джерел

1. Авер'янов Ю.І. Політологія: Енциклопедичний словник / Заг. ред. і склад. Ю.І. Авер'янов. – М., 1993.
2. Ланцов С.А. Світова політика та міжнародні відносини: Навчальний посібник / Під ред. С.А. Ланцова, В.А. Ачкасова. – СПб.: Санкт-Петербург, 2007. – 448 с.
3. Торкунов А.В. Сучасні міжнародні відносини. Підручник / Під. ред. А.В. Торкунова. — М.: „Російська політична енциклопедія” (РОССПЕН), 1999. — 584 с.
4. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П.П. Шляхтун – К.: Либідь, 2002. – 576 с.
5. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 472 с.
6. Яценко Б.П. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. для студ. геогр. спец. вищ. навч. зал. / Б.П. Яценко, В.К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.
7. Тім Главіон. Конфліктний барометр 2013 / Гейдельберзький Інститут для досліджень міжнародних конфліктів – 2014. – 130 с.

Список использованных источников

1. Аверьянов Ю. И. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М., 1993.
2. Ланцов С.А. Мировая политика и международные отношения: Учебное пособие / Под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.
3. Торкунов А.В. Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова. — М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 1999. — 584 с.
4. Шляхтун П. П. Политология (теория и история политической мысли) / П.П. Шляхтун – К.: Лыбедь, 2002. – 576 с.
5. Шляхтун П.П. Политология: история и теория: Учебник / П. П. Шляхтун. — К.: Центр учебной литературы, 2010. — 472 с.
6. Яценко Б.П. Страноведение: основы теории: учеб. пособ. для студ. геогр. спец. высш. учеб. завед. / Б.П. Яценко, В.К. Бабарицкая. – К.: Лыбедь, 2009. – 312 с.
7. Тим Главивон. Конфликтный барометр 2013 / Гейдельбергский Институт для исследования международных конфликтов – 2014. – 130 р.

References

1. Averyanov Y.I. Politology: Collegiate Dictionary / Common. Ed. and Comp. Y.I. Averyanov. - M., 1993.
2. Lantsova S.A. World politics and international relations: Textbook / Ed. S.A. Lantsova, V.A. Achkasova. – SPb.: Saint Petersburg, 2007. – 448 p.
3. Torkunov A.V. Modern international relations. Textbook /. Ed. A.V. Torkunov. – M.: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN), 1999. – 584 p.

4. Shlyahatun P.P. Political Science (Theory and History of Political Science) / P.P. Shlyahatun – K. : Lybed, 2002. – 576 p.
5. Shlyahatun P.P. Political Science: History and Theory: Tutorial / P.P. Shlyahatun. – K. : Center of educational literature, 2010. – 472 p.
6. Yatsenko B.P. Country studies: basic theory for students of geography faculties / B.P. Yatsenko, V.K. Babarytska. – K. : Lybed, 2009. – 312 p.
7. Tim Glawion. Conflict Barometer 2013 / Heidelberg Institute for International Conflict Research – 2014. – 130 p.

УДК 911.3 (477.83)

Білецький Мирослав Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: BiletskiyMyroslav@gmail.com

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ РЕГІОНУ

Мета: Обґрунтовано доцільність та актуальність дослідження сфери послуг регіонів України, загалом, та у системі підготовки фахівців економіко-географів, зокрема.

Методика: На першому етапі, детально проаналізовано, систематизовано та узагальнено, з використанням нарративного методу, напрацювання з теорії сфери послуг в суспільній географії. На другому етапі виокремлено, з використанням методу аналізу й синтезу, а також враховуючи причинно-наслідковий зв'язок, компонентні й територіальні зрушення у розвитку сфери послуг Львівської області.

Результати: Подано власне трактування понять «послуга» й «сфера послуг» та вказано місце сфери послуг у системі класифікації видів економічної діяльності (Україна).

Виокремлено види послуг, що найдинамічніше розвиваються в останні роки (2000—2012) та мають найбільшу вагу в життєдіяльності населення Львівської області: соціально-побутові (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля, ресторанне й готельне господарство), соціально-духовні (освіта, наука, культура, медицина, рекреаційна діяльність, тощо). Зазначено, що послуги першої групи є ринковими, самоокупними, їхній розвиток суттєво залежить від платоспроможності населення, натомість другі — неринкові їхній розвиток фінансується з місцевого бюджету.

Наукова новизна: Детально проаналізовано динамічні зміни, особливості компонентної й територіальної структур, специфіку функціонування упродовж 2000—2012 рр. окремих видів послуг (житлово-комунальне господарство, готельне господарство, туризм, побутове обслуговування, торгівля, ресторанне господарство, освіта, культура, охорона здоров'я, комунікаційні послуги) на території Львівської області.

Практична значимість: Вказано на новітні соціально-економічні процеси, які зумовлюють трансформацію розвитку даних видів послуг: повторна приватизація, інновації, інвестиційна діяльність, формування осередків новітніх поєднань підприємств, децентралізація територіального розвитку тощо.

Ключові слова: послуга, сфера послуг, житлово-комунальні, побутові, торговельні, ресторанні, освітні, культурні, оздоровчі, зв'язку, транспорту та ін. послуги.

УДК 911.3 (477.83)

Билецкий Мирослав Иванович,
кандидат географических наук, доцент

Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
e-mail: BiletskiyMyroslav@gmail.com

СТРУКТУРНО-ДИНАМИЧЕСКИЙ ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ РЕГИОНА

Цель: Обоснована целесообразность и актуальность исследования сферы услуг регионов Украины, в целом, и в системе подготовки специалистов экономико-географов, в частности.

Методика: На первом этапе, подробно проанализированы, систематизированы и обобщены, с использованием нарративного метода, наработки по теории сферы услуг в общественной географии. На втором этапе выделены, с использованием метода анализа и синтеза, а также учитывая причинно-следственную связь, компонентные и территориальные сдвиги в развитии сферы услуг Львовской области.

Результаты. Подано собственную трактовку понятий «услуга» и «сфера услуг» и указано место сферы услуг в системе классификации видов экономической деятельности (Украина).

Выделены виды услуг, динамично развивающихся в последние годы (2000-2012) и имеют наибольший вес в жизнедеятельности населения Львовской области: социально-бытовые (жилищно-коммунальное хозяйство, бытовое обслуживание, торговля, добыча и гостиничное хозяйство), социально-духовные (образование, наука, культура, медицина, рекреационная деятельность и т.д.). Указано, что услуги первой группы являются рыночными, самокупаемыми, их развитие существенно зависит от платежеспособности населения, а вторые - нерыночные их развитие финансируется из местного бюджета.

Научная новизна: Детально проанализированы динамические изменения, особенности компонентной и территориальной структур, специфику функционирования в течение 2000-2012 гг. Отдельных видов услуг (жилищно-коммунальное хозяйство, гостиничное хозяйство, туризм, бытовое обслуживание, торговля, общественное питание, образование, культура, здравоохранение, коммуникационные услуги) на территории Львовской области.

Практическая значимость: Указано на новые социально-экономические процессы, которые обуславливают трансформацию развития данных видов услуг: повторная приватизация, инновации, инвестиционная деятельность, формирование ячеек новейших сочетаний предприятий, децентрализация территориального развития и др.

Ключевые слова: услуга, сфера услуг, жилищно-коммунальные, бытовые, торговые, ресторанные, образовательные, культурные, оздоровительные, связи, транспорта и др. услуги.

UDC 911.3 (477.83)

Biletskyi Myroslav Ivanovych,
Doctor of Geographical Sciences, Associate
Professor

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine
e-mail: BiletskiyMyroslav@gmail.com

STRUCTURAL AND DYNAMIC PROCESSES IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL SERVICE INDUSTRY

Purpose: The article proves the relevance and importance of studying the service industry of the regions of Ukraine in general, and as a part of geography and economics students' curriculum.

Methods: In the first stage, a detailed analysis of systematized and generalized, using narrative method of working out the theory in the social service sector geography. In the second stage are allocated using the method of analysis and synthesis, and considering causation, component and territorial changes in the development of services Lviv region.

Results: We have suggested our own interpretation of the notions of 'service' and 'service industry' and specified the place of service industry in the classification of the types of economic activity (Ukraine).

The research singles out the types of services which have been developing rapidly in recent years (2000–2012) and have the greatest value in the life of Lviv region population, namely social (housing and community, public service, trade, restaurant and hotel industry) and cultural services (education, science, culture, healthcare, recreational activities etc.). It is noted that the former group are market self-supporting services, and their development is tightly connected with people's solvency, whereas, the latter group constitutes non-market services financed from the local budget.

Scientific novelty: The article thoroughly analyses the dynamic changes, the peculiarities of the components and territory structure, the functioning of certain kinds of services (housing industry, hotel industry, tourism, public service, trade, restaurant industry, education, culture, healthcare, communications services) in Lviv region in 2000-2012.

The practical significance: We have examined latest social and economic processes that determine the transformation of these services development, namely re-privatization, innovation, investment, the formation of new combination of enterprises, decentralization of territorial development etc.

Key words: a service, a service industry, housing and community, household, trade, restaurant, educational, cultural, healthcare, communication, transportation and other services.

Постановка проблеми. У наш час послуги набувають усе більшого значення в усіх сферах трансформаційної соціально-орієнтованої економіки. У суспільній географії ці проблеми досліджує «Географія сфери послуг».

Аналіз найновіших досліджень і публікацій. На сьогодні є велика кількість публікацій, присвячених сфері послуг, у тому числі підручників, навчальних посібників, статей, статистичних матеріалів [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Метою дослідження є аналіз сучасного стану розвитку складових сфери послуг та змін, що сталися за досліджуваний період.

Послуга – це широка гама різноманітних видів діяльності, що здійснюють виробники на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємців, організацій). Послуга – товар особливого виду, діяльність, благо, що задовольняє потреби індивіда, виробництва і суспільства, має споживчу вартість і вартість, результат якої може мати матеріальні і нематеріальні форми.

Згідно з класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) до сфери послуг відносять послуги, пов'язані з сільським, лісовим, рибним

господарствами, мисливством, добувною і обробною промисловістю, виробництвом та розподілом електроенергії, газу і води, будівництвом, оптовою та роздрібною торгівлею, транспортом, зв'язком, державним управлінням, фінансовою, екстериторіальною діяльністю тощо. До сфери послуг належать також заклади, установи, підприємства, що виконують специфічні суспільні функції, безпосередньо спрямовані на задоволення особистих матеріальних і духовних потреб людей з метою підвищити їхній життєвий рівень.

За останні роки (2000–2012) сфера послуг у Львівській області набула досить динамічного розвитку. Обсяг реалізованих послуг за цей період зріс у 7,6 раза (з 1 991 млн. грн. до 15 326 млн. грн.), а обсяг послуг, наданих населенню – у 7 разів і склав 23,5% до загального обсягу [5].

У структурі реалізованих послуг населенню найбільшу частку складає діяльність транспорту та зв'язку (36,3%), операції з нерухомим майном, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (16%), освіта (17,5%), охорона здоров'я та соціальна допомога (16,6%), діяльність готелів та ресторанів (7,1%), комунальні й індивідуальні послуги, діяльність у сфері культури й спорту (5,9%).

Загальний обсяг послуг, реалізованих населенню області, склав у 2012 р. 3608,7 млн. грн., в т. ч. Львова – 2120,1 млн. грн., Трускавця – 455,3 млн. грн., Моршина – 124,5, Дрогобича – 90,7, Стрия – 72,3, Червонограда – 62,3, Яворівського р-ну – 55,0, Жовківського – 50,1, а у розрахунку на одну особу в Моршині – 20 573,2 грн., Трускавці – 15 398,2, Львові – 27 948.

Незважаючи на те, що понині немає загальноприйнятої (єдиної) класифікації сфери послуг, ми дотримуємося функціонального групування галузей (видів діяльності), які задовольняють потреби населення у певному виді послуг.

До першої групи відносять соціально-побутові (матеріально-побутові) послуги, що відображають налагоджені між галузями взаємозв'язки з підтримки матеріальних умов життя населення: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівлю, ресторанне і готельне господарства тощо. За економічною суттю вони є ринковими і фінансуються переважно за рахунок самозабезпечення шляхом надання платних послуг споживачам.

Житлово-комунальне господарство – найважливіша ланка соціальної сфери регіону. 2012 р. житловий фонд області досягнув 55,8 млн. м² загальної площі на противагу 44,1 млн. м² у 1990 р. Приріст забезпечений в основному приватними забудовниками. На кінець 2012 р. на квартирному обліку перебувало 65,9 тис. сімей та однаків. Значні валютні ресурси, зароблені за межами України, населення області витрачає на будівництво і купівлю нового та реконструкцію побудованого раніше житла. Зазнають змін архітектурно-планувальні та будівельні особливості житла. Споруджують нові будинки як у міській, так і у приміській та сільській

місцевостях за сучасними, часто індивідуальними проектами і повним набором комунальних послуг, використовуючи нові будівельні матеріали і сучасні технології. Кращому забезпеченню житловою площею сприяють такі негативні чинники, як зменшення природного приросту і виїзд населення за межі області.

Незважаючи на труднощі, зумовлені кризовим станом економіки, в області збереглися стабільні темпи приросту житлового фонду (як загальної площі, так і житлової). У середньому на одного мешканця області у 2012 р. припадало 21,9 м² загальної площі, у тому числі на міського мешканця – 19,7 м², а на сільського – 25,2 м². Краща забезпеченість житлом (25 м²) у містах: Моршині, Бориславі і Самборі, нижча: у Львові (19,4), Червонограді (18,1) і Новому Роздолі (17,5). У сільській місцевості найвищий показник забезпеченості житлом у приміському Пустомитівському р-ні – 31,3 м².

Із загальної кількості квартир (887 339) більшість знаходиться у міських поселеннях (526 851). Щодо розподілу квартир за кількістю кімнат, то одно-, дво-, трикімнатні квартири переважають у міських поселеннях, а чотири-, п'яти-, шестикімнатні і більше – у сільській місцевості.

Суттєвого поліпшення потребує обладнання наявного житлового фонду, який є у приватній власності громадян. Частка загальної площі житла міських поселень, обладнаної водопроводом, становить 87,7 %, сільської місцевості – 33,7%, каналізацією – відповідно 87,7 % та 32,2 %, опаленням – 75,3% та 32,5 %, газом – 91,4 % та 83,7 %, гарячим водопостачанням – 74,9 % та 24,7 %, ваннами – 81,6 % та 29,3 %. У містах обласного підпорядкування ці показники значно вищі, а у сільській місцевості дуже мізерні. Кращий рівень благоустрою житлового фонду мають усі міста обласного підпорядкування, включаючи курортні центри Трускавець і Моршин. Благоустрій населених пунктів області виглядає так: водопровід мають 42 міста та 26 селищ міського типу з 35; 203 сільські населені пункти з 1849; каналізацію – 41 місто, 18 смт, 44 села; постачання природного та зрідженого газу – всі міста і смт та 1669 сіл.

Готельне господарство. В області функціонує 247 готельних підприємств, з них 130 готелів, 40 мотелів та 77 інших місць для короткотермінового проживання загальною одноразовою місткістю в 6 051 номер на 12 589 місць. Загальна одноразова місткість готельних закладів у Львові – 5 744, Трускавці – 1 431, у Сколівському р-ні – 1 166. Переважна більшість підприємств працює в міських поселеннях. Ці підприємства мають у своєму розпорядженні такі структурні підрозділи сфери сервісу, як автостоянки, ресторани, кафе, бари, сауни (лазні), басейни, пральні, заклади торгівлі. Якість готельного фонду представлена кількома чотири-, три- та двозірковими готелями.

Про розвиток туризму в області опосередковано свідчать показники діяльності готельних закладів. Іноземні громадяни значну перевагу

віддають сертифікованим (категорованим) готелям. Вартість проживання в готелях зростає з року в рік. Високий рівень цін змушує приїжджих звертатись до приватного сектору, а це зумовлює появу тіньового ринку готельних послуг. Протягом 2011 року послугами підприємств готельного господарства скористалось 396,2 тис. приїжджих, з них іноземців 25 % від загального числа. Коефіцієнт завантаження готельних закладів продовжував залишатися невисоким і складав 20 %.

Тенденцією останніх років є динамічне розширення мережі готельних закладів фізичних осіб-підприємців. Це невеликі заклади на кілька номерів, так звані міні-готелі з достатнім рівнем комфорту і домашнього затишку. Місткість готельних закладів та готельних закладів фізичних осіб-підприємців найбільша у Львові, Трускавці, Бориславі, Сколівському, Пустомитівському районах.

Порівняно з 2000 р. кількість готельних закладів збільшилась утричі, а номерний фонд і загальна місткість – удвічі: зростання відбулось здебільшого за рахунок маломістких і більш комфортабельних закладів. Зросла кількість готелів, мотелів, молодіжних турбаз, гірських притулків та інших закладів.

Побутове обслуговування – вид діяльності суб'єктів бізнесу щодо задоволення конкретної побутової потреби індивідуального замовника. У сфері побутових послуг чітко розрізняють заклади, що надають індивідуальні послуги (перукарні та салони краси, фото послуги, ритуальні послуги, пральні, прокат речей, чищення та фарбування виробів) та заклади з ремонту і техобслуговування (технічне обслуговування та ремонт транспортних засобів, ремонт радіотелевізійної, аудіо- та відеоапаратури, електропобутових приладів, взуття, годинників, ювелірних та інших виробів). За вказаний період спостерігається значне зростання загальних обсягів реалізованих послуг з технічного обслуговування та ремонту автомобілів (у 5 разів), з ремонту побутових виробів та предметів особистого вжитку (у 10 разів). Ріст окремих видів побутових послуг відбувається переважно за рахунок підвищення цін (росту тарифів). Триває скорочення кількості підприємств побутового обслуговування в сільській місцевості і малих містах. Надання побутових послуг має чітко окреслений локальний характер і зазнає постійних змін.

Оптова та роздрібна торгівля, ресторанне господарство. Товарооборот підприємств оптової торгівлі зріс з 5842,0 млн. грн. (2000 р.) до 41664,0 млн. грн. у 2012 р., оборот роздрібною торгівлю зріс з 8795 млн грн. (2005 р.) до 36232,6 млн. грн. 2012 р. Оборот ресторанного господарства зріс за цей період з 369,2 млн. грн. до 1407,7 млн. грн.

Розподіл товарообороту підприємств оптової торгівлі за товарними групами виглядав таким чином: продовольчі товари – 7620,1 млн. грн. (18 %), непродовольчі товари – 34043,9 млн. грн. (82 %). У структурі роздрібного товарообороту підприємств – 19698,3 млн. грн., найбільшу частку складала підприємства Львова (12 036,2 млн. грн. – 61,1 %),

Червонограда (789,3млн. грн. – 4,0 %), Стрия (547,9 млн. грн. – 2,8 %), Дрогобича (520,0 млн. грн. – 2,7 %), Пустомитівського р-ну (1162,1 млн. грн. – 5,7 %), Яворівського р-ну (582,8 млн. грн. – 2,9 %), Жовківського р-ну (585,8 млн. грн. – 2,9 %).

У зв'язку з переходом на класифікацію за видами економічної діяльності термін «громадське харчування» замінено на «ресторанне господарство». При зростанні роздрібного товарообігу ресторанного господарства його частка у міських поселеннях області становила 90 %, а у сільській місцевості – 10 %. Підприємств ресторанного господарства всього 1 546 одиниць на 94 273 посадкових місць, з них у Львові відповідно 778 і 46 482. Товарооборот ресторанного господарства підприємств області становив 655 712 тис. грн., в тому числі Львова – 49 1819 (75,0 %), Трускавця – 56 529 (8,6 %). Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу в області становив 7 753 грн., в тому числі у Львові – 15 866 грн., Пустомитівському р-ні – 10 266, у Трускавці, Червонограді і Стрию – понад 9 тис. грн. в кожному, у Самборі – понад 7 тис. грн., а в Дрогобичі і Моршині – понад 5 тис. грн.

Мережа підприємств торгівлі і ресторанного господарства розвивається суперечливо. Вона охоплює супермаркети, крамниці, кіоски, ятки, аптеки, автозаправні станції, кафе, бари, ресторани тощо. Під час загального зростання роздрібного товарообороту, у тому числі ресторанного господарства, кількість підприємств роздрібної торгівлі скоротилася за цей період із 7254 одиниць до 3907, а ресторанного господарства відповідно з 2537 до 1546. Найбільше об'єктів роздрібної торгівлі підприємств (крамниць) у Львові – 1591 (40,7 %), Дрогобичі, Червонограді, Стрию, Пустомитівському, Жовківському, Сокальському, Старосамбірському, Яворівському, Золочівському районах.

На 10 тис. населення торгова площа крамниць збільшилась за цей період із 1 533 м² до 1703 м². Краща забезпеченість населення торговою площею крамниць у містах: Стрию – 3883 м², Львові – 3496 м² та інших містах обласного підпорядкування. У районах даний показник значно нижчий від середньообласного.

В об'єктах ресторанного господарства області на 10 тис. населення припадає 371 місце, по Львову – 612, Трускавцю – 1368, Червонограду і Дрогобичу – по 507, Сокальському, Золочівському р-нах – понад 600 місць.

Скорочення мережі торгових підприємств дещо компенсує зростання кількості ринків: продовольчих, непродовольчих (речових), змішаних. Тенденція скорочення мережі роздрібної торгівлі характерна не тільки для нашого регіону, але і для України загалом. На жаль, не всі магазини виживають в умовах конкуренції. Створюються фірмові магазини підприємств, що сприяє збільшенню виробництва і реалізації вітчизняних товарів. Зростає мережа магазинів колективної власності. Зменшення загальної кількості магазинів відбулося переважно за рахунок магазинів споживчої кооперації. Серед торгових підприємств регіону домінує

недержавний сектор економіки, частка якого в загальному обсязі товарообігу становить 97 %, а державного – лише 3%.

Широких масштабів набула в наш час торгівля продовольчими і непродовольчими товарами на площах міст, вуличних тротуарах і переходах, у тому числі підземних (м. Львів). Товар продають під відкритим небом з лотків, кошиків, ящиків, візків, розкладок. Вуличною торгівлею займаються люди обох статей, здебільшого віком від 20 до 50 років, яких скоротили на виробництві і які не можуть знайти роботи. Частина з них робить дрібногуртові закупки за кордоном і продає в нас, частина реалізує товари приватних підприємців. Ця вулична (неорганізована) торгівля є джерелом тіньового обігу товарів, бюджетних втрат, обдурювання покупців.

Мережа аптечних закладів сягає 1000 одиниць, з них половина – аптеки, решта – аптечні пункти, кіоски. Понад третина аптечних закладів є у Львові, достатньо їх у всіх містах обласного підпорядкування, Яворівському, Жовківському та Старосамбірському районах.

До другої групи ми відносимо соціально-духовні (соціально-культурні) послуги. Їх діяльність спрямована на забезпечення інтелектуального, духовного і фізичного розвитку особистості. Це освіта, наука, культура, охорона здоров'я, фізична культура і спорт, туризм, об'єкти рекреації тощо. Більшість об'єктів цієї сфери є неринковими і фінансуються переважно з місцевих бюджетів. За умови належного розвитку туризму і рекреації їх також можна буде віднести до ринкових об'єктів.

Освіта. Дошкільні навчальні заклади. У 2012 р. в області працювало 694 навчальні заклади із загальною кількістю місць 45,3 тис., у яких перебувало 65,1 тис. дітей відповідного віку (1–6 років). За період із 1990 р. по 2005 р. близько 400 дошкільних закладів припинило своє існування, а з 2005 по 2012 р. їх число знову зросло на 200 закладів. У Львові зараз працює 109 дошкільних закладів, Дрогобичі – 17, Червонограді, Бориславі і Стрию – по 15 в кожному. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами складало у Львові – 61,2%, Трускавці – 83,1%, Моршині – 89%, Самборі – 77,8%, Стрию – 73%, Червонограді – 71%, Бориславі і Дрогобичі – по 57%. У середньому по області дошкільними закладами охоплено 45,4% дітей, у міських поселеннях – 62,7%, у сільській місцевості – 22,5%. Найменша частка дітей, охоплених цими закладами, у сільській місцевості Турківського, Золочівського, Дрогобицького, Яворівського, Миколаївського, Перемишлянського, Городоцького районів. Вищі показники в міських поселеннях Бродівського, Самбірського, Кам'янка-Бузького районів (понад 80%). Середня наповнюваність дошкільних закладів у міських поселеннях (дітей на 100 місць) – 149, у Львові, Самборі, Стрию вона становить відповідно 166, 167, 169.

У сільській місцевості при середній наповнюваності 127 дітей на 100 місць, у Старосамбірському і Самбірському районах вона сягає 200,

Пустомитівському – 152, Стрийському, Турківському і Яворівському – по 145.

Загальноосвітні навчальні заклади. У 2012-2013 навчальному році на Львівщині функціонувало 1419 загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчалось 256,7 тис. учнів і працювало 35,7 тис. учителів. Заклади I ступеня акредитації становили 259, II ступеня – 437, III ступеня – 462, спеціальні школи (інтернати) – 20. За період 2000/2001 – 2012/2013 навчальні роки кількість сільських шкіл скоротилась на 70, а кількість учнів — на 135 тис. (на 75 тис. – у міських поселеннях та на 60 тис. – у сільській місцевості).

У даний час серед 365 міських шкіл, у Львові – 149, Дрогобичі – 20, Червонограді – 17, Стрию – 13, Бориславі – 12, Самборі – 11. Кількість міських шкіл у районах числиться від 1 (у Стрийському р-ні) до 10 (в Сокальському), по 11 – у Жовківському і Жидачівському р-нах, 15 у Яворівському р-ні, а в інших районах – від 3 до 8.

У сільській місцевості нараховується 1054 школи, від 32 – у Миколаївському р-ні, 34 – в Кам'янка-Бузькому, до 40-50-60 в інших районах і 82 школи – в Старосамбірському р-ні. З 161,5 тис. учнів міських поселень 70,5 навчається у Львові. У сільських школах навчається 95,2 тис. учнів. Кількість учителів у міських школах (17,3 тис.) і сільських (18,4 тис.) майже однакова. У школах Львова працює 7 тис. учителів. В області функціонує 21 гімназія, з них у Львові – 11 та по 1 в 10 інших містах, з 12 ліцеїв 8 функціонує у Львові та по 1 в Дрогобичі, Золочеві, Мостиськах і Радехові, а з 20 спеціальних шкіл 7 знаходиться у Львові.

Професійно-технічні та вищі навчальні заклади. В області нараховується 62 професійно-технічні заклади: 21 (Львів), 4 (Дрогобич, Самбір, Стрий), 3 (Золочівський, Миколаївський, Сокальський р-ни), 2 – (Новий Розділ, Червоноград; Кам'янка-Бузький, Старосамбірський, Турківський, Яворівський р-ни). На кінець 2012 р. у цих закладах навчалось 34,1 тис. учнів, третина з них отримала повну загальну середню освіту, а решта здобувала професію разом з повною загальною середньою освітою. Професійна підготовка учнів здебільшого проводиться для таких галузей, як промисловість, торгівля і ресторанне господарство, транспорт, будівництво, житлово-комунальне господарство і невиробничі види побутового обслуговування.

Кількість вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з 1990/1991 по 2012/2013 н. р. скоротилась з 40 до 22, зменшилась у них і кількість студентів удвічі (із 41,2 тис. до 20,3 тис.). У Львові цих закладів – 11, Самборі – 4, Дрогобичі – 3. Ще є такі заклади у Бориславі, Новому Роздолі, Червонограді і Бородах. Вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації налічується в області 22 (у 1990/1991 н.р. їх було 12). З них у Львові – 20, Дрогобичі – 1, в м. Дубляни Жовківського р-ну – 1. У цих закладах навчається 126,1 тис. студентів. Комерціалізація вищої освіти зменшила можливості її отримання для значного прошарку молоді,

особливо сільської. Покращити цю ситуацію можна шляхом надання державних кредитів на навчання. Змінюється галузевий профіль вищих навчальних закладів, зростають конкурси вступу на найбільш престижні спеціальності.

Підготовка кваліфікованих робітників у закладах профтехосвіти має тенденцію до зниження. Профосвіта потребує реформування та оптимізації в напрямі максимального врахування потреб ринку праці.

Культура. Сферу культури області репрезентують 9 професійних театрів, 25 музеїв (без філій), 14 концертних організацій, 1361 масові та універсальні бібліотеки, 1410 клубних установ, 73 школи естетичного виховання (дитячі музичні – 41, школи мистецтв – 27, художні – 2, хорового співу – 2, хореографічна – 1), місцеві газети, книжково-журнальні видавництва, радіомовлення і телебачення, інші структури. За кількістю закладів культури клубного типу, бібліотек у 2012 р. область посідала перше місце в Україні, за кількістю театрів – 2, музеїв – 11.

Залишковий принцип фінансування закладів культури, зубожіння широких верств населення стримують їх професійну діяльність, та все ж вони продовжують функціонувати. За період 1990–2012 рр. кількість відвідувань театрів за рік зменшилася у 5 разів, а концертних організацій і музеїв у 1,5 рази. За цей період ліквідовано 360 масових бібліотек, з них переважна більшість – у сільській місцевості; зменшився бібліотечний фонд; скоротилась кількість читачів.

Низький життєвий рівень більшості населення призводить до згортання (закриття) мережі кінотеатрів, скорочення клубів, а найбільше кіноустановок (демонстраторів фільмів). У 2012 р. за даними обласної контори прокату кінофільмів фактично працювало 37 демонстраторів фільмів (1990 р. – 1535). Найбільше закладів клубного типу у Львові – 22 (1995 р. – 43), у Трускавці – 13, Червонограді – 12.

За останні 12 років зріс випуск книжок (друкованих одиниць) та їх тираж, журналів та інших періодичних видань та їх річний тираж, зате скоротився випуск кількості газет (видань) та їх тираж, зросли обсяги місцевого телевізійного мовлення, виставкової діяльності (заходів).

Послуги закладів культури залишаються відносно недорогими або безкоштовними, а за умови поліпшення економічної ситуації повернуть своїх постійних відвідувачів. Заклади культури повинні мати належну підтримку з боку держави і місцевих органів влади, оскільки зарплата працівників цієї сфери є однією з найнижчих.

Область має багату історико-культурну спадщину. На кінець 2012 р. на державному обліку перебувало 8,5 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, з них – 3,8 тис. – історії, 3,8 – архітектури та містобудування, 0,5 тис. – археології, 0,3 – монументального мистецтва. Цю спадщину треба зберігати, підтримувати, пропагувати і розвивати. Більшість закладів культури розташована у непристосованих приміщеннях, потребує капітального ремонту, сучасної техніки (особливо у сільській місцевості).

Охорона здоров'я. 2012 р. в області працювало 128 лікарняних установ (24,2 тис. ліжок), 444 амбулаторно-поліклінічних установ. У лікарнях працювало 14,5 тис. лікарів усіх спеціальностей (57,4 лікарів на 10 тис. населення; у Львові – 111,8, у Трускавці – 143,4, у Моршині – 333,2), 27,5 тис. середнього медичного персоналу (108,9 осіб на 10 тис. населення). Усі показники сфери (захворюваність людей, смертність) мають негативну динаміку.

У Львові функціонує 37 лікарняних закладів (12,1 тис. ліжок), 106 амбулаторно-поліклінічних закладів, працює 8,4 тис. лікарів. Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів у районах області становить 1010. Найвища забезпеченість населення середнім медичним персоналом на 10 тис. населення у м. Моршині – 882, у Трускавці – 570, Самборі – 207, у Львові – 169. Майже всі лікарняні установи перебувають у комунальній власності (121); у державній – 5; колективній – 2. Поряд зі скороченням лікарняних установ і ліжок у них кількість лікарів і середнього медичного персоналу дещо зросла. Велика роль належить дитячим закладам оздоровлення та відпочинку, у 2012 р. їх нараховувалась 887. Кількість дітей, які оздоровлювались та відпочивали, становила 100,3 тис., а частка оздоровлених дітей віком 7-8 років – 38,8 %.

Оздоровчу функцію в області виконує широка мережа санаторно-курортних (оздоровчих) закладів: 47 санаторіїв (15,8 тис. ліжок), 9 лікувальних пансіонатів (0,6 тис. ліжок), 32 бази відпочинку, санаторії-профілакторії, будинки та пансіонати відпочинку. Вагому частку в сфері оздоровлення та відпочинку становить санаторно-курортне обслуговування. За останнє десятиріччя відчутним є притік іноземних громадян на курорти Львівщини. За даними Управління курортів та туризму облдержадміністрації у 2012 р. обслужено 153,9 тис. туристів, у тому числі іноземних туристів – 9894 (6,3%), громадян України, що виїжджали за кордон – 102 340 (66,7 %), внутрішніх туристів – 41 705 (27,0 %).

Усіма видами фізкультурно-оздоровчої роботи займається понад 130 тис. осіб, з них майже половина – діти. До закладів фізичної культури та спорту належать такі споруди: стадіони з трибунами (56), спортивні майданчики (2073), футбольні поля (859), лижні бази (4), стрілецькі тири (205), плавальні басейни (39), лижні трампліни (6), спортзали (744), кінноспортивні бази (2), велотрек (1). Більшість названих споруд належить навчальним закладам. Соціально-комунікаційні послуги. Дотичними до матеріально-побутових і соціально-духовних послуг є послуги сфери зв'язку, транспорту, у першу чергу пасажирського, інформаційні, інноваційні та ділові послуги.

Зв'язок. За досліджуваний період скоротилися відправлення населенню листів, телеграм, грошових переказів. Зате вищими темпами розвивається електрозв'язок. Кількість автоматичних телефонних станцій становить 961, з них міських – 403, сільських – 558. Забезпеченість

населення домашніми телефонними апаратами становить 57 одиниць у розрахунку на 100 домогосподарств, тобто на рівні загальнодержавного.

Швидкими темпами розвиваються нові види зв'язку: мобільний, комп'ютерний (мережа Інтернет). Найбільше доходів підприємства отримують, надаючи послуги мобільного зв'язку – 759,2 млн. грн. (64 %), комп'ютерного (мережа Інтернет) – 146,6 млн. грн., а далі міського телефонного, міжміського телефонного, радіозв'язку, поштового зв'язку.

Пасажирський транспорт. Перевезення пасажирів здійснюється рухомим складом окремих видів транспорту (автобусами, легковими автомобілями, тролейбусами, трамваями, залізничними пасажирськими вагонами, літаками). За період з 1995 по 2012 р. зменшилася кількість переїздів пасажирів усіма видами транспорту: залізничним – з 33,2 млн. до 30,5, автомобільним – з 283,3 млн. до 197,1, трамваями у Львові – з 72,0 млн. до 43,3, а тролейбусами – з 40,1 млн. до 25. Зменшується кількість пасажирських вагонів залізничного та міського електричного транспорту. Більшість машин рухомого складу експлуатують 15 і більше років, частина машин знаходиться в ремонті або потребує його. У 2012 р. перевезено 295,9 млн. пасажирів усіма видами транспорту, у тому числі автомобільним – 197,1 млн. (66,6 %), трамвайним – 43,3 млн. (14,6 %), залізничним – 30,5 млн. (10,3 %) та тролейбусним – 25,0 млн. (8,5 %). У перевезенні (відправленні) пасажирів автомобільним транспортом вагоме місце займає Львів – 134,8 млн., Стрий – 10,6 млн., Дрогобицький р-н (включаючи Дрогобич) – 8 млн., Сокальський (включаючи Червоноград) – 8,7 млн., Старосамбірський – 6 млн., Самбірський (включаючи Самбір) – 5 млн. Зростає роль міжнародних транспортних коридорів. Виходячи з оцінки соціально-економічного розвитку сфери послуг, до головних її проблем на сучасному етапі можна віднести: 1) важкий фінансовий стан більшості бюджетних підприємств; 2) безперервне підвищення цін (тарифів) на послуги; 3) недостатня платоспроможність населення; 4) недостатній рівень культури обслуговування населення в більшості видів послуг.

Висновки. Незважаючи на те, що понині немає загальноприйнятої (єдиної) класифікації (систематизації, типології) сфери послуг, ми пропонуємо дотримуватися функціонального групування галузей (видів діяльності), які задовольняють потреби населення у певному виді послуг. У статті виділено і проаналізовано такі групи: соціально-побутові (матеріально-побутові), соціально-культурні (соціально-духовні), соціально-оздоровчі та соціально-комунікаційні. Перспективи дослідження сфери послуг пов'язані з вивченням як традиційних, так і нових її видів (інформаційних, інноваційних та ділових).

Список використаних джерел:

1. Апопій В. В. Організація і технологія надання послуг: навч. посібник / [за ред. В. В. Апопія]. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 312 с.
2. Білецький М. Навчальна програма, самостійна робота, індивідуальні завдання та тести з курсу «Географія сфери послуг» для студентів географічного факультету / М. Білецький. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 87 с.

3. Готельне господарство та туризм у Львівській області : статистичний збірник. — Львів : Головне управління статистик у Львівській області, 2011. — 111 с.
4. Мальська М. П. Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика) : монографія / М. П. Мальська. — К. : Знання, 2009. — 363 с.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік — Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2013.
6. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навч. посібник / О. Г. Топчієв. — Одеса : Астропринт, 2009. — 544 с.
7. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навч. посібник / Л. Т. Шевчук. — К. : Знання, 2007. — 349 с.

Список использованных источников:

1. Апопий В. И. Организация и технология предоставления услуг : учебное пособие [за ред. В. И. Апопия]. — К. : ВЦ «Академия», 2006. — 312 с.
2. Билецкий М. Учебная программа, самостоятельная работа, индивидуальные задания и тесты по курсу «География сферы услуг» для студентов географического факультета / М. И. Билецкий. — Львов : Изд. центр ЛНУ им. И. вана Франко, 2010. — 87 с.
3. Гостиничное хозяйство и туризм в Львовской области: статистический сборник. - Львов: Главное управление статистики во Львовской области, 2011 - 111 с.
4. Мальская М. П. Пространственные системы услуг (теория, методология, практика): монография / М. П. Мальская. — К. : Знання, 2009. — 363 с.
5. Статистический ежегодник Львовской области за 2012 год - Львов: Главное управление статистики во Львовской области, 2013.
6. Топчиев О. Г. Основы общественной географии : учебное пособие / О. Г. Топчиев. — Одесса : Астропринт, 2009. — 544 с.
7. Шевчук Л. Т. Социальная география : учебное пособие / Л. Т. Шевчук. — К. : Знання, 2007. — 349 с.

References

1. Apopiy V. V. (2006) Organizatsiya i tehnologia nadannya poslug. Akademiya, Kyiv, 312 p.
2. Biletskyi M. (2010) Navchalna programa, samostiyna robota, indyvidualni zavdannya ta testy z kursu «Geographiya sfery posluh» dlya studentiv geographichnogo fakultetu. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 87 p.
3. Hotelne gospodarstvo ta turyzm v Lvivskiy oblasti (2011).
4. Mal's'ka M. P. (2009) Prostorovi systemy poslug (teoriya, metodologiya, praktyka), Znannya, Kyiv, 363 p.
5. Statystychnyj szhorichnyk Lvivskoyi oblasti za 2012 rik (2013).
6. Topchiyev, O. (2009) Fundamentalsof Human Geography [Osnovy suspil'noyi geografiyi], Astroprynt, Odesa, 544 p.
7. Shevchuk, L. (2007), Social geography. [Social'na geografiya], Znannya, Kyiv, 349 p.

УДК: 911.3

Бульба Юлія Михайлівна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна
e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ПРИВАБЛИВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ**

Мета: стаття присвячена дослідженню суспільно-географічних особливостей інвестиційної привабливості районів та міст Чернігівської області.

Методика: для визначення рівнів інвестиційної привабливості адміністративних одиниць Чернігівщини було здійснено кілька кроків: збір статистичної інформації

економічного, демографічного та соціального характеру; стандартизація відібраних показників; розрахунок інтегрального індексу інвестиційної привабливості окремих районів та міст; аналіз отриманих результатів.

Результати: встановлено, що в Чернігівському регіоні спостерігаються значні територіальні відмінності за рівнем інвестиційної привабливості. Найбільш привабливим для інвесторів є м. Чернігів, Чернігівський та Корюківський райони. Найнижчі значення інтегрального індексу інвестиційної привабливості спостерігаються у Куликівському та Срібнянському районах.

Наукова новизна: вперше було досліджено інвестиційну привабливість Чернігівського обласного регіону в розрізі міст обласного значення та адміністративних районів, виконано їх ранжування та проведено групування.

Практична значимість: розкриття та дослідження відмінностей у рівні інвестиційної привабливості адміністративних районів та міст Чернігівщини дозволить показати причини низької інвестиційної активності та надати конструктивні рекомендації органам державного управління щодо підвищення привабливості території області для потенційного інвестора.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інтегральний індекс, Чернігівський регіон.

УДК: 911.3

Бульба Юлія Михайловна

Нежинский государственный университет
имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина
e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЧЕРНИГОВСКОГО РЕГИОНА

Цель: статья посвящена исследованию общественно-географических особенностей инвестиционной привлекательности районов и городов Черниговской области.

Методика: для определения уровней инвестиционной привлекательности административных единиц Черниговщины было осуществлено несколько шагов: сбор статистической информации экономического, демографического и социального характера; стандартизация отобранных показателей; расчет интегрального индекса инвестиционной привлекательности отдельных районов и городов; анализ полученных результатов.

Результаты: установлено, что в Черниговском регионе наблюдаются значительные территориальные различия по уровню инвестиционной привлекательности. Наиболее привлекательными для инвесторов являются города Чернигов, Черниговский и Корюковский районы. Самые низкие значения интегрального индекса инвестиционной привлекательности наблюдаются в Куликовском и Срибнянском районах.

Научная новизна: впервые была исследована инвестиционная привлекательность Черниговского областного региона в разрезе городов областного значения и административных районов, выполнено их ранжирование и проведена группировка.

Практическая значимость: раскрытие и исследование различий в уровне инвестиционной привлекательности административных районов и городов Черниговщины позволит показать причины низкой инвестиционной активности и

предложить конструктивные рекомендации органам государственного управления по повышению привлекательности территории области для потенциального инвестора.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, интегральный индекс, Черниговский регион.

УДК: 911.3

Bulba Yuliya Mykhailivna

Mykola Gogol State University of Nizhyn,
Nizhyn, Ukraine
e-mail: misis.bulba2013yulya@yandex.ru

SOCIAL AND ECONOMIC FEATURES OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF CHERNIGIV REGION

Goal: The article is devoted to revealing social and geographical features of the investment attractiveness of Chernihiv region cities and administrative districts.

Methodology: several steps have been taken in order to determine the levels of investment attractiveness of Chernigov region administrative units: collection of statistical information on economic, demographic and social issues; standardization of selected indicators; calculation of the integral index of investment attractiveness of the districts and the cities; analysis of the results.

Results: The significant regional differences on investment attractiveness among cities and districts of Chernihiv Region were revealed. It was found that Chernihiv city, Koryukivskiy, and Chernihiv districts are the most attractive for the investors. The lowest values of the integral index of investment attractiveness observed in Kulikovskiy and Sribnyanskom areas.

Scientific novelty: it was the first investigation of Chernihiv Region investment attractiveness at the level of cities and administrative districts.

Practical significance: finding and investigation of differences in the level of investment attractiveness of Chernihiv region administrative districts and cities will help to reveal the causes of low investment activity and to offer constructive advice to the government bodies to increase the attractiveness of the region for the potential investors.

Keywords: investment attractiveness, integral index, Chernihiv region.

Постановка проблеми. Залучення інвестиційних ресурсів є одним з найбільш вагомим чинників економічного зростання, покращення економічної ситуації в Україні та поліпшення добробуту населення. Водночас, оцінка інвестиційної привабливості країни в цілому та окремих її частин є важливим етапом при ухваленні інвестиційного рішення потенційним інвестором. Оцінка здатності регіонів залучати інвестиції – актуальна проблема, дослідженню якої присвячено багато наукових робіт.

Не менш важливим науковим завданням є виявлення особливостей внутрішніх інвестиційних можливостей регіону. З одного боку це може сприяти покращенню існуючого рівня інвестиційної привабливості окремих міст та адміністративних районів, а з іншого – виявити причини низької інвестиційної активності. Дана стаття присвячена виявленню особливостей та відмінностей у рівні інвестиційної привабливості адміністративних районів Чернігівської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів інвестиційної привабливості регіонів України присвячені праці

значної кількості науковців, серед яких слід зазначити Ю. Качаєва, С. Запотоцького, А. Пересаду [1; 2; 4]. Питання інвестиційної привабливості знаходиться в полі зору політиків, практиків, наукових колективів, серед яких слід згадати Київський міжнародний інститут соціології й Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, результатом співпраці яких став звіт, виконаний на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [8, с.2]. Однак, динамічність політичних та економічних процесів у світі та Україні ставить все нові проблеми перед науковцями, враховуючи завдання і у сфері формування інвестиційної привабливості регіонів України.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є суспільно-географічний аналіз інвестиційної привабливості територіальних утворень (адміністративних районів та міст обласного значення) Чернігівського обласного регіону.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна привабливість території (ІПТ) – це особлива характеристика її плюсів і мінусів стосовно поширення та залучення інвестицій, які залежать від цілої низки економічних, політичних, та соціальних чинників. На формування інвестиційної привабливості регіонів впливають багато факторів, які поділяються на «жорсткі» та «м'які». До першої групи можна віднести – природно-ресурсний потенціал, економіко-географічне положення території, трудові ресурси, стан інфраструктури тощо. До групи ж «м'яких» факторів належать відкритість влади, діловий клімат та оптимізм, основні процедури ведення бізнесу, успішність реалізації інвестиційних проектів тощо. «Жорсткі» фактори досить важко змінити за короткий проміжок часу, а «м'які» в фактори виступають як перешкоди або навпаки – як підтримка у веденні господарської діяльності та реалізації інвестиційних проектів [8, с. 7].

Незважаючи на високий рівень актуальності проблеми інвестиційної привабливості регіонів, в Україні не існує загальновизнаної методики її оцінки, як, наприклад, у Франції, США чи в Німеччині. Найбільш повною характеристикою інвестиційної привабливості регіонів України є вже згадувана вище розробка Київського міжнародного інституту соціології й Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Підсумковим результатом роботи колективу науковців є представлений у звіті рейтинг обласних регіонів України, у якому, зокрема, Чернігівська область посіла дев'яте місце. [8, с. 8].

Зазвичай оцінювання інвестиційної привабливості регіону (ІПР) полягає у розрахунку інтегрального індексу інвестиційної привабливості території. Для визначення рівнів інвестиційної привабливості адміністративних районів та міст обласного значення, у нашому випадку, Чернігівщини, необхідно здійснити кілька кроків. На початковому етапі оцінки проводиться збір та підрахунок показників економічного, демографічного та соціального характеру. Розрахунки та аналіз показників

по районах та окремих містах Чернігівського регіону дозволять охарактеризувати існуючий стан, виявити переваги та недоліки регіональної політики, розробити заходи з усунення слабких позицій розвитку.

З метою аналізу особливостей формування інвестиційної привабливості адміністративних районів та міст обласного значення Чернігівської області використано такі показники (станом на 2013 рік):

- 1) середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн;
- 2) роздрібний товарооборот підприємств, включаючи ресторанне господарство, у розрахунку на 1 особу, грн;
- 3) обсяг реалізованої продукції промисловості на одну особу населення, грн;
- 4) загальна чисельність працездатного населення (16 – 54 роки), осіб;
- 5) кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, осіб;
- 6) природний приріст (скорочення) населення на 1 тис. осіб наявного населення [5].

Для проведення дослідження усі обрані показники стандартизувалися на основі варіаційного ряду з метою їх коректного аналізу:

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

де X_{ij} – значення i -того показника у j -тому районі; $X_{\max}$, $X_{\min}$ – мінімальне та максимальне значення i -того показника [3].

На основі формули (1) були проведені розрахунки стандартизації показників для кожного адміністративного району, а також окремо для міст обласного значення Чернігівщини. Їх результати були використані для обчислення сумарного індексу, який прийнято за інтегральний показник умов формування інвестиційної привабливості території (табл.1).

Таблиця 1

Індекси показників для визначення особливостей формування інвестиційної привабливості районів Чернігівського регіону (за 2013 рік).

назва району / міста номер показника	1	2	3	4	5	6	Σ індекс
Міста обласного значення							
м. Чернігів	0	1	0,24	1	1	1	4,24
м. Прилуки	1	0,08	1	0	0,26	0	2,34
м. Ніжин	0,02	0	0	0,07	0	0,47	0,56
Райони							
Чернігівський	0,35	1	0,01	1	0,67	0,57	3,60
Корюківський	0,57	0,32	1	0,41	0,48	0,76	3,54

Бахмацький	0,59	0,17	0,01	0,86	0,64	0,57	2,84
Варвинський	1	0,07	0,23	0,13	0,40	1	2,83
Менський	0,27	0,12	0,50	0,64	0,33	0,64	2,50
Ічнянський	0,39	0,09	0,30	0,51	0,76	0,38	2,43
Козелецький	0,27	0,49	0,06	0,88	0,14	0,31	2,15
Н. - Сіверський	0,19	0,29	0,09	0,41	0,59	0,56	2,13
Борзнянський	0,14	0,14	0,01	0,50	1	0,21	2,00
Бобровицький	0,37	0,21	0,10	0,52	0,14	0,47	1,81
Семенівський	0,30	0,05	0,03	0,16	0,64	0,53	1,71
Носівський	0,49	0,05	0,05	0,44	0,17	0,49	1,69
Прилуцький	0,24	0,09	0,26	0,59	0,14	0,32	1,64
Щорський	0,23	0,21	0,03	0,32	0,05	0,79	1,63
Городнянський	0,13	0,15	0,02	0,44	0,36	0,47	1,57
Ріпкинський	0,25	0,23	0,06	0,39	0,21	0,16	1,30
Талалаївський	0,45	0,07	0,0002	0,04	0,36	0,29	1,21
Ніжинський	0,16	0,33	0,14	0,37	0	0,14	1,14
Сосницький	0,06	0,09	0,06	0,18	0,14	0,45	0,98
Коропський	0	0,09	0,01	0,30	0,45	0,10	0,95
Куликівський	0,08	0,05	0,13	0,12	0,24	0	0,62
Срібнянський	0,01	0	0	0	0	0,39	0,40

За показником сумарного індексу особливостей формування інвестиційної привабливості районів та міст Чернігівської області здійснено їх ранжування (рис. 1) та проведено групування (рис. 2), згідно з яким виділяються райони з високою, середньою, помірно низькою та низькою інвестиційною привабливістю.

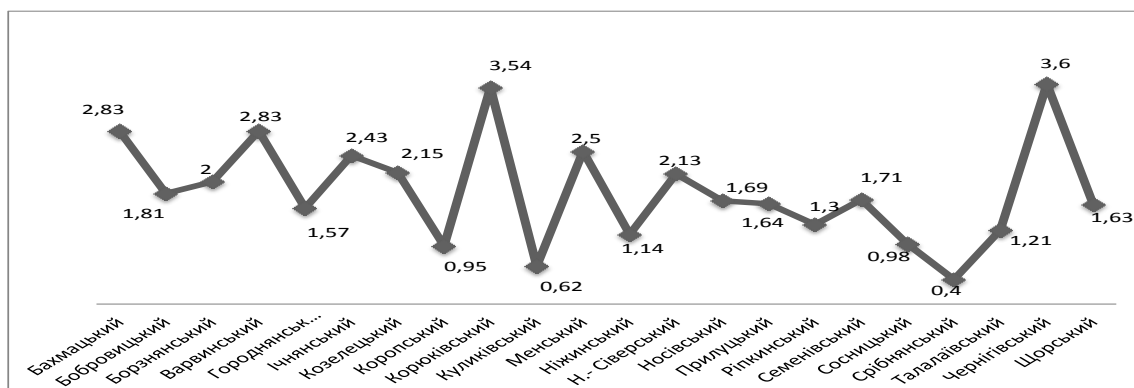

Рис. 1. Ранжування адміністративних районів Чернігівської області за інтегральним показником формування інвестиційної привабливості

Графічна та картографічна візуалізація результатів дослідження (рис. 1, 2) свідчить про значну територіальну диференціацію особливостей формування інвестиційної привабливості районів та міст обласного

значення, що в першу чергу пов'язано зі специфікою їх соціально-економічного розвитку.

Безперечним лідером серед міст є Чернігів, а серед адміністративних районів – Чернігівський район, умови формування інвестиційної привабливості в яких є найкращими. За рахунок свого вигідного економіко-географічного положення та адміністративного статусу Чернігова, місто та район за багатьма показниками розвитку економіки та соціальної сфери випереджають всі інші території області. За показниками роздрібного товарообороту у розрахунку на одну особу, кількістю працездатного населення, кількістю підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення та показниками природного скорочення м. Чернігів займає найкращі позиції серед міст обласного значення.

Рис. 2. Групування міст та районів Чернігівської області за особливостями інвестиційної привабливості

Цікавим є те, що друге місце за інтегральним показником формування інвестиційної привабливості серед адміністративних районів посів Корюківський район, який не вирізняється серед інших адміністративних утворень явними специфічними рисами. Однак цей прикордонний район демонструє найкращі показники обсягів реалізованої продукції на одну особу, високі показники заробітної плати і кількості підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення. Корюківщина має промислово-аграрну структуру. Найпотужнішими підприємствами є ВАТ «КФТП», ДП «Корюківське лісове господарство», ДП «Холминське лісове господарство», ДП «Холминський спиртзавод». Провідним підприємством

району є ВАТ «Корюківська фабрика технічних паперів». Його бренд «Слов'янські шпалери» знають не лише в Україні, а й за кордоном [6].

Привабливість району доводиться також інвестиційним рішенням на суму в 58 мільйонів доларів, ухваленим китайськими інвесторами на реалізацію спільного україно-китайського агропромислового проекту. Це найбільша аграрна інвестиція з Китаю за всі роки незалежності України. Інвестори планують за 5 років розбудувати на території Корюківського району свинарний комплекс, розводити велику рогату худобу, вирощувати зернові. Реалізація проекту дасть можливість створити близько 500 нових робочих місць [7].

До групи з високими значеннями інтегрального показника умов формування інвестиційної привабливості, належить Бахмацький, Варвинський Ічнянський, Менський, Козелецький та Новгород-Сіверський райони. Дані райони розташовані як в центральній, так і в периферійній частині області. Варвинський район займає високі позиції через найвищі показники заробітної платні та найменші показники природного скорочення населення. Бахмацький район характеризується більшими від інших показниками кількості працездатного населення і чисельності підприємств та середньої заробітної плати.

Більшість районів Чернігівської області характеризуються середньою та помірно низькою інвестиційною привабливістю. Це здебільшого райони центральної та периферійної частини області, за винятком Городнянського та Семенівського районів, які є прикордонними з Росією, а також Ріпкинського району, що межує з Білоруссю.

До групи з найнижчим рівнем інвестиційної привабливості належать Срібнянський, Куликівський, Коропський, та Сосницький райони. Особливо виділяється Срібнянський район, у якому показники роздрібного товарообороту, обсягів реалізованої продукції, загальної чисельності працездатного населення та кількості підприємств мають найгірші значення.

Висновки. Досліджені суспільно-географічні особливості формування інвестиційної привабливості Чернігівської області свідчать про те, що головною проблемою в області є значні внутрішньо-регіональні відмінності інвестиційної привабливості. Для покращення ІПР слід дотримуватись активних дій та заходів з боку державних органів влади щодо підвищення інвестиційної привабливості, зокрема, північних та південних районів області, що мають переважно аграрну спеціалізацію. Зміни відбудуться лише при поліпшенні рівня і якості життєдіяльності населення, створення умов для гармонійного розвитку особистості на основі підвищення конкурентоспроможності та рівня інвестиційної привабливості територій.

Більш детальний аналіз такого унікального явища, як інвестиційна привабливість території, вимагає врахування не лише показників, що характеризують дію економічного, демографічного та соціально характеру,

а й ряду інших критеріїв. Доповнення даної методики якісною оцінкою окремих складових дозволить у подальшому надати конструктивні рекомендації щодо підвищення інвестиційної привабливості районів та міст Чернігівського регіону.

Список використаних джерел:

1. Запотоцький С. П. Інвестиційна привабливість агропромислового виробництва Черкащини / С. П. Запотоцький // Регіональні проблеми розвитку АПК України: стан і перспективи вирішення. К., 2000. – с.193-195.
2. Качаєв Ю. Інвестиційна привабливість міст як фактор інвестиційної діяльності банків України / Ю. Качаєв // Вісник НБУ. – 2002. – №5. – с. 22-26.
3. Немець К. А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі. Монографія. / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с.
4. Пересада А. А. Інвестування: навч. посібник / А. А. Пересада. – К.: КНЕУ, 2004 – 250 с.
5. Головне управління статистики у Чернігівській області [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chernigivstat.gov.ua>
6. Корюківка. Знайомство з районом [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cult.gov.ua/blog/2008-12-02-216>
7. Північ Чернігівщини буде «піднімати» китайський інвестор [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://golosukraine.com/publication/ekonomika/parent/31566-pivnich-chernigivshini-bude-pidnimati-kitajskij-in/#.VHrbEdKsW39>
8. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf

Список использованных источников

1. Запотоцький С. П. Инвестиционная привлекательность агропромышленного производства Черкасской области / С. П. Запотоцький // Региональные проблемы развития АПК Украины: состояние и перспективы решения. К., 2000 – с.193-195.
2. Качаев Ю. Инвестиционная привлекательность городов как фактор инвестиционной деятельности банков Украины / Ю. Качаев // Вестник НБУ. – 2002. – № 5. – с. 22-26.
3. Немец К. А. Пространственный анализ в общественной географии: новые подходы, методы, модели. Монография. / К. А. Немец, Л. М. Немец. – Харьков: ХНУ, 2013. – 225 с.
4. Пересада А. А. Инвестирование: учеб. пособие / А. А. Пересада. – М.: Финансы, 2004 – 250 с.
5. Главное управление статистики в Черниговской области [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.chernigivstat.gov.ua>
6. Корюковка. Знакомство с районом [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.cult.gov.ua/blog/2008-12-02-216>
7. Север Черниговщины будет «поднимать» китайский инвестор [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://golosukraine.com/publication/ekonomika/parent/31566-pivnich-chernigivshini-bude-pidnimati-kitajskij-in/#.VHrbEdKsW39>
8. Рейтинг инвестиционной привлекательности регионов [электронный ресурс]. режимдоступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf

References:

1. Zapototsky S. P. Investment attractiveness of agroindustrial production at Cherkassy region / S.P. Zapototsky // Regional problems of Ukraine agroindustrial complex: state and prospects for resolution. K., 2000. – p.193-195.

- 2.Kachaev Y. Investment attractiveness of cities as a factor in investment activity of Ukraineian banks / Y. Kachayev // Bulletin of the National Bank. – 2002. – № 5. – p. 22-26.
- 3.Nyemets K. A Spatial analysis in social geography: new approaches, methods, and models. Monograph. / K.A .Nyemets, L.M. Nyemets. – Kharkiv, Kharkiv National University, 2013. – 225 p.
- 4.Peresada A. A .Investing: teach. manual / A. A. Peresada. – K.: KNEU, 2004 – 250 p.
- 5.Department of Statistics in Chernihiv Region [electronic resource]. Access: <http://www.chernigivstat.gov.ua>
- 6.Koryukivka. Introduction of the district [electronic resource]. Access: <http://www.cult.gov.ua/blog/2008-12-02-216>
- 7.North Chernihiv region will "raise" Chinese investor [electronic resource]. Access:<http://golosukraine.com/publication/ekonomika/parent/31566-pivnich-chernigivshini-bude-pidnimati-kitajskij-in/#.VHrbEdKsW39>
- 8.Rating of investment attractiveness of regions [electronic resource]. Access:http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciyn

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 556.166

Шакірзанова Жаннетта Рашидівна,
доктор географічних наук, доцент

Одеський державний екологічний
університет, м. Одеса, Україна
e-mail: jannettgidro@mail.ru

ПРОСТОРОВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ У РОЗПОДІЛІ ШАРІВ СТОКУ ВЕСНЯНОГО ВОДОПІЛЛЯ РІВНИННИХ РІЧОК УКРАЇНИ

Мета. Обґрунтування методу просторового узагальнення шарів стоку весняного водопілля рівнинних річок України з метою встановлення фізико-географічної зональної обумовленості їх змінювання по території.

Методика. Запропоновано методику географічного узагальнення у вигляді регіональних рівнянь чи побудови ізоліній шарів стоку весняного водопілля рівнинних річок України, що необхідне при обґрунтуванні регіональних методів розрахунків і прогнозів характеристик максимального стоку весняного водопілля річок.

Результати. На основі принципу географічної зональності на басейнах рівнинних річок України обґрунтовується метод розрахунку та просторового узагальнення шарів стоку весняного водопілля у вигляді їх середніх величин за багаторічний період.

Наукова новизна. Просторове узагальнення розрахункових величин шарів стоку весняного водопілля здійснюється у вигляді карто-схеми ізоліній (при врахуванні впливу місцевих факторів – залісеності і заболоченості річкових басейнів).

Практична значимість. Одержані величин шарів стоку у вигляді карто-схем розподілу по території або регіональних рівнянь дають можливість їх визначення для будь-яких водозборів річок рівнинної території України, навіть й невивчених у гідрологічному відношенні.

Ключові слова: географічне узагальнення, розрахункові шари стоку

УДК 556.166

Шакірзанова Жаннетта Рашидовна,
доктор географических наук, доцент

Одесский государственный
экологический университет,
г. Одеса, Украина,
e-mail: jannettgidro@mail.ru

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В РАСПРЕДЕЛЕНИИ СЛОЕВ СТОКА ВЕСЕННЕГО ПОЛОВОДЬЯ РАВНИННЫХ РЕК УКРАИНЫ

Цель. Обоснование метода пространственного обобщения слоев стока весеннего половодья равнинных рек Украины с целью установления физико-географической зональной обусловленности их изменения по территории.

Методика. Предложена методика географического обобщения в виде региональных уравнений или построения изолиний слоев стока весеннего половодья равнинных рек Украины, что необходимо при обосновании региональных методов расчетов и прогнозов характеристик максимального стока весеннего половодья рек.

Результаты. На основе принципа географической зональности на бассейнах равнинных рек Украины обосновывается метод расчета и пространственного

обобщения слоев стока весеннего половодья в виде их средних величин за многолетний период.

Научная новизна. Пространственное обобщение расчетных величин слоев стока весеннего половодья осуществляется в виде карто-схемы изолиний (при учете влияния местных факторов - залесенности и заболоченности речных бассейнов).

Практическая значимость. Полученные величин слоев стока в виде карто-схем распределения по территорииили региональных уравнений дают возможность их определения для любых водосборов рек равнинной территории Украины, в том числе и неизученных в гидрологическом отношении.

Ключевые слова: географическое обобщение, расчетные слои стока

УДК 556.166

Shakirzanova Zhannetta Rashydivna,
Doctor of Geographical Sciences, Associate
Professor

Odessa State Environmental University,
Odessa, Ukraine
e-mail: jannettgidro@mail.ru

SPATIAL PATTERNS IN THE DISTRIBUTION LAYERS RUNOFF OF SPRING FLOOD OF PLAINS RIVERS UKRAINE

Purpose. Justification of the method of spatial generalization of layers runoff spring flood plain rivers of Ukraine to establish the physical and geographical zone their changes conditioning territory.

Methods. The technique of geographical generalizations as regional equations or contouring layers runoff spring flood plain rivers of Ukraine, which is necessary for the justification of regional methods of calculations and forecasts maximum flow characteristics of the spring flood rivers is offered.

Results. Based on the principle of geographical zones in plain rivers basins of Ukraine justified method of calculation and spatial generalization layers runoff of spring flood as their averages for long period.

Scientific novelty. A spatial generalization of the calculated values of layer runoff spring flood takes in the form of a schematic map of isolines (taking into account the influence of local factors - forests and swamps of river basins).

The practical significance. Values obtained in the form of a schematic map of layers runoff distribution on the territory or regional equations enable their to determine any plain rivers of catchments in Ukraine, and even unexplored in hydrological terms.

Keywords: geographical generalization, calculation layers runoff.

Постановка проблеми. В сучасних математичних моделях для розрахунків і прогнозів річкового стоку талих та дощових вод за основу прийнятий принцип, пов'язаний з виявленням впливу елементів природного ландшафту (залісеності, заболоченості) на характеристики і фактори стоку. В географічній науці загальноприйнятим методом просторового узагальнення є районування території або представлення інформації у вигляді карто-схем ізоліній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В низці робіт минулих років (В.Г.Глушков, 1933, Б.Д. Зайков, 1946) було обґрунтовано географічну природу річкового стоку і необхідність комплексного фізико-географічного підходу до вивчення особливостей його формування та розвитку.

В гідрологічній історії при використанні ідеї географо-гідрологічного методу відомі різні класифікації річок – Н.Д. Антонова (1941), Л.Т. Федорова (1949), В.Д. Комарова (1959) – для весняного стоку; М.І. Львовича (1938) – за джерелами живлення річок, типів водного режиму річок; Б.Д. Зайкова (1946) – для сезонного і річного стоку; Д.Л. Соколовського (1957), П.С. Кузіна (1960) – за типами водного режиму річок та ін.; схеми районування території – Б.Д. Зайкова (1946) – для внутрішньорічного режиму річок; В.А. Троїцького (1948); А.М. Норватова (1951) – для мінімального стоку; П.С. Кузіна (1960) – по водному режиму річок та ін. За думкою П.С. Кузіна (1960, 1979) географо-гідрологічний метод представляє собою теоретично обґрунтований принциповий підхід до генетичного вивчення закономірностей формування гідрологічного режиму з використанням елементів природного середовища, які в своєму різноманітті і сполученні взаємодіють з іншими природними факторами і водними об'єктами.

В 70-ті рр. минулого сторіччя широкий розвиток отримав і зонально-ландшафтний метод районування території за однорідними умовами формування стоку річок [1,2]. Питанням районування території за ознаками однорідності умов формування весняного стоку присвячені також роботи В.К. Рязанцева, В.Н. Жердєва і І.П. Землянухіна (1984), Г.В. Павленка і С.П. Шендрика (1985), А.В. Христофорова (1993) та ін., а також – авторів [3]. Для території України Н.С. Лободою [4] виконане районування території України за синхронністю коливань річного стоку при використанні методів факторного аналізу і головних компонент в масивах коефіцієнтів кореляції між річним стоком річок.

При врахуванні комплексу природних факторів формування водного режиму річок В.В. Гребенем [5] розроблене ландшафтно-гідрологічне районування території України за ієрархічною класифікацією природних систем і з виділенням двох головних рівнів ландшафтно-гідрологічної диференціації – зонального та провінційного. При використанні факторного аналізу встановлені первинні (сума опадів, висота басейнів) і вторинні (ухили русел і водозборів, залісеність, заболоченість) чинники стокоутворення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи вищевикладені основи розвитку і сутності комплексного зонально-географічного підходу до аналізу умов формування річкового стоку, як результату складного тісного взаємозв'язку природних факторів ландшафту, при обґрунтуванні регіональних методів розрахунків і прогнозів характеристик максимального стоку весняного водопілля запропонований підхід географічного узагальнення у вигляді побудови ізоліній або регіональних рівнянь характеристик формування весняного водопілля рівнинних річок України.

Формулювання цілей статті. Основне завдання роботи полягає в обґрунтуванні методу просторового узагальнення шарів стоку весняного

водопілля рівнинних річок України з метою встановлення фізико-географічної зональної обумовленості їх змінювання по території (при врахуванні впливу місцевих факторів – залісеності і заболоченості річкових басейнів), а також для поширення розроблених розрахункових чи прогностичних схем для невивчених у гідрологічному відношенні водозборів.

На річках, що мають тривалі часові гідрологічні спостереження за характеристиками весняного водопілля, середньобаторічні їх значення отримуються за методом середнього арифметичного. Для водних об'єктів з короткими рядами спостережень або для тих, на яких спостереження взагалі не ведуться, середньобаторічні значення шарів весняного стоку можна визначити при їх узагальненні, наприклад, по регіональних залежностях від географічного положення водозборів або по карто-схемах розподілу по території.

Виклад основного матеріалу. Для розглядуваних водозборів рівнинних річок території України (басейни Середнього, з притоками Прип'яттю та Десною, та Нижнього Подніпров'я, річки басейну Сіверського Дінця та Південного Бугу, річки північно-західного Причорномор'я) вихідними матеріалами по характеристиках стоку весняного водопілля прийняті багаторічні дані гідрометеорологічних спостережень по 217 гідрологічних постах, які здійснюють тривалі регулярні спостереження за стоком води. Діапазон водозбірних площ змінюється від 6,2 км² (лог Райчик – с.Польова-Лукашівка) до 88500 км² (р. Десна – м. Літки). Найбільша кількість гідрологічних постів (37,3% від загального їх числа) має величини площ водозборів в діапазоні від 1001 до 5000 км², а для 33,7 % – розміри водозборів коливаються в межах 101-1000 км². Річок з площами водозборів, більш ніж 20 тис. км² значно менше (приблизно 6%).

Досліджувані річки знаходяться в різних географічних зонах, у зв'язку з чим умови формування весняних водопіль розрізняються як за кліматичними показниками, так і за фізико-географічними умовами підстильної поверхні. Так, в зоні мішаних лісів розповсюджені річки в основному снігового живлення, при цьому частка дощового та підземного стоку доволі висока. На південь, в лісостеповій і степовій зонах, характерний тип річок зі сніговим живленням і достатньою підземною складовою, але при незначному дощовому стоці. В цілому по території рівнинні річки на 50-80% живляться талими сніговими водами. Для малих річок частка снігового живлення значно підвищується (до 80-100%), а підземного зменшується до 0-20% [6].

Високий (за об'ємом) весняний стік формується в роки з холодними зимами при значному і стабільному снігонакопиченні, малій водопоглинальній спроможності ґрунтів, інтенсивному сніготаненні в умовах швидкого наростання тепла, іноді, підсиленого рідкими опадами, які випадають на сніг, який тане. Найбільш багатоводними за тривалий

період спостережень як за загальним об'ємом весняного стоку, так і за максимальними витратами води водопілля формувалися у 1932, 1942, 1947, 1956, 1960, 1963, 1970, 1971, 1978, 1979, 1980, 1986, 1988, 1994 рр., а маловодні весни припадали на 1944, 1950, 1954, 1962, 1965, 1969, 1975, 1976 рр.

Нестійкі погодні умови взимку призводять до формування двох і більше хвиль водопілля. Прикладом є: 1971, 1981, 1998, 2001 та ін. роки. Крім того, в більш теплі роки, наступного після зимової відлиги снігонакопичення і, як наслідок, весняної хвилі водопілля може й не спостерігатися, як це було у 1975, 1989, 1990, 2002 рр. В останні роки (2007, 2008, 2009, 2014, 2015 рр.) на значній частині території крайнього півдня України накопичення снігозапасів практично не відбувалося, що призвело до невиражених весняних водопілля на річках або зовсім до їх відсутності. Взагалі ж на фоні маловодних років останніх десятирічч відмічені найбільш багатоводні водопілля – у 1998, 2003, 2006, 2010 рр.

Середньобагаторічний шар стоку водопілля та його розподіл по території України. Вивчення середньобагаторічних величин шарів стоку весняного водопілля базувалося на аналізі й обробці стокових рядів спостережень по 217 гідрологічних постах за тривалий багаторічний період спостережень. В основу просторових узагальнень покладено регіональні залежності стоку від географічних (широти) і місцевих факторів (залісеності і заболоченості водозборів) в межах рівнинної території України.

Визначити роль лісу та боліт у формуванні стоку весняного водопілля рівнинних річок до сьогодні доволі складно. Існують різні думки з цього приводу, які висвітлені у роботі автора [6].

Ліси мають важливу природну водорегулюючу роль у формуванні річкового стоку і в різних фізико-географічних умовах направленість його дії може бути різною. Завдяки вільній фільтрації води в ґрунт, високій пористості частка тало-дошової води витрачається на поповнення запасів ґрунтових і підземних вод, тимчасове затримання вологи у лісовій підстилці сприяє випаровуванню вологи, а стікання води по схилах відбувається підповерхневим і ґрунтовим шляхом. Все це призводить зазвичай до зменшення об'єму і максимальних витрат води водопілля і паводків та підвищення меженного стоку річок [1,2].

Болота та заболочені землі є великими акумуляторами поверхневих вод на водозборах і призводять до сезонного перерозподілу чи зниження максимального стоку з заболочених басейнів річок [1,2,7].

Для вилучення географічної складової розподілу шарів стоку по території на основі залежності (рис. 1) їх значення були приведені спочатку до умовної географічної широти $\varphi = 50^\circ$ півн.ш. $(Y_0)_{\varphi=50}$ (при коефіцієнті кореляції $r = 0,86$) за рівнянням

$$(Y_0)_{\varphi=50} = Y_0 / [0,32(\varphi^i - 50)]. \quad (1)$$

де Y_0 – середньобаторічні величини шарів весняного стоку, мм;

φ – географічна широта центрів водозборів, в частках °півн.ш.

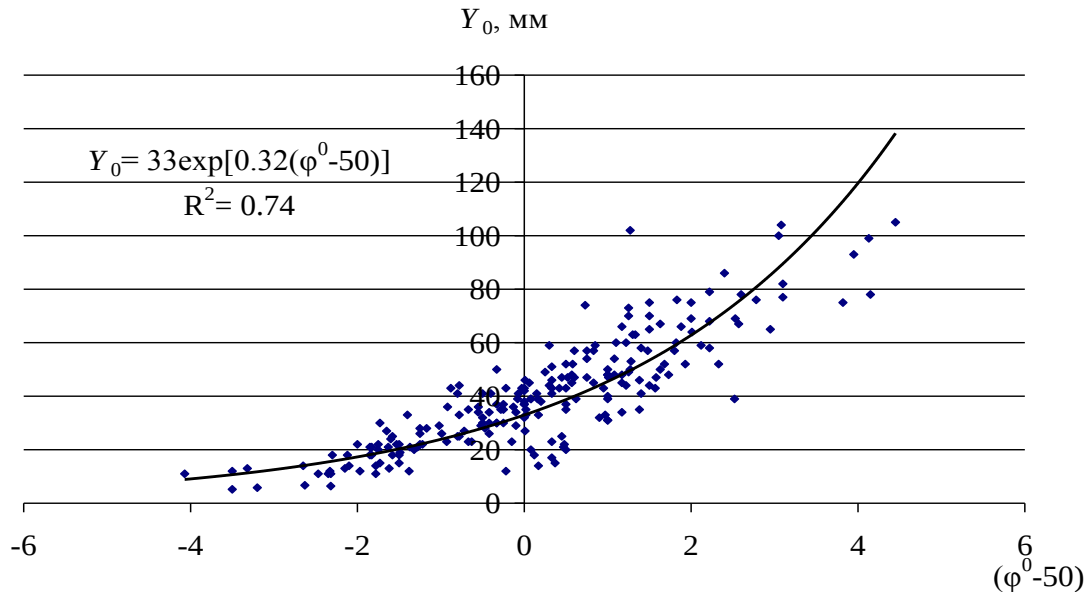

Рис.1 – Залежність середньобаторічних величин шарів стоку весняного водопілля від географічної широти геометричних центрів водозборів річок рівнинної території України

Для виключення впливу боліт була побудована залежність $(Y_0)_{\varphi=50} = f[\lg(f_{\bar{a}} + 1)]$, яка при кількості об'єктів $N=217$, є значущою ($r = 0,10$), причому

$$(Y_0)_{\varphi=50} = (Y_0)_{\varphi=50, f_{\bar{a}}=0} - 2,87 \cdot \lg(f_{\bar{a}} + 1). \quad (2)$$

Далі, після виключення впливу на Y_0 боліт досліджено вплив на шари стоку й залісеності водозборів f_L (при $r = 0,14$), причому

$$(Y_0)_{\varphi=50, f_{\bar{a}}=0} = (Y_0)_{\varphi=50, f_{\bar{a}}=0, f_{\bar{e}}=0} + 3,40 \cdot \lg(f_{\bar{e}} + 1). \quad (3)$$

Встановлено, що для рівнинних річок України в цілому прослідковується помірна редукція шарів стоку зі збільшенням заболоченості водозборів ($f_{\bar{a}}$) і відчутна тенденція до збільшення весняного стоку – при збільшенні площі лісів (f_L).

Середньобаторічні величини шарів стоку весняного водопілля (після виключення впливу на них залісеності і заболоченості) змінюються у широтному напрямку, зменшуючись з півночі на південь від 100-80 мм (верхня течія р. Десна, у межах Росії), 50-55 мм (північ та північний схід України) до 10-15 мм (басейни річок півдня України). Побудована карто-схема ізоліній в межах рівнинної території України $Y_0 / (k_L k_{\bar{e}})$ показана на рис.2.

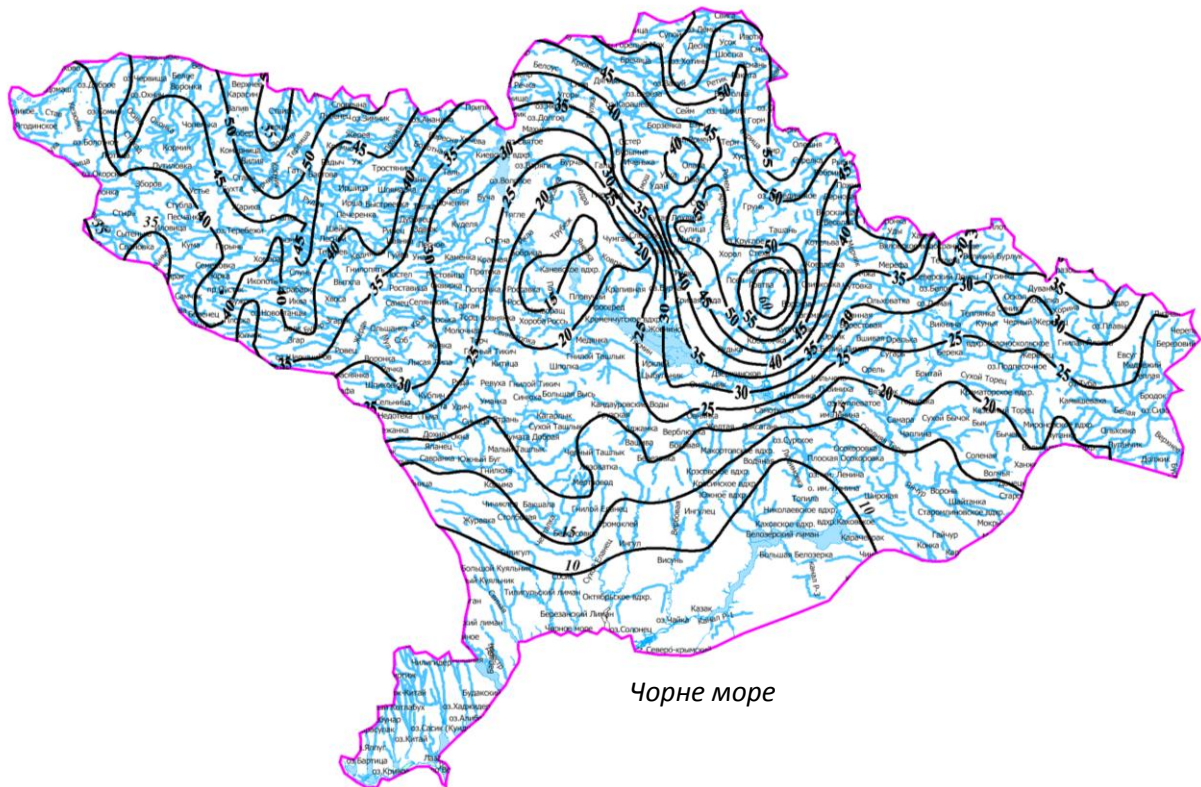

Рис.2 – Розподіл по території середньобаторічних величин шарів стоку весняного водопілля (при $f_l = 0$, $f_o = 0$) в басейнах річок рівнинної території України, мм

По знятих з карто-схеми значеннях шарів стоку їх величини Y_0 одержуються за рівнянням

$$Y_0 = (Y_0)_{\text{середн}} \cdot k_o k_l, \quad (4)$$

де $(Y_0)_{\text{середн}}$ – значення середньобаторічних шарів весняного стоку, зняті з картосхеми (рис.2) для геометричних центрів водозборів.

Коефіцієнти впливу заболоченості k_o і залісеності k_l на середньобаторічні величини шарів стоку Y_0 одержуються з рівнянь (2) та (3) і мають вигляд:

$$k_o = 1 - 0,081 \cdot \lg(f_o + 1); \quad (5)$$

$$k_l = 1 + 0,070 \cdot \lg(f_l + 1). \quad (6)$$

Збіжність знятих з карто-схеми (рис.2) та обчислених за (4) величин Y_0 із середньобаторічними значеннями шарів стоку весняного водопілля характеризується кутовим коефіцієнтом рівним одиниці при тісноті зв'язку $r=0,96$. Слід зазначити, що середньоквадратична похибка визначення величин шарів стоку весняного водопілля Y_0 по рядах спостережень становить $\sigma_{Y_0} = 12\%$.

При цьому частина території в межах північно-західного Причорномор'я залишається не охопленою гідрологічною інформацією

(див.рис.2), через відсутність стокових вимірювань на річках цієї території. За умов практичної відсутності лісів і боліт з метою визначення середньобагаторічних величин шарів стоку весняного водопілля річок крайнього півдня країни запропоновано, одержане за рис.1, регіональне рівняння від географічного положення водозборів

$$Y_0 = 33 \cdot \sin[0,32(\varphi^0 - 50)]. \quad (7)$$

Висновки. Річковий стік є результатом складного комплексу взаємодіючих факторів, а роль боліт і лісів у його формуванні може бути різною в залежності від того, в якому сполученні ці фактори проявляються у водному балансі річкового стоку. Автором обґрунтовано методику визначення розрахункових величин шарів стоку Y_0 у вигляді карто-схеми їх розподілу по території (за виключення впливу місцевих факторів – залісеності і заболоченості водозборів) або регіонального рівняння (для невивчених у гідрологічному відношенні річок північно-західного Причорномор'я).

Отримана добра відповідність розрахункових значень Y_0 вихідним даним ($r=0,96$). Це дає можливість визначення цієї характеристики для будь-яких водозборів річок розглядуваної рівнинної території України, навіть й невивчених у гідрологічному відношенні.

Список використаних джерел:

1. Соколовський Д.Л. Річковий стік / Д.Л. Соколовський. - Л.: Гідрометеоіздат, 1968. - 540 с.
2. Кузин П.С. Географічні закономірності гідрологічного режиму річок / П.С. Кузин, В.І. Бабкін. - Л.: Гідрометеоіздат, 1979. - 200 с.
3. Гопченко Є.Д. Територіальне довгострокове прогнозування максимальних витрат води весняного водопілля: навч. посіб. / Є.Д. Гопченко, Ж.Р. Шакірзанова. - К.: КНТ, 2005. - 240 с.
4. Лобода Н.С. Розрахунки та узагальнення характеристик річного стоку річок України в умовах антропогенного впливу / Н.С. Лобода: Монографія. - Одеса: Екологія, 2005. - 208 с.
5. Гребінь В.В. Сучасний водний режим річок України (ландшафтно-гідрологічний аналіз) / В.В.Гребінь. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 316.
6. Шакірзанова Ж.Р. Довгострокове прогнозування характеристик максимального стоку весняного водопілля рівнинних річок та естуаріїв території України / Ж.Р. Шакірзанова: Монографія.- Одеса: ООО «Плутон», 2015. – 252 с.
7. Іванов К.Є. Гідрологія боліт / К.Є. Іванов. - Л.: Гідрометеоіздат, 1953. - 298 с.

Список использованных источников

1. Соколовский Д.Л. Речной сток / Д.Л. Соколовский. – Л.: Гидрометеоиздат, 1968. – 540 с.
2. Кузин П.С. Географические закономерности гидрологического режима рек / П.С. Кузин, В.И. Бабкин. – Л.: Гидрометеоиздат, 1979. – 200 с.
3. Гопченко Е.Д. Территориальное долгосрочное прогнозирование максимальных расходов воды весеннего половодья: уч. пособ. / Е.Д. Гопченко, Ж.Р. Шакирзанова. – К.: КНТ, 2005. – 240 с.
4. Лобода Н.С. Расчеты и обобщения характеристик годового стока рек Украины в условиях антропогенного влияния/ Н.С. Лобода: Монография. – Одесса: Экология, 2005. – 208 с.

5. Гребень В.В. Современный водный режим рек Украины (ландшафтно-гидрологический анализ) / В.В.Гребень. - К.: Ника-Центр, 2010. - 316.
6. Шакирзанова Ж.Р. Долгосрочное прогнозирование характеристик максимального стока весеннего половодья равнинных рек и эстуариев территории Украины / Ж.Р. Шакирзанова: Монография.- Одесса: ООО «Плутон», 2015. - 252 с.
7. Иванов К.Е. Гидрология болот / К.Е. Иванов. – Л.: Гидрометеиздат, 1953. – 298 с.

References

1. Sokolovsky D.L. River flow / D.L. Sokolovsky. - L.: Gidrometeoizdat, 1968. - 540 p.
2. Kuzin P.S. Geographic patterns of river hydrology / P.S. Cousins, V.I. Babkin. - L.: Gidrometeoizdat, 1979. - 200 p.
3. Gopchenko E.D. Territorial long-term forecasting maximum water discharge spring floods: Account. benefits. / E.D. Gopchenko, Zh.R. Shakirzanova. - K.: KNT, 2005. - 240 p.
4. Loboda N.S. Calculations and generalization characteristics of the annual flow of the rivers of Ukraine in the conditions of anthropogenic influence / N.S. Loboda: Monograph. - Odessa: Ecology, 2005. - 208 p.
5. Grebin V.V. Modern water regime of the rivers of Ukraine (landscape-hydrological analysis) / V.V.Grebin. - K.: Nick Center, 2010. - 316.
6. Shakirzanova Zh.R. Long-term forecasting of maximum flow characteristics of the spring flood plains of rivers and estuaries in Ukraine / Zh.R. Shakirzanova: Monograph Odessa LLC "Pluto", 2015. - 252 p.
7. Ivanov K.E. Hydrology of wetlands / K.E. Ivanov. - L.: Gidrometeoizdat, 1953. - 298 p.

УДК 556.16

Овчарук Валерія Анатоліївна,
кандидат географічних наук, доцент

Одеський державний екологічний
університет, м.Одеса, Україна,
e-mail: valeri.o@mail.ru

Боровська Галина Олександрівна,
кандидат географічних наук, доцент

Одеський державний екологічний
університет, м.Одеса, Україна,
e-mail: gallina-b@yandex.ua

Траскова Аліна Василівна

Одеський державний екологічний
університет, м. Одеса, Україна,
e-mail: knopka210689@mail.ru

Семенова Інна Георгіївна,
кандидат географічних наук, доцент

Одеський державний екологічний
університет, м. Одеса, Україна,
e-mail: is_od@list.ru

**ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ГРАНИЧНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ДЛЯ
ОЦІНКИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ НА
МАКСИМАЛЬНИЙ СТІК ВЕСНЯНОГО ВОДОПІЛЛЯ В БАСЕЙНІ
ДНІСТРА**

Метою роботи є оцінка можливого впливу глобальних змін клімату на розрахункові характеристики максимального стоку весняного водопілля річок басейну Дністра.

Методика дослідження базується на використанні моделі граничної інтенсивності в редакції проф. Гопченка Є.Д.(2005). Ця модель дозволяє врахувати можливі зміни кліматичних факторів, таких як максимальні снігозапаси та опади під час водопілля, безпосередньо, використовуючи їх зв'язок з температурою повітря та опадами.

Результати: з використанням двох прогностичних моделей CCSM3 та HADCM3 наведені приклади розрахунку коефіцієнтів змін клімату. Для їх визначення використані прогнозовані середні зміни річних опадів і температур повітря для сценаріїв A1B, A2, B1 та COMMIT для території України на періоди 2010-2039 рр., 2040-2069 рр. та 2070-2099 рр. по відношенню до 1980-1999 рр., які представлені залежностями цих величин від географічних координат місцевості. Моделювання дає досить різні результати й може бути використане лише за умов верифікації моделей для досліджуваного регіону.

Науковою новизною є можливість моделювання стоку при змінах клімату, якщо замість шарів стоку, які зазвичай використовуються у більшості відомих формул, застосовуються максимальні снігозапаси та опади під час водопілля. Вперше, на прикладі піднесено-рівнинної частини басейну Дністра, визначені коефіцієнти змін клімату з використанням даних моделей CCSM3 та HADCM3 для різних сценаріїв та періодів часу для їх врахування при визначенні максимального стоку весняного водопілля.

Практична значимість: такий підхід дає можливість застосування отриманих даних моделювання змін клімату відомих прогностичних центрів для території України, зокрема, в межах басейну р. Дністер.

Ключові слова: максимальний стік, водопілля, зміни клімату, модель.

УДК 556.16

Овчарук Валерия Анатольевна,
кандидат географических наук, доцент

Одесский государственный экологический
университет, г. Одесса, Украина,
e-mail: valeri.o@mail.ru

Боровская Галина Александровна,
кандидат географических наук, доцент

Одесский государственный экологический
университет, г. Одесса, Украина,
e-mail: gallina-b@yandex.ua

Траскова Алина Васильевна

Одесский государственный экологический
университет, г. Одесса, Украина,
e-mail: knopka210689@mail.ru

Семенова Инна Георгиевна,
кандидат географических наук, доцент

Одесский государственный экологический
университет, г. Одесса, Украина,
e-mail: is_od@list.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИ ПРЕДЕЛЬНОЙ ИНТЕНСИВНОСТИ ДЛЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КЛИМАТА НА МАКСИМАЛЬНЫЙ СТОК ВЕСЕННЕГО ПОЛОВОДЬЯ В БАСЕЙНЕ ДНЕСТРА

Целью работы является оценка возможного влияния глобальных изменений климата на расчетные характеристики максимального стока весеннего половодья рек бассейна Днестра.

Методика исследования базируется на использовании модели предельной интенсивности в редакции проф. Гопченка Е.Д. (2005). Эта модель позволяет учесть возможные изменения климатических факторов, таких как максимальные снегозапасы и осадки во время половодья, непосредственно, используя их связь с температурой воздуха и осадками.

Результаты: с использованием двух прогностических моделей CCSM3 и HADCM3 приведены примеры расчета коэффициентов изменений климата. Для их определения использованы прогнозируемые средние изменения годовых осадков и

температур воздуха для сценариев A1B, A2, B1 и COMMIT для территории Украины на периоды 2010-2039 гг., 2040-2069 гг. и 2070-2099 гг. по отношению к 1980-1999 гг., которые представлены зависимостями этих величин от географических координат местности. Моделирование дает достаточно разные результаты и может быть использовано только при условии верификации моделей для исследуемого региона.

Научной новизной является возможность моделирования стока при изменениях климата, если вместо слоев стока, которые обычно используются в большинстве известных формул, применяются максимальные снегозапасы и осадки во время половодья. Впервые на примере возвышенно-равнинной части бассейна Днестра, определены коэффициенты изменений климата с использованием данных моделей CCSM3 и HADCM3 для различных сценариев и периодов времени для их учета при определении максимального стока весеннего половодья.

Практическая значимость: такой подход дает возможность применения полученных данных моделирования изменений климата известных прогностических центров для территории Украины, в частности, в пределах бассейна р. Днестр.

Ключевые слова: максимальный сток, паводок, изменения климата, модель.

UDC 556.16

Ovcharuk Valeriya Anatolievna,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

Odessa State Environmental University,
Odessa, Ukraine,
valeri.o@mail.ru

Borovska Haluna Oleksandrovna,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

Odessa State Environmental University,
Odessa, Ukraine,
gallina-b@yandex.ua

Traskova Alina Vasilievna

Odessa State Environmental University,
Odessa, Ukraine,
knopka210689@mail.ru

Semenova Inna Georgiivna,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

Odessa State Environmental University,
Odessa, Ukraine

ON USE THE MODEL OF LIMIT INTENSITY FOR EVALUATE THE IMPACT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE ON THE MAXIMUM SPRING FLOOD RUNOFF IN THE BASIN OF THE DNIESTER

The objective is to assess the possible impact of global climate change on the design characteristics of the spring flood maximum runoff of rivers Dniester Basin.

Technique of research based on the use of models in the wording of the limit intensity prof. Gopchenko E.D. (2005). This model allows us to take into account possible changes in climatic factors such as rainfall and maximum snow storage during flood directly using their relation to air temperature and precipitation.

Results: using two prediction models CCSM3 and HADCM3 provides examples calculating the coefficients of climate change. For their determination used the projected average annual changes in precipitation and air temperature for scenarios A1B, A2, B1 and COMMIT to the territory of Ukraine for the period 2010-2039, 2040-2069 and 2070-2099 years with respect to the the 1980-1999., which shows the dependences of these quantities on the geographical coordinates of the area. Modelling gives quite different results and may be used only if the verification models for the study region.

Scientific novelty is the possibility of simulating runoff under climate change if instead of layers of flow, which are commonly used in most well-known formulas are applied maximum snow stocks and precipitation during the flood. For the first time on the example of

sublimely flat part of the Dniester River basin, the coefficients were determined of climate change using data models and CCSM3 HADCM3 for different scenarios and time periods for their account in determining the maximum runoff of spring floods.

Practical significance: this approach allows for the use of the data modeling of climate change known prognostic points for the territory of Ukraine, in particular, within the limits the Dniester River Basin.

Key words: maximum flow, flood, climate change model.

Постановка проблеми. Оскільки наявність змін у водному та льодовому режимі річок при сучасних змінах регіонального клімату є установленою, постає питання про прогнозування стану поверхневих водних ресурсів України на основі кліматичних сценаріїв. Такого роду прогнози можуть бути наданими за допомогою математичних моделей, які враховують зв'язки між кліматичними чинниками та характеристиками водності річок [5]. В Одеському державному екологічному університеті розроблена модель «клімат-стік» [6, 7], яка базується на рівнянні водно-теплогового балансу території й використовує метеорологічні дані, як спостережені, так і наведені в кліматичних сценаріях [8].

За кордоном на сучасному етапі розвитку гідрометеорологічної науки питанню можливих глобальних змін клімату присвячена велика кількість досліджень [9-15], які виконуються на рівні міжурядової групи експертів по змінах клімату (МГЕЗК), що була створена у 1988 р. Метою створення такої групи є надання всеосяжної оцінки стану науково-технічних і соціально-економічних знань про зміни клімату, його причини, потенційні наслідки і стратегії реагування. З моменту свого створення МГЕЗК підготувала чотири багатотомні доповіді, які представлені на <http://ipcc.ch/index.htm>.

Підґрунтям для сучасних досліджень проєкцій змін клімату і водних ресурсів виступають чотири основні сюжетні лінії СДСВ (Спеціальна доповідь про сценарії викидів, в рамках яких розглядається низка можливих змін чисельності населення й економічної активності на протязі ХХІ століття [13, 14]). Сценарії є також засобом для аналізу тих чинників, які можуть впливати на показники майбутніх викидів, а також для оцінки пов'язаних з ними невизначеностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни клімату, що найбільш інтенсивно відбуваються на території України на протязі останніх двадцяти років, безумовно, вплинули на гідрологічний режим річок України. Свого часу у роботі [1] була виконана оцінка впливу можливих змін клімату на водність Дніпра. Зміна водних ресурсів України у зв'язку із кліматичними умовами досліджена вченими Одеського державного екологічного університету, зокрема, Лободою Н.С. [2]. Що стосується аналізу впливу на стік річок сучасних змін клімату, то дане питання добре висвітлено у роботах [3,4]. Так, за даними Гребеня В.В., кліматичні зміни, що найбільш інтенсивно відбуваються на території України впродовж останніх двадцяти років, спричинили зміни багатьох параметрів гідрологічного режиму річок,

зокрема, й характеристик весняного водопілля. Головною причиною цього є зміна умов його формування: суттєве підвищення температури повітря зимового сезону, що призводить до частих відлиг та скорочення снігозапасів; зменшення величини промерзання ґрунту; зростання величини інфільтрації та переведення частини поверхневого стоку у підземний [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Регіональні та глобальні зміни клімату, як це показано багатьма вченими [9-15], спричиняють суттєві зміни в формуванні максимального стоку річок, як в світі в цілому, так і на території України. Тем не менш, на теперішній час відсутні рекомендації щодо врахування цих змін при розрахунках максимального стоку річок рідкісної ймовірності перевищення.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка науково-методичних рекомендацій щодо врахування змін клімату при розрахунках максимального стоку весняного водопілля в басейні р. Дністер на базі моделі граничної інтенсивності.

Виклад основного матеріалу. В роботах [16, 17] запропоновані науково-методичні підходи щодо врахування можливих змін клімату на максимальний стік весняного водопілля рівнинних річок України. Зокрема, пропонується в рамках операторної моделі формування максимального стоку вносити відповідні «кліматичні поправки» до розрахункових значень максимальних витрат води.

В даній роботі в якості базової рекомендується формула граничної інтенсивності, яку можна віднести до типу операторних. Від відомих формул подібного типу вона відрізняється тим, що в ній реалізується модель «опади - схиловий приплив - русловий стік», а не «опади - русловий стік». Запропонована структура граничної інтенсивності має розрахунковий вигляд:

$$q_p = 0.28 \tilde{\varphi} \left(\frac{t_p}{T_0} \right) Y_{1\%} \cdot \varepsilon_F \cdot r \cdot \lambda_p, \quad (1)$$

де q_p – розрахунковий модуль максимального стоку весняного водопілля ($\text{м}^3/\text{с} \cdot \text{км}^2$), забезпеченістю $P\%$;

$\tilde{\varphi} \left(\frac{t_p}{T_0} \right)$ – трансформаційна функція розпластування (в розмірності 1/год.) хвиль водопілля під впливом часу руслового добігання, яка визначається залежно від співвідношень між t_p і T_0 за формулами:

- при $0 < t_p < T_0$

$$\tilde{\varphi}'(t_p) = \frac{n+1}{n} \frac{1}{T_0} \left[1 - \frac{m+1}{(n+1)(m+n+1)} \frac{t_p}{T_0} \right]; \quad (2)$$

- при $t_p \geq T_0$

$$\tilde{\varphi}'(t_p) = \frac{1}{t_p} \left[\frac{m+1}{m} - \frac{n+1}{m(m+n+1)} \left(\frac{T_0}{t_p} \right)^m \right]; \quad (3)$$

- при $t_p / T_0 = 0$

$$\tilde{\varphi}'(t_p) = \frac{n+1}{n} \frac{1}{T_0}; \quad (4)$$

- при $t_p \gg T_0$

$$\tilde{\varphi}'(t_p) = 0. \quad (5)$$

де n – показник степені у рівнянні кривої припливу,

m – показник степені у рівнянні кривих ізохрон;

$Y_{1\%}$ – шар стоку за період водопілля опорної забезпеченості $P = 1\%$, в мм;

ε_F – коефіцієнт русло - заплавного зарегулювання;

r – коефіцієнт зарегулювання максимального стоку водоймами руслового типу (озерами, водосховищами, ставками);

λ_p – перехідний коефіцієнт від опорної забезпеченості $P\% = 1\%$ до інших.

У такому вигляді формула (1) може застосовуватися в тих випадках, коли нормування характеристик максимального стоку весняного водопілля ведеться тільки на основі стокової інформації. Але нерідко буває, що стокові дані обмежені. Тому в таких ситуаціях рекомендується в якості базової характеристики використовувати не шари стоку Y_m , а максимальні снігозапаси до початку сніготанення S_m і опади за час водопілля. Тоді (1) прийме вигляд [18, 19]:

$$q_m = 0.28 \tilde{\varphi} \left(\frac{t_p}{T_0} \right) \eta (S_m + \Sigma x) \varepsilon_F r \lambda_p, \quad (6)$$

де η – коефіцієнт стоку; S_m – максимальні снігозапаси до початку водопілля; x – кількість опадів від дати S_m до закінчення водопілля.

Таким чином, в рамках формули граничної інтенсивності у вигляді (6) може бути реалізована і прогнозна схема, зокрема, моделювання можливих змін клімату. В свою чергу, поправки вносяться через прогнозні значення максимальних снігозапасів, опадів під час водопілля та коефіцієнтів стоку, які розраховуються відповідно до залежностей між ними та прогнозними значеннями середньорічної температури повітря та опадів за різними моделями і сценаріями. Описуються вони лінійними рівняннями з високими коефіцієнтами кореляції:

$$S_m = 0,204\bar{X} - 68,3; r = 0,88; \quad (7)$$

$$X(III-V) = 0,22\bar{X}; r = 0,82; \quad (8)$$

$$\eta = 1 - 0,102(\bar{t} - 4); r = 0,90, \quad (9)$$

де $\bar{X}$ та $\bar{t}$ – середньорічні значення опадів та температури повітря.
Коефіцієнт змін клімату буде розраховуватися за формулою

$$k_{зм} = \frac{(\bar{S}_m + \bar{X})_{прогн.} \eta_{прогн.}}{(\bar{S}_m + \bar{X})_{2010} \eta_{2010}}. \quad (10)$$

де $(\bar{S}_m + \bar{X})_{прогн.}$ та $\eta_{прогн.}$ – прогнольні значення максимальних снігозапасів, опадів під час водопілля та коефіцієнти стоку, відповідно;

$(\bar{S}_m + \bar{X})_{2010}$ та η_{2010} – значення максимальних снігозапасів, опадів під час водопілля та коефіцієнтів стоку, які розраховані станом на 2010 р.

Результати дослідження та їх аналіз. Для середньої (Подільської) та нижньої (Причорноморської) частин басейну Дністра виконане моделювання значень максимальних модулів стоку весняного водопілля з урахуванням прогнозних значень двох прогностичних моделей – *HadCM3*, яка розроблена Центром Хедлі по дослідженню та прогнозуванню клімату (метеорологічна служба Великобританії MetOffice) та *CCSM3*, що розроблена Національним центром атмосферних досліджень (NCAR, США) [13, 15]. Для розрахунку використані прогнозовані середні зміни річних опадів і температур повітря для сценаріїв A1B, A2, B1 та COMMIT для території України на періоди 2010- 2039 рр., 2040-2069 рр. та 2070-2099 рр. по відношенню до 1980-1999 рр., які представлені залежностями цих величин від географічних координат місцевості [20, 21].

За моделлю *HADCM3* (рис.1), для середньої (Подільської) та нижньої (Причорноморської) частин басейну р. Дністер за сценарієм A1B коефіцієнт змін клімату зростає для періоду 2010-2039 рр. практично в 2 рази ($k_{зм}=1,91$), а для періодів 2040-2069 рр., 2070-2099 рр., навпаки, зменшуються – ($k_{зм}=1,03$, $k_{зм}=0,47$, відповідно). Аналогічні результати отримані і для розрахунку кліматичних змін за сценарієм A2: для періоду 2010-2039 рр. коефіцієнт змін клімату дорівнює $k_{зм}=1,99$; для 2040-2069 рр. – $k_{зм}=1,18$; для 2070-2099 рр. – 0,46.

За сценарієм B1 прогнозується збільшення стоку річок, як і за попередніми сценаріями, для періоду 2010-2039рр.- $k_{зм}=1,92$. Проте для періодів 2040-2069 рр., 2070-2099 рр. отримані більші значення, ніж за сценаріями A1B та A2 - коефіцієнти змін клімату дорівнюють $k_{зм}=1,40$ та $k_{зм}=1,00$, відповідно.

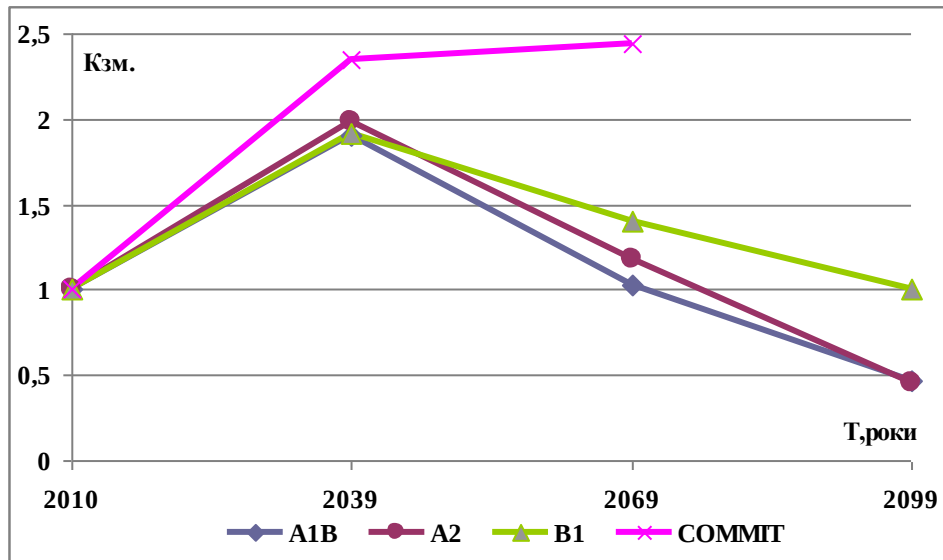

Рис.1. Прогнозні значення коефіцієнтів змін k_{zm} максимального стоку весняного водопілля для середньої (Подільської) та нижньої (Причорноморської) частин басейну р. Дністер за моделлю HADCM3 (сценарії A1B, A2, B1, COMMIT)

Результати розрахунків за сценарієм COMMIT значно відрізняються від розрахунків за іншими сценаріями. Тут прогнозується суттєве збільшення стоку на період 2010-2039рр. – $k_{zm}=2,35$; й практично стабілізація цієї величини для 2040-2069 рр. – $k_{zm}=2,44$.

Розрахунки за моделлю CCSM3 дають дещо інший результат (рис. 2).

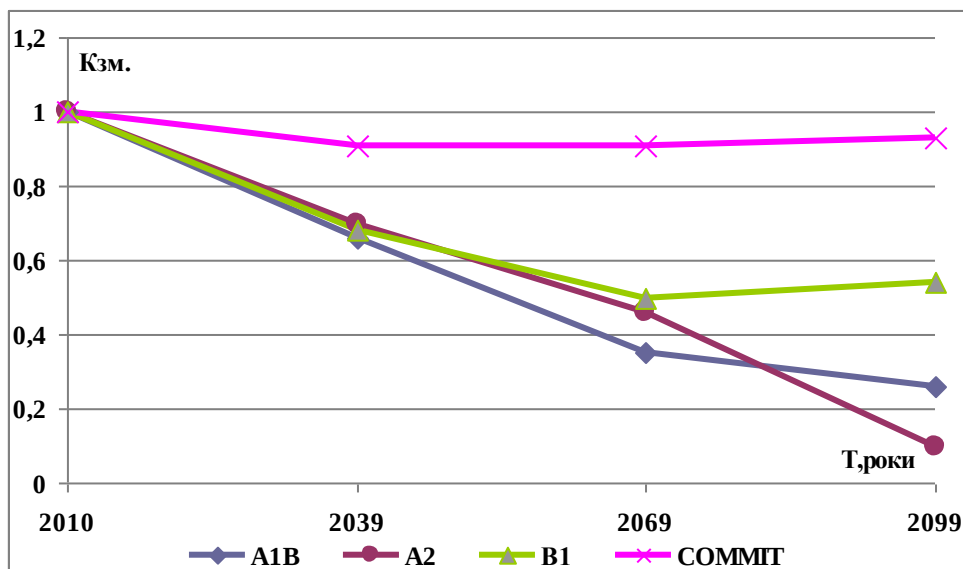

Рис.2. Прогнозні значення коефіцієнтів змін k_{zm} максимального стоку весняного водопілля для середньої (Подільської) та нижньої (Причорноморської) частин басейну р.Дністер за моделлю NCAR_CCSM3 (сценарії A1B, A2,B1, COMMIT)

Сценарій А1В вказує на поступове зменшення стоку річок з кожним наступним періодом років (2010-2039 рр. – $k_{зм}=0,66$; 2040-2069рр. – $k_{зм}=0,35$; 2070- 2099 рр. – $k_{зм}=0,26$). За сценарієм А2 прогнозується суттєве зменшення стоку для всіх трьох періодів (коефіцієнти змін клімату дорівнюють: $k_{зм}=0,70$, $k_{зм}=0,46$ та $k_{зм}=0,10$, відповідно). За сценарієм В1 отримані схожі результати (2010-2039 рр. – $k_{зм}=0,68$; 2040-2069 рр. – $k_{зм}=0,50$), а за період 2070-2099 рр. очікується невелике збільшення стоку ($k_{зм}=0,54$). За сценарієм СОММІТ для періодів 2010-2039 рр. та 2040-2069 рр. отримані однакові результати $k_{зм}=0,91$, а в період 2070-2099 рр. очікуватиметься невелике збільшення стоку, порівняно з попередніми роками – $k_{зм}=0,93$.

Оцінюючи результати моделювання, можна відмітити, що, на нашу думку, модель *CCSM3* дає більш реальні результати для розглядуваної території, ніж *HADCM3*. В цілому ж, отримані результати показують лише можливість врахування глобальних кліматичних змін при розрахунках максимального стоку річок. Для отримання більш надійних результатів необхідна верифікація моделей для конкретних територій, але ця задача не входила в межі даного дослідження.

Висновки: На сучасному етапі гідрологічних розрахунків актуальною є проблема врахування можливих регіональних та глобальних змін клімату. Пропонований варіант розрахунку з використанням даних по максимальних снігозапасах й опадах в період водопілля відкриває можливості моделювання впливу змін клімату на максимальний стік весняного водопілля. З використанням моделей *CCSM3* та *HADCM3* наведені приклади розрахунку коефіцієнтів змін клімату для різних сценаріїв та періодів часу для річок в басейні Дністра. Моделювання дає досить різні результати, які можуть бути використані лише за умов верифікації моделей для досліджуваного регіону.

Список використаних джерел:

1. Шершевский А.И. Оценка влияния возможных изменений климата на водность р. Днепр / А.И. Шершевский, Л.К. Синицкая // Тр. УкрНИГМИ. – 1998. – Вып.246. – С.86-94.
2. Лобода Н.С. Водні ресурси України у зв'язку із кліматичними умовами / Н.С. Лобода, Є.Д. Гопченко // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. – К.: ВГЛ «Обрії», 2004. – т.3. – С.144-146.
3. Вишневецький В.І. Зміни клімату і річкового стоку на території України і Білорусі / В.І. Вишневецький // Наук.праці УкрНДГМІ. – 2001. – Вип.249. – с.89-105.
4. Гребінь В.В. Сучасні зміни умов формування та окремих характеристик весняного водопілля річок України / В.В Гребінь // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. - Вип.483. Географія. – С.11-16.
5. Лобода Н.С. Стан водних ресурсів р.Дністер за сценаріями глобального потепління/ Н.С.Лобода, В.П. Дорофєєва // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – 2011. – Т.3(24). – С.36-44.
6. Лобода Н.С. Нормування характеристик природного річного стоку України / Н.С. Лобода, Є.Д.Гопченко // Наук.праці УкрНДГМІ. – 2003. – Вип.252. – С.5-10.

7. Лобода Н.С. Расчеты и обобщения характеристик годового стока рек Украины в условиях антропогенного влияния / Н.С. Лобода. – Одесса: Экология, 2005.- 208 с.
8. Гопченко Е.Д. Оценка возможных изменений водных ресурсов Украины в условиях глобального потепления/ Е.Д.Гопченко, Н.С, Лобода // Гидробиологический журнал. – 2000. – Т.36, №3. – С.67-68.
9. Пачаури Р.К. Изменение климата, 2007: Обобщающий доклад. Вклад рабочих групп I, II и III в Четвертый доклад об оценке Межправительственной группы экспертов по изменению климата / Р.К.Пачаури, А.Райзингер и др. – МГЭИК: Женева, Швейцария, 2007. – 104 с.
10. Robock A. Forty five years of observed soil moisture in Ukraine: no summer desiccation (yet)/ A.Robock and Co-authors // Geophys. Res. Lett. – 2005.– V.32, L03401.
11. Dunne K.A. Global pattern of trends in streamflow and water availability in a changing climate/ Dunne K.A., P.C.D.Milly, A.V.Vecchia // Nature. – 2005. – V. 438(7066). – P. 347-350.
12. Бэйтс Б.К. Изменение климата и водные ресурсы. Технический документ Межправительственной группы экспертов по изменению климата / Б.К.Бэйтс, З.В.Кундцевич, С.У.Палютикоф. – Секретариат МГЭИК, Женева, 2008. – 228 с.
13. Nakicenovic N. Special Report on Emissions Scenarios / N.Nakicenovic, R.Swart. – Cambridge University Press: Cambridge, 2000. – 599 p.
14. Резюме для лиц, определяющих политику. Сценарии выбросов: Специальный доклад рабочей группы III МГЭИК. – МГЭИК: ВМО, 2000. – 20 с.
15. Goodess C. Climate Change Scenarios [Електронний ресурс] / Information Sheets // Climatic Research Unit, University of East Anglia. – Режим доступу <http://www.cru.uea.ac.uk/cru/info/scen/>.
16. Гопченко Є.Д. Науково-методичні підходи до врахування глобальних змін клімату при розрахунках максимального стоку річок / Є.Д.Гопченко, В.А.Овчарук, І.Г.Семенова // Вісник державного екологічного університету. – Одеса: Екологія, 2012. – Вип.14. – С. 141-150.
17. Semenova I. On use of drought indices in modeling hydrological processes / I. Semenova, V. Ovcharuk, J. Shakhirzanova // SGEM 2014. Geoconference on Water Resources: Hydrology and Water Resources, 17-26 June 2014. Conference Proceedings. - Albena, 2014. - Vol. 1. - P. 503-510. DOI: 10.5593/SGEM2014/B31/S12.065.
18. Траскова А.В. Розрахункові характеристики максимального стоку весняного водопілля річок лівобережжя Дністра / А.В.Траскова // Географические и геоэкологические исследования в Украине и сопредельных территориях: Материалы Всеукраинской научной конференции с международным участием студентов, аспирантов и молодых ученых. – Симферополь: ДИАЙПИ, 2012. – С. 41-42.
19. Траскова А.В. Реализация модели предельной интенсивности для рек левобережья Днестра / А.В.Траскова // Водные ресурсы, экология и гидрологическая безопасность: сборник трудов VI международной научной конференции молодых ученых и талантливых студентов Федерального государственного бюджетного учреждения науки Института водных проблем РАН; 28-30 ноября 2012 г./ Отв. Ред. Н.Н. Митина. М: ИВП РАН, 2012. – С. 111-113.
20. Гопцій М.В. Про можливі зміни розрахункових характеристик максимального стоку весняного водопілля на території України під впливом глобальних коливань клімату/ М.В.Гопцій, Є.Д.Гопченко, В.А.Овчарук, Н.М.Швець //Проблеми гідрології, гідрохімії, гідроекології: Мат. 6-ї Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. – Дніпропетровськ: ТОВ «Акцент ПП», 2014.– С.53-56.
21. Gopchenko E. Scientifically methodical approaches for taking into account of global changes of climate at the calculations of maximal runoff of the rivers / E. Gopchenko, V. Ovcharuk, I. Semenova, J. Shakirzanova // 7th International Scientific Conference on the Global

Water and Energy Cycle. The Hague, The Netherlands, 14-17 July 2014. – Режим доступу: http://gewex.org/2014conf/pdfs/Ovcharuk_9_20.pdf.

References

1. Shershevskyy A.I. Evaluation of influence possible Modified on climate, the water content. Dnepr / A.I. Shershevskyy, L.K. Synytskaya // Proceedings UkrNIGMI . - 1998. - Issue 246. - P.86-94.
2. Loboda N.S. Water resources Ukraine in connection with the climatic conditions / N.S. Loboda, E.D. Gopchenko // Ukraine: geographical problems of sustainable development. - K.: BGL "Horizons", 2004. - tom.3. - P.144-146.
3. V. Vishnevsky. Climate change and river flow in Ukraine and Belarus / VI Wisniewski // Proceedings UkrNDHMI. - 2001. - Issue 249 - P.89-105.
4. Grebyn V.V. Recent changes in the conditions of formation and individual characteristics of spring flood rivers Ukraine / V.V.Grebyn // Scientific Bulletin of Chernivtsi University. - 2013. - Issue 483. Geography. - P.11-16.
5. Loboda N.S. State of the Dniester river water scenarios of global warming / N.S.Loboda, V.P. Dorofeeva // Hydrology, hydrochemistry and hydroecology. - 2011. - Vol.3 (24). - S.36-44.
6. Loboda N.S. Rationing of the natural annual runoff of Ukraine / N.S. Loboda, Ye.D.Gopchenko // Proceedings UkrNDGMI. - 2003. - Issue 252. - P.5-10.
7. Loboda N.S. Calculations and generalization performance of the annual flow of the rivers of Ukraine in the conditions of anthropogenic influence / N.S. Loboda. - Odessa: Ecology, 2005.- 208 p.
8. Gopchenko E.D. Evaluation of possible changes in water resources of Ukraine in terms of global warming / E.D.Gopchenko, N.S., Loboda // Hydrobiological Journal. - 2000. - Vol.36, №3. - P.67-68.
9. Pachauri R.K. Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change / R.K.Pachauri, A.Rayzinger et al. - IPCC: Geneva, Switzerland, 2007. - 104 p.
10. Robock A. Forty five years of observed soil moisture in Ukraine: no summer desiccation (yet)/ A.Robock and Co-authors // Geophys. Res. Lett. – 2005.– V.32, L03401.
11. Dunne K.A. Global pattern of trends in streamflow and water availability in a changing climate/ Dunne K.A., P.C.D.Milly, A.V.Vecchia // Nature. – 2005. – V. 438(7066). – P. 347-350.
12. Bates B.K. Climate change and water resources. Technical Paper of the Intergovernmental Panel on Climate Change / B.K.Beyts, Z.V.Kundtsevich, S.U.Palyutikof. - The IPCC Secretariat, Geneva, 2008. - 228 p.
13. Nakicenovic N. Special Report on Emissions Scenarios / N.Nakicenovic, R.Swart. – Cambridge University Press: Cambridge, 2000. – 599 p.
14. Summary for Policy Makers. Emissions Scenarios: Special Report IPCC Working Group III. - IPCC: WMO, 2000. - 20 p.
15. Goodess C. Climate Change Scenarios [Electronic resource] / Information Sheets // Climatic Research Unit, University of East Anglia. – Режим доступу <http://www.cru.uea.ac.uk/cru/info/scen/>.
16. Gopchenko E.D. Scientific and methodological approaches to the consideration of global climate change in the calculation of maximum runoff / Ye.D. Gopchenko, V.A.Ovcharuk, I.H.Semenova // Bulletin of the State Environmental University. - Odessa: Ecology, 2012. - Issue 14. - P. 141-150.
17. Semenova I. On use of drought indices in modeling hydrological processes / I. Semenova, V. Ovcharuk, J. Shakhirzanova // SGEM 2014. Geoconference on Water Resources: Hydrology and Water Resources, 17-26 June 2014. Conference Proceedings. - Albena, 2014. - Vol. 1. - P. 503-510. DOI: 10.5593/SGEM2014/B31/S12.065.

18. Traskova A.V. Calculated maximum flow characteristics of spring flood left bank of the Dniester river / A.V.Traskova // Geographical and geo-ecological studies in Ukraine and adjacent areas: Materials of All-Ukrainian scientific conference with international participation of students and young scientists. - Simferopol: DIAYPI, 2012. - P. 41-42.
19. Traskova A.V. Implementation of the model intensity limit for left the bank of the Dniester river / A.V.Traskova // Water Resources, Ecology and hydrological security: a collection of works of VI International scientific conference of young scientists and talented students of the Federal State budget institution Science Institute of Water Problems, RAS; 28-30 November 2012 / Responsible editor N.N. Mitina. M: IWP RAS, 2012. - P. 111-113.
20. Goptsy M.V. About possible changes in the design characteristics of the maximum spring flood runoff in Ukraine under the influence of global climate variability / M.V.Hoptsiy, Ye.D.Gopchenko, V.A.Ovcharuk, N.M.Shvets // Problems hydrology, hydrochemistry, hydroecology: Materials 6th All-Ukrainian. Science. Conf. of the Intern. participation. – Dnepropetrovsk: LLC "Accent PE", 2014.- P.53-56.
21. Gopchenko E. Scientifically methodical approaches for taking into account of global changes of climate at the calculations of maximal runoff of the rivers / E. Gopchenko, V. Ovcharuk, I. Semenova, J. Shakirzanova // 7th International Scientific Conference on the Global Water and Energy Cycle. The Hague, The Netherlands, 14-17 July 2014. – Mode of access: http://gewex.org/2014conf/pdfs/Ovcharuk_9_20.pdf.

УДК 551.524.34

Щербань Ірина Михайлівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

Хала Олександра Василівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

ТЕМПЕРАТУРНИЙ РЕЖИМ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовані багаторічні зміни температури повітря у Львівській області. Температура повітря – важливий чинник сприятливих та комфортних умов відпочинку та туризму. Оцінюються також тенденції майбутніх змін температури повітря.

Мета – це аналіз термічного режиму Львівської області за даними чотирьох метеостанцій та оцінка тенденцій майбутніх змін температури повітря.

Методика: В основу статті покладено інформацію опубліковану Центральною геофізичною обсерваторією (ЦГО). В ході дослідження виконано аналіз кліматологічної інформації. Застосовано розрахунки математичної статистики, використані методики побудови (програмний продукт Excel) графічних моделей, зокрема низки кривих середніх значень температури в тому числі ковзних. Узагальнено літературні дані.

Результати досліджень: за останні 20 років та за півстоліття на Львівщині спостерігається поступове підвищення температури повітря. Це найбільш відчутно взимку та влітку. Температурні умови Львівщини наприкінці XIX та на початку XX ст.. є сприятливими для розвитку туризму та різних видів відпочинку протягом року, особливо взимку та влітку.

Наукова новизна полягає у дослідженні температури повітря на Львівщині в сучасних умовах клімату.

Практична значимість: так як Львівська область є розвиненою в економічному, туристичному та культурному напрямках, то дані про термічний режим її території представлять великий інтерес для різних галузей економіки.

Ключові слова: температура повітря, багаторічні зміни, майбутні тенденції змін.

УДК 551.524.34

Щербань Ирина Михайловна,
кандидат географических наук, доцент

Хала Александра Васильевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

ТЕМПЕРАТУРНЫЙ РЕЖИМ ЛЬВОВСКИЙ ОБЛАСТИ

Проанализированы многолетние изменения температуры воздуха во Львовской области. Температура воздуха – важный фактор благоприятных и комфортных условий отдыха и туризма. Проведена оценка тенденций будущих изменений температуры воздуха.

Цель – это анализ термического режима Львовской области по данным четырех метеостанций и оценка тенденций будущих изменений температуры воздуха.

Методика: В основе статьи – информация опубликованная Центральной геофизической обсерваторией (ЦГО). В ходе исследования выполнен анализ климатологической информации. Применены расчеты математической статистики, использованные методики построения (программный продукт Excel) графических моделей, в частности ряды кривых средних значений температуры в том числе скользящих. Обобщены литературные данные.

Результаты исследований: за последние 20 лет и за полвека во Львовской области наблюдается постепенное повышение температуры воздуха. Это наиболее ощутимо зимой и летом. Температурные условия Львовской области в конце XIX и в начале XX века является благоприятными для развития туризма и разных видов отдыха на протяжении года, особенно зимой и летом.

Научная новизна заключается в исследовании температуры воздуха во Львовской области в современных условиях климата.

Практическая значимость: так как Львовская область является развитой в экономическом, туристическом и культурном направлениях, то данные о термическом режиме ее территории представят большой интерес для разных отраслей экономики.

Ключевые слова: температура воздуха, многолетние изменения, будущие тенденции изменений.

UDC 551.524.34

Shcherban Iryna Mihalovna,
Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor

Hala Oleksandra Vasilevna

Kyiv National Taras Shevchenko University,
Kiev, Ukraine
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

Kyiv National Taras Shevchenko University,
Kiev, Ukraine
e-mail: harry-ksv@rambler.ru

TEMPERATURE OF THE LVIV REGION

Long-term changes in air temperature were analyzed in Lviv region. The air temperature is an important factor of conducive and comfortable conditions for rest and tourism. Assess trends of future changes in air temperature.

Research aim – analysis of the thermal mode of the Lviv region from data of four weather-stations and estimation of tendencies of future changes of temperature of air.

Methodology: In basis of the article there is information that was published by the Central geophysical observatory (CGO). During research there was the executed analysis of climatological information. The calculations of mathematical statistics were used, there were the used methodologies of drafting (software product of Excel) of graphic models, in particular the series of average values of temperature curves including sliding curves. Literary information is generalized.

Results of researches: there is a gradual increase of temperature of air for 20 last years and for a half a century in the Lviv region. It most perceptible in winter and in summer. Temperature terms of Lviv Region in the end XIX and at the beginning XX of century is friendly to development of tourism and different types of rest for a year, especially in winter and in summer.

Scientific novelty: research of temperature of air on Lviv Region in the modern climate conditions.

Practical meaningfulness: the Lviv region is developed in economic, tourism and cultural directions, that's why data about the thermal mode of this territory present large interest for different industries of economy.

Key words: air temperature. long-term changes. future trends.

Вступ. Львівщина є однією з трьох областей Галичини, частиною Карпатського євро регіону. Це одна з найрозвиненіших областей України в економічному, туристичному, культурному та науковому напрямках. Трускавець, Моршин (південь області) є бальнеологічними курортами міжнародного значення. Карпатські гори дають великі перспективи туристичного розвитку регіону [6, 11, 14]. Кліматичні умови області також сприяють розвитку туризму та різних видів відпочинку протягом року.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Всі процеси, що відбуваються в природі, безпосередньо обумовлюються термічним режимом. Дані про температуру повітря надзвичайно важливі для багатьох галузей господарства держави, зокрема і для сфери туризму, оскільки температура повітря визначає умови формування і характер погоди, здійснює вплив на різноманітні сторони життєдіяльності людини.

Львівській області властиве дуже сприятливе поєднання фізико-географічних та кліматичних умов, що забезпечують розвиток курортно-рекреаційної діяльності різних напрямків лікувального, туристичного, оздоровчого характеру. Отже, вивчення термічного режиму її території є дуже важливим.

Матеріали та методи. Аналіз термічного режиму Львівської області проведений за даними метеорологічних станцій – Львова, Дрогобича, Яворова та Славського в період з 1961 по 2011 рік. Досліджувані метеорологічні станції обрані не випадково, адже саме вони наближені до найважливіших осередків туризму та відпочинку на Львівщині. Проаналізовані зміни середньої місячної температури повітря за останні 50 років та проведене порівняння цього показника за стандартний кліматологічний період (1961-1990 рр.) та останнє двадцятиріччя (1991-2011 рр.).

Предмет дослідження даної статті – це вікові зміни середньої місячної температури повітря та дослідження майбутніх тенденцій.

Об'єктом дослідження є середня місячна температура повітря – це одна з основних кліматичних характеристик, що відображають фізико-географічні особливості регіону [2, 3].

Виклад основного тексту. Зміни середньої місячної температури повітря у Львівській області в основному спостерігаються з півночі на південь. Винятком є Українські Карпати, де ізотерми розташовуються у напрямку з північного заходу на південний схід, тобто вони повторюють напрям гірського хребта.

Річний хід середньої місячної температури повітря залежить від радіаційних умов і сезонних змін циркуляції атмосфери і характеризується невеликими коливаннями від місяця до місяця взимку і літом, та різкими – навесні та восени [2, 3]. Ці зміни на всій території області мають однорідний характер.

Річний хід температури повітря майже співпадає з річним ходом притоку сонячної радіації, але дещо запізнюється у порівнянні з ним. Частіше за все (45-55%) найхолоднішим місяцем є січень або лютий. В зв'язку з особливостями розвитку атмосферної циркуляції ця закономірність порушується, і в окремі роки найнижча середня місячна температура повітря може відмічатися в інші місяці.

У січні найбільш низька середня місячна температура повітря ($-7... -8^{\circ}\text{C}$) на території Львівської області відмічається в гірських районах Українських Карпат. На рівнинній частині області в цьому місяці температура складає $-4... -6^{\circ}\text{C}$.

Лютий за температурним режимом мало відрізняється від січня, так як циркуляційні та радіаційні умови цих місяців є близькими. З середини лютого температура повітря починає підвищуватись, спочатку повільно, а потім більш інтенсивно. Зимовий характер розподілу температури зберігається також і в березні, хоча з цього місяця починається її швидкий ріст. Так, середня температура в березні є на $3-5^{\circ}\text{C}$ вищою, ніж у лютому, а в квітні вона на $5-9^{\circ}\text{C}$ вища, ніж у березні. Це пов'язано зі збільшенням тривалості дня, висоти сонця, а також зі зменшенням хмарності і числа днів із туманом. Звільнена від снігового покриву поверхня землі інтенсивно прогрівається, ізотерми температури повітря у квітні набувають вже меридіонального напрямку. Навесні атмосферна циркуляція слабне, збільшується роль трансформації повітряних мас.

У травні переважає погода літнього типу. Середня температура повітря у цьому місяці є на $5-8^{\circ}\text{C}$ вищою ніж температура квітня. Від травня до червня температура підвищується на $4-5^{\circ}\text{C}$.

Влітку зміни температури від місяця до місяця проходять повільніше.

Найбільш високих значень в річному ході температура повітря досягає в липні. У Львівській області вона становить $18-20^{\circ}\text{C}$, проте в

гірських районах температура дещо нижча і дорівнює 16°C, а на висоті приблизно 1000 м – 13-14°C.

Інколи (в 20-30% випадків) найтеплішим місяцем є червень чи серпень. Від липня до серпня починається повільний спад (на 1°C) температури, який в подальшому поступово збільшується. Значне зниження температури починається з вересня. В період вересень-жовтень температура щомісячно знижується на 4-6°C.

Це пов'язано зі значним зменшенням радіаційного балансу. У листопаді на всій території області температура ще додатна. У грудні середня температура стає від'ємною на всій території Львівської області.

Таблиця 1.

*Середня місячна багаторічна температура повітря (°C)
в період з 1961 по 2011 рр.*

Станція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Дрогобич	-3,2	-1,7	2,3	8,1	13,4	16,6	18,2	17,5	13,3	8,4	3,4	-1,2
Львів	-3,9	-2,6	1,5	8,1	13,4	16,4	17,9	17,4	13,1	8,0	2,7	-2,0
Славське	-5,2	-3,6	0,1	5,7	11,0	14,1	15,7	15,0	10,9	6,3	1,6	-3,2
Яворів	-3,5	-2,1	2,0	8,4	13,8	16,7	18,3	17,7	13,4	8,4	3,2	-1,6

З таблиці 1 можна зробити висновок, що значення середніх місячних температур варіює, хоча і в невеликих межах. Це пов'язано з впливом підстильної поверхні, яка є різною для станцій Львівщини. Найменші значення температур спостерігаються на метеорологічній станції Славське, яка розміщена на висоті приблизно 600 м над рівнем моря на території Українських Карпат. Такі значення температур можна пояснити тим, що, по-перше, зі збільшенням висоти місця над рівнем моря температура знижується, по-друге великий вплив має також експозиція схилів. Славське розташоване на північно-східному схилі Карпатських гір, який незахищений від холодних північних та північно-східних вітрів. По-третє, цей населений пункт оточений горами, з висотами понад 1000 м, а це означає, що в долині застоюється холодне гірське повітря і, отже, температури повітря є нижчими.

Вплив останнього фактора спостерігається і у Львові, що розташований в улоговині і оточений територіями з більшими абсолютними висотами. Як наслідок, середньомісячні температури є нижчими на декілька десятків градусів від температур таких метеорологічних станцій, як Дрогобич та Яворів, що теж розташовані на рівнинній частині Львівської області.

Отже, коливання середньої місячної температури в межах Львівської області переважно пов'язані з фізико-географічними особливостями території. Багаторічні коливання середньої місячної температури повітря у січні та липні для Львова та Славського можна проаналізувати за допомогою графіків, які відображають щорічні зміни та тенденцію

майбутніх величин. У віковому ході тенденцію місячної температури повітря можна виявити за допомогою п'ятирічних ковзних (рис. 1-4).

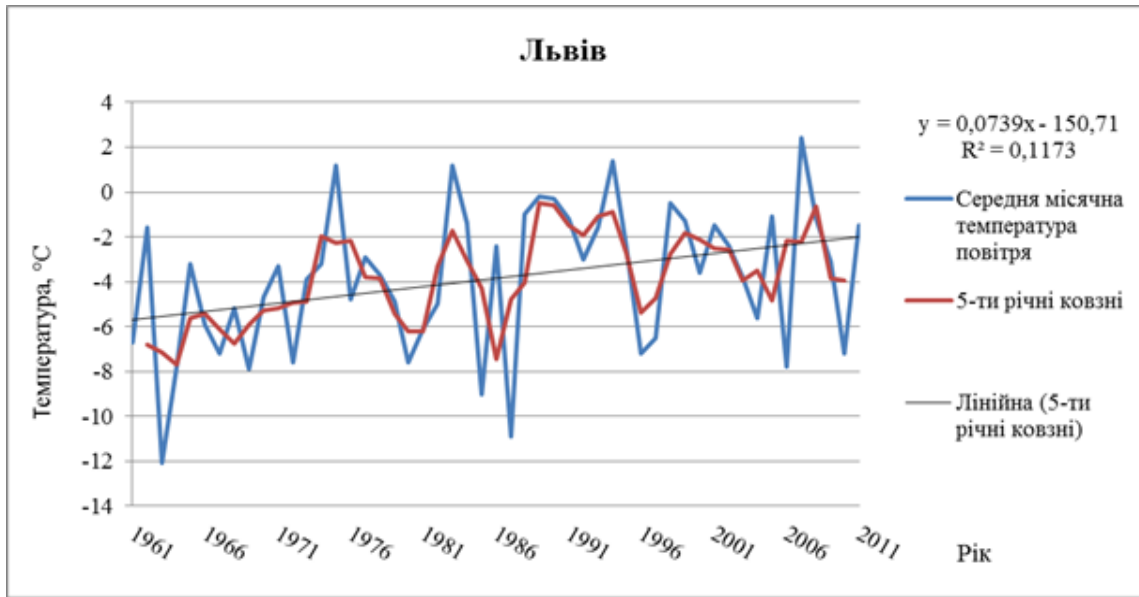

Рис. 1 Багаторічний хід середньомісячної температури повітря (°C).
Січень.

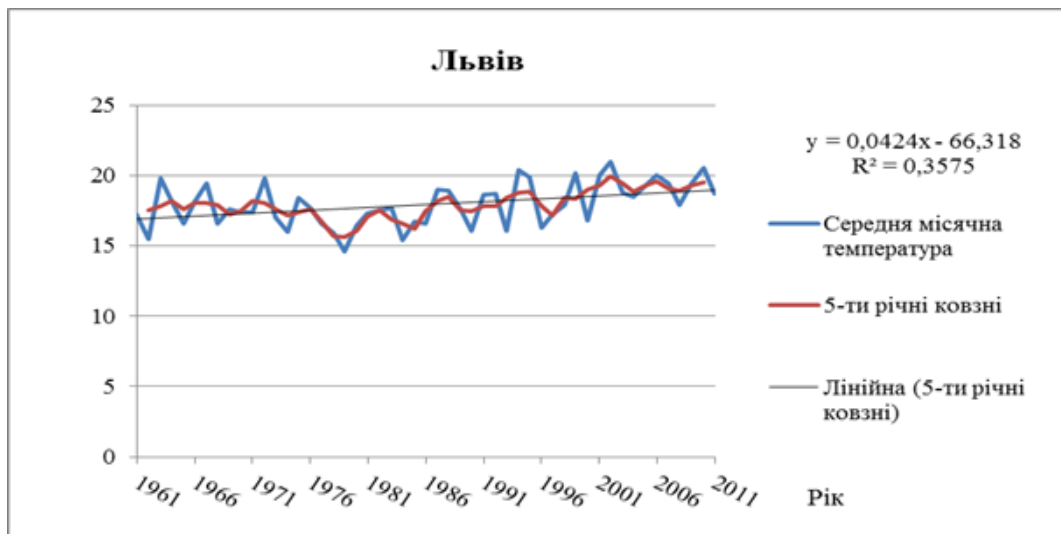

Рис. 2 Багаторічний хід середньомісячної температури повітря(°C).
Липень.

Так, у Львові, як бачимо з рисунка 1, найхолодніші зими спостерігалися в періоди 1961-1970 рр., 1977-1980 рр., 1985-1987 рр., 1992-1996 рр. та 2001-2005 рр. Найжаркіші літні місяці були зафіксовані в такі періоди: 1961-1966 рр., 1991-1996 рр., 2000-2007 рр. та 2010 році.

Відповідно, можна зробити висновок, що деякі періоди з аномальними температурами співпадають. Загалом, у Львові спостерігається тенденція до збільшення температури повітря. Особливо

це помітно у холодний період року. З 1961 по 2011 р. середньомісячна температура січня у Львові збільшилась від $-5,5^{\circ}\text{C}$ до -2°C .

Влітку темпи зростання середньомісячної температури є меншими. Середньомісячна температура липня зросла на 2°C . Менш різке зростання температури пов'язане з тим, що у період з 1975 по 1987 рр. середня температура липня була нижчою за норму на 1°C . Також у середині 1990-х років прослідковувалося зниження температури літку (рис. 2).

Отже, у віковому ході зберігається тенденція до збільшення температури повітря взимку та літку.

На метеорологічній станції Славське також простежується тенденція до підвищення температури повітря.

Наприклад, аналізуючи графік багаторічного ходу середньомісячних температур січня у м. Славське (рис. 3, 4), можна сказати, що він має деякі відмінності від багаторічного ходу у Львові. Це зумовлено розташуванням станції в гірській місцевості. Періоди зростання та зниження температури практично аналогічні попередньому графіку, проте піки є гострішими, а, отже спостерігалися більш різкі зміни температури. Загалом тут також зберігається тенденція до збільшення температури повітря.

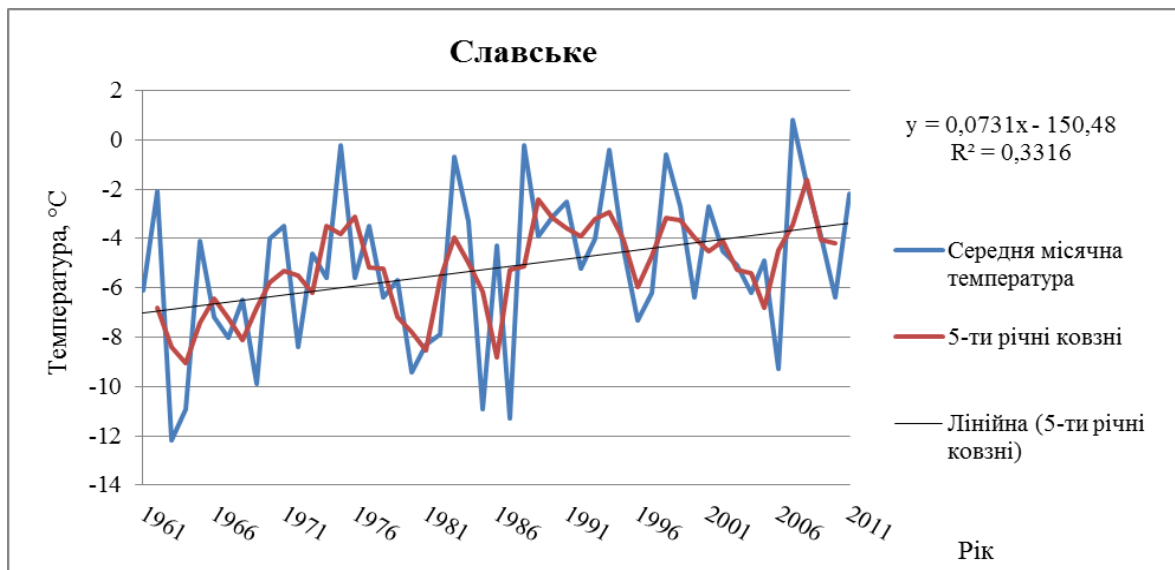

Рис. 3 Багаторічний хід середньомісячної температури повітря. ($^{\circ}\text{C}$). Січень.

У багаторічному ході в липні на цій же станції прослідковуються яскраво виражені періоди з низькими температурами – з 1978 по 1981 рік і з 1983 по 1986 рік. У 1990-х рр. також спостерігалось деяке зниження літніх температур, проте воно було помітно слабшим.

З 2000 до 2010 р. липневі температури повітря почали зростати, досягши максимуму у 2009 р. За весь розглянутий період середньомісячна температура повітря збільшилась приблизно на $2,5^{\circ}\text{C}$. При вирішенні цілого ряду наукових і практичних задач необхідно враховувати зміни метеорологічних величин, зокрема, аномалії температури повітря. Значні

відхилення температури повітря від середньої багаторічної суттєво впливають тривалість отоплювального періоду, роботу транспорту, на стан здоров'я людини та інші сторони господарської діяльності.

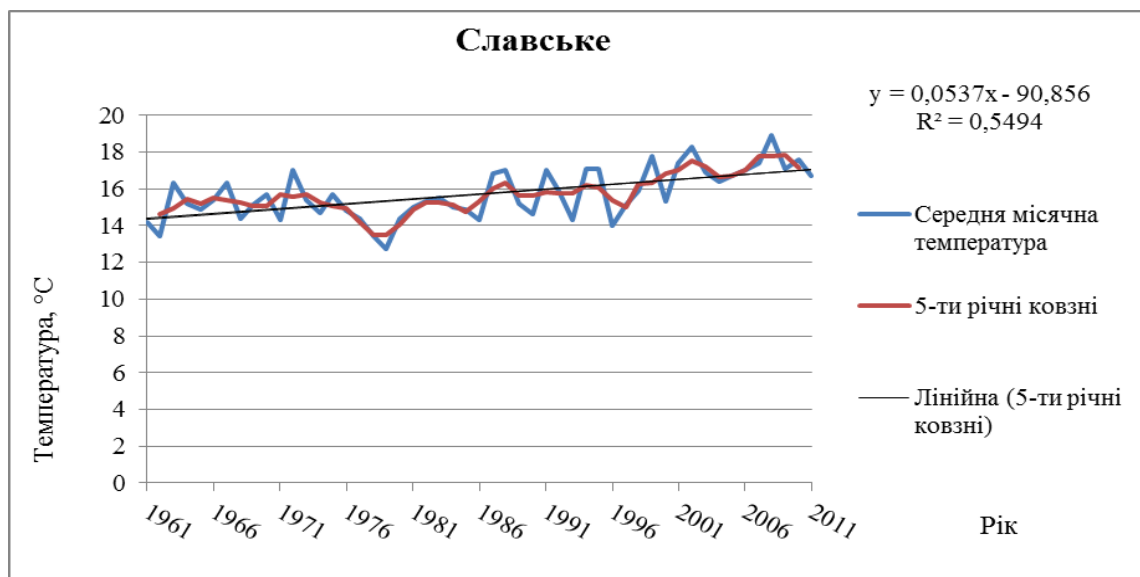

Рис. 4 Багаторічний хід середньомісячної температури повітря. (°C).
Липень.

Додатна аномалія температури повітря в холодний період року спостерігається при потужній адвекції теплих повітряних мас з Атлантики, а влітку – в умовах стійкого антициклонального режиму погоди. Щодо від'ємних аномалій, то вони обумовлені потужною адвекцією холодних арктичних повітряних мас. Літнє зниження температури пов'язане з циклонами і улоговинами, що переміщуються з заходу і півночі.

На території Львівської області повторюваність аномально холодних місяців дорівнює 2-5%. Додатна аномалія повітря в цей час буває тільки на північних схилах Українських Карпат, але її повторюваність не перевищує 1%.

Навесні від'ємна аномалія спостерігається по всій території Львівської області, її частота складає 3-4%. Повторюваність додатної аномалії на початку весни незначна (1-2%).

Влітку частіше за все відмічається додатна аномалія температури повітря, повторюваність якої складає 2-3%. Із трьох літніх місяців найбільших значень повторюваність додатних аномалій досягає в червні. Аномально холодними літні місяці бувають рідко – (1-2%) на рівнинній території області, та приблизно 3% на північно-західних схилах Українських Карпат.

На початку осені повторюваність додатних аномалій дорівнює в середньому 3%, в північній частині області – приблизно 5%, до кінця сезону їх частота знижується до 1-2%. Від вересня до листопада

простежується стійка тенденція до збільшення повторюваності від'ємних аномалій температури.

У Львівській області відмічаються тільки 11% всіх крупних аномалій, від тих, що прослідковуються по всій території України, причому від'ємних аномалій тут більше ніж додатних. Взимку при від'ємних аномаліях температура знижується до $-11...-12^{\circ}\text{C}$ і нижче. В літні місяці при від'ємних аномаліях середня місячна температура приблизно дорівнює 16°C , а при додатних 21°C .

За розглянутий період у Львівській області спостерігалися роки з аномальною температурою. Так, найбільш значні додатні аномалії зафіксовані у 1964, 1966, 1992, 2000, 2002, 2007 та 2010 рр. Щодо значних від'ємних аномалій, то вони простежувалися у 1963, 1979, 1980, 1985, 1987, 1993, 1996, 1997, 2010 рр.

Варто зазначити, що аномальні температури не завжди відмічаються на обох станціях в один рік.

Найбільш значні від'ємні зимові аномалії простежувалися у 1963 та 1985 рр. на обох досліджуваних станціях Львівської області, влітку – у 1979 р.

У деяких роках (1963, 1990 та 2010 рр.) впродовж року спостерігалися і додатні й від'ємні аномалії.

Також можна виявити деякі закономірності. Наприклад, у деяких випадках (1963-1964 та 1993-1994 рр.) після аномально холодного року наступав аномально теплий. Тобто, після року з аномально низькими зимовими температурами наступав рік з аномально високими температурами літа.

Значне зниження температури повітря відбувається при адвекції холодного повітря в тилову частину багатоцентрової депресії, яка утворюється над південно-східними районами Східної Європи.

Основною ознакою аномально теплих зим – є відлиги. На території Львівщини переважають адвективні та радіаційні відлиги. Перші пов'язані з переміщенням південно-західних циклонів, які зумовлюють винесення теплого повітря з Середземного та Чорного морів. Також адвективні відлиги спостерігаються при адвекції теплих повітряних мас з Атлантики під час переміщення циклонів з північного заходу та заходу.

Радіаційні відлиги виникають внаслідок місцевого прогрівання повітря при теплій або малохмарній погоді.

Влітку аномально високі температури на Львівщині формуються при надходженні сухого континентального повітря помірних широт або тропічного повітря з Нижнього Поволжя та Середньої Азії вздовж північної периферії літньої Середньоазіатської термічної депресії, а також в умовах малорухомих термічних депресій, які виникають в результаті тривалого інтенсивного нагрівання повітря. Щодо аномально холодних літ, то їх низькі температури спричиняються вторгненням холодного арктичного повітря.

Отже, можна зробити висновок, що на температуру повітря в аномальні роки мають основний вплив циркуляційні процеси.

За результатами порівняння двох періодів: з 1961 по 1990 рр. (стандартний кліматологічний період) та з 1991 по 2010 рр. можна помітити деякі закономірності (табл. 2). Середня температура повітря в період з 1961 по 1990 рр. була у переважній більшості випадків нижчою, ніж середня температура в період з 1991 по 2010 р. Різниці температур між двома періодами є більшими в найхолодніші зимові місяці – січні та лютому, а також влітку. Навесні, восени і в грудні різниці є досить незначними.

Різниці температур влітку зумовлені адвекцією холодних мас повітря, надходженням сонячної радіації і циркуляційними процесами.

У перехідні сезони різниці між двома розглянутими періодами є дещо меншими, тому що наприклад навесні послаблюється вплив циркуляційних процесів. Тобто, можна сказати, що особливості розвитку синоптичних процесів відбиваються на характері мінливості температури кожного конкретного року.

Таблиця 2.

Порівняння середніх місячних температур повітря(°C) за стандартний кліматологічний період (1961-1990 рр.) та останні двадцять років (1991-2011 рр.)

Період	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	<i>Дрогобич</i>											
1961-1990	-3,9	-2,3	1,9	8,0	13,1	16,2	17,7	17,0	13,4	8,4	3,4	-1,2
1991-2011	-2,2	-0,8	2,8	8,1	13,8	17,0	19,0	18,2	13,1	8,5	3,6	-1,4
Різниця	1,7	1,4	0,9	0,1	0,7	0,8	1,3	1,2	-0,3	0,1	0,2	-0,2
	<i>Львів</i>											
1961-1990	-4,6	-3,1	1,1	15,6	13,2	16,1	17,3	16,8	13,0	8,0	2,5	-2,1
1991-2011	-2,9	-1,7	2,1	15,9	13,8	16,8	18,8	18,1	13,0	8,1	3,0	-2,1
Різниця	1,7	1,4	1,0	0,3	0,6	0,7	1,5	1,3	0,0	0,1	0,5	0,0
	<i>Славське</i>											
1961-1990	-5,9	-4,0	-0,1	5,5	10,7	13,6	15,0	14,3	10,7	6,1	1,4	-3,1
1991-2011	-4,2	-3,1	0,3	6,0	11,4	14,7	16,7	15,9	10,3	6,5	1,6	-3,2
Різниця	1,7	0,9	0,2	0,5	0,7	1,1	1,7	1,6	-0,4	0,4	0,2	-0,1
	<i>Яворів</i>											
1961-1990	-4,4	-2,7	1,5	7,7	13,0	14,7	17,1	16,6	13,0	8,0	3,1	-1,6
1991-2011	-2,5	-1,2	2,4	8,4	13,5	14,5	18,2	17,6	12,8	8,2	3,4	-1,5
Різниця	1,9	1,5	0,9	0,7	0,5	-0,2	1,1	1,0	-0,2	0,2	0,3	0,1

Якщо порівнювати різницю середніх місячних температур повітря за два представлених періоди, то слід відмітити, що за останнє двадцятиріччя літо стало теплішим у Славському (на 1,1 у червні та на 1,7°C у липні).

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють зробити наступні висновки, що у Львівській області характер розподілу температури повітря є нерівномірним, що обумовлюється різноманітністю рельєфу території – наявністю низовин, височин та гірських масивів.

Серед розглянутих станцій найменші значення середньомісячних температур спостерігаються у м. Славське, що пов'язано з розташуванням міста на значній висоті, а отже, температура повітря там формується в результаті складної взаємодії атмосферних процесів та орографії.

За розглянутий період з 1961 по 2011 р. спостерігалось декілька періодів зниження та зростання температури повітря. Найбільш різкі коливання середньомісячної температури повітря прослідковуються в холодний період року, що пояснюється наявністю снігового покриву та досить високою повторюваністю вторгнення холодного антициклону з континенту.

На обох розглянутих станціях простежується тенденція до зростання температури повітря в період з 1961 по 2011 рік у січні та липні, що графічно демонструє лінійний тренд багаторічного ходу температури повітря.

Слід відмітити, що за останні 20 років на Львівщині січень став теплішим на 1,7°C (у Яворові – майже на 2°C).

Влітку липень зберігає статус найтеплішого місяця, але серпень не набагато поступається йому.

За останні 20 років та за півстоліття на Львівщині спостерігається поступове підвищення температури повітря, особливо відчутне взимку (січень) та влітку (липень та серпень). Отже, температурні умови Львівщини наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. сприятливі для розвитку туризму та різних видів відпочинку протягом року, особливо взимку та влітку.

Використані джерела інформації:

1. Антонов В.С. Короткий курс загальної метеорології. – Чернівці: Рута, 2004.
2. Бабиченко В.Н. и др. Температура воздуха на Украине / В.Н. Бабиченко, С.Ф. Рудышина, З.С. Бондаренко, Л.М. Гущина. – Л.: Гидрометеиздат, 1987. – 399 с.
3. Бабиченко В.М., Ніколаєва Н.В., Гущина Л.М. Зміни температури повітря на території України наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття // Укр. Географ. Журнал. – 2007. - № 4.
4. Бабиченко В.М., Адаменко Т.И., Бондаренко З.С., Николаева Н.В., Рудышина С.Ф., Гущина Л.М. Экстремальная температура воздуха на территории Украины в условиях современного климата. - В кн.: Глобальные и региональные изменения климата. – К. : Ника-Центр, 2011. – С. 207-222.
5. Геренчук К.І. Природа Львівської області. – Львів: Вища школа, 1971.
6. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабиченко. – Київ : Вид-во Раєвського, 2003.

7. Клімат Львова / За ред. В.М. Бабиченко, Ф.В. Зузук. – Луцьк: Волинський державний університет. – 1998. – 188 с.
8. Кобзистий П.І., Щербань І.М. Основи синоптичної метеорології: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006.
9. Николаева Н.В. Аномально теплые и аномально холодные месяцы на Украине // Тр. УкрНИИ Госкомгидромета. – 1984. – Вып. 202. – С. 35-41.
10. Шаблій О.І., Муха Б.П., Гурин А.В., Зінкевич М.В. Географія: Львівська область.
11. [uk.wikipedia.org/wiki/Львівська область](http://uk.wikipedia.org/wiki/Львівська_область)

Использованные источники информации:

1. Антонов В.С. Краткий курс общей метеорологии. - Черновцы: Рута, 2004.
2. Бабиченко В.Н. и др. Температура воздуха на Украине / В.Н. Бабиченко, С.Ф. Рудышина, З.С. Бондаренко, Л.М. Гущина. - Л.: Гидрометеиздат, 1987. - 399 с.
3. Бабиченко В.М., Николаева Н.В., Гущина Л. Изменения температуры воздуха на территории Украины в конце XX и в начале XXI века // Укр. Географ. Журнал. - 2007. - № 4.
4. Бабиченко В.М., Адаменко Т.И., Бондаренко З.С., Николаева Н.В., Рудышина С.Ф., Гущина Л. Экстремальная температура воздуха на территории Украины в условиях современного климата. - В кн.: Глобальные и региональные изменения климата. - К.: Ника-Центр, 2011. - С. 207-222.
5. Геренчук К.И. Природа Львовской области. - Львов: Высшая школа, 1971.
6. Климат Украины / Под ред. В.М. Липинского, В.А. Дячука, В.М. Бабиченко. - Киев: Изд-во Раевского, 2003.
7. Климат Львова / Под ред. В.М. Бабиченко, Ф.В. Зузук. - Киев: Волинский государственный университет. - 1998. - 188 с.
8. Кобзистый П.И., Щербань И.М. Основы синоптической метеорологии: Учебное пособие. - М.: ИПЦ «Киевский университет», 2006.
9. Николаева Н.В. Аномально теплые и аномально холодные месяцы на Украине // Тр. УкрНИИ Госкомгидромета. - 1984. - Вып. 202. - С. 35-41.
10. Шаблій А.И., Муха Б.П., Гурин А.В., Зинкевич М.В. География: Львовская область.
11. [uk.wikipedia.org/wiki/Львовская область](http://uk.wikipedia.org/wiki/Львовская_область)

References:

1. Antonov V. A short course of general meteorology. - Chernivtsi: Ruta, 2004. Babychenko V. and others. The temperature of air in Ukraine / V. Babychenko, S. Rudishyna,
2. Z. Bondarenko, L. Gushina. - L.: Hidrometeoizdat, 1987. - 399 p.
3. Babichenko V., Nikolaeva N., Gushina L., Changes in air temperature in Ukraine in the late twentieth and early twenty-first century // Ukr. Geographer. Magazine. - 2007. - № 4.
4. Zaichenko V., Tkachenko T., Bondarenko S., Nikolaeva N., Rudishina S., Gushina L. Extreme temperature on the territory of Ukraine in today's climate. - In the book.: Global and regional climate change. - K.: Nika-Center, 2011. - P. 207-222.
5. Herenchuk K. Nature of Lviv region. - Lviv: High School, 1971.
6. Climate of Ukraine / Ed. V. Lipinski, V. Dyachuka, V. Babichenko. - Kyiv: Ed. Raevskogo, 2003.
7. Climate of Lviv / Ed. V. Babichenko, F. Zuzuk. - Lutsk, Volyn State University. - 1998. - 188 p.
8. Kobzystyy P, Shcherban I. Fundamentals of synoptic meteorology: Manual. - K.: PPC "Kyiv University" 2006.
9. Nikolaeva N. Anomalously warm and anomalously cold months in Ukraine // Lab. Ukrainian Scientific Hydrometeorological Institute - 1984. – Ed. 202. - S.35-41.
10. Shablii A., Mukha B., Gurin A., Zinkevych M. Geography: Lviv region.
11. [uk.wikipedia.org/wiki/Lviv region](http://uk.wikipedia.org/wiki/Lviv_region)

УДК 911.6 (447.82)

Гринасюк Анастасія Русланівна

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна,
e-mail: a.r.hrynasiuk@gmail.com

ЛАНДШАФТИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: АНАЛІЗ ЕСТЕТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ

Мета. Головним об'єктом рекреаційного природокористування є географічний ландшафт, оцінка якого є складовою частиною комплексного дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу території. Метою таких досліджень є виявлення найбільш цінних в естетичному плані територій.

Методика. Щоб оцінити атрактивність ландшафтів Волинської області використано об'єктивний та суб'єктивний підходи. Об'єктивний підхід полягає у врахуванні основних компонентів природних комплексів. Суб'єктивний підхід полягає в оцінюванні емоційного впливу властивостей ландшафтів на людину.

Результати. В статті представлені ландшафтно-пейзажні комплекси Волинської області як таксономічні одиниці для проведення комплексної оцінки їх естетичної привабливості. В результаті оцінювання виділено чотири ступені привабливості ландшафтів. Найбільш цінними в естетичному відношенні є ландшафти Верхньоприп'ятського ландшафтно-пейзажного комплексу. До ландшафтів високої естетичної цінності належать пейзажні комплекси долин річок Прип'ять, Стохід, Стир та лісові масиви Маневиччини. До складу ландшафтів середньої цінності увійшли пейзажні комплекси долин річок Західний Буг, Турії та малих річок Волинської височини, аграрні пейзажі Бузько-Турійського межиріччя та Ківерцівські лісові пейзажі. Найменш привабливими ландшафтно-пейзажними комплексами стали аграрні пейзажі слабогорбистих вододільних просторів Волинської височини та денудаційних хвилястих рівнин.

Наукова новизна. У статті виявлено закономірності ландшафтно-пейзажної диференціації пейзажів Волинської області; вперше отримано результати комплексної оцінки естетичної привабливості ландшафтів регіону; створено картографічні матеріали на основі проведених досліджень.

Практична значимість. Оцінка естетичної привабливості ландшафтів актуальна для раціонального планування територіальної організації господарства, особливо для розвитку рекреаційної та природоохоронної діяльності.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, ландшафтно-пейзажні комплекси, атрактивність ландшафтів, Волинська область.

УДК 911.6 (447.82)

Гринасюк Анастасія Русланівна

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
г. Луцк, Украина,
e-mail: a.r.hrynasiuk@gmail.com

ЛАНДШАФТЫ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: АНАЛИЗ ЭСТЕТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ

Цель. Главным объектом рекреационного природопользования является географический ландшафт, оценка которого является составной частью комплексного исследования туристско-рекреационного потенциала территории. Целью таких

исследований является выявление наиболее ценных в эстетическом плане территорий. Чтобы оценить аттрактивність ландшафтов Волынской области использовано объективный и субъективный подходы.

Методика. Объективный подход заключается в учете основных компонентов природных комплексов. Субъективный подход заключается в оценке эмоционального воздействия свойств ландшафтов на человека.

Результаты. В статье представлены ландшафтно-пейзажные комплексы Волынской области как таксономические единицы для проведения комплексной оценки их эстетической привлекательности. В результате оценивания выделено четыре степени привлекательности ландшафтов. Наиболее ценными в эстетическом отношении являются ландшафты Верхньоприпятьського ландшафтно-пейзажного комплекса. К ландшафтам высокой эстетической ценности принадлежат пейзажные комплексы долин рек Припять, Стоход, Стырь и лесные массивы Маневиччини. В состав ландшафтов средней ценности вошли пейзажные комплексы долин рек Западный Буг, Турии и малых рек Волынской возвышенности, аграрные пейзажи Буго-Турійського междуречья и Киверцовские лесные пейзажи. Наименее привлекательными ландшафтно-пейзажными комплексами стали аграрные пейзажи слабогористых водораздельных пространств Волынской возвышенности и денудационных волнистых равнин.

Научная новизна. В статье выявлены закономерности ландшафтно-пейзажной дифференциации пейзажей Волынской области; впервые получены результаты комплексной оценки эстетической привлекательности ландшафтов региона; созданы картографические материалы на основе проведенных исследований.

Практическая значимость. Оценка эстетической привлекательности ландшафтов актуальна для рационального планирования территориальной организации хозяйства, особенно для развития рекреационной и природоохранной деятельности.

Ключевые слова: рекреационный потенциал, ландшафтно-пейзажные комплексы, аттрактивність ландшафтов, Волынская область.

UDC 911.6 (447.82)

Hrynasiuk Anastasiia Ruslanovna

Lesya Ukrainka Eastern European National
University, Lutsk, Ukraine,
e-mail: a.r.hrynasiuk@gmail.com

LANDSCAPES OF VOLYN REGION: ANALYSIS OF AESTHETIC PROPERTIES

The aim. The main object of recreational nature management is the geographical landscape, whose assessment is part of a comprehensive study of tourist and recreational potential of the region. This research aims to identify the most valuable territories in terms of aesthetic.

Research methods. Objective and subjective approaches were used to assess attractiveness of the landscapes of Volyn region. An objective approach is based on taking into account the main components of natural systems. The subjective approach is based on evaluating the emotional impact of landscape properties on human.

The results. The landscape and scenery complexes of Volyn region are represented in the article as taxonomic units to conduct a comprehensive assessment of their aesthetic appeal. As a result of the evaluation, four degrees of attractiveness of the landscapes were selected. Landscapes of the upper Pripyat landscape and scenery complex is the most valuable in the aesthetic sense. Landscape complexes of river valleys of Pripyat, Stokhid, Styr and forests of Manevychi region are landscapes of high aesthetic value. Landscape complexes of

river valleys of Western Bug, Turija and small rivers of Volyn upland, agricultural landscapes of Bug-Turiysky watershed and forest landscapes of Kivertsі are landscapes of average value. The least attractive landscape and scenery complexes became agricultural landscapes of slightly hilly watershed areas of Volyn upland and denudation undulating plains.

Scientific innovation. Patterns of landscape and scenery differentiation of Volyn region were revealed in the article. The results of a comprehensive evaluation of aesthetically attractiveness of landscapes of the region were obtained for the first time. Cartographic materials based on the studies were established.

Practical significance. Evaluation of the landscapes aesthetic appeal is relevant to the rational planning of economic activity territorial organization, especially for the development of recreational and environmental activities.

Key words: recreation potential, scenic landscape complexes, attractiveness of landscapes, Volyn region.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначення комплексної оцінки рекреаційного потенціалу території дає загальну картину можливості використання її в туризмі. Сьогодні розвиток туристичної діяльності почав розмежовувати вподобання людей і працювати в більш вузьких напрямках. Тому є потреба у більш детальному вивченні рекреаційної придатності території для того чи іншого виду туризму. При виборі місця відпочинку будь-якого типу більшість рекреантів віддають перевагу місцям з привабливим пейзажем. Зважаючи на це, необхідним є детальне вивчення ландшафтів територій та виділення найбільш атрактивних ділянок для подальшого проектування рекреаційних комплексів.

Волинська область багата на різноманітні природні ресурси, що визначають високий рекреаційний потенціал регіону. Це кліматичні, біологічні, гідрологічні, ландшафтні ресурси, джерела лікувальних вод, лікувальні грязі та ін. Пам'ятки історії та культури області виступають атракційними об'єктами огляду на туристичних маршрутах, поряд із цим вони доповнюють пейзажні картини, що відкриваються спостерігачам. Тому оцінка атрактивності ландшафтів Волинської області може забезпечити більш раціональне використання природних комплексів в організації туристсько-рекреаційної діяльності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питанню естетичної оцінки ландшафтів присвячено чимало праць. Проте єдиного та універсального методу оцінювання атрактивності ландшафтів не існує. Розроблені методики поділяються на дві категорії – об'єктивістські та суб'єктивістські. Перші передбачають з'ясування об'єктивних критеріїв естетичної привабливості, які криються у фізіономічних характеристиках ландшафту, другі – вказують на суб'єктивну природу краси, досліджують особливості ландшафтно-естетичних переваг у різних груп людей [3].

Об'єктивний підхід до оцінки естетичної привабливості ландшафтів на сьогодні є найбільш визнаним і розповсюдженим. Однак він розглядає оцінюваний пейзаж, насамперед, як сукупність візуально значимих компонентів, а не як єдиний образ, який відображається в свідомості

спостерігача [3]. Такий підхід у своїх дослідженнях використовували Д. Лінтон [11], К. Ерінгіс, А. Будрюнас [8], Л. Мухіна, Ю. Веденін, Н. Данилова [5], М. Назаров, Д. Постніков [6], Н. Бучацька [4] та ін.

Суб'єктивний підхід спирається на положення, що пейзаж повинен оцінюватися як єдине ціле, а не сукупність окремих частин. При цьому дослідник орієнтується на відносно суб'єктивну думку людей про їх враження стосовно естетичної привабливості того чи іншого ландшафту. Суб'єктивний підхід, з одного боку, бездоганний із позиції достовірності результатів, оскільки з'ясовує думку великих груп населення [3]. Використання цього підходу зустрічається в працях К. Файнса [9], Е. Пеннінг-Роусела [11], М. Фролової [7], Ф. Кейна [10] та ін.

Опрацювання практичних аспектів оцінювання естетичних властивостей ландшафтів потребують регіони з високим рекреаційним потенціалом. Це й визначає *мету статті* – виявити найбільш цінні в естетичному плані ландшафти Волинської області. Основні *завдання* дослідження: розглянути теоретичні підходи та систему критеріїв для здійснення оцінки атрактивності ландшафтів; проаналізувати фізико-географічні умови ландшафтно-пейзажних комплексів; виявити найбільш привабливі ландшафти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблема сучасних методик оцінки атрактивності ландшафтів – відсутність комплексності. Тому для більшої достовірності результатів було використано дві методики оцінювання естетичних властивостей ландшафтів Волинської області.

Перша методика була розроблена на основі вивчення різних підходів [3–8, 10] до оцінювання ландшафтів та була апробована на території Волинської області. Під час дослідження головний акцент зроблений на оцінюванні ландшафту за його компонентною структурою, цей спосіб є більш аналітичним і об'єктивним, він забезпечує не лише оцінку привабливості ландшафту, а й деталізує причини такої оцінки. Він дає змогу виділити складові, які формують ландшафтне середовище досліджуваної території та оцінити їх прояв за певними критеріями привабливості [2].

Першочергово оцінка ландшафтів відбувалась в камеральних умовах. Проаналізувавши виділені ландшафтно-пейзажні комплекси та використовуючи топографічні карти масштабу 1:100000, визначено потенційні пейзажні підступи, тобто точки на місцевості, з яких на нашу думку, проглядатиметься ландшафтний краєвид. Такими точками можуть бути підвищення рельєфу, безлісі пагорби, узбережжя озер та ін. На наступному етапі у польових умовах перевірено закладені потенційні пейзажні підступи та сфотографовано ландшафтні панорами. Оцінювання проводилось за критеріями пейзажної привабливості на місцях закладених пейзажних підступів. Прояв тих чи інших показників оцінювався у балах.

Головним елементом ландшафтної структури вважається рельєф, як основний чинник формування привабливого пейзажу. Територія Волинської області є рівнинною, тим не менше низинний рельєф може здійснити істотний вплив на сприйняття ландшафту. При оцінці рельєфу враховуються два показники: характер рельєфу та наявність виражених форм рельєфу.

Наступним компонентом атрактивного ландшафту вважають водні об'єкти, їх наявність збільшує рекреаційний потенціал. Територія Волинської області характеризується густою гідрографічною мережею. При оцінюванні ландшафтів враховано: наявність водойм, площу, довжину і ширину водної поверхні озера, форму, розміри річок та каналів, своєрідність озер та річок, берегову лінію, заболоченість території навколо водойм, прозорість та колірність води, наявність інших водних об'єктів.

Здоровий та приємний для перебування ландшафт підсвідомо асоціюється в більшості людей з наявністю в ньому води та лісу. Відтак важливим компонентом ландшафтної структури є рослинний покрив, який оцінюється за такими показниками: відсотком лісистості території; різноманітністю рослинності; наявністю атрактивних природних об'єктів; оглядовістю; присутністю живих істот; санітарно-гігієнічними особливостями.

Сьогодні залишилось мало незайманих ландшафтів, а отже при оцінюванні привабливості територій варто враховувати об'єкти, створені людиною. Не завжди присутність у пейзажі людських поселень, мостів, доріг, іригаційних систем, історичних чи сакральних будівель псує його загальну картину. Тому, при оцінюванні ландшафтів враховано віддаленість від населених пунктів, антропогенне навантаження та наявність споруд.

Наступним показником за яким оцінювалась територія це її історична своєрідність та автентичність. Незважаючи на те, що забудовані території негативно впливають на привабливість, в деяких випадках вплив людини може справити позитивний ефект на атрактивність ландшафту. Особливо це стосується старих споруд і пам'ятників. Ці об'єкти можуть збільшити привабливість ландшафтів, якщо вони знаходяться в рівновазі із навколишнім природним середовищем.

Відомо, що найбільшу естетичну цінність мають незаймані ландшафти, вони передусім зустрічаються на територіях природно-заповідного фонду. Заповідні та унікальні об'єкти в більшості пов'язані з водними, залісненими важко доступними територіями, природна властивість яких найбільш максимально збережена, їхня наявність має велике значення для оцінювання атрактивності території.

Оцінювання привабливості ландшафтів полягає не тільки у визначенні найбільш цінних в естетичному відношенні територій для подальшого їх заповідання, а й для раціоналізації їх використання у

рекреаційному господарстві. Таким чином оцінюється придатність території для відпочинку.

Друга методика, за якою оцінювались ландшафти ґрунтується на використанні методів опитування респондентів із застосуванням анкет для фіксування їхньої реакції на загальний вигляд пейзажу досліджуваної території за набором якісних показників. Для визначення найбільш привабливих пейзажів Волинської області було обрано метод полярних оцінок розроблений Ф. Кейном [10], суть якого полягає в оцінці емоційного сприйняття ландшафту респондентом [1].

Пейзаж оцінювався за набором якісних показників та ступенем їх прояву за 7-бальною шкалою. Анкетна форма, що пропонується респондентам включає 21 пару прикметників, якими можна охарактеризувати емоційну реакцію на пейзаж. З них тільки 14 пар є важливими для дослідження. Щоб забезпечити достовірність результатів деякі прикметники з «позитивною» оцінкою записані справа, інші – зліва. Такий підхід допомагає уникнути візерункових відповідей.

Щоб більш точно оцінити той чи інший ландшафт використовують коефіцієнт як відносну важливість кожної пари прикметників. Так, для оцінки атрактивності ландшафтів найбільшу цінність мають такі пари прикметників: гармонійний/дисгармонійний, потворний/прекрасний, холодний/теплий, розчаровуючий/надихаючий, неприємний/приємний, порушений/пропорційний, притягуючий/відразливий та ін.

Для вивчення та виявлення найбільш привабливих ландшафтів Волинської області здійснена типізація природних комплексів за пейзажно-естетичними властивостями та їх оцінювання.

На основі проведених польових і камеральних досліджень, спираючись на візуальні особливості ландшафтів, враховуючи домінантні компоненти пейзажу, які мають суттєвий вплив на його пейзажно-естетичні властивості та взявши за основу геолого-геоморфологічну будову регіону виділено 3 типи ландшафтно-пейзажних комплексів (що включають 12 видів пейзажних комплексів, які характеризуються специфічними рисами та особливостями):

1. *Ландшафтно-пейзажні комплекси Поліських річкових долин алювіальних рівнин* – долинно-річкові пейзажі сформовані на заплавах і надзаплавних терасах головних артерій області, розміщені на відкритих та напіввідкритих переважно рівнинних та слабо розчленованих поверхнях в оточенні лучної і болотної рослинності, зрідка оточені лісовими масивами. Візуальна привабливість території зумовлена поєднанням рівнинного рельєфу із меандрами річок. Характерні дерев'яні будинки, сакральні споруди і сільськогосподарські поля доповнюють пейзажну картину.

2. *Ландшафтно-пейзажні комплекси межиріч водно-льодовикових рівнин* – представлені озерними, лісовими та аграрними пейзажами Поліської низовини. Територія має високий естетичний потенціал: природні малозмінені ландшафти, де гармонійно поєдналися ліси з

просторими болотами, різноманітність рослинного покриву створює своєрідний колорит місцевості, а привабливість чисельних озер з чистою прозорою водою підсилює рельєф, кожне озеро має різну конфігурацію берегів, площу водної поверхні, своєрідну форму улоговин. Саме до цієї території приурочена велика кількість рекреаційних територій. Аграрні пейзажі найбільш привабливі в середині літа, коли засіяні поля поєднуються із окремими лісовими насадженнями на слабохвилястому рельєфі, створюють певне різноманіття за рахунок контрастності кольорів.

3. *Ландшафтно-пейзажні комплекси денудаційно-аккумулятивних рівнин* – долинно-річкові пейзажі малих річок та аграрні пейзажі на слабогорбистих вододільних просторах Волинської височини. Візуальне сприйняття ландшафтів залежить від поєднання аграрних територій з рельєфом, рослинністю із долинами малих річок. У формуванні пейзажів території приймають участь і елементи культурного ландшафту. Численні історико-культурні пам'ятки та пам'ятки природи створюють своєрідний колорит місцевості. В цілому, територія характеризується великою пейзажною виразністю, де переважає поєднання відкритих та напіввідкритих просторів з невеликими залісненими площами і слабогорбистими вододільними просторами, з домінуючими в них сільськогосподарськими угіддями та водними об'єктами.

В результаті оцінювання атрактивності ландшафтів Волинської області за обраними методиками виділені ландшафтно-пейзажні комплекси за ступенем привабливості (рис.1).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ландшафти, які набрали найбільшу кількість балів – це територія Верхньоприп'ятського ландшафтно-пейзажного комплексу, природна цінність якого у Волинській області є найбільшою. Природні умови сформували тут привабливе середовище, яке відрізняється високим ресурсним потенціалом прибережного рекреаційного каркасу. Значну частину території Волинської області займають ландшафти високої цінності. Такими є пейзажні комплекси долин річок Прип'ять, Стохід, Стир та лісові масиви Маневиччини. Це природні ландшафти, які відрізняються багатоманітністю, наявністю великих озер та річок, які добре проглядаються у пейзажі. Головним чином, це заповідні території, ландшафти яких найменш змінені, що робить їх цінними в естетичному плані. До складу ландшафтів середньої цінності увійшли пейзажні комплекси долин річок Західний Буг, Турії та малих річок Волинської височини, аграрні пейзажі Бузько-Турійського межиріччя та Ківерцівські лісові пейзажі. В основному це ландшафти з бідною рослинністю, пейзажі яких однорідні та монотонні. Значне господарське освоєння території відобразилося на вирубці лісів, осушенні земель та перетворенні русел річок у сільськогосподарських цілях. Найменш привабливими ландшафтно-пейзажними комплексами стали аграрні пейзажі слабогорбистих вододільних просторів Волинської височини та

денудаційних хвилястих рівнин. Головним чином це території, що інтенсивно використовуються у сільському господарстві, на яких відсутні природні значні за розмірами водні об'єкти та лісові насадження.

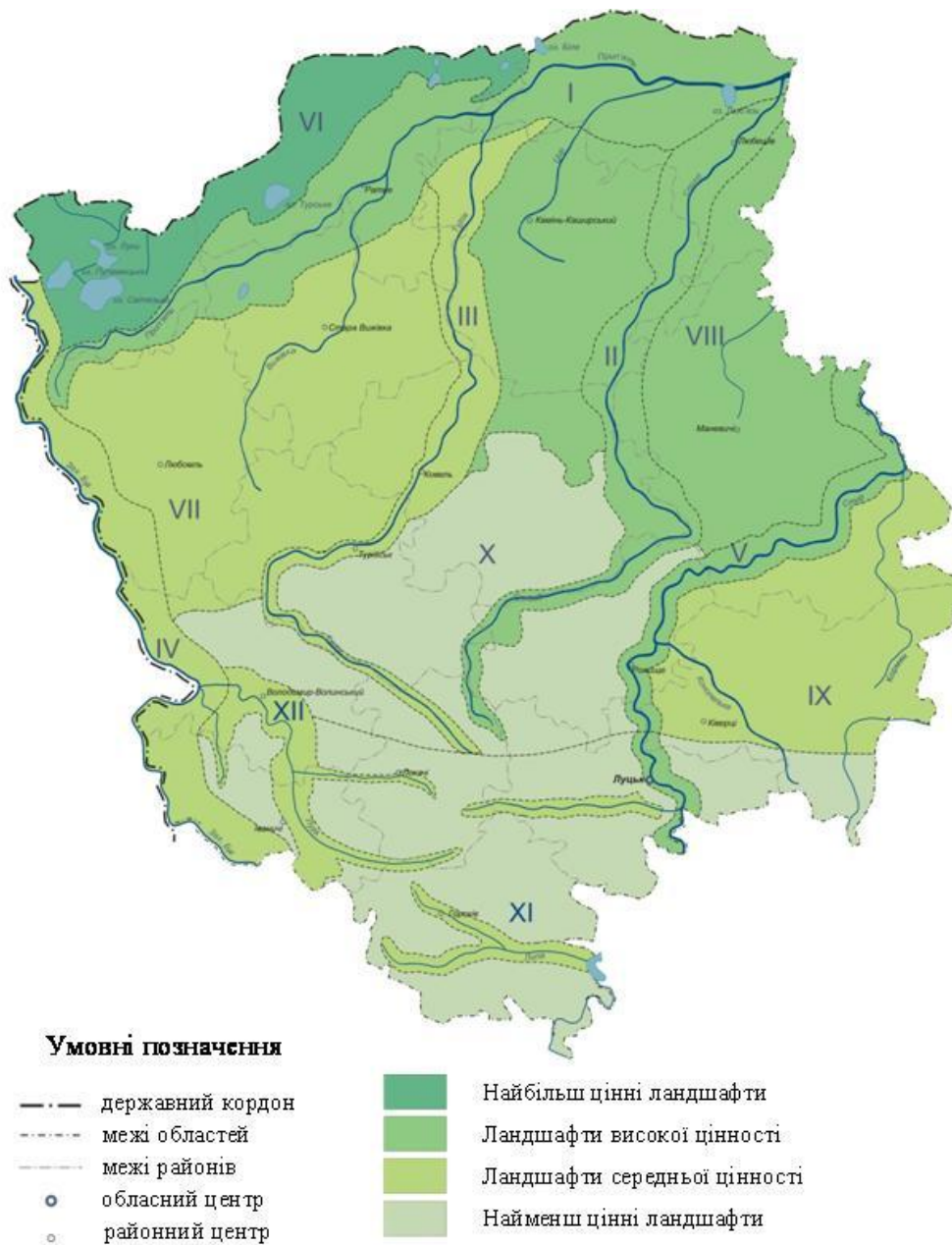

Рис. 1. Естетична привабливість ландшафтно-пейзажних комплексів Волинської області

Ландшафтно-пейзажні комплекси Поліських річкових долин алювіальних рівнин: I – долинно-річкові пейзажі р. Прип'ять; II – долинно-річкові пейзажі р. Стохід; III – долинно-річкові пейзажі р. Турія; IV – долинно-річкові пейзажі р. Західний Буг; V – долинно-річкові пейзажі р. Стир. Ландшафтно-пейзажні комплекси межиріч водно-льодовикових рівнин: VI – верхньоприп'ятські озерно-лісові пейзажі; VII – аграрні пейзажі Бузько-Турійського межиріччя; VIII – лісові пейзажі Маневиччини; IX – Ківерцівські лісові пейзажі; X – аграрні

пейзажі денудаційних хвилястих рівнин. Ландшафтно-пейзажні комплекси денудаційно-аккумулятивних рівнин: XI – аграрні пейзажі на слабозгорбистих вододільних просторах Волинської височини; XII – долинно-річкові пейзажі алювіальних рівнин Волинської височини.

Очевидно, є потреба в розробці науково обґрунтованих засад для впровадження рекультивациі природних ландшафтів, які зазнали значної деградації та створення системи заходів охорони найбільш привабливих в естетичному плані територій.

Отримані результати щодо оцінювання атрактивності ландшафтів необхідні для визначення рекреаційної придатності території та збереження цінних в естетичному відношенні природних комплексів.

Список використаних джерел:

1. Гринасюк А. Р. Методичні основи оцінки атрактивності ландшафтів / А. Р. Гринасюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк, 2014. – № 11. – С. 132–135.
2. Гринасюк А. Р. Оценка аттрактивности ландшафтов Волини в целях рекреационно-туристической деятельности / А. Р. Гринасюк // Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск 3. Том 52. – Иваново: МАРКОВА АД, 2013. – ЦИТ: 313-0667. – С. 3–8.
3. Дирин Д. А. Оценка пейзажно-эстетических ресурсов горных ландшафтов в целях оптимизации рекреационного природопользования (на примере Усть-Коксинского района Республики Алтай)» : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. геогр. наук : спец. 25.00.36 «Геоэкология» / Д. А. Дирин. – Барнаул, 2006. – 19 с.
4. Кочуров Б. И. Оценка эстетического потенциала ландшафтов / Б. И. Кочуров, Н. В. Буцацкая // Юг России: экология, развитие. – 2007. – № 4. – С. 25–34.
5. Мухина Л. И. Оценка природных условий / Л. И. Мухина, Ю. А. Веденин, Н. А. Данилова // Теоретические основы рекреационной географии. – М.: Наука, 1975. – С. 131–158.
6. Назаров Н. Н. Оценка пейзажно-эстетической привлекательности ландшафтов Пермской области для целей туризма и рекреации / Н. Н. Назаров, Д. А. Постников // Известия РГО. – 2002. – Т. 134. – Вып. 4. – С. 61–67.
7. Фролова М. Ю. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов / М. Ю. Фролова // Вестник Моск. ун-та. Сер. 5.: Геогр. – 1994. – №2 – С. 27–33.
8. Эрингис К. И. Экология и эстетика ландшафта / К. И. Эрингис, А. Р. Бударюнас. – Вильнюс, 1975. – 131 с.
9. Fines K. D. Landscape evaluation: a research project in East-Sassux / K.D. Fines // Regional studies. – 1968. – V. 12, № 1. – P. 41–55.
10. Kane P. S. Assessing Landscape Attractiveness: a comparative test of two new method / Phillip S. Kane // Applied geography. – USA, 1981. – Chapter 1. – С. 77–96.
11. Linton D. L. The Assesment of Scenery as a Natural Resource / D. L. Linton // Scottish Geographical Magazine. – 1968. – № 84. – P. 219–238.
12. Penning-Rowse E. C. Landscape Evolution for Development Plans / E. C. Penning-Rowse // Journal of the Royal Town Planning Institute. – 1974. – № 60. – P. 930–934.

Список использованных источников:

1. Гринасюк А. Р. Методические основы оценки аттрактивности ландшафтов / А. Р. Гринасюк // Природа Западного Полесья и прилегающих территорий : сб. науч. роб. – Луцьк, 2014. – № 11. – С. 132–135.
2. Гринасюк А. Р. Оценка аттрактивности ландшафтов Волини в целях рекреационно-туристической деятельности / А. Р. Гринасюк // Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск 3. Том 52. – Иваново: МАРКОВА АД, 2013. – ЦИТ: 313-0667. – С. 3–8.

- 3.Дирин Д. А. Оценка пейзажно-эстетических ресурсов горных ландшафтов в целях оптимизации рекреационного природопользования (на примере Усть-Коксинского района Республики Алтай) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. геогр. наук : спец. 25.00.36 «Геоэкология» / Д. А. Дирин. – Барнаул, 2006. – 19 с.
- 4.Кочуров Б. И. Оценка эстетического потенциала ландшафтов / Б. И. Кочуров, Н. В. Буцацкая // Юг России: экология, развитие. – 2007. – № 4. – С. 25–34.
- 5.Мухина Л. И. Оценка природных условий / Л. И. Мухина, Ю. А. Веденин, Н. А. Данилова // Теоретические основы рекреационной географии. – М.: Наука, 1975. – С. 131–158.
- 6.Назаров Н. Н. Оценка пейзажно-эстетической привлекательности ландшафтов Пермской области для целей туризма и рекреации / Н. Н. Назаров, Д. А. Постников // Известия РГО. – 2002. – Т. 134. – Вып. 4. – С. 61–67.
- 7.Фролова М. Ю. Оценка эстетических достоинств природных ландшафтов / М. Ю. Фролова // Вестник Моск. ун-та. Сер. 5.: Геогр. – 1994. – №2 – С. 27–33.
- 8.Эрингис К. И. Экология и эстетика ландшафта / К. И. Эрингис, А. Р. Будрюнас. – Вильнюс, 1975. – 131 с.
- 9.Файнс К. Д. Ландшафтная оценка: исследовательский проект в Восточном Сессуксе // Региональные исследования. – 1968. – Т. 12, №1. – С. 41–55.
10. Кейн Ф. С. Оценка привлекательности ландшафта: тестирование двух новых методов / Филипп С. Кейн // Прикладная география. – США, 1981. – Глава 1. – С. 77–96.
11. Линтон Д. Л. Оценка пейзажа как природного ресурса / Д. Л. Линтон // Шотландский географический журнал. – 1968. – № 84. – С. 219–238.
12. Пеннинг-Роусел Э. Ландшафтная оценка для планового развития / Э. Пеннинг-Роусел // Журнал Института планирования Королевского города. – 1974. – № 60. – С. 930–934.

References:

- 1.Hrynasiuk A. R. Methodical bases of landscapes attractiveness estimates / A. R. Hrynasiuk // Nature of Western Polisia and surrounding areas : collected works. – Lutsk, 2014. – № 11. – С. 132–135.
- 2.Hrynasiuk A. R. Evaluation of landscape attractiveness in the Volyn region for the purpose of tourism and recreation / A. R. Hrynasiuk // Collection of scientific works SWorld. – Issue 3. Volume 52. – Ivanovo: MARCOVA AD 2013. – P. 3–8.
- 3.Dyrin D. A. Assessment of aesthetic resources of mountain landscapes in order to optimize the recreational nature management (for example, Ust-Koksinsky district of the Altai Republic)": thesis abstract on scientific degree of Candidate of Geographical Sciences : specialty 25.00.36 «Geoecology» / D. A. Dyrin. – Barnaul, 2006. – 19 p.
- 4.Kochurov B. I. Evaluation of the aesthetic potential of the landscapes / B. I. Kochurov, N. V. Buchatskaia // South of Russia : ecology, development. – 2007. – № 4. – P. 25–34.
- 5.Muhina L. I. Assessment of natural conditions / L. I. Muhina, Y. A. Vedenin, N. A. Danilova // Theoretical foundations of recreation geography. – M.: Nauka, 1975. – P. 131–158.
- 6.Nazarov N. N. Evaluation of the aesthetic appeal of landscapes of Perm region for tourism and recreation // N. N. Nazarov, D. A. Postnikov // Izvestiia RGO. – 2002. – Volume. 134. – Issue 4. – P. 61–67.
- 7.Frolova M. Y. Assessment of aesthetic values of natural landscapes / M. Y. Frolova // Moscow university Bulletin. Part 5. : Geography. – 1994. – №2 – С. 27–33.
- 8.Eringis K. I. Ecology and aesthetics of the landscape / K. I. Eringis, A. R. Budriunas. – Vilnius, 1975. – 131 p.
- 9.Fines K. D. Landscape evaluation: a research project in East-Sassux / K.D. Fines // Regional studies. – 1968. – V. 12, № 1. – P. 41–55.
10. Kane P. S. Assessing Landscape Attractiveness: a comparative test of two new method / Phillip S. Kane // Applied geography. – USA, 1981. – Chapter 1. – P. 77–96.
11. Linton D. L. The Assesment of Scenery as a Natural Resource / D. L. Linton // Scottish Geographical Magazine. – 1968. – № 84. – P. 219–238.
12. Penning-Rowsell E. C. Landscape Evolution for Development Plans / E. C. Penning-Rowsell // Journal of the Royal Town Planing Institute. – 1974. – № 60. – P. 930–934.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. *Білецький Мирослав Іванович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної і соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
2. *Бобровицький Анатолій Всеволодович* – докторант кафедри економічної та соціальної географії, кандидат географічних наук, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
3. *Боровська Галина Олександрівна* – кандидат географічних наук, доцент, декан факультету магістерської та аспірантської підготовки, Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна.
4. *Бульба Юлія Михайлівна* – аспірантка кафедри географії, природничо-географічний факультет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна.
5. *Винниченко Ігор Іванович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
6. *Гринасюк Анастасія Русланівна* – аспірантка кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
7. *Дзюба Тетяна Анатоліївна* – асистент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна.
8. *Доан Павло Ванович* – аспірант кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
9. *Ісько Ірина Володимирівна* – директор Європейського колегіуму, м. Київ, Україна.
10. *Каднічанська Мирослава Ярославівна* – аспірантка кафедри економічної та соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
11. *Коцюба Анна Ігорівна* – аспірантка кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
12. *Ляшук Микола Миколайович* – старший викладач кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
13. *Максимова Ніна Борисовна* – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри природопольовання і геоекології, Алтайський державний університет, г. Барнаул, Росія.
14. *Масляк Петро Олексійович* – доктор географічних наук професор, професор кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
15. *Малиновська Оксана Юріївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
16. *Морковкіна Анастасія Геннадіївна* – аспірант кафедри соціології комунікативних систем, соціологічний факультет, Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, г. Москва, Росія.

17. *Овчарук Валерія Анатоліївна* – кандидат географічних наук, доцент, директор гідрометеорологічного інституту, Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна.
18. *Орлова Марія Леонідівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри ресторанно-готельної справи і туризму, факультет інноваційних технологій харчування, ресторанно-готельного і туристичного бізнесу, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна.
19. *Остафійчук Тетяна Олексіївна* – директор спеціалізованої школи №9, м. Київ, Україна.
20. *Пінтескул Олег Володимирович* – студент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
21. *Писаренко Анастасія Анатоліївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
22. *Рассыпнов Виталий Александрович* – доктор биологических наук, профессор, профессор кафедры землеустройства, факультет природообустройства, Алтайский государственный аграрный университет, г. Барнаул, Россия.
23. *Соврикова Екатерина Михайловна* – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры землеустройства, факультет природообустройства, Алтайского государственного аграрного университета, г. Барнаул, Россия.
24. *Семенова Инна Георгіївна* – кандидат географічних наук, доцент, докторант, Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна.
25. *Тертична Юлія Василівна* – аспірантка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
26. *Траскова Аліна Василівна* – молодший науковий співробітник науково-дослідної частини, Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна.
27. *Хала Олександра Василівна* – студентка кафедри метеорології та кліматології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
28. *Холодова Ольга Олексіївна* – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Вінницький торговельно-економічний інститут, Київський національний торговельно-економічного університет, м. Вінниця, Україна.
29. *Четирбук Ольга Романівна* – аспірантка кафедри теорії та методики фізичного виховання, Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів, Україна.
30. *Шакірзанова Жаннетта Рашидівна* – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри гідрології суші, Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна.
31. *Штогрин Неля Богданівна* – аспірантка кафедри туризму, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.
32. *Щербань Ірина Михайлівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри метеорології та кліматології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

33. *Ярьоменко Сергій Григорович* – кандидат географічних наук, викладач кафедри економіки і управління туризмом, факультет міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Билецкий Мирослав Иванович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры экономической и социальной географии, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина.
2. *Бобровицкий Анатолий Всеволодович* – докторант кафедры экономической и социальной географии, кандидат географических наук, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
3. *Боровская Галина Александровна* – кандидат географических наук, доцент, декан факультета магистерской и аспирантской подготовки, Одесский государственный экологический университет, г. Одесса, Украина.
4. *Бульба Юлия Михайловна* – аспирантка кафедры географии, естественно-географический факультет, Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина.
5. *Винниченко Игорь Иванович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
6. *Гринасюк Анастасия Руслановна* – аспирантка кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
7. *Дзюба Татьяна Анатольевна* – ассистент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница, Украина.
8. *Доан Павел Ванович* – аспирант кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
9. *Исько Ирина Владимировна* – директор Европейского колледжума, г. Киев, Украина.
10. *Кадничанская Мирослава Ярославовна* – аспирантка кафедры экономической и социальной географии, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина.
11. *Коцюба Анна Игоревна* – аспирант кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
12. *Ляшук Николай Николаевич* – старший преподаватель, кафедры туризма и гостиничного хозяйства географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
13. *Максимова Нина Борисовна* – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры природопользования и геоэкологии, Алтайский государственный университет, г. Барнаул, Россия.
14. *Масляк Пётро Алексеевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры географии Украины, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.

15. *Малиновская Оксана Юрьевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
16. *Морковкина Анастасия Геннадьевна* – аспирант кафедры социологии коммуникативных систем, социологический факультет, Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Россия.
17. *Овчарук Валерия Анатольевна* – кандидат географических наук, доцент, директор гидрометеорологического института, Одесский государственный экологический университет, г. Одесса, Украина.
18. *Орлова Мария Леонидовна* – кандидат географических наук, доцент кафедры ресторанно-отельного дела и туризма, факультет инновационных технологий питания, ресторанно-отельного и туристического бизнеса, Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина.
19. *Остафийчук Татьяна Алексеевна* – директор специализированной школы №9, г. Киев, Украина.
20. *Пинтескул Олег Владимирович* – студент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
21. *Писаренко Анастасия Анатольевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
22. *Распынов Виталий Александрович* – доктор биологических наук, профессор профессор кафедры землеустройства, факультет природообустройства, Алтайский государственный аграрный университет, г. Барнаул, Россия.
23. *Соврикова Екатерина Михайловна* – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры землеустройства, факультет природообустройства, Алтайского государственного аграрного университета, г. Барнаул, Россия.
24. *Семенова Инна Георгиевна* – кандидат географических наук, доцент, докторант, Одесский государственный экологический университет, г. Одесса, Украина.
25. *Тертычная Юлия Васильевна* – аспирантка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
26. *Траскова Алина Васильевна* – младший научный сотрудник научно-исследовательской части, Одесский государственный экологический университет, г. Одесса, Украина.
27. *Хала Александра Васильевна* – студентка кафедры метеорологии и климатологии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
28. *Холодова Ольга Алексеевна* – кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Винницкий торгово-экономический институт, Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Винница, Украина.
29. *Четирбук Ольга Романовна* – аспирант кафедры теории и методики физического воспитания, Львовский государственный университет физической культуры, г. Львов, Украина.
30. *Шакирзанова Жаннетта Рашидовна* – доктор географических наук, доцент, профессор кафедры гидрологии суши, Одесский государственный

экологический университет, г. Одесса, Украина.

31. *Штогрин Неля Богдановна* – аспирант кафедры туризма, географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина, г. Львов, Украина.

32. *Щербань Ирина Михайловна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры метеорологии и климатологии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.

33. *Яременко Сергей Григорьевич* – кандидат географических наук, преподаватель кафедры экономики и управления туризмом, факультет международной экономики, национальный экономический университет, г. Одеса, Украина.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Biletskyi Myroslav Ivanovych* – Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Economic and Social Geography Department, Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

2. *Bobrovytskyi Anatolii Vsevolodovych* – Doctorant, Candidate of Geographic Sciences, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

3. *Borovska Halyna Oleksandrivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Master and Postgraduate Training, Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine.

4. *Bulba Yuliya Mykhailivna* – Postgraduate Student of Geography Department, Faculty of Natural and Geography, Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, Ukraine.

5. *Vynnychenko Ihor Ivanovych* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

6. *Hrynasiuk Anastasiia Ruslanovna* – Graduate Student of Tourism and Hospitality Management Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Luts'k, Ukraine.

7. *Dziuba Tatiana Anatoliivna* – Assistant of Tourism and Hotel and Restaurant Business Department, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine.

8. *Doan Pavlo Vanovych* – Postgraduate at the Regional studies and tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

9. *Isko Iryna Volodymyrivna* – Director of the European College, Kyiv, Ukraine.

10. *Kadnichanska Miroslava Yaroslavivna* – Postgraduate at the Economic and Social Geography Department, Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

11. *Kotsyuba Anna Ihorivna* – Postgraduate at the Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

12. *Lyashuk Mikola Mikolayevich* – Senior Teacher of Tourism and Hotel Industry Department, Faculty of Geography, East Europe National University of the name of Lesia Ukrainian, Luts'k, Ukraine.

13. *Maksimova Nina Borisovna* – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Environmental Management and Geoecology Department, Altai State University, Barnaul, Russia.
14. *Masliak Petro Oleksiyovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of the Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
15. *Malynovska Oksana Yuriyivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
16. *Morkovkina Anastasia Gennadiyevna* – Postgraduate at the Sociology of Communication Systems Department, Faculty of sociology, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia.
17. *Ovcharuk Valeriya Anatoliyivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Director of the Hydrometeorological Institute, Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine.
18. *Orlova Maria Leonidivna* – Candidate of Geographic Sciences, Assistant Professor of Restaurant, Hotel and Tourism Business Department, Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine.
19. *Ostafiychuk Tetiana Oleksiyivna* – Director of Specialized School №9, Kyiv, Ukraine.
20. *Pinteskul Oleg Volodymyrovych* – Student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
21. *Pysarenko Anastasiya Anatoliyivna* – Student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
22. *Rassypnow Vitaly Aleksandrovich* – Doctor of Biological Sciences, Professor, Professor of Land Management Department, Faculty of Environmental Engineering, Altai State Agricultural University, Barnaul, Russia.
23. *Sovrikova Catherine Michalovna* – Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Land Management Department, Faculty of Environmental Engineering, Altai State Agricultural University, Barnaul, Russia.
24. *Semenova Inna Heorhiyivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate, Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine.
25. *Tertychna Yulia Vasilievna* – Postgraduate at the Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
26. *Traskova Alina Vasylivna* – Junior Researcher of Research Department, Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine.
27. *Hala Oleksandra Vasylivna* – Student of the of Meteorology and Climatology Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
28. *Kholodova Olga Alexeyevna* – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism and Hotel and Restaurant Business Department, Vinnitsa Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University, Vinnitsa, Ukraine.

29. *Chetyrbuk Olga Romanivna* – Postgraduate at the Theory and Methodology of Physical Education Department, Lviv State University of Physical Culture, Lviv, Ukraine.
30. *Shakirzanova Zhannetta Rashydivna* – Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Professor of Hydrology Land Department, Odessa State Environmental University, Odessa. Ukraine.
31. *Shtogryn Nelia Bohdanivna* – Postgraduate at the Tourism Department, Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
32. *Shcherban Iryna Mykhaylivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Meteorology and Climatology Department, Faculty of Geography, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine.
33. *Iaromenko Sergii Hryhorovych* – Candidate of Geographical Sciences, Lecturer of Economics and Tourism Management Department, Faculty of International Economics, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine.

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА

Науковий збірник «Географія та туризм», № 31 містить 21 статтю 33 авторів, які представляють провідні вищі навчальні заклади (університети та інститути) України та Росії.

В рубриці *«Географія рекреації та туризму: теоретичні та прикладні питання»* представлено 12 статей 17 авторів з України (університети Києва, Львова, Одеси, Луцька, Вінниці) та Росії (університети Москви та Барнаула). Серед матеріалів, представлених у рубриці, варто виділити дослідження, присвячені сталому розвитку локальних туристичних систем і регіонів Італії та територіальній організації і основним тенденціям розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Румунії.

В рубриці *«Актуальні проблеми суспільної географії та країнознавства»* представлено 5 статей 8 авторів провідних наукових центрів України (Київ, Львів та Ніжин). Цікаві матеріали представлені проф. П.О. Масляком та колегами (*Масляк П.О., Ісько І.В., Остафійчук Т.О.* (Теоретичні аспекти територіальної організації соціального простору), доц. *Малиновською О.Ю. та Писаренко А.А.* (Дослідження міждержавних конфліктів у регіонах світу (за період 2001 – 2013 рр.)).

В рубриці *«Природнича географія: теорія та практика»* представлено 4 статті 8 авторів з провідних наукових закладів Києва, Одеси, Луцька, серед яких увагу привертають колективна публікація *Овчарук В.А. та ін. на тему використання моделі граничної інтенсивності для оцінки впливу глобальних змін клімату на максимальний стік весняного водопілля в басейні Дністра та матеріали Шакірзанової Ж.Р., присвячені аналізу просторових закономірностей у розподілі шарів стоку весняного водопілля рівнинних річок України.*

Ознайомлення з матеріалами збірника дає підстави зробити наступні зауваження його авторам: вкрай слабе картографічне та графічне забезпечення статей, що надійшли до збірника (так, з 21 статті, вміщеної у збірник всього 4, тобто 20 % мають картографічні моделі); в ряді випадків автори достатньо поверхнево розуміють такі складові текстової частини статті як «методика», «предмет-об'єктна сутність дослідження» та ін.; недостатньо ретельна вичитка та редагування наданих матеріалів (статті Орлової М.Л., Тертичної Ю.В., Щербань І.М., Хала О.В. та ін.); ряд статей мають не науковий, а описовий характер; в ряді випадків УДК не відповідає змісту направлених матеріалів. Палітра теоретико-практичних розробок, які надійшли до збірника, віддзеркалює проблематику та предмет-об'єктну сутність наукових інтересів як провідних вчених України, так і аспірантської та студентської молоді. Ряду публікацій бракує ілюстративно-картографічного матеріалу, лаконічності, науковості та відповідного редагування.

Бейдик О.О., доктор географічних наук, професор,
професор кафедри країнознавства та туризму
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Ярмоменко С.Г.</i> ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В РУМУНІЇ: ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ...	3
<i>Доан П.В.</i> СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЛОКАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ І РЕГІОНІВ ІТАЛІЇ.....	15
<i>Четирбук О.Р.</i> АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В МЕЖАХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ.....	29
<i>Рассыпнов В.А., Соврикова Е.М., Максимова Н.Б., Морковкина А.Г.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОМ АРЕАЛЕ.....	37
<i>Холодова О.О., Дзюба Т.А.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ В ТУРИЗМІ.....	44
<i>Тертична Ю.В.</i> ЕТНОЕКЗОГЕННИЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМІ ПОНЯТЬ ЕТНОГЕОГРАФІЇ.....	55
<i>Орлова М.Л.</i> УКРАЇНСЬКІ АУТЕНТИЧНІ ТУРИСТИЧНІ СУВЕНІРИ: ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЯ.....	62
<i>Ляшук М.М.</i> РЕСТОРАННЕ ГОСПОДАРСТВО ПОЛІСЬКОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН.....	75
<i>Винниченко І.І. Пінтескул О.В.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА БОТОШАНСЬКОГО ПОВІТУ (РУМУНІЯ).....	84
<i>Штогрин Н.Б.</i> СУБ'ЄКТИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СКЛАД, НАПРЯМКИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	92
<i>Каднічанська М.Я.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ТУРИЗМІ.....	101
<i>Коцюба А.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ СПЕЛЕСТО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛИСОГІРСЬКОГО ФОРТУ.....	109

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

<i>Масляк П.О., Ісько І.В., Остафійчук Т.О.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ.....	118
<i>Бобровицький А.В.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТОВИЙ ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР.....	127
<i>Малиновська О.Ю., Писаренко А.А.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ У РЕГІОНАХ СВІТУ (ЗА ПЕРІОД 2001 – 2013 РР.).....	138
<i>Білецький М.І.</i> СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ РЕГІОНУ.....	148
<i>Бульба Ю.М.</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ.....	160

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Шакірманова Ж.Р. ПРОСТОРОВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ У РОЗПОДІЛІ ШАРІВ СТОКУ ВЕСНЯНОГО ВОДОПІЛЛЯ РІВНИННИХ РІЧОК УКРАЇНИ.....	170
Овчарук В.А., Боровська Г.О., Траскова А.В., Семенова І.Г. ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ГРАНИЧНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ДЛЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ НА МАКСИМАЛЬНИЙ СТІК ВЕСНЯНОГО ВОДОПІЛЛЯ В БАСЕЙНІ ДНІСТРА.....	178
Щербань І.М., Хала О.В. ТЕМПЕРАТУРНИЙ РЕЖИМ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	189
Гринасюк А.Р. ЛАНДШАФТИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: АНАЛІЗ ЕСТЕТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ.....	201
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	211
КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА.....	218

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Яременко С.Г. ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В РУМЫНИИ: ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	3
Доан П.В. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ЛОКАЛЬНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ И РЕГИОНОВ ИТАЛИИ.....	15
Четирбук О.Р. АНАЛИЗ ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ПРЕДЕЛАХ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ.....	29
Рассыпнов В.А., Соврикова Е.М., Максимова Н.Б., Морковкина А.Г. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА В ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОМ АРЕАЛЕ.....	37
Холодова О. А., Дзюба Т.А. ОРГАНИЗАЦИЯ МОЛОДЕЖНОГО ДОСУГА В ТУРИЗМЕ.....	44
Тертычная Ю.В. ЭТНОЭКЗОГЕННЫЙ ТУРИЗМ В СИСТЕМЕ ПОНЯТИЙ ЭТНОГЕОГРАФИИ.....	55
Орлова М.Л. УКРАИНСКИЕ АУТЕНТИЧНЫЕ ТУРИСТИЧЕСКИЕ СУВЕНИРЫ: ПРОИЗВОДСТВО И РЕАЛИЗАЦИЯ.....	62
Ляшук Н.Н. РЕСТОРАННОЕ ХОЗЯЙСТВО ПОЛЕССКОГО РЕКРЕАЦИОННОГО РЕГИОНА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ.....	75
Винниченко И.И. Пинтескул О.В. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ И БОТОШАНСКОГО УЕЗДА (РУМЫНИЯ).....	84
Штогрин Н.Б. СУБЪЕКТЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТАВ, НАПРАВЛЕНИЯ И РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	92
Кадничанская М.Я. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИРОДНЫХ ПАРКОВ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ В ТУРИЗМЕ.....	101

<i>Коцюба А.И.</i> ОСОБЕННОСТИ СПЕЛЕСТО-РЕКРЕАЦИОННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЫСОГОРСКОГО ФОРТА.....	109
---	-----

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

<i>Масляк П.О., Исько И.В., Остафийчук Т.А.</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА.....	118
<i>Бобровицкий А.В.</i> ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИНТЕГРАЦИИ В МИРОВОЕ ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО.....	127
<i>Малиновская О.Ю., Писаренко А.А.</i> ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ КОНФЛИКТОВ В РЕГИОНАХ МИРА (ЗА ПЕРИОД 2001 – 2013 ГГ.).....	138
<i>Билецкий М.И.</i> СТРУКТУРНО-ДИНАМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ РЕГИОНА.....	148
<i>Бульба Ю.М.</i> ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЧЕРНИГОВСКОГО РЕГИОНА.....	160

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

<i>Шакирзанова Ж.Р.</i> ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В РАСПРЕДЕЛЕНИИ СЛОЕВ СТОКА ВЕСЕННЕГО ПОЛОВОДЬЯ РАВНИННЫХ РЕК УКРАИНЫ.....	170
<i>Овчарук В.А., Боровская Г.А., Траскова А.В., Семенова И.Г.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИ ПРЕДЕЛЬНОЙ ИНТЕНСИВНОСТИ ДЛЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КЛИМАТА НА МАКСИМАЛЬНЫЙ СТОК ВЕСЕННЕГО ПОЛОВОДЬЯ В БАССЕЙНЕ ДНЕСТРА.....	178
<i>Щербань И.М., Хала А.В.</i> ТЕМПЕРАТУРНЫЙ РЕЖИМ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ.....	189
<i>Гринасюк А.Р.</i> ЛАНДШАФТЫ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: АНАЛИЗ ЭСТЕТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ.....	201
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ.....	211
КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА	218

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Iaromenko S.G.</i> BALNEOLOGICAL AND HEALTH TOURISM IN ROMANIA: SPATIAL ORGANIZATION AND MAIN DEVELOPMENT TENDENCES.....	3
<i>Doan P.V.</i> SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF LOCAL TOURIST SYSTEMS AND REGIONS OF ITALY.....	15
<i>Chetyrbuk O.R.</i> THE ANALYSIS OF THE PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT WITHIN THE UKRAINIAN-POLISH BORDER.....	29
<i>Rassypnow V.A., Sovrikova C.M., Maksimova N.B., Morkovkina A.G.</i> PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF TOURISM RESETTLEMENT IN THE	

AREA.....	37
<i>Kholodova O.A., Dziuba T.A.</i> YOUTH ORGANIZATION OF LEISURE IN TOURISM.....	44
<i>Tertychna Y. V.</i> ETNOEKZOHENNYI TOURISM IN CONCEPTS SYSTEM OF ETHNOGEOGRAPHY.....	55
<i>Orlova M.L.</i> UKRAINIAN AUTHENTIC TRAVEL SOUVENIRS: PRODUCTION AND SALE.....	62
<i>Lyashuk N.N.</i> RESTAURANT ECONOMY OF POLESYE RECREATIONAL REGION: THE MODERN STATE.....	75
<i>Vynnychenko I.I. Pinteskul O.V.</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF TOURISM DEVELOPMENT PROGRAMS CHERNIVTSI REGION AND BOTOSHANSKOHO COUNTY (ROMANIA).....	84
<i>Shtogryn N.B.</i> THE SUBJECTS OF TOURISM INDUSTRY IN IVANO-FRANKIVSK REGION: ITS COMPOSITION, DIRECTIONS AND RESULTS...	92
<i>Kadnichanska M.Y.</i> USE OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE NATIONAL NATURE RESERVE LVIV REGION TOURISM.....	101
<i>Kotsyuba A.I.</i> FEATURES OF SPELESTOLOGY AND RECREATION RESERCH OF LYSOHIRSKY FORT.....	109
 <i>II. REGIONAL AND HUMAN GEOGRAPHY: TOPICAL ISSUES CURRENT PROBLEMS</i>	
<i>Maslyak P.O., Is'ko I.V., Ostafiychuk T.O.</i> THEORETICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF SOCIAL SPACE.....	118
<i>Bobrovytskyi A.V.</i> SOCIO-GEOGRAPHIC NATURE OF INTERGRATION IN GLOBAL GEOGRAPHIC SPACE.....	127
<i>Malynovska O.Y., Pysarenko A.A.</i> RESEARCH OF INTERSTATE CONFLICTS IN REGIONS OF THE WORLD (FOR THE PERIOD 2001 - 2013)	138
<i>Biletskyi M.I.</i> STRUCTURAL AND DYNAMIC PROCESSES IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL SERVICE INDUSTRY.....	148
<i>Bulba Y.M.</i> SOCIAL AND ECONOMIC FEATURES OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF CHERNIGIV REGION.....	160
 <i>III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE</i>	
<i>Shakirzanova Z.R.</i> SPATIAL PATTERNS IN THE DISTRIBUTION LAYERS RUNOFF OF SPRING FLOOD OF PLAINS RIVERS UKRAINE.....	170
<i>Ovcharuk V.A., Borovska H.A., Traskova A.V. Semenova I.G.</i> ON USE THE MODEL OF LIMIT INTENSITY FOR EVALUATE THE IMPACT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE ON THE MAXIMUM SPRING FLOOD RUNOFF IN THE BASIN OF THE DNIESTER.....	178
<i>Shcherban I.M., Hala O.V.</i> TEMPERATURE OF THE LVIV REGION.....	189
<i>Hrynasiuk A.R.</i> LANDSCAPES OF VOLYN REGION: ANALYSIS OF AESTHETIC PROPERTIES.....	201
INFORMATION ABOUT AUTHORS	211
REVIEWER COLUMN	218